

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

**БІБЛІОТЕЧНИЙ
МЕРКУРІЙ
LIBRARY MERCURY**

Науковий журнал

Scientific journal

Виходить 2 рази на рік

Published twice a year

Серія заснована у жовтні 2007 р.

Series founded in October, 2007

Випуск 2(22) 2019

Одеса
ОНУ
2019

Засновник та видавець – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Редакційна колегія журналу:

О. В. Сминтина, д-р іст. наук (головний редактор); М. О. Подрезова, директор Наукової бібліотеки ОНУ (заступник головного редактора); О. В. Полевщикова, канд. іст. наук (відповідальний секретар); П. Бьяджи, д-р філософії; Н. М. Діанова, д-р іст. наук; С. В. Іванова, д-р іст. наук; Д. В. Кіосак, канд. іст. наук; Т. О. Колесникова, канд. наук із соц. комунікацій; В. В. Левченко, канд. іст. наук; М. Д. Руссєв, д-р хабіл. історії; П. С. Шидловський, канд. іст. наук.

Establisher and publisher – Odesa I. I. Mechnikov National University

Editorial Boarg of the journal:

O. V. Smyntyna, DrSc (History) (Editor-in-Chief); M. O. Podrezova, Director of the Scientific Library ONU (Deputy Editor-in-Chief); O. V. Polevshchikova, CandSc (History) (Executive Secretary); P. Biadzhi, DrSc (Philosophy); N. M. Dianova, DrSc (History); S. V. Ivanova, DrSc (History); D. V. Kiosak, CandSc (History); T. O. Kolesnykova, CandSc (Social Communications); V. V. Levchenko, CandSc (History); M. D. Russiev, Dr habil. (History); P. S. Shydlovskyi, CandSc (History).

«Бібліотечний Меркурій»

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія KB № 24165–14005ПП від 07.10.2019 р.

До 2019 р. (вип. 1(21)) журнал мав назву
«Вісник Одеського національного університету. Бібліотекознавство,
бібліографознавство, книгознавство».

Відповідно до наказу МОН України № 996 від 11.07.2017 р.
науковий журнал «Вісник Одеського національного університету.
Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство»
входить до Переліку наукових фахових видань України (історичні науки)

Затверджено до друку вченою радою
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.
Протокол № 2 від 29.10.2019 р.

© Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова, 2019

ЗМІСТ

З ІСТОРІЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ, БІБЛІОГРАФІЧНОЇ ТА ВИДАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Соколов В. Ю. ФОРМУВАННЯ СЕРЕДНЬОЇ СПЕЦІАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ ОСВИТИ В УКРАЇНІ У 1920-Х – 1950-Х РР.: ВІД БІБЛІОТЕЧНИХ КУРСІВ ДО СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ТЕХНІКУМІВ	9
--	---

ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Етенко Н. Ю., Оре Т. А. ФАКТОГРАФІЧНІ КОНСТРУКЦІЇ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ РОБОТІ БІБЛІОТЕКИ ВИШУ: КРАСЗНАВЧІ ДОРОБКИ	35
Левченко Г. С. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ БІБЛІОГРАФІЇ В ХІХ СТ. (НА МАТЕРІАЛАХ ГАЗЕТИ «ОДЕССКИЙ ВЕСТНИК»)	44
Музичко О. Е. ВИСВІТЛЕННЯ ВОЄННОЇ ІСТОРІЇ НА СТОРІНКАХ ВІЙСЬКОВОЇ ПЕРІОДИКИ ОДЕСИ ПОЧАТКУ ХХ СТ.	55
Шилюк О. І. НАУКОВА ДУМКА В ЧЕРНІВЦЯХ КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.: АНАЛІЗ ПУБЛІКАЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ ЗА БАЗОЮ ДАНИХ SCOPUS	65

КНИЖКОВІ КОЛЕКЦІЇ, СТАРОДРУКИ ТА РІДКІСНІ ВИДАННЯ

Alekseenko M. V., Levchenko V. V. ENGLISH-PUBLICATIONS IN THE PERSONAL BOOK COLLECTION PROFESSOR A. G. GOTALOV-GOTLIB SCIENTIFIC LIBRARY OF ODESSA I. I. MECHNIKOV NATIONAL UNIVERSITY.....	75
Дроншкевич О. В. РОЛЬ ОСОБИСТИХ БІБЛІОТЕК У ВИВЧЕННІ ПИТАНЬ РОЗВИТКУ ОСВИТИ І КУЛЬТУРИ (НА ПРИКЛАДІ ВИДАНЬ З БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНСЬКОГО ПЕДАГОГА М. М. ВОЛОДКЕВИЧА У ФОНДІ ДНПБ УКРАЇНИ ІМ. В. О. СУХОМЛІНСЬКОГО)	86
Курганова О. Ю. ПРИСВЯТИ, ПЕРЕДМОВИ ТА ПІСЛЯМОВИ ДО УКРАЇНСЬКИХ КИРИЛИЧНИХ СТАРОДРУКІВ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ НАУКОВО-БІБЛІОГРАФІЧНОГО ОБЛІКУ	94

ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В БІБЛІОТЕЧНІЙ СПРАВІ

Білоус В. С. БІБЛІОТЕКА – РІЗНОВЕКТОРНИЙ НАВІГАТОР У СОЦІАЛЬНО- КОМУНІКАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВИТИ	111
Бублик О. Г. КІНОКРИТИКА ЯК СКЛАДОВА МЕДІАОСВИТИ У НАУКОВІЙ БІБЛІОТЕЦІ	130

Влащенко Л. Г., Нікітенко О. М. ЕФЕКТИВНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВІРТУАЛЬНИХ СЕРВІСІВ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ЗВО: СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ТА ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ.....	137
Грамм О. М., Кравченко О. М., Лебедюк О. О. ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ БІБЛІОТЕКИ ЯК ЗАСІБ НАДАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОСЛУГ (ІЗ ДОСВІДУ РОБОТИ КНИГОЗБІРНИ КДПУ) ..	154
Даутова А. МЕЖДУНАРОДНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО БИБЛИОТЕК: ОПЫТ БИБЛИОТЕКИ НАЗАРБАЕВ УНИВЕРСИТЕТА	164
Джангулова Т., Яп Дж. КАЗАХСТАН РАЗВИВАЕТ УМНЫЕ ГОРОДА: ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ РЕПОЗИТОРИИ КАК ПЛАТФОРМЫ ДЛЯ РАЗВИТИЯ ЦИФРОВОГО КАЗАХСТАНА.....	170
Карпенко С. В. НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ЯК ЦЕНТР ПІДТРИМКИ НАУКИ У ЗВО.....	183
Костирко Т. М., Жигалкіна М. С. ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ БІБЛІОТЕКОЮ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	190
Мурашко О. С. НОВІ ПАРАДИГМИ ТРАДИЦІЙНОЇ ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛОГРАФІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ.....	199
Подрезова М. О., Ляху О. І. ЕТАПИ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА	209
Скаченко О. О. ВИКОРИСТАННЯ ІГРОВОЇ МОДЕЛІ ГЕЙМІФІКАЦІЇ У СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК.....	218
Сирота Л. Б. ЕЛЕКТРОННІ БІБЛІОТЕКИ: ПРОБЛЕМИ ДОСТУПУ ДО ІНФОРМАЦІЇ	230
Швецова-Водка Г. М. СОЦІАЛЬНА ІНФОРМАЦІЙНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК ОБ'ЄКТ НООКОМУНІКОЛОГІЇ	244
Шестопалова Л. С. НОВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ БІБЛІОТЕЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ В КИЇВСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ: SMART-БІБЛІОТЕКА, КОВОРКІНГ, VR-СТУДІЯ.....	259
Якуніна Н. В. БІБЛІОТЕКИ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ	267

РЕЦЕНЗІЇ

Хащенко Л. І. РЕЦЕНЗІЯ НА КНИГУ «ІСТОРІЯ КАФЕДРИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА: ПЕРСОНАЛІЇ І ФАКТИ»	275
ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ АВТОРІВ	278

CONTENTS

ON THE HISTORY OF LIBRARY, BIBLIOGRAPHIC AND PUBLISHING ACTIVITY

- Sokolov V. Yu.,
FORMATION OF SECONDARY SPECIALIZED LIBRARIANSHIP EDUCATION IN
UKRAINE IN THE 1920S – 1950S: FROM LIBRARY COURSES
TO SPECIALIZED TECHNICAL SCHOOLS9

INFORMATIONAL AND BIBLIOGRAPHIC STUDIES

- Etenko N. Yu., Ore T. A.
FACTUAL CONSTRUCTIONS IN INFORMATION WORK LIBRARY
OF HIGHER SCHOOL: LOCAL HISTORY35
- Levchenko G. S.
FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN BIBLIOGRAPHY IN THE
19TH CENTURY (ON NEWSPAPER MATERIALS «ODESSKIY VESTNIK») . 44
- Muzychko O. E.
THE STUDY OF MILITARY HISTORY ON THE PAGES OF MILITARY
PERIODICALS OF ODESA BEGINNING OF THE XX CENTURY55
- Shyluk O. I.
SCIENTIFIC OPINION IN CHERNIVTSIANS OF THE END OF THE XIX –
FIRST HALF OF XX CENTURIES: ANALYSIS OF PUBLICATION ACTIVITY
ON SCOPUS BASIS 65

PRIVATE BOOK COLLECTIONS, EARLY PRINTED AND RARE EDITIONS

- Alekseenko M. V., Levchenko V. V.
ENGLISH-PUBLICATIONS IN THE PERSONAL BOOK COLLECTION
PROFESSOR A. G. GOTALOV-GOTLIB SCIENTIFIC LIBRARY
OF ODESSA I. I. MECHNIKOV NATIONAL UNIVERSITY..... 75
- Dronshkevych O. V.
THE ROLE OF PERSONAL LIBRARIES IN STUDYING THE ISSUES
OF DEVELOPMENT OF EDUCATION AND CULTURE (ON THE EXAMPLE
OF PUBLICATIONS FROM THE LIBRARY OF UKRAINIAN TEACHER
M. M. VOLODKEVICH IN THE FUND OF V.O. SUKHOMLINSKY STATE
SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL LIBRARY OF UKRAINE)86
- Kurhanova O. Yu.
DEDICATIONS, FOREWORDS AND AFTERWORDS TO UKRAINIAN CYRILLIC
OLD-PRINTED EDITIONS: ISSUES AND PROSPECTIVES OF SCIENTIFIC
BIBLIOGRAPHIC REGISTER..... 94

INNOVATIVE PROCESSES AND LIBRARY STUDIES

- Bilous V. S.
THE LIBRARY IS A MULTI-VECTOR NAVIGATOR IN THE SOCIAL-
COMMUNICATION SPACE OF THE INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION .111
- Bublyck O. H.
CINEMA CRITICISM AS A COMPONENT OF MEDIA EDUCATION
IN THE SCIENTIFIC LIBRARY..... 130

Vlashchenko L. H., Nikitenko O. M. EFFICIENCY OF FUNCTIONING OF VIRTUAL SERVICES OF SCIENTIFIC LIBRARY OF HIGHER EDUCATION ESTABLISHMENTS: SYSTEM APPROACH AND EXPERIENCE OF USE	137
Hramm O. M., Kravchenko O. M., Lebeduk O. O. ELECTRONIC RESOURCES OF A LIBRARY AS MEANS OF PROVIDING INFORMATION SERVICES (FROM THE EXPERIENCE OF KRYVYI RIH STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY LIBRARY)	154
Dautova A. INTERNATIONAL COWORKING OF LIBRARIES: THE EXPERIENCE OF THE LIBRARY OF THE NAZARBAYEV UNIVERSITY	164
Dzhanhulova T., Yap D. KAZAKHSTAN DEVELOPS SMART CITIES: INSTITUTIONAL REPOSITORIES AS BACKBONES OF DIGITAL KAZAKHSTAN	170
Karpenko S.V. SCIENTIFIC LIBRARY AS A SCIENCE SUPPORT CENTER IN HIGHER EDUCATION INSTITUTION	183
Kostyrko T. M., Zhyhalkina M. S. FORMATION OF THE ACADEMIC INTEGRITY CULTURE BY HIGHER EDUCATION ESTABLISHMENT LIBRARY	190
Murashko O. S. NEW PARADIGMS OF THE TRADITIONAL INFORMATION-BIBLIOGRAPHIC ACTIVITY OF THE UNIVERSITY LIBRARY	199
Podrezova M. O., Liakhu O. I. STAGES OF DEVELOPMENT OF INFORMATION AND ANALYTICAL ACTIVITIES OF THE SCIENTIFIC LIBRARY OF THE ODESSA I. I. MECHNIKOV NATIONAL UNIVERSITY	209
Skachenko O. O. USING THE GAME MODEL OF GAMEPLAY IN THE SOCIO-CULTURAL ACTIVITY OF LIBRARIES.....	219
Syrota L. B. ELECTRONIC LIBRARIES: PROBLEMS OF ACCESS TO INFORMATION	230
Shvetsova-Vodka H. M. SOCIAL INFORMATION COMMUNICATION AS THE OBJECT OF NOOCOMMUNICOLOGY	244
Shestopalova L. S. NEWEST TECHNOLOGIES OF LIBRARY SERVICE IN KIEV NATIONAL TRADE AND ECONOMIC UNIVERSITY: SMART-LIBRARY, COWORKING, VR-STUDIO	259
Yakunina N. V. LIBRARIES OF INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION: MODERN CHALLENGES.....	267

REVIEWS

KHATSENKO L. I. REVIEW OF BOOK «HISTORY OF DEPARTMENT OF UKRAINIAN LITERATURE OF ODESSA I. I. MECHNIKOV NATIONAL UNIVERSITY: PERSONALIAS AND FACTS».....	275
INFORMATION FOR AUTHORS.....	278

**З ІСТОРІЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ,
БІБЛІОГРАФІЧНОЇ ТА ВИДАВНИЧОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ**

УДК 377:02]-043.86(477)''1920/1950''

DOI: [http://dx.doi.org/10.18524/2304-1447.2019.2\(22\).180286](http://dx.doi.org/10.18524/2304-1447.2019.2(22).180286)

Соколов Віктор Юрійович,

кандидат історичних наук, доцент, головний бібліотекар

Національної парламентської бібліотеки України

вул. М. Грушевського, 1, м. Київ, 01008, Україна

тел.: (044) 278 85 12

e-mail: socolv@i.ua

ФОРМУВАННЯ СЕРЕДНЬОЇ СПЕЦІАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ У 1920-Х – 1950-Х РР.: ВІД БІБЛІОТЕЧНИХ КУРСІВ ДО СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ТЕХНІКУМІВ

Проаналізовано особливості становлення бібліотечної освіти у 1920-х – 1950-х рр.; досліджено історичні, соціально-політичні та культурно-освітні чинники створення та розвитку середніх спеціальних навчальних закладів, що готували бібліотекарів у зазначений період; вивчено специфіку формування та характер функціонування бібліотечних курсів та технікумів, переважно на прикладах навчальних закладів України; проаналізовано значення їхньої діяльності у підготовці фахівців середньої ланки кваліфікації, у розвитку бібліотечної освіти та бібліотечної справи в цілому.

Ключові слова: історія освіти, бібліотечна освіта, середні спеціальні навчальні заклади, бібліотечні технікуми, культосвітні технікуми, бібліотечні курси, Україна.

Формування інтересу до бібліотечної професії є необхідною умовою функціонування не тільки всієї системи безперервної бібліотечної освіти, а й бібліотечної діяльності в цілому. Інтерес до історії бібліотечної освіти зумовлений тим, що дослідники, вивчаючи накопичений досвід, розшукуючи оптимальні моделі підготовки кадрів у минулому, аналізують всі етапи формування системи спеціальної професійної освіти бібліотекаря; намагаються виявити й осмислити історичні причини та чинники розвитку сфери підготовки кадрів та кадрової політики у бібліотечній справі, а також вивчити особливості становлення та підвищення рівня професійної майстерності бібліотекаря у кризові періоди розвію бібліотечної справи; дослідити взаємозв'язки між рівнем професійної підготовки бібліотечних працівників та певними трансформаціями у зазначеній сфері суспільної діяльності.

Період становлення та формування середньої спеціальної бібліотечної освіти в Україні нині залишається ще недостатньо вивченим вітчизняними бібліотекознавцями. Більшість наукових праць було присвячено питанням розвитку вищої професійної освіти та питанням підвищення кваліфікації бібліотечних кадрів. Дослідники мало уваги звертали на формування різних ланок серед-

ньої спеціальної бібліотечної освіти, зокрема залишається майже не розкритим питання розвитку та значення діяльності бібліотечних, політосвітніх та інших технікумів, що готували бібліотекарів середнього рівня кваліфікації. Загальні положення щодо формування середньої спеціальної бібліотечної освіти та певні узагальнення щодо створення та діяльності бібліотечних технікумів розкрито у працях Б. Боровича, О. Бурби, Ф. Доблера, В. Іваницького, С. Комського, І. Цареградського. Окремі відомості про становлення та розвиток бібліотечних технікумів відображено у наукових статтях сучасних дослідників історії бібліотечної освіти Н. Бачинської, Н. Березюк, М. Глазкова, Н. Новікової, А. Соколова, А. Соляник та ін. Автор пропонованої статті ставить за мету розкрити відмінні риси, основні чинники й етапи становлення та розвитку середньої спеціальної бібліотечної освіти в Україні у 1920–1950-х рр.; охарактеризувати різновиди, особливості створення та розвитку технікумів, що готували бібліотечних фахівців середньої ланки кваліфікації, особливо – бібліотечних технікумів.

Бібліотечна професія виникла в глибоку давнину і вже на ранніх етапах свого розвитку, коли поняття професіоналізму ще навіть не розглядалося, єдиною незаперечною вимогою до бібліотекарів була енциклопедична освіченість. У XVIII ст. поступово починає складатися чітке уявлення про вимоги до бібліотекаря: освіченість, знання книги і бібліографії, володіння іноземними мовами і навичками спілкування з читачами. Тільки у 1876 р. М. Дьюї (1851–1931) вдалося переконати суспільство в тому, що бібліотечна справа вимагає професійного підходу та спеціальних знань. Ідея початкової підготовки бібліотекарів у середніх спеціальних навчальних закладах та школах була висловлена німецькими вченими Е. Целлером у 1848 р. та М. Шретінгером у 1829 р., але широке практичне втілення вона отримала лише у 1880-х рр. в Америці. У Західній Європі в цей час вже почали впроваджувати в університетах кафедри з бібліотекознавства [16, с. 97]. Проте наприкінці XIX – на поч. XX ст. навчальні програми вищих і середніх навчальних закладів, що готували бібліотекарів відрізнялися значним різноманіттям.

На рубежі XIX–XX ст. в Україні почалося формування професійної бібліотечної освіти, що було значною мірою пов'язано з діяльністю Л. Хавкіної (1871–1949), яка в 1904 р. виступила на Третньому Всеросійському з'їзді діячів з професійної і технічної освіти з доповіддю «Про професійну підготовку бібліотекарів», де вперше запропонувала проект організації бібліотечної освіти в Російській імперії. Втім, погляди на розвиток бібліотечної освіти у фахівців розподілилися на два основні напрями: прихильників університетської та прихильників професійної освіти. Прихильники університетської освіти (Л. Брюхатов, А. Войнич-Сяноженцький, К. Рубинський, М. Сафронєєв та ін.) зазначали, що бібліотечна робота вимагає від працівників, в першу чергу, широкого кругозору та певної енциклопедичності знань. Бібліотечні курси та школи в цьому відношенні майже нічого не давали, а освітній рівень їх випускників

був дуже низьким. Отже, для бібліотечної роботи потрібні особи з вищою (університетською) освітою, які зможуть швидко орієнтуватися в питаннях бібліотекознавства, прослухавши додатково спеціальні курси. Так, наприклад, А. Войнич-Сяноженцький зазначав про необхідність створення спеціалізованих кафедр при університетах.

Прихильники професійної освіти (Є. Добржинський, А. Калішевський, С. Масловський та ін.) зазначали, що не існує абстрактної «вищої загальної освіти», що сучасному бібліотекарю не потрібна загальна енциклопедична освіта, а необхідне спеціальне наукове знання з певних дисциплін, де бібліотекар буде добре обізнаний у певній галузі науки [29, с. 62–63]. На Першому Всеросійському з'їзді з бібліотечної справи (1911) пропонувалися: різні варіанти організації курсів (двох-, трьохрічні), що діяли б при певних навчальних закладах; створення шкіл з вивчення бібліотекознавства при одній-двох найкращих бібліотеках; організація самостійних бібліотечних курсів та ін. Проте, як зазначав С. Масловський, приєднати бібліотечні курси до будь-якого інституту чи школи буде недоцільним, оскільки зміст загальноосвітньої і спеціальної підготовки бібліотекарів не збігається ні з одним з навчальних закладів. Отже, справа підготовки майбутніх бібліотекарів повинна бути справою самих бібліотекарів: курси повинні бути абсолютно самостійними. Після багатогодинної дискусії на з'їзді більшістю голосів на секції академічних бібліотек була прийнята резолюція про заснування спеціальних бібліотечних курсів, у якій було наголошено на необхідності обмеження їх навчальних програм виключно циклом спеціальних бібліотечних дисциплін (без вивчення загальноосвітніх предметів).

У 1913 р. за ініціативою Л. Хавкіної (1871–1949) було організовано короткострокові бібліотечні курси при Народному університеті імені А. Л. Шанявського. У навчанні більше уваги приділялося формуванню практичних навичок роботи та засвоєнню практичних знань. Розвиток теоретичних дисциплін відбувався вкрай повільно. Проте на курсах було підготовлено та видано перші навчальні посібники для бібліотекарів: «Примеры каталогизации» А. Калішевського та А. Покровської (1916), «Авторские таблицы Кеттера в переработке для русских библиотек» (1916) і «Руководство для небольших библиотек» Л. Хавкіної (1917) та ін. З 1918 р. зміст спочатку тритижневих, а потім піврічних курсів зводився, так само, як і раніше, до засвоєння прикладних умінь і навичок [26]. Зокрема, наприклад, видатний український бібліотекознавець С. Сірополко на зазначених курсах читав лекції, що були присвячені технології комплектування та придбання бібліотеками книг, системі книговидавничих та книготорговельних фірм Росії та ін.

Після встановлення Радянської влади, спираючись на п'ятирічний досвід організації підготовки бібліотекарів у Народному університеті ім. А. Л. Шанявського, Л. Хавкіна розробила проект організації бібліотечних курсів у загальнодержавному масштабі, який вона розкрила на Першій державній бібліотечній

сесії Наркомосу (Москва, 25.01–01.02. 1919) в рефераті «Про організацію бібліотечних курсів» [6]. Дослідниця пропонувала організувати мережу бібліотечних шкіл і курсів. Наприклад, у Москві і Петрограді було б доцільно, на її думку, влаштувати річні курси для бібліотекарів академічних бібліотек і річні курси підвищеного типу для бібліотекарів публічних бібліотек, інструкторів та викладачів бібліотекознавства. У губернських містах Л. Хавкіна пропонувала влаштувати короткострокові курси з бібліотечної справи тривалістю від чотирьох до шести тижнів (кошторис губернських курсів становив приблизно 20 тис. крб., де 50 % коштів виділялося б з місцевого бюджету). Короткострокові систематичні курси (приміром, двічі на рік) умовно можна було вважати прикладом середньоосвітнього бібліотечного навчального закладу. Підготовку бібліотекарів у повітах (районах) Л. Хавкіна пропонувала здійснювати шляхом проведення курсів-з'їздів, виїзних лекцій і бесід з фахівцями (вартість одного курсу-з'їзду становила 1,5–2 тис. крб.). На жаль, проект дослідниці не був прийнятий за основу побудови бібліотечної школи. Втім, у 1918 р. було відкрито бібліотечні курси у Києві на базі Фребелівського педагогічного інституту та у Харкові на базі першого в країні кабінету бібліотекознавства, який був започаткований Л. Хавкіною у 1903 р. при Харківській громадській бібліотеці. Слід зазначити, що на бібліотечних курсах у Києві лекції з бібліотекознавства читав С. Сірополко [27, с. 75]. У 1919 р. у Києві при Позашкільному відділі Наркомосу України було організовано бібліотечні курси, які проходили як цикл семінарів. Методика та техніка бібліотечної роботи викладалася на цих курсах за такою ж програмою, як і на бібліотечних курсах в Народному університеті ім. А. Л. Шанявського. Вимоги до кандидатів на навчання були невисокими (освітній рівень не повинен був бути нижче першого ступеня єдиної трудової школи), але було бажаним членство в партії і піврічний стаж у просвітницькій або партійній установі губернського масштабу. Заняття були розраховані на 6 тижнів. Зміст курсової підготовки стосувався, переважно, тих тем, що були присвячені виключно організації бібліотечної справи, у той час як питання бібліотечної техніки скорочувалися до мінімуму. Курсанти, перш за все, повинні були бути добре ознайомлені з принципами комплектування та побудови бібліотечної роботи в цілому, з основами організації каталогів, основами класифікації, індексування та інших процесів [6].

У 1919 р. бібліотечні курси було запроваджено в Одесі, Житомирі, Полтаві, Чернігові та в деяких інших містах. На курсах поряд з фаховими дисциплінами викладали такі предмети, як українська та іноземна мови, українська та зарубіжна література, всесвітня історія, географія, психологія, етнографія, археологія тощо [10, с. 82]. Програми бібліотечних курсів були побудовані на засадах органічного поєднання вивчення фахових, суто бібліотечних дисциплін із загальноосвітніми та суспільно-політичними предметами [27]. Щоденні заняття були розраховані на 4–6 тижнів та передбачали приблизно по дві години лекцій та шість годин практичних робіт. У листопаді 1920 р. на базі Позашкільного

відділу Наркомосу було утворено Головний політико-освітній комітет (Головполітосвіта), при Бібліотечному відділі якого було організовано курси для підготовки кваліфікованих організаторів політосвітньої роботи в бібліотеці. Такі курси було започатковано при кожній Губполітосвіті, тобто в 12 (потім дев'яти) «українських» губерніях.

Основними канонами бібліотечної освіти у радянські часи поступово ставали такі принципи: партійності та комуністичного виховання; формування активних політично свідомих «борців» політосвітньої роботи; домінування політграмоти в основі гуманітарної професійної освіти; поєднання суспільно-політичної підготовки та бібліотечних знань у формуванні прикладних професійних навичок та вмій. Обов'язковий набір суспільно-гуманітарних дисциплін складався з таких навчальних предметів, як основи марксизму-ленінізму, політична економія, вітчизняна та зарубіжна історія, вітчизняна та зарубіжна література, атеїзм, педагогіка та ін. Проте загальна професійна проблематика, починаючи з 1930-х рр., фактично, ледве виходила за межі вивчення спадщини В. Леніна і Н. Крупської та боротьби з буржуазним бібліотекознавством. Втім, значно розширилося виробничо-практичне навчання студентів у бібліотеках.

Осередками радянської бібліотечної школи були інститути позашкільної освіти, педагогічні та політосвітні технікуми, бібліотечні курси та семінари. Спочатку підготовка кваліфікованих бібліотечних працівників здійснювалася у навчальних закладах, які здійснювали підготовку викладацьких кадрів. На поч. 1920-х рр. в Україні діяли вже декілька інститутів народної освіти з факультетами позашкільної освіти, які готували бібліотечних та клубних працівників. Однак університетської освіти зазначені інститути не давали, оскільки тривалість навчання в них в той час становила від одного до трьох років. Переважно, на підготовку бібліотекарів була спрямована організація різного роду короткострокових курсів тривалістю від двох тижнів до трьох місяців. Курси політосвітніх працівників, хоча і називалися «курсами підвищення кваліфікації», насправді часто виявлялися курсами навчання основам спеціальності, так як багато хто з курсантів не мали стажу практичної роботи. У той же час окрім таких курсів політосвітніх працівників існували також курси їх перепідготовки. Безсумнівний інтерес представляла програма бібліотечно-інструкторських курсів, яка окрім спеціальних дисциплін, включала і заняття з суспільно-політичних і загальноосвітніх предметів (приблизно 70 % навчального часу). Слід також зазначити, що керівники курсів прагнули дати слухачам не тільки теоретичні знання, а й практичні навички. Таким чином, бібліотечні курси поєднували спеціальну, суспільно-політичну та загальноосвітню підготовку кадрів. На початку 1920-х рр. у країні з'являються перші бібліотечні об'єднання – громадські професійні організації бібліотечних працівників 1920-х – поч. 1930-х рр., що здійснювали переважно координацію діяльності та методичне керування бібліотеками певного регіону (міста, району); професійну підготовку та перепідготовку кадрів; проведення й організацію науково-дослідної та

політосвітньої роботи. Бібліотечні об'єднання намагалися вирішувати завдання, пов'язані з підвищенням кваліфікації місцевих кадрів, шляхом організації різноманітних курсів, семінарів та інших занять. Отже, вони були постійно діючою школою не тільки політичного навчання, а й давали разом з тим знання в галузі бібліотечної справи [25].

Розвиток спеціальної фахової освіти спонукав до розробки бібліотечних підручників та посібників, перші з яких побачили світ вже на поч. ХХ ст. Одним з підручників з бібліотечної справи була праця викладачки вищих жіночих курсів К. Балабанової «Библиотечное дело» (1902) [1, с. 50]. Серед слухачів курсів користувалися попитом посібники Л. Хавкіної «Библиотеки, их организация и техника. Руководство по библиотековедению» (вид. 1904, 1911, 1918), «Руководство для небольших библиотек» (вид. 1911, 1917), «Книга и библиотека» (М., 1918), які відіграли значну роль не лише в організації бібліотечної освіти, а й у розвитку бібліотекознавства як науки. Отже, на поч. 1920-х рр. у системі вищої та середньої спеціальної освіти в Україні відбулися докорінні зміни: було створено низку педагогічних інститутів, середні спеціальні навчальні заклади були реформовані у технікуми. У 1924 р. в УСРР налічувалося 39 інститутів, 158 технікумів та 33 робітничих факультетів, де навчалось відповідно 35485, 28167 та 7972 осіб. За деякими даними, кількість технікумів наприкінці 1920-х рр. становила 109 закладів, де навчалось 26778 осіб [11, с. 939].

Підготовка бібліотекарів середньої кваліфікації в СРСР була розпочата у сер. 1920-х рр. на політосвітніх відділеннях радпартшкіл, а також на політосвітніх і бібліотечних відділеннях педагогічних технікумів. У 1925 р. Народний комісаріат освіти (Наркомос) встановив плату за навчання в інститутах і технікумах, зокрема у педагогічних інститутах – 60 крб., у технікумах – 30 крб. на рік. Робітники та службовці, а також особи, що знаходилися на їх утриманні, які мали заробіток 40–50 крб. на місяць, сплачували 20 % від повної плати за навчання; особи, які заробляли 50–60 крб., платили 25 %, якщо 60–70 крб. – 30 %, 70–85 крб. – 40 %, 85–100 крб. – 50 %, 100–125 крб. – 60 %, 125–150 крб. – 75 %, більше 150 крб. – 100 % вартості. А ті, хто жив на нетрудові доходи, платили 200–300 % вартості навчання [23, с. 83]. Для порівняння: вартість обіду в столовій становила приблизно від 20 до 45 коп.; за гуртожиток студенти платили приблизно від 50 коп. до 2 крб. на місяць. Стипендія становила 20–25 крб. Звичайно стипендія студентів вишів була значно більшою. Відомо, що, наприклад, у 1933–1934 рр. розмір стипендії на бібліотечному факультеті Всеукраїнського інституту комуністичної освіти (ВУІКО) становив від 110 до 250 крб. [28, с. 15]. Втім, звичайно, вартість товарів і продуктів у 1930-х рр. була значно більшою, ніж у 1920-х рр.

У 1929 р. в країні було 12 Інститутів народної освіти (у Харкові, Києві, Одесі, Дніпропетровську, Полтаві, Ніжині, Житомирі, Кам'янці-Подільському, Миколаєві, Чернігові, Херсоні, Луганську), у більшості з яких було бібліотечне відділення. Проте кількість студентів на них була незначною і бібліотечних ка-

дрів катастрофічно не вистачало. У зазначений рік, з метою ліквідації неписьменності та поширення освіти, було організовано бібліотечний похід, програма якого передбачала масове відкриття бібліотек, хат-читалень, поліпшення стаціонарного та нестаціонарного бібліотечного обслуговування читачів. Проте розгорнутися бібліотечному походу, відповідно до намічених завдань, поряд з іншими, не давала можливості все та ж сама кадрова проблема. Навіть у 1927 р., коли в СРСР було приблизно 15140 книгозбірень, тільки для міських бібліотек потрібно було ще приблизно 40 % нових спеціалістів. Окрім того, що кількість бібліотекарів не відповідала зростаючим потребам бібліотек у нових бібліотечних кадрах, вони ще й мали недостатню професійну та загальноосвітню підготовку. На поч. 1930-х рр. тільки 65 % міських бібліотекарів мали середню освіту, а 72 % сільських бібліотекарів не мали і середньої освіти [8, с. 21]. Отже, в новоутворених радянських республіках почалося стрімке зростання кількості масових бібліотек, за темпами якого не встигав розвиток підготовки бібліотечних кадрів, оскільки формування системи бібліотечної професійної освіти ще тільки починалося. За період з 1917 по 1927 рр., окрім нових масових бібліотек, які належали Наркомосу (їх частка досягала 85 % від загальної кількості книгозбірень), відкрилося понад 1300 наукових і спеціальних бібліотек, головним чином при вишах і науково-дослідних установах, які також потребували кваліфікованих бібліотечних працівників. А за роки другої п'ятирічки (1933–1937 рр.) кількість масових бібліотек збільшилася з 15 до 25 тис. Проте кількість бібліотечних кадрів зростала набагато повільніше. Тобто і в 1930-х рр. проблема підготовки бібліотечних кадрів залишалася основною. Культосвітні кадри, до яких відносились і бібліотекарі, абсолютно не задовольняли потреби і темпи розвитку бібліотечної справи. До того ж, їхня кваліфікація, як правило, була вкрай невисокою, що пояснювалося слабкою спеціалізацією освітнього процесу, відсутністю корпусу викладачів з бібліотекознавчих дисциплін, недостатньою кількістю необхідної навчально-методичної літератури та ін.

Підготовка бібліотекарів середньої кваліфікації у 1920-х – першій пол. 1930-х рр. здійснювалась, переважно, на бібліотечних відділеннях технікумів політосвіти, педтехнікумів та на бібліотечних курсах, а також у школах-дев'ятирічках з бібліотечною спеціалізацією, яких було лічені одиниці. У педтехнікумах вивчення спеціальних предметів починалося лише в останній рік навчання. У технікумах політосвіти, навіть на бібліотечних відділеннях, готували, в першу чергу, політичних агітаторів, культосвітніх та партійних працівників, відповідно до чого була складена і навчальна програма. Підготовка за спеціальними дисциплінами відступала на другий план. Звідси, випускники як спеціалісти бібліотечної справи були недостатньо професійно підготовлені, до того ж, вони не мали необхідної спеціалізації. Крім того, як зазначала Ф. Доблер, до поч. 1930-х рр. в країні не було ані науково обґрунтованої теорії бібліотечної справи, ані сучасних підручників зі спеціальних дисциплін [8, с. 22].

До того ж у 1920–1930-х рр. і навіть пізніше на бібліотекаря часто дивилися як на такого собі культосвітнього масовика. Зокрема, Б. Борович зазначав, що «это – человек, по своему характеру и склонностям, общительный, живой, “соседский” – всем приятный и нужный. Он является активным участником и инициатором всяких общественных начинаний, он умеет быть и становится притягивающим центром для всего окружающего населения, – тем фокусом, той почвой, куда стекается вся коллективная энергия, весь общественный инстинкт» [3, с. 80–81]. За принципами бібліопсихологічної концепції М. Рубакіна, бібліотекар – «возбудитель эмоций и стремлений. Он формовщик общественного мнения. Он организатор самых глубоких недр души как каждого отдельного читателя, так и читающей массы, а через ее посредство и массы не читающей...» [24, с. 40]. Таким чином, відповідно до зазначених соціально-психологічних характеристик бібліотекар у радянські часи як працівник, в першу чергу, сфери ідеології, ставав поруч з партійним діячем [9, с. 208–209].

У 1920-х – першій пол. 1930-х рр., як і пізніше, досить високою була плінність бібліотечних кадрів. Заробітна плата бібліотекарів була набагато нижче середньої (до того ж, існувала зрівнялівка в оплаті праці бібліотекарів із різним стажем роботи) [5, с. 10–13]. Увага місцевих партійних, радянських, комсомольських і профспілкових організацій була недостатньо зосереджена навколо бібліотечної роботи. Постановою ЦК партії від 30 жовтня 1929 р. «Про заходи щодо поліпшення бібліотечної роботи» було дано вказівку про планомірну підготовку нових і перепідготовку наявних кадрів бібліотекарів. У 1930 р. радянським урядом було прийнято рішення про створення окремої спеціальної вищої бібліотечної школи та про розгортання мережі бібліотечних технікумів. Планувалося, що в бібліотечних технікумах зможуть навчатися одночасно до 600 студентів. Передбачалося не тільки створення системи підготовки і перепідготовки бібліотечних кадрів, організації нових бібліотечних навчальних закладів вищої освіти, створення мережі бібліотечних технікумів (мінімум по одному у кожному обласному центрі), а й покращення якості підготовки та перепідготовки бібліотекарів на бібліотечних курсах (довгострокових, середньострокових, короткострокових (1–2 тижня)). Також планувалося зобов'язати обласні бібліотечні ради організувати широке охоплення бібліотечних працівників системою заочного навчання. Отже, у зв'язку з тим, що потреба у бібліотечних фахівцях середньої кваліфікації була велика, а профіль освітньої діяльності педагогічних навчальних закладів не дозволяв її збільшити, постало питання про необхідність відкриття окремих спеціальних бібліотечних навчальних закладів, зокрема бібліотечних технікумів.

У 1930 р. Наркомос затвердив систему бібліотечної освіти, яка складалася з закладів вищого рівня (трьох-чотирьохрічні бібліотечні факультети інститутів), навчальних закладів середньої спеціальної ланки освіти (двохрічні або трьохрічні бібліотечні технікуми, бібліотечні відділення педтехнікумів, технікумів політосвіти, бібліотечні школи) та початкової кваліфікації і переквалі-

фікації (бібліотечні курси, семінари, бібліотечне учнівство при книгозбірнях). Кількість бібліотечних технікумів було заплановано збільшити до 30. У сер. 1930-х рр. у вищих і середніх навчальних закладах розширювалося вечірнє і заочне відділення. Але дефіцит бібліотечних кадрів не слабшав: у великих міських і центральних бібліотеках без спеціальної освіти було 45–50 % бібліотечних працівників, у сільських – 70–75 %.

Отже, перші бібліотечні технікуми в СРСР з'явилися на зламі 1920–1930-х рр. (у 1929/1930 навчальному році бібліотечні технікуми були відкриті в Ярославлі, Ленінграді, Самарі) [30, с. 231]. В Україні до 1934 р. бібліотечні кадри середньої кваліфікації готували бібліотечні відділення педтехнікумів, технікумів і шкіл політосвіти, технікумів комуністичної освіти, яких в Україні до червня 1934 р. було 12 [4, с. 13; 19, с. 16–17]. Однак технікуми комуністичної освіти та політосвіти, як вже зазначалося, випускали недостатньо кваліфікованих бібліотекарів, які часто були байдужі до бібліотечної справи, не мали зацікавленості до її розвитку, до книги взагалі. До того ж, кількість фахівців, що готували технікуми, була незначною, наприклад, у 1933–1934 рр. у технікумах політосвіти в Україні вчилася 860 студентів, а випуск фахівців становив 170 осіб на рік. Проте після постанови ЦВК та Раднаркому від 26 липня 1934 р. «Про роботу масових бібліотек» у наступному навчальному році в зазначених закладах вчилася вже 1240 студентів [20, с. 195]. За постановою суттєво збільшувалися асигнування на діяльність бібліотек та підготовку бібліотечних кадрів, зокрема було передбачено відкриття мережі нових бібліотечних технікумів. Планувалося бібліотечні відділення педтехнікумів перетворити на самостійні бібліотечні технікуми [22, с. 29]. За зазначеною постановою в Україні було реорганізовано п'ять технікумів комуністичної освіти у бібліотечні технікуми та утворено три нових бібліотечних технікуми. Таким чином, у 1935 р. в Україні діяло 8 бібліотечних технікумів (Київський, Ніжинський, Тульчинський, Артемівський, Кременчуцький, Мелітопольський, Полтавський та Одеський), у яких навчалося приблизно 1500 студентів (для порівняння, в Російській федерації у сер. 1930-х рр. було відкрито 19 бібліотечних технікумів).

На прикладах вивчення історії кожного бібліотечного технікуму можна прослідкувати складний шлях становлення та особливості розвитку бібліотечної освіти в Україні. Так, наприклад, у 1933 р. Бердичівський технікум комуністичної освіти було переведено у м. Тульчин, де він був об'єднаний з Тульчинським технікумом політосвіти, який був заснований у 1930 р. Після об'єднання Наказом Наркома освіти України № 333 від 11 квітня 1934 р. Тульчинський технікум комуністичної освіти був перетворений на бібліотечний технікум. Технікум мав два відділи: організаційно-масовий і бібліотечний. Організаційно-масовий відділ готував працівників культурно-політичної роботи для виробництва, сільського господарства та низових профспілкових організацій. Бібліотечний відділ готував бібліотечних працівників для низової ланки

масових бібліотек. Термін навчання у технікумі становив три роки. У 1934 р. організаційно-масовий відділ був ліквідований. До того ж, за Постановою Раднаркому УРСР від 2 вересня 1937 р. у Тульчині на базі радпартшколи була відкрита трирічна політосвітня школа для підготовки культосвітніх працівників. У травні 1944 р. після звільнення Тульчина від фашистських окупантів у приміщенні колишньої бібліотечної школи був відкритий технікум політосвіти, який мав два відділи: клубний і бібліотечний. У 1947 р. технікум політосвіти був перейменований на технікум підготовки культурно-освітніх працівників. На підставі Постанови Ради Міністрів УРСР № 260 від 03.03.1947 р. «Про заходи щодо зміцнення районних і сільських бібліотек» у 1947/1948 н. р. при технікумі був відкритий заочний відділ з бібліотечним і клубним відділами [7, с. 371–372]. У 1961 р. Тульчинський технікум культурно-освітніх працівників був реорганізований у культурно-освітнє училище, а у 1965 р. бібліотечний відділ був ліквідований.

Втім, створені у сер. 1930-х рр. нові бібліотечні технікуми не мали в достатній кількості навчальних аудиторій, підручників і посібників, а також досвідчених викладацьких кадрів, в першу чергу – викладачів фахових дисциплін. У цей час на бібліотечних відділеннях інститутів тільки почали викладати курси з методики викладання фахових дисциплін у бібліотечних технікумах [22, с. 31]. Незважаючи на всі зусилля керівництва, навіть наприкінці 1930-х рр. якість викладання методики роботи з читачами, галузевої бібліографії, дитячої літератури, керівництва читанням та інших фахових дисциплін була не на належному рівні, про що зазначали як фахівці, так і студенти старших курсів. У сер. 1930-х рр. у багатьох бібліотечних технікумах було всього по декілька штатних викладачів (як правило, більша частина була сумісниками). З фахових дисциплін було нерідко 1–2 викладача. Кількість студентів з усіх курсів часто становила всього декілька десятків осіб (більше 2/3 – це жінки). Більшість з них забезпечувалася стипендією (40–80 крб.). 90 % студентів було з селян та робітничого класу. Отже, як правило, у абітурієнтів був дуже низький рівень знань, яких все одно приймали до технікумів навіть з поганими оцінками. Значна частина цих студентів, на яких держава витратила чимало коштів, потім змушувала або залишати навчання в технікумі добровільно, або їх відраховували за неуспішність. До речі, низький рівень фахових знань визначали також у студентів стаціонару бібліотечного факультету ВУІКО, що пояснюється неналежним рівнем освіти абітурієнтів. Наприклад, серед 222 першокурсників 1933 р. середню освіту мали всього 49 осіб, неповну середню – 117, нижчу освіту мали 56 осіб [28, с. 15]. До того ж, успішному навчанню, певним чином, заважало погане матеріальне становище студентів, які часто нічого не отримували з дому, жили лише на одну стипендію, а отже, систематично недоїдали. Проте головною причиною недоборів студентів на перший курс бібліотечних технікумів була низька зарплата бібліотечних працівників. Закінчивши бібліотечний технікум, фахівець отримував зарплату приблизно 150–170 крб.,

тоді як шкільний вчитель в той же час отримував 260 крб., працівник лікарні – 250 крб., будівельник – 270–300 крб. Загалом вимоги до навчально-виховного процесу були досить високими. У технікумах було організовано постійний контроль успішності, відвідуваності, своєчасності приходу на заняття, виконання завдань, а також позакласної роботи: діяльності гуртків, випуску стінних газет, участі в сільськогосподарських роботах та ін. За відмінне навчання стипендія підвищувалася на 20–25 %. При наявності незадовільних оцінок з двох предметів стипендія зменшувалася на 50 %. У разі значних заборгованостей (три і більше навчальних предмета) студенти позбавлялися права отримання стипендії.

Відомо, що у 1935 р. до бібліотечних технікумів в Україні було прийнято 855 осіб. Проте кількість студентів у деяких бібліотечних технікумах, розрахованих на навчання 600 осіб, була невеликою, наприклад, в Одеському бібліотечному технікумі навчалася 112 студентів, у Кременчуцькому – 150 [19, с. 17]. У зазначеному році в Україні бібліотечні технікуми підготували 140 фахівців, а в 1936 – вже 350 [4, с. 13]. Проте професія бібліотекаря була неприваблива і бібліотечні технікуми не виконували план набору студентів на перший курс, з яких менше половини отримували диплом фахівця (недобір студентів на перший курс спостерігався майже до поч. 1950-х рр.). Наприклад, план залучення абітурієнтів до навчання у бібліотечні технікуми та бібліотечні відділення педтехнікумів у сер. 1930-х рр. залишався на рині 27,8 % [22, с. 29]. До того ж, катастрофічно не вистачало навчальної літератури, зокрема, не було підручників з фахових дисциплін, місця для проведення занять. До того ж, у 1934 р. кількість викладачів у бібліотечних технікумах становила у середньому по одному викладачу з фахових дисциплін на один технікум [4, с. 13]. Відомо, що тільки Проскурівський та Черкаський бібліотечні технікуми були повністю забезпечені викладачами. Фінансовий бюджет технікумів забезпечував переважно тільки зарплату викладачів та виплату стипендій.

Отже, бібліотечний технікум – це стаціонарний державний спеціальний культосвітній навчальний заклад для підготовки бібліотекарів середньої кваліфікації для сільських, районних, міських і дитячих бібліотек, переважно на базі семирічки (з 1958 р. – восьми класів середньої школи), як правило, з трирічним курсом навчання, що існував в Україні у період сер. 1930-х–1950-х рр. (в Росії, Білорусії бібліотечні технікуми існують до сих пір). Проте в Україні переважна більшість бібліотечних технікумів у другій пол. 1940-х рр. було перейменовано на політосвітні технікуми, а з 1947 р. – на технікуми підготовки культурно-освітніх працівників (культосвітні технікуми). В «Енциклопедії українознавства» зазначено, що бібліотечні технікуми готували бібліотекарів переважно для сільських бібліотек, а у другій пол. 1940-х – у першій пол. 1950-х рр. існували як бібліотечні відділи при технікумах політосвіти, яких у сер. 1950 рр. (а точніше – з 1947 р.) було в Україні 16 [12, с. 126–127]. У 1930–1950-х рр. випускники бібліотечних технікумів нерідко ставали завідувачами районних і

сільських бібліотек, переважно у межах певної області. Одночасно вони здійснювали безпосереднє керівництво підготовкою сільських бібліотекарів на шестимісячних курсах, організували методичну допомогу бібліотекам міста і району, проводили бібліотечну пропаганду та культурно-освітню роботу серед населення. Під їх патронатом перебували колгоспні бібліотеки. Навчання в бібліотечних технікумах, як і в більшості інших, хоча і було платним, однак значна частина студентів вчилася безкоштовно або за досить низьку (умовну) плату. Курс навчання тривав приблизно два-три роки, в залежності від рівня освіти абітурієнтів та інших чинників. Навчальна програма складалася як із загальноосвітніх та суспільно-політичних (марксизм-ленінізм, історія, політекономія, економічна політика, географія, російська мова, література, математика, фізика, хімія, природознавство, іноземна мова та ін.), так і з фахових дисциплін (бібліографія та комплектування, форми і методи роботи з читачами, організація і планування бібліотечної справи, організація книжкових фондів і каталогів, графіка (плакат), палітурна справа, робота з дітьми та ін.). Значну частину часу навчальна програма приділяла заняттям з фізкультури, військової справи, а також – виробничій практиці (за планом на практику щорічно відводилося приблизно 80 годин). Навчальна програма бібліотечних технікумів була дуже схожою з програмою педагогічних технікумів. Викладачі спеціальних дисциплін бібліотечних технікумів мали переважно вищу бібліотечну освіту (більшість з них закінчували ВУКО) [28, с. 15]. Тим самим, перед бібліотечними факультетами інститутів, окрім підготовки бібліотекарів-практиків, поставало завдання щодо підготовки та підвищення кваліфікації викладачів фахових дисциплін бібліотечних та політосвітніх технікумів. Наприклад, згідно з наказом Наркомосу УРСР «Про курсову підготовку та перепідготовку бібліотечних кадрів» від 23 червня 1934 р., ВУКО мав організувати на базі бібліотечного факультету двомісячні курси перепідготовки завідувачів районних бібліотек (набір 100 осіб), а також провести для викладачів бібліотечних дисциплін, у першу чергу технікумів, дводекадний семінар з метою підвищення їх кваліфікації. На виконання поставлених завдань ЦВК і Рада народних комісарів УСРР прийняли постанову «Про роботу масових бібліотек», метою якої було: забезпечення підготовки керівного складу книгозбірень не менше, ніж на 50 % особами з вищою освітою; встановлення набору до бібліотечного факультету ВУКО на 1934/1935 н. р. у кількості 500 осіб (з яких 100 – на вечірній факультет); створення у 1935 р. бібліотечного інституту та три нових бібліотечних технікуми на Донбасі, в Одесі, Харкові та ін. Ставилося також завдання реорганізувати технікуми комуністичної освіти у Ніжині, Мелітополі, Тульчині, Києві, Кременчуці у бібліотечні технікуми.

Отже, бібліотечні технікуми ставали базою підготовки та перепідготовки бібліотечних кадрів. З їх утворенням поступово покращувався рівень абітурієнтів, що поступали в інститути, зростав кваліфікаційний рівень середньої ланки бібліотекарів. Середина 1930-х рр. була певним рубежем у підвищенні

якості та кількості бібліотечних фахівців. Значно збільшилась кількість курсів з підготовки та перепідготовки бібліотекарів: у 1934 р. курси перепідготовки закінчили 142 особи, у 1935 – 358, у 1936 – більше 1500 осіб [19, с. 18]. У другій пол. 1930-х рр. у кожній області були організовані одномісячні або двомісячні курси підготовки бібліотекарів. У бібліотечних технікумах також діяли одномісячні та шестимісячні курси перепідготовки бібліотечних кадрів. Однак через брак викладачів, підручників, приміщень для занять час навчання на курсах було скорочено до 1,5–3-х місяців, так само як і на обласних шестимісячних курсах з підготовки бібліотекарів Наркомосвіти. Втім, досвід довів, що для підготовки бібліотекаря потрібні були мінімум шестимісячні курси. Одномісячні та двомісячні курси були переважно розраховані для перепідготовки бібліотекарів провідних бібліотек (обласних, районних). Існували також міжрайонні курси для перепідготовки бібліотекарів сільських книгозбірень. У 1935 р. ВУІКО у Харкові було перетворено в Український бібліотечний інститут, при якому діяли двомісячні курси перепідготовки завідуючих районними бібліотеками, працівників дитячих бібліотек, бібліографів-консультантів (у 1935 р. їх закінчили 55 осіб). З середини 1930-х рр. подібні курси діяли не тільки у Харкові, а й у Києві, Вінниці, Дніпропетровську, Одесі. Кращий стан з підвищення фахової кваліфікації був там, де була можливість навчатися без відриву від виробництва та в містах, де існували вищі бібліотечні навчальні заклади або їхні філіали (Харків, Київ, Одеса).

У другій пол. 1930-х рр. у країні відбулося становлення системи масової професійної, зокрема бібліотечної, освіти. Якісно новий рівень підготовки бібліотечних кадрів був обумовлений великими потребами держави у розвитку виробничих сил, сфер економіки, освіти, культури, науки та ідеології. Було створено мережу вищих і середніх спеціальних бібліотечних навчальних закладів, регулярно проводилася підготовка та перепідготовка бібліотекарів, підвищувався їх рівень кваліфікації. Бібліотечний та інші профільні інститути, бібліотечні технікуми та відділення педучилищ наприкінці 1930-х рр. випускали щорічно понад 6000 фахівців, що у багато разів більше, ніж у попередні періоди. У 1930-х рр. загальною тенденцією в організації та розвитку підготовки бібліотечних кадрів було поглиблення уніфікації системи вищої та середньої спеціальної освіти; посилення ідеологічної направленості у вивченні спеціальних дисциплін; перевага вивчення питань методики роботи над висвітленням змісту предметів. Проте внаслідок стрімкого збільшення кількості масових бібліотек, статистичні показники щодо бібліотечних кадрів залишалися невтішними, наприклад, у сер. 1930-х рр. 70 % бібліотекарів не мали ніякої спеціальної підготовки, 38 % мали нижчу загальну освіту [20, с. 174]. У 1937 р. бібліотекарів в Україні системи Наркомосу було 4406 осіб, з яких лише 113 мали вищу освіту, 920 – середню, 3373 – початкову [2, с. 34]. Незважаючи на очевидний прогрес, повністю вирішити проблему кадрового забезпечення масової бібліотечної мережі все ж не вдалося. Негативними факторами бібліотечної

політики у кадровій сфері були недостатня оплата праці бібліотекарів (звідки професія бібліотекаря мала найменший престиж), зайва заідеологізованість освітнього процесу, періодичні кадрові чистки фахівців та ін.

Керування бібліотечними навчальними закладами середньої ланки здійснювалося Комітетом з справ вищої школи, Бібліотечним управлінням Наркомосу, а на місцях – обласними відділами народної освіти при обласних виконкомах рад. У 1940 р. у Наркомосі було створено Управління з політико-освітньої роботи, до якого увійшло Бібліотечне управління. Напередодні Великої Вітчизняної війни управління бібліотечною освітою було укріплено шляхом об'єднання керівних органів з політико-освітніми структурами. У роки війни в евакуйованих бібліотечних технікумах термін навчання було зменшено. Матеріальна і навчально-методична забезпеченість освітнього процесу була вкрай низькою. Студентам доводилося записувати навчальний матеріал під диктовку викладача. Паперу для конспектів також не було, тому писали на старих книгах і газетах між рядків. Навчально-наочні посібники (плакати та ін.) викладачі виготовляли власними силами із залученням найбільш здібних учнів. Після звільнення території України від німецько-фашистських загарбників життя на визволених землях поступово налагоджувалося, проте питання з підготовки бібліотечних кадрів постало не менш гостріше, ніж у довоєнні часи. Підбором і розстановкою кадрів займалися партійні та радянські органи. У лютому 1945 р. загальне керівництво бібліотечною справою перейшло у ведення Бібліотечного управління Комітету у справах культурно-освітніх установ при Раді Міністрів Української РСР, яке приділяло велику увагу питанням розвитку бібліотечних навчальних закладів.

Склад працівників бібліотечних технікумів поступово оновлювався, кадрові питання вирішувалися переважно на місцях за рахунок місцевих резервів. Проте нерідко до роботи у бібліотечних технікумах йшли працювати особи без спеціальної підготовки, досвіду роботи, а іноді і без спеціальної освіти. Значна частина викладачів бібліотечних технікумів мала середню фахову освіту. Бібліотеки також потребували відповідно кваліфікованих фахівців. Отже, післявоєнному періоду була притаманна відсутність висококваліфікованих кадрів, недостатній рівень професіоналізму фахівців, недоліки ділових якостей, кадрова плінність, що також спостерігалось і в наступні роки. Середньомісячна заробітна плата працівників культосвітніх установ у післявоєнний період становила 300–400 крб. на місяць, у той час як середньомісячна заробітна плата в країні була 500–600 крб. Звичайно у післявоєнний період не всі технікуми відновили свою роботу. Проте у поновлених навчальних закладах поряд із зміцненням матеріально-технічної бази були розширені також права та обов'язки студентів технікумів. Всі студенти забезпечувалися стипендією (приблизно 80–120 крб.), а відмінники отримували 25 % надбавку. Зарплата викладачів становила приблизно 600 крб. Загалом, до 1947 р. мережа бібліотечних технікумів була відбудована. Навчання в бібліотечних технікумах за-

лишалось платним, але багато студентів (приблизно 50–60 %) було звільнено від оплати.

Починаючи з листопада 1945 р. студенти технікумів обов'язково залучалися до робіт з відновлення роботи свого навчального закладу та міста в цілому, а також зі збирання врожаю (картоплі, цукрових буряків, капусти, моркви тощо). Ухилення від сільгоспробіт загрожувало суворими покараннями: доганою, позбавленням стипендії і навіть виключенням з технікуму. Завдяки цілеспрямованій державній підтримці та цілеспрямованій бібліотечній політиці матеріально-технічна база бібліотечних технікумів поступово поліпшувалася, посилювалося забезпечення освітнього процесу навчально-методичними матеріалами. Державними органами управління було налагоджено централізоване постачання підручників зі спеціальних дисциплін. Підвищення кваліфікації педагогічних кадрів технікумів набуло системного характеру. Педагогічні колективи удосконалювали форми навчально-виховної роботи, спрямованої на підготовку кваліфікованих бібліотечних кадрів середньої ланки. Бібліотечні технікуми безпосередньо зміцнювали зв'язок з обласними та районними масовими бібліотеками, стаючи одними з місцевих центрів освіти і культури.

У 1920–1950-х рр. як вищі, так і середні спеціальні навчальні заклади з культурно-освітнього профілю, протягом свого існування дуже часто змінювали свою назву. Наприклад, у Ніжині у 1920 р. було відкрито трудову школу, яку у 1930 р. було перейменовано на технікум радянського будівництва, а у 1932 р. – на технікум комуністичної освіти, який у 1934 р. було перетворено на бібліотечний технікум, що проіснував до війни. У 1943 р. після визволення чернігівських земель від німецько-фашистської навали зазначений навчальний заклад у Ніжині було перейменовано у технікум політосвіти, у 1947 р. – у технікум підготовки культурно-освітніх працівників, а у 1962 р. – у культурно-освітнє училище. Нині – це Ніжинський коледж культури і мистецтв імені Марії Заньковецької.

Характерною є також історія сучасного Мелітопольського училища культури. У 1930 р. було відкрито Запорізький технікум комуністичної освіти, а у 1932 р. його переведено до Мелітополя. У 1934 р. Мелітопольський технікум комуністичної освіти реорганізовано в бібліотечний технікум, який працював до початку війни. У роки Великої Вітчизняної війни в технікумі було призупинено підготовку кадрів. З 1 червня 1944 р. відбулося поновлення роботи технікуму під назвою Мелітопольського технікуму підготовки політико-освітніх працівників. Через три роки (1947) навчальний заклад було перейменовано у Мелітопольський технікум підготовки культурно-освітніх працівників, а у 1961 р. – реорганізовано у Мелітопольське культурно-освітнє училище.

Чимало середніх спеціальних бібліотечних навчальних закладів, зокрема технікумів, в Україні було створено лише наприкінці Великої Вітчизняної війни. Наприклад, у 1944 р. було створено технікум політосвіти у м. Білгород-Дністровську, який у 1957 р. було перенесено у м. Канів і в подальшому пе-

рейменовано на Канівське училище культури і мистецтв Черкаської обласної ради (нині – Канівське училище культури і мистецтв). Так само у 1944 р. було створено в Херсоні технікум політосвіти з відділеннями бібліотечної та клубної роботи, який пізніше був перейменований в культурно-освітнє училище, а з 1990 р. – в училище культури. У 1944 р. було започатковано Дніпропетровський технікум політосвіти (нині – Дніпропетровський коледж культури), який у 1946/1947 н. р. було перейменовано на технікум з підготовки культурно-освітніх працівників, що готував кадри для клубних закладів та масових бібліотек. Так само, наприклад, Кримська школа культпросвіти, що була заснована у 1948 р., лише через 10 років після свого заснування була об'єднана з Сімферопольським бібліотечним технікумом. Проте Сімферопольський бібліотечний технікум, що був заснований у сер. 1930-х рр., проіснував під своєю назвою більше 20 років (нині – це Кримський університет культури, мистецтв і туризму). А наприклад, Одеське училище культури (нині – Одеське училище мистецтв і культури імені К. Ф. Данькевича), що веде свою історію від 1939 р., коли на базі школи політпросвіти було засновано технікум політпросвіти, а у 1946/1947 н. р., як і більшість інших подібних технікумів, було перейменовано на Одеський технікум підготовки культурно-освітніх працівників, а у 1961 р. – на Одеське культурно-освітнє училище.

Протягом розвитку середньої спеціальної бібліотечної освіти у досліджуваній період у бібліотечних технікумах часто змінювалися навчальні програми. Загалом, поступово вони ставали все більш уніфікованими. Бібліотечна професія в СРСР продовжувала розглядатися як педагогічна, тому навчальні плани і програми мали певну педагогічну спрямованість. Наприкінці 1940-х – на поч. 1950-х було введено низку нових дисциплін («Історія ВКП(б)», «Психологія» та ін.) або об'єднано декілька предметів у новому курсі (наприклад, введено курс «Бібліотекознавства», що об'єднав «Історію бібліотечної справи», «Організацію роботи бібліотек» та «Керівництво читанням») [14, с. 37]. Окрім введення нових дисциплін, змін у навчальних програмах та планах, у постановках та офіційних документах зазначалося, що «читавшиєся ранее в институтах и техникумах курсы «Организация библиотечного дела в СССР», «История библиотечного дела» и «Методы работы с читателем» страдали объективизмом, аполитичностью, нередко изучались в отрыве от богатейшего опыта культурного строительства» [13, с. 3]. Також зверталась увага на: невідповідність великого обсягу навчальних програм з певних дисциплін тій кількості годин, які відводили на опрацювання окремих тем; строкатість і різнобій у вивченні одних і тих самих навчальних розділів при опрацюванні різних спеціалізованих курсів; хронічну нестачу навчальної літератури (навіть заплановані для бібліотечних технікумів 10 примірників з кожної дисципліни не завжди надходили у повному обсязі) [15, с. 17]. Неузгодженість навчальних програм іноді призводила до таких курйозів, що у деяких бібліотечних технікумах кількість годин, наприклад, з бібліографії перебільшувала обсяг годин з цього предмету на біб-

ліотекознавчих факультетах бібліотечних інститутів (у технікумі – 232 години, в інституті – 214) [17, с. 8]. Наприкінці 1940-х рр. у бібліотечних технікумах не вистачало не тільки підручників, зошитів та інших навчальних матеріалів, а й викладачів: з фахових дисциплін часто працювало всього 2–5 викладачів.

З 1950-х рр. кількість охочих навчатися у бібліотечних технікумах починає зростати, підвищився конкурс серед абітурієнтів. Відповідно і рівень знань як студентів, так і випускників, значно покращився у порівнянні з довоєнним чи післявоєнним періодом. У цей час, як і раніше, до бібліотечних технікумів приймали осіб віком 14–30 років, що мали неповну (семирічну) середню освіту, які пройшли за конкурсом, здавши іспити з «Конституції СРСР» (усно), з «Російської мови і літератури» (усно і письмово – диктант) та з «Математики» (усно і письмово). У 1950 р. навчальні заклади України готували вже 8447 бібліотечних спеціалістів [21, с. 5] (для порівняння, у Російській Федерації у 1951 р. тільки в бібліотечних технікумах навчалася приблизно 11 тис. студентів [31, с. 16]). Комітет у справах культурно-освітніх установ, враховуючи гостру потребу у кваліфікованих кадрах для сільських і районних бібліотек, вийшов з пропозицією до Ради Міністрів УРСР про відкриття з 1 вересня 1950 р. у м. Києві Інституту підвищення кваліфікації культурно-освітніх працівників та організації технікумів ще в дев'яти областях для того, щоб кожна область мала свій технікум, який готував би бібліотечних фахівців [21, с. 5–6].

З 1953 р. поступово впроваджувалася реформа середньої спеціальної освіти, за якою до бібліотечних технікумів починали приймати абітурієнтів на базі десятирічного шкільного навчання (цікаво, що перший випуск десятикласників відбувся у 1935 р.). У такому разі термін підготовки бібліотечних фахівців середньої кваліфікації у бібліотечних технікумах скорочувався до 1,5–2-х років. У 1957 р. бібліотечні технікуми випустили більше трьох тисяч кваліфікованих бібліотекарів, що в 10 разів збільшило склад кадрів районних і сільських бібліотек [21]. У зазначеному році в Україні діяли 23 технікуми, що готували бібліотекарів, у кожному з яких були заочні відділення навчання (всього в СРСР у цей рік діяло 32 бібліотечних технікуми та 35 культосвітніх технікуми, де були бібліотечні відділення) [18, с. 152]. Відомо, що у 1957 р. в Україні серед працівників масових бібліотек Міністерства культури лише 46 % мали вищу та середню спеціальну бібліотечну освіту.

У 1961 р. колегія Міністерства культури УРСР визнала, що оскільки в бібліотечних та в інших технікумах з підготовки культосвітніх працівників немає жодного технічного предмета, то недоцільно їх називати технікумами. До того ж, з точки зору організації навчального процесу зазначені технікуми наближені до музичних і театральних училищ. Отже, навесні 1961 р. Постановою Колегії Міністерства культури України бібліотечні технікуми та всі технікуми з підготовки культосвітніх працівників в країні було перейменовано на культурно-освітні училища. У 1962 р. у СРСР діяло 17 бібліотечних технікумів і 62 бібліотечних відділення в культурно-освітніх школах і училищах [30, с. 232].

У Росії, Білорусії та у деяких інших колишніх республіках СРСР бібліотечні технікуми діють і до тепер.

В залежності від особливостей загального розвитку бібліотечної освіти, соціально-політичних, культурних та інших чинників, розвиток середніх спеціальних бібліотечних навчальних закладів в Україні, зокрема – технікумів, що готували бібліотечних фахівців у період 1920–1950-х рр., можна умовно розподілити на наступні етапи:

1-й етап (1920-ті рр. – 1934) – заснування низки середніх спеціальних бібліотечних навчальних закладів та формування основних принципів їхньої роботи; формування основних підходів щодо створення навчальних програм та організація навчального процесу в технікумах, що готували бібліотекарів; формування певних особливостей діяльності та різновидностей зазначених навчальних закладів (педтехнікуми, радпартшколи, технікуми комуністичної освіти, технікуми і школи політосвіти та ін.), а також тенденції до узгодженості та консолідації навчального процесу;

2-й етап (1934–1941) – започаткування окремих середніх спеціальних бібліотечних навчальних закладів – бібліотечних технікумів; прагнення до формування єдиних навчальних програм (на базі педагогічної освіти) та посилення координації роботи у підготовці бібліотечних фахівців між навчальними закладами різних освітніх рівнів;

3-й етап (1941–1944 рр.) – «військовий період» – організація роботи зазначених технікумів в евакуації та підготовка фахівців за скороченою програмою;

4-й етап (1944 – поч. 1950-х рр.) – післявоєнний період – період налагодження на звільнених територіях функціонування середніх спеціальних бібліотечних навчальних закладів; більшість бібліотечних технікумів в Україні у другій пол. 1940-х – у 1950-х рр. було перейменовано на технікуми політосвіти, а надалі на технікуми підготовки культурно-освітніх працівників (рідше – училища або школи);

5-й етап (поч. 1950-х рр. – 1961) – подальший планомірний розвиток технікумів, зокрема бібліотечних та культосвітніх, що були організовані майже в усіх обласних центрах України; розширення їхньої мережі та посилення їх матеріально-технічної та навчальної бази аж до скасування у 1961 р. та перейменування на культурно-освітні училища.

Отже, у другій пол. 1930-х рр. у країні сформувалася система середньої спеціальної бібліотечної освіти, що складалася не лише тільки з курсів підготовки та перепідготовки спеціалістів, а й з низки спеціальних навчальних закладів – різних видів технікумів і шкіл, що готували бібліотекарів, зокрема, з мережі окремих бібліотечних технікумів. На навчальній базі бібліотечних, політосвітніх, культосвітніх технікумів успішно розвивалася спеціалізація бібліотекарів для різних видів бібліотек. Наприклад, у другій пол. 1940-х – 1950-х рр. на бібліотечних відділеннях Київського, Харківського, Одеського та Львівського

культосвітніх технікумів вже була спеціалізація з підготовки бібліотечних фахівців для дитячих та шкільних книгозбірень.

У 1950-х рр. була створена чітка мережа середніх спеціальних навчальних закладів, що готували кваліфікованих бібліотекарів для державних масових, наукових і профспілкових книгозбірень. В першу чергу, зазначені технікуми задовольняли потреби у бібліотечних фахівцях певної області. Підготовка фахівців у досліджуваних технікумах стала базовою основою кадрового ресурсу бібліотекарів середньої ланки кваліфікації для книгозбірень різних типів і видів (переважно, для масових, зокрема – сільських бібліотек).

Список використаної літератури:

1. *Бачинська Н. А.* До джерел вищої бібліотечної освіти в Україні (початок XIX – перша чверть XX століття) / Н. А. Бачинська // *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. – 2017. – № 2. – С. 46–52. – Відомості доступні також через Інтернет: <https://bit.ly/2KodUZx> (дата звернення: 02.08.2019).
2. *Березюк Н.* Бібліотечна освіта в Україні: (сторінки історії) / Н. Березюк // *Бібл. вісн.* – 2000. – № 1. – С. 32–35.
3. *Борович Б. О.* Пути сближения книги с читателем: опыт методологии культурной работы в библиотеке / Б. О. Борович. – Харьков : 1-я Гос. тип., 1922. – 103 с.
4. *Бурба О.* Больше уваги роботі бібліотечних технікумів / О. Бурба // *Б-ка у соц. будівництві*. – 1934. – № 9. – С. 12–14.
5. *Глазков М. Н.* Как создавалась система (подготовка советских библиотекарей в предвоенное десятилетие) / М. Н. Глазков // *Встреча*. – 2003. – № 9. – С. 10–13.
6. *Гранкина И. И.* Разработка масштабных проектов подготовки библиотечных кадров в России в конце 1917 – начале 1921 г. / И. И. Гранкина // *Науч. и техн. б-ки*. – 2015. – № 9. – С. 51–66. – Відомості доступні також через Інтернет: <https://bit.ly/2ZwRmfR> (дата звернення: 02.08.2019).
7. Державний архів Вінницької області : путівник / уклад.: О. Петренко, В. Верхолук, Ф. Винокурова [та ін.]. – Вінниця : Т. П. Барановська, 2015. – 754 с.
8. *Доблер Ф. Э.* Проблема библиотечных кадров / Ф. Э. Доблер // *Красный библиотекарь*. – 1930. – № 3. – С. 21–26.
9. *Добренко Е. А.* Формовка советского читателя : социальные и эстетические предпосылки рецепции советской литературы / Е. Добренко. – СПб. : Гуманитар. агентство «Акад. проект», 1997. – 320, [3] с.
10. *Дубровіна Л. А.* Бібліотечна справа в Україні в XX ст. / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко. – Київ, 2009. – 530 с.
11. *Энциклопедія українознавства : загальна частина (ЕУ–I) / гол. ред. В. Кубійович.* – Мюнхен ; Нью-Йорк, 1949. – Т. 3. – С. 934–954.
12. *Энциклопедія українознавства : словникова частина (ЕУ–II) / гол. ред. В. Кубійович.* – Париж ; Нью-Йорк, 1955. – Т. 1. – С. 120–132.
13. За высокое качество подготовки библиотечных кадров // *Библиотекарь*. – 1950. – № 9. – С. 1–5.
14. *Захарова М.* Наболевшие вопросы работы библиотечных техникумов / М. Захарова // *Библиотекарь*. – 1950. – № 3. – С. 37–39.
15. *Захарова М.* О некоторых вопросах работы библиотечных техникумов / М. Захарова // *Библиотекарь*. – 1948. – № 1. – С. 14–21.
16. *Іваницький В. Ф.* Підготування наукових бібліотекарів і взагалі наукових робітників у галузі бібліотекознавства та бібліографії / В. Ф. Іваницький // *Бібл. зб.* – 1927. – № 2. – С. 93–102.
17. *Карпов Г.* О состоянии и задачах подготовки кадров в библиотечных техникумах / Г. Карпов // *Библиотекарь*. – 1948. – № 4. – С. 1–10.
18. *Комский С. А.* Библиотечное дело в Украинской ССР / С. А. Комский // 40 лет библиотечного строительства в СССР : докл. науч. конф. (Москва, 23–26 дек. 1957 г.). – М., 1958. – С. 146–159.
19. *Комский С.* Подготовка и переподготовка библиотечных кадров на Украине / С. Комский // *Красный библиотекарь*. – 1936. – № 8. – С. 15–19.
20. *На фронті культури.* – Київ : Рад. школа, 1935. – 264 с.

21. *Новікова Н.* Професійне становлення бібліотечного спеціаліста : з історії формування кадрів дитячих бібліотек України : 40–60-ті роки ХХ ст. / Н. Новікова // *Світ дитячих бібліотек*. – 2003. – № 1. – С. 3–6.
22. *Потапова Л.* Так складувалась система обучения / Л. Потапова // *Библиотекарь*. – 1967. – № 7. – С. 28–32.
23. *Прилуцький В.* Повсякденне життя студентів / В. Прилуцький // *Нариси повсякденного життя радянської України в добу НЕПу (1921–1928)*. – Київ : Ін-т історії України НАН України, 2010. – Ч. 2. – С. 79–106.
24. *Рубакин Н. А.* Работа библиотекаря с точки зрения библиопсихологии : к вопросу об отношении книги и читателя / Н. А. Рубакин // *Читатель и книга. Методы их изучения*. – Харьков : Труд, 1925. – Вып. 1. – С. 37–65.
25. *Смушкова М.* О работе библиотечных объединений / М. Смушкова // *Красный библиотекарь*. – 1926. – № 1. – С. 5–12.
26. *Соколов А. В.* Сто лет библиотечной школьной педагогике (1913–2013) [Электронный ресурс] / А. В. Соколов. – Электрон. дан. – Режим доступа: <https://bit.ly/2GOMNXc> (дата обращения: 04.07.2019). – Загл. с экрана.
27. *Соляник А. А.* Флагман бібліотечно-інформаційної освіти / А. А. Соляник // *Вісн. Харків. держ. акад. культури*. – 2009. – Вип. 27. – С. 74–83.
28. *Троїцька О.* Бібліотечний факультет ВУКО в 1933–34 році / О. Троїцька // *Б-ка у соц. будівництві*. – 1934. – № 9. – С. 15–17.
29. *Труды Первого Всероссийского съезда по библиотечному делу, состоявшегося в С.-Петербурге с 1-го по 7-е июня 1911 г. : в 2 ч.* – СПб., 1912. – Ч. 1. – 440 с.
30. *Цареградский И. М.* Библиотечно-библиографическое образование / И. М. Цареградский // *Педагогическая энциклопедия*. – М. : Сов. энцикл., 1964. – Т. 1. – С. 230–234.
31. *Цареградский И.* Выше идейно-теоретический уровень обучения в библиотечных техникумах / И. Цареградский // *Библиотекарь*. – 1951. – № 7. – С. 16–19.

References

- [1]. *Bachynska N. A.* Do dzherel vyshchoi bibliotечноi osvity v Ukraini (pochatok XIX – persha chvert XX stolittia) [To the sources of higher librarianship education in Ukraine (beginning of the nineteenth to first quarter of the twentieth century)]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia [Library Science. Documentation. Informology]*. 2017, no 2, pp. 46–52. Available at: <https://bit.ly/2KodUZx>.
- [2]. *Berezniuk N.* Bibliotечna osvita v Ukraini: (storinky istorii) [Library education in Ukraine: history page]. *Bibliotечnyi visnyk [Library Bulletin]*. 2000, no 1, pp. 32–35
- [3]. *Borovich B. O.* Puti sblizhenija knigi s chitatelem: opyt metodologii kul'turnoj raboty v bibliotеke [Ways of rapprochement of the book with the reader: experience of the methodology of cultural work in the library]. *Kharkov, 1922*, 103 p.
- [4]. *Burba O.* Bilshe uvahy roboti bibliotечnykh tekhnikumiv [More attention to the work of library colleges]. *Biblioteka u sotsialistychnomu budivnytstvi [Library in socialist construction]*. 1934, no 9, pp. 12–14
- [5]. *Glazkov M. N.* Kak sozdavalas sistema (podgotovka sovetskih bibliotekarej v predvoennoe desjatiletie) [How the system was created (the training of Soviet librarians in the prewar decade)]. *Vstrecha [A meeting]*. 2003, no 9, pp. 10–13
- [6]. *Grankina I. I.* Razrabotka masshtabnyh proektov podgotovki bibliotечnykh kadrov v Rossii v konce 1917 – nachale 1921 g. [Development of large-scale projects for the preparation of library personnel in Russia at the end of 1917 – early 1921]. *Nauchnye i tehicheskie biblioteki [Scientific and technical libraries]*. 2015, no 9, pp. 51–66. Available at: <https://bit.ly/2ZwRmfR>.
- [7]. *Derzhavnyi arkhiv Vinnytskoi oblasti: putivnyk [State Archives of Vinnytsia Region: guide]*. Vinnytsia, 2015, 754 p.
- [8]. *Dobler F. Je.* Problema bibliotечnykh kadrov [The problem of library staff]. *Krasnyj bibliotekar [Red librarian]*. 1930, no 3, pp. 21–26
- [9]. *Dobrenko E. A.* *Formovka sovetskogo chitatelja: socialnye i jesteticheskie predposylki recepcii sovetskoj literatury [Shaping the Soviet reader: social and aesthetic prerequisites for the reception of Soviet literature]*. Sankt-Petersburg, 1997, 320, [3] p.
- [10]. *Dubrovina L. A., Onyshchenko O. S.* *Bibliotечna sprava v Ukraini v XX stolitti [Library business in Ukraine in the twentieth century]*. Kiev, 2009, 530 p.
- [11]. *Entsyklopediia ukrainoznavstva: zahalna chastyna (EU-I) [Encyclopedia of Ukrainian Studies. General part (Eu-I)]*. Munich, Niu-York, 1949, vol. 3, pp. 934–954

- [12]. *Entsyklopediia ukrainoznavstva: slovnykova chastyna (EU-II) [Encyclopedia of Ukrainian Studies. The vocabulary part (Eu-II)]*. Paris, Niu-York, 1955, vol. 1, pp. 120–132
- [13]. Za vysokoe kachestvo podgotovki biblioteknyh kadrov [For the high quality training of library staff]. *Bibliotekar [Librarian]*. 1950, no 9, pp. 1–5
- [14]. Zaharova M. Nabolevshie voprosy raboty biblioteknyh tehnikumov [Sore points of the work of library technical schools]. *Bibliotekar [Librarian]*. 1950, no 3, pp. 37–39
- [15]. Zaharova M. O nekotoryh voprosah raboty biblioteknyh tehnikumov [On some issues of the work of library technical schools]. *Bibliotekar [Librarian]*. 1948, no 1, pp. 14–21
- [16]. Ivanytskyi V. F. Pidhotuvannia naukovykh bibliotekariv i vzhali naukovykh robitnykiv u haluzi bibliotekoznavstva ta bibliohrafiu [Preparation of scientific librarians and general research workers in the field of librarianship and bibliography]. *Biblioteknyi zbirnyk [Library Collection]*. 1927, no 2, pp. 93–102
- [17]. Karpov G. O sostojanii i zadachah podgotovki kadrov v biblioteknyh tehnikumah [On the status and tasks of training in library colleges]. *Bibliotekar [Librarian]*. 1948, no 4, pp. 1–10
- [18]. Komsnij S. A. Biblioteknoe delo v Ukrainskoj SSR [Library business in the Ukrainian SSR]. [40 let biblioteknoho stroitel'stva v SSSR]: doklady nauchnoy konferentsii 23–26 dekabrya 1957 g. [40 years of library construction in the USSR]. Moskva, 1958, pp. 146–159
- [19]. Komsnij S. Podgotovka i perepodgotovka biblioteknyh kadrov na Ukraine [Training and retraining of library staff in Ukraine]. *Krasnyj bibliotekar [Red Librarian]*. 1936, no 8, pp. 15–19
- [20]. *Na fronti kultury [At the front of culture]*. Kiev, 1935, 264 p.
- [21]. Novikova N. Profesiine stanovlennia biblioteknoho spetsialista: (Z istorii formuvannia kadrov dyt. b-k Ukrainy: 40–60-ti roky XX st.) [Professional formation of a library specialist: (From the history of the formation of the personnel of children libraries of Ukraine: 40-60-ies of the XX century)]. *Svit dytiacgykh bibliotek [The world of childrens libraries]*. 2003, no 1, pp. 3–6
- [22]. Potapova L. Tak skladyvalas sistema obuchenija [This is how the training system developed]. *Bibliotekar [Librarian]*. 1967, no 7, pp. 18–32
- [23]. Prylutskyi V. Povsiakdenne zhyttia studentiv [Everyday life of students]. *Narysy povsiakdennoho zhyttia radianskoi Ukrainy v dobu nepu (1921–1928)* [Essays on the daily life of Soviet Ukraine in the days of the Nep (1921-1928)]. Kiev, 2010, part 2, pp. 79–106
- [24]. Rubakin N. A. Rabota bibliotekarja s točki zrenija bibliopsihologii. K voprosu ob otnoshenii knigi i chitatelja [Job librarian in terms of bibliopsychology. On the relationship between the book and the reader]. *Chitatel i kniga. Metody ih izuchenija [Reader and book. Methods for studying them]*. Kharkov, 1925, issue 1, pp. 37–65
- [25]. Smushkova M. O rabote bibobedinenij [On the work of library associations]. *Krasnyj bibliotekar [Red Librarian]*. 1926, no 1, pp. 5–12
- [26]. Sokolov A. V. *Sto let biblioteknoj shkolnoj pedagogike (1913–2013) [One hundred years of library school pedagogy (1913–2013)]*. Available at: <https://bit.ly/2GOMNXc>.
- [27]. Solianyk A. A. Flahman bibliotekno-informatsiinoi osvity [The flagship of library and information education]. *Visnyk Kharkivskoi derzhvnoi akademii kultury [Bulletin of Kharkiv state academy of culture]*. 2009, issue 27, pp. 74–83
- [28]. Troitska O. Biblioteknyi fakultet VUIKO v 1933–34 rotsi [Library Faculty of the All-Ukrainian Institute of Communist Education in 1933–34]. *Biblioteka u sotsialistychnomu budivnytstvi [Library in socialist construction]*. 1934, no 9, pp. 15–17
- [29]. *Trudy Pervogo Vserossijskogo s'ezda po biblioteknomu delu, sostojavshegosja v S.-Peterburge s 1-go po 7-e ijunya 1911 g. [Proceedings of the First All-Russian Library Congress, held in St. Petersburg from the 1st to the 7th of June 1911]*. Sankt-Petersburg, 1912, part 1, 440 p.
- [30]. Caregradskij I. Vyshe idejno-teoreticheskij uroven' obuchenija v biblioteknyh tehnikumah [Higher ideological and theoretical level of training in library technical schools]. *Bibliotekar [Librarian]*. 1951, no 7, pp. 16–19
- [31]. Caregradskij I. M. Bibliotekno-bibliograficheskoe obrazovanie [Library bibliographic education]. *Pedagogicheskaja jenciklopedija [Pedagogical encyclopedia]*. Moskva, 1964, vol. 1, pp. 230–234

Надійшла 08.04.2019 р.

Соколов В. Ю.,

кандидат исторических наук, главный библиотекарь
Национальной парламентской библиотеки Украины
ул. М. Грушевского, 1, г. Киев, 01008, Украина
тел.: (044) 278 85 12
e-mail: socolv@i.ua

ФОРМИРОВАНИЕ СРЕДНЕГО СПЕЦИАЛЬНОГО БИБЛИОТЕЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ В 1920-Х – 1950-Х ГГ.: ОТ БИБЛИОТЕЧНЫХ КУРСОВ ДО СПЕЦИАЛИЗИРОВАННЫХ ТЕХНИКУМОВ

Проанализированы особенности становления библиотечного образования в 1920-х – 1950-х гг.; исследованы исторические, социально-политические и культурно-образовательные факторы создания и развития средних специальных учебных заведений, готовивших библиотекарей в указанный период; изучено специфику формирования и характер функционирования библиотечных курсов и техникумов преимущественно на примерах учебных заведений Украины; проанализировано значение их деятельности в подготовке специалистов среднего звена квалификации, в развитии библиотечного образования и библиотечного дела в целом.

Ключевые слова: история образования, библиотечное образование, средние специальные учебные заведения, библиотечные техникумы, культурно-просветительские техникумы, библиотечные курсы, Украина.

Sokolov V. Yu.,

Candidate of Historical Sciences (Ph. D.)
Chief Librarian National Parliamentary Library of Ukraine
1 M. Hrushevskoho St., Kyiv, 01008, Ukraine
tel.: (044) 278 85 12
e-mail: socolv@i.ua

FORMATION OF SECONDARY SPECIALIZED LIBRARIANSHIP EDUCATION IN UKRAINE IN THE 1920S – 1950S : FROM LIBRARY COURSES TO SPECIALIZED TECHNICAL SCHOOLS

Summary

In the article by Victor Sokolov «Formation of the secondary specialized library education in Ukraine in the 1920s–1950s: from library courses to specialized technical schools» the peculiarities of the formation of the system of secondary specialized librarianship institutions, the specifics of the formation and nature of the functioning of the training courses and technical schools, which prepared library specialists in Ukraine during the specified period. In particular, the place of activity of library colleges in the development of library education and library

affairs in general, their importance in the training of specialists in the middle level of qualification was studied.

The purpose of the article: to reveal the distinctive features, the main factors and stages of the formation and development of secondary specialized librarianship education in Ukraine in the 1920–1950's; characterize varieties, peculiarities of creation and development of technical schools, which were prepared by library specialists of the middle level of qualification, especially – library colleges. In his work, the author widely used as general scientific methods of research (description, comparison, analogy, deduction, induction, analysis, etc.), as well as historical (historical-comparative, historical-typological, historical-diachronic, chronological) methods.

It was found that in the second floor. 1930s. The system of secondary specialized library education was formed in the country, which consisted not only of training courses and retraining of specialists, but also of a number of special educational institutions – various types of technical schools and schools that were preparing librarians, in particular, from the network of separate library colleges. The specialty of librarians for various types of libraries has been successfully developed at the educational base of library, polytechnic, and cultural-technical colleges. For example, in the second floor 1940s – 1950s.. there was already a specialization in the library departments of Kiev, Kharkov, Odessa and Lviv cultural colleges for the preparation of library specialists for children's and school bookshops.

On the basis of the analysis of historical, socio-political, cultural and other factors, the peculiarities of the general development of secondary specialized librarianship and the formation of the corresponding educational institutions in Ukraine in the 1920–1950's, the author proposed periodization of the formation and development of technical schools preparing at that time the library specialists. It was proved that in the 1950's a clear network of secondary specialized schools was set up that trained qualified librarians for public, scientific, and trade union books. First of all, the indicated technical colleges met the needs of library specialists in a certain area. The training of specialists in the studied technical colleges became the basic basis of the personnel resource of librarians of the middle level of qualification for books of different types and types (mainly for mass, in particular – rural libraries).

Summaries and conclusions of the article can serve as the basic material for further research on the history of the activity of secondary specialized librarianship institutions, and can also be used at lectures at library colleges on a special course on the history of library education in Ukraine.

Keywords: history of education, library education, secondary specialized educational institutions, library technical schools, cultural studies colleges, library courses, Ukraine.

**ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОГРАФІЧНІ
ДОСЛІДЖЕННЯ**

УДК 027.7:025.5]:[030:908(477.54)

DOI: [http://dx.doi.org/10.18524/2304-1447.2019.2\(22\).180289](http://dx.doi.org/10.18524/2304-1447.2019.2(22).180289)

Етенко Наталія Юріївна,

учений секретар Наукової бібліотеки
Харківського національного університету радіоелектроніки
пр. Науки, 14, м. Харків, 61166, Україна
тел.: (057) 702 11 78
e-mail: nataliia.etenko@nure.ua
ORCID: 0000-0002-1471-4907

Оре Тетяна Анатоліївна,

завідувачка відділу комплектування Наукової бібліотеки
Харківського національного університету радіоелектроніки
пр. Науки, 14, м. Харків, 61166, Україна
тел.: (057) 702 14 88
e-mail: tetiana.ore@nure.ua

**ФАКТОГРАФІЧНІ КОНСТРУКЦІЇ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ
РОБОТІ БІБЛІОТЕКИ ВИШУ: КРАЄЗНАВЧІ ДОРОВКИ**

У статті представлено досвід Наукової бібліотеки Харківського національного університету радіоелектроніки у краєзнавчому напрямку щодо створення довідкових видань на основі фактографічної інформації, набутої у результаті пошукової роботи у підрозділах вишу, що зберігають архівну інформацію.

Ключові слова: краєзнавство, бібліотека закладу вищої освіти (ЗВО), інформаційна робота бібліотек, довідкові видання університету, фактографічні відомості про університети.

У сучасному світі інформація є одним з найважливіших видів ресурсів суспільства, і визначається як задокументовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються в суспільстві, державі та доквіллі [1]. Інформацію називають соціальним, економічним і політичним потенціалом людства, яке увійшло в епоху становлення інформаційного суспільства. Крім того, інформація стає товаром, який набуває концептуального, фактографічного характеру, що узагальнює вже готові результати інформаційного пошуку. В умовах безперервного збільшення масиву інформації змінюються форми й способи роботи з обсягами нових знань. Цей процес супроводжується змінами в усіх галузях людської діяльності, зокрема в бібліотечній [7]. Інформаційна діяльність, як «постійне та систематичне збирання, оброблення інформації для її зберігання, опрацювання, інформаційного пошуку, використання, поширення, які виконує певна особа чи організація» [1], є одним з головних завдань бібліотек.

Як зазначено у Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 р.: «Бібліотеки України є базовим елементом культурної, наукової, освітньої, інформаційної інфраструктури держави. Вони важливі для розвитку інформаційної та мовної культури суспільства, патріотичного, правового та екологічного виховання, формування стійкого інтересу до вивчення та розуміння національної історії та культури» [3]. І як актуальний напрямок інформаційної діяльності книгозбірень з відродження культури, історії, традицій, знань про рідний край, сьогодні виділяється краєзнавчий напрямок. У цьому напрямку «бібліотека ставить цілком конкретні завдання: сприяти відродженню національних традицій, виявляти і отримувати додаткові знання про рідний край і, звичайно, доносити ці знання до широкого кола молоді, тим самим впливаючи на її виховання». Останнім часом бібліотечне краєзнавство у вишівських бібліотеках набуває актуальності в роботі з усіма учасниками освітнього процесу. Бібліотеки ЗВО, «володіючи потужними інформаційними ресурсами та будучи зберігачами регіональної пам'яті, стають генераторами освітньої та науково-дослідної діяльності в галузі відтворення, вивчення та популяризації інтелектуальної спадщини закладу, включаючи його історію» [5].

Теоретичні засади формування краєзнавчих ресурсів розкрито в наукових дослідженнях Н. М. Кушнарєнко, В. Т. Петрикової, А. Л. Блажкевич та ін. дослідників [4, 8, 9]. Про практичний досвід та свої доробки на цій ниві докладно діляться і представники бібліотек закладів вищої освіти України [4, 5, 6, 7].

Окремо треба зазначити, що в наш час все більше відзначається збільшення частки запитів фактографічного характеру в загальному обсязі запитів. Під фактом розуміються будь-які відомості, які після вилучення їх з контексту, зберігають самостійне значення і сенс [10]. Розрізнені факти можуть стати основою довідки для читача. А структуровані – для довідкового видання. При цьому фактографічні конструкції створюються для виконання запиту як окремого суб'єкту, користувача інформації, так і суспільства в цілому. Фактографічний пошук, як частка інформаційного пошуку, що визначається як «шукання, відбирання та надання за певними критеріями інформації, яка відповідає заздалегідь заданим вимогам в інформаційному запиті» [1], стає вирішальним у цій роботі. Найбільш поширеними об'єктами фактографічного пошуку виступають: кількісні дані, статистичні показники, персоналії, розшифрування аббревіатурі таке інше. Назрілою проблемою є збільшення «інформаційного банку» бібліотек з питань краєзнавства, в якому представлені не тільки відомості з виданих, але й з неопублікованих джерел, службової документації, фактографічні, статистичні дані тощо.

Складова бібліотечного краєзнавства – це формування та розширення репертуару краєзнавчих довідкових видань (регіональні енциклопедії, бібліографічні та фактографічні посібники, словники, довідники тощо) [2] та їх випуск у друкованому або електронному вигляді. За своїм цільовим призначенням ці видання можуть бути науковими, виробничо-практичними, офіційними, навчаль-

ними, науково-популярними і адресуються, як фахівцям, так і широкому загалу читачів. Основна мета, що ставиться при цьому: відтворення історичних подій, фактів, імен визначних людей краю, пошук фотографій, речей побуту, популяризація літератури, залучення читачів до участі у різноманітних заходах, спонукання до читання тощо.

Краєзнавча робота бібліотеки закладів вищої освіти (ЗВО) спрямована на здобуття відомостей, які стають своєрідним історичним зрізом існування окремого вишу. Але це вписується в історичний розвиток цілої галузі країни та історичного етапу.

Оскільки у Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 р. однією з проблем позначено недостатню комунікацію та співпрацю між бібліотеками різних установ, а також між бібліотеками та іншими культурними і науковими закладами (музеї, архіви тощо) [3], сьогодні актуальним є питання координації робіт вишівських підрозділів для розвитку краєзнавчого напрямку через спрямовування пошукових зусиль на здобуття, аналіз документів, що зберігаються в бібліотеці, архіві, музеї, відділі кадрів, на сайтах кафедр та факультетів.

Мета цієї статті – представлення досвіду створення бібліотеками зво ресурсів краєзнавчого напрямку, а саме – зведення фактографічних конструкцій на прикладі створення довідкових видань, що відображають конкретні факти про осіб, що мають відношення до конкретного вишу.

З 2017 р. співробітниками наукової бібліотеки, музею історії та архіву Харківського національного університету радіоелектроніки (далі – ХНУРЕ) здійснено підготовку інформації для двох довідкових видань. В першу чергу, це – краєзнавчі видання, що відображають історію розвитку нашого університету.

Конструкції фактографічної інформації бібліотеки ХНУРЕ складені таким чином, щоб можна було швидко знайти потрібні відомості про конкретних осіб, які мали відношення до нашого вишу.

Для надання інформації використовувався метод збору даних на основі перегляду та аналізу архівних документів ХНУРЕ, здійснення порівняння інформації, набутої з наказів та розпоряджень, особистих справ викладачів та студентів та наданих науково-педагогічними працівниками вишу грамот, посвідчень, заохочувальних відзнак тощо.

Створені на сьогодні доробки існують в електронному вигляді на сайті бібліотеки (<http://lib.nure.ua/collections/bibl-prod>). Це «Нагороди та відзнаки науковців, співробітників та студентів Харківського національного університету радіоелектроніки за роки незалежної України» та серія «Історія ХНУРЕ: Люди. Події. Факти».

Перший доробок – «Нагороди та відзнаки науковців, співробітників та студентів Харківського національного університету радіоелектроніки за роки незалежної України» – представляє інформацію про наукові та освітні досягнення вишу, нагороди за найкращі здобутки вчених. Мета створення – з найбільшою

повнотою відобразити інформацію про наукові, професійні та культурні досягнення вчених, співробітників і студентів ХНУРЕ, які були відзначені державними, відомчими та регіональними нагородами та відзнаками, що підтверджені офіційними документами Президента України, Верховної Ради України та наказами регіональних і місцевих органів державної влади. Пошук нормативно-правових документів здійснювався за допомогою офіційних видань: «Відомості Верховної Ради України», «Офіційний вісник Президента України», «Офіційний вісник України»; нормативно-правової бази Інтернет-представництва Президента України та веб-порталу Верховної Ради України; офіційних веб-сайтів Харківської облдержадміністрації, міськвиконкому, громадських організацій, професійних установ, бібліотек та інших закладів; газет і журналів: «Час», «Урядовий кур'єр», «Голос України»; видання ХНУРЕ: «Квант», «Профінформ»; довідкових джерел.

Інформація про нагороди систематизована за розділами, які відображають структуру органів державної влади. Кожну нагороду та відзнаку характеризує коротка інформаційна довідка. Відомості про нагородження у кожному підрозділі розташовуються в хронологічному порядку. Використано систему посилань і гіперпосилань на повні тексти, що представлені в покажчику. Окрім основної частини створено алфавітний перелік нагород та перелік умовних позначень. Існує тільки в електронному вигляді, так як і досі корегується за надходженням відомостей.

Другий доробок – проект зі створення серії довідкових видань «Історія ХНУРЕ: Люди. Події. Факти». Довідкове видання буде складатися з декількох випусків у кожному історичному аспекті під назвою, яку мав наш виш протягом певних періодів існування. Кожне видання за зазначений період має дві частини, які містять відомості про професорсько-викладацький склад та випускників ЗВО.

Зараз підготовлено до друку випуски про професорсько-викладацький та студентський склад Харківського інституту гірничого машинобудування, автоматики та обчислювальної техніки (ХІГМАОТ) в період з серпня 1962 р. по червень 1966 р.

Так як наприкінці 50-х та на початку 60-х років у всіх галузях народного господарства тоді СРСР спостерігалось бурхливий технічний прогрес, розвивалася наука і техніка, удосконалювалося виробництво, здійснювалася його механізація і автоматизація. Це призвело до необхідності в розширенні підготовки фахівців з нових технологій. Тоді в Харкові вирішувалося питання про створення нового профільного інституту, який об'єднав би теоретиків і дослідників, творців техніки на нових фізичних принципах, розробників радіоелектронної апаратури та всіх студентів радіотехнічних спеціальностей в одному виші. З моменту утворення нового інституту почався складний, тривалий період реорганізації, який полягав не тільки в злитті та ліквідації багатьох кафедр і лабораторій гірничого профілю, а й в організації навчально- лабора-

торної бази, створення нових факультетів, кафедр і предметних аудиторій. Головним завданням у цей період стала масштабна робота з підбору і розподілу кадрів, формування кваліфікованого професорсько-викладацького колективу, завідувачів кафедр і деканів факультетів, перепрофілювання роботи бібліотеки по комплектуванню фонду навчальною і науковою літературою радіотехнічного профілю. У перший рік існування ХІГМАОТ реорганізація просувалася повільними темпами, превалювала гірнича справа. Складна ситуація склалася через брак педагогічних кадрів і протягом ряду років актуальність її не знижувалася. Ця проблема вирішувалася двома шляхами – залученням вчених і молодих фахівців з інших вузів і підготовкою своїх власних кадрів. У ХІГМАОТ для створення факультетів, кафедр, лабораторій нового профілю з інших вузів направляються молоді фахівці, викладачі, доценти, професори. Таким чином, ХІГМАОТ з'явився платформою для створення багатопрофільного інституту з підготовки фахівців в області радіоелектроніки, обчислювальної техніки і автоматизованих систем.

Укладачі довідкового видання активно працювали з архівом і музеєм історії ХНУРЕ. Всі архівні документи, на підставі яких складено довідкове видання, переглянуті *de visu*. Матеріал розташований в алфавіті представлених осіб. Проект покликаний не тільки забезпечити збір і збереження історичної спадщини, але й доступ до неї зацікавленої спільноті. Це перший випуск, який присвячений періоду, що був перехідним для встановлення профілю вишу і знаменується тим, що саме у ці роки закладався фундамент для розвитку напрямків актуальних для народного господарства України (тоді – у складі СРСР). Слід зазначити, що у довідковому виданні вказані тільки ті відомості, які знайдені в оброблених документах, а також що деякі відомості (зокрема з 1962 по 1964 рр.) були перекладені українською мовою, так як видавалися тоді російською мовою. Інформація в даному виданні розміщена у табличній формі та включає відомості про прізвище, ім'я, по батькові (або ініціали), вчені ступені, наукові звання та інші відомості (учасник Другої світової війни, інші почесні звання, випускник, аспірант нашого вишу тощо), роки роботи викладачів, посади та назви кафедр, на яких працювали викладачі в роки існування ХІГМАОТ. Формат запису про студентів, що стали випускниками ХІГМАОТ, передбачає наступний порядок зібраних відомостей: прізвище, ім'я, по батькові (або ініціали); рік закінчення інституту, факультет, група, спеціалізація (якщо вказано); форма навчання; відомості про дипломну роботу (тема, керівник проекту, позначки про диплом з відзнакою); відомості про присвоєння кваліфікаційного рівня. Видання оснащено допоміжним апаратом: покажчик розподілу кафедр по факультетах, з вказівкою даних про деканів факультетів та завідувачів кафедр; список використаних скорочень та позначок. Проект передбачає подальшу роботу над випуском довідкових видань. Робота над іншими виданнями триває й надалі планується випуск видань, присвячених різним періодам існування вишу.

Таким чином, продукція нашої бібліотеки є фактографічною тематичною конструкцією з елементами біографічних даних і представляє собою доробки краєзнавчого напрямку.

Наприкінці зазначимо, бібліотеки України є одним із виробників інформаційних продуктів і послуг, що забезпечують використання соціально-значущої документної інформації для задоволення індивідуальних і суспільних потреб. А краєзнавчі доробки бібліотек ЗВО є сходинками для пізнання історії своєї країни. Різноманіття посібників (бібліографічних та довідкових), що створюють бібліотеки вишів, є платформою, базисом для проведення інших, більш масштабних досліджень у біографічних напрямках, у яких відстежується історія країни через відомості про окремі заклади.

Список використаної літератури:

1. ДСТУ 7448:2013 : Бібліотечно-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять : офіц. вид. / Нац. стандарт України. – Чинний від 2013-11-29. – Київ : Мінекономрозвитку України, 2014. – 42 с. – (Інформація та документація).
2. ДСТУ 3017:2015 : Видання. Основні види. Терміни та визначення : офіц. вид. / Нац. стандарт України. – На заміну ДСТУ 3017-95, чинний від 2016-07-01. – Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2016. – 42 с. – (Інформація та документація).
3. Про схвалення Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 р. «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» : розпорядження Кабінету Міністрів України № 219-р від 23 берез. 2016 р. [Електронний ресурс] // Законодавство України : інформ.-пошук. система / Верх. Рада України. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <https://bit.ly/2U1PkB9> (дата звернення: 30.07.2019). – Загол. з екрана.
4. *Белоус І. О.* Краєзнавчий напрямок бібліографічної діяльності бібліотеки університету [Електронний ресурс] / І. О. Белоус // Бібліотеки і суспільство : рух у часі та просторі : матеріали 2-ї наук.-практ. Інтернет-конф., (Харків, 24–31 жовт. 2016 р.). – Електрон. дані. – Харків, 2016. – Режим доступу: <https://bit.ly/2ZlnTWf> (дата звернення: 30.07.2019). – Загол. з екрана.
5. Бібліотека в освітньому просторі. Бібліотечне краєзнавство : інформ. бюл. для працівників б-к ДВНЗ Хмельницької області. № 21 / гол. ред. О. Б. Айвазян. – Хмельницький : ХНУ, 2016. – 80 с. – Відомості доступні також через Інтернет: <https://bit.ly/2OnvWkb> (дата звернення: 30.07.2019).
6. Вісник наукової бібліотеки Харківського національного технічного університету сільського господарства ім. Петра Василенка / під ред. С. М. Кіреєвої. – Харків, 2013. – Вип. 3 : Краєзнавча робота бібліотек в контексті розвитку культури, духовності та національно-патріотичного виховання студентської молоді. – 224 с. – Відомості доступні також через Інтернет: <https://bit.ly/2KeHrxb> (дата звернення: 30.07.2019).
7. *Карацук О.* Бібліотека в сучасному інформаційному просторі / О. Карацук // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського : зб. наук. пр. – Київ, 2016. – Вип. 43. – С. 596–610.
8. *Кушнарєнко Н. М.* Бібліотечне краєзнавство : підручник / Н. М. Кушнарєнко. – Київ : Знання, 2007. – 502 с. – (Вища освіта XXI ст.).
9. *Сергєєва М. В.* Бібліотечне краєзнавство: стан та проблеми / М. В. Сергєєва // Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства : матеріали 5-ї Міжнар. наук.-практ. конф., (Львів, 11–12 верес. 2013 р.). – Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2013. – С. 409–421. – Відомості доступні також через Інтернет: <http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/21380> (дата звернення: 30.07.2019).
10. Справочник информационного работника / науч. ред.: Р. С. Гиляревский, В. А. Минкина. – СПб. : Профессия, 2005. – 552 с. – (Библиотека).
11. Харківський інститут гірничого машинобудування, автоматики й обчислювальної техніки / гол. ред. М. Ф. Бондаренко. – Київ : ТОВ ВІЦ «Логос Україна», 2011. – С. 54–64.

References

- [1]. DSTU 7448:2013: *Bibliotechno-informatsiina diialnist. Terminy ta vyznachennia poniat [DSTU 7448:2013: Library and informational activity. Terms and definitions]*. Kyiv, 2014, 42 p.
- [2]. DSTU 3017:2015: *Vydannia. Osnovni vydy. Terminy ta vyznachennia [DSTU 3017:2015: Issues. Major types. Terms and definitions]*. Kyiv, 2016, 42 p.
- [3]. Bielous I. O. Kraieznavchyi napriamok bibliografichnoi diialnosti biblioteki universytetu [Regional field of the bibliographical activity of the library of university]. *Biblioteki i suspilstvo : rukh u chasi ta prostori : materialy II-i Naukovo-praktychnoi internet konferentsii, (Kharkiv, 24–31 zhovt. 2016 r.) [Libraries and society: movement in time and space: materials of the second scientific-practical internet conference (Kharkiv, 24-31 of October 2016)]*. Khareiv, 2016. Available at: <https://bit.ly/2ZlnTWf>.
- [4]. *Biblioteka v osvritnomu prostori. Bibliotechne kraieznavstvo : informatsiinyi biuletten dlia pratsivnykiv bibliotek DVNZ Khmelnytskoi oblasti. №21 [Library in the educational space. Library regional studies: informational bulletin for librarians of the Higher educational establishment of Khmelnytskyi Oblast. No. 21]*. Khmelnytskyi, 2016, 80 p. Available at: <https://bit.ly/2OnvWkb>.
- [5]. *Visnyk naukovoï biblioteki Kharkivskoho natsionalnogo tekhnichnogo universytetu silskoho hospodarstva imeni Petra Vasylenka [Herald of the scientific library of the Kharkiv Petro Vasilenko National Technical University of Agriculture]*. Kharkiv: 2013, vol. 3: Kraieznavcha robota bibliotek v konteksti rozvytku kultury, dukhovnosti ta natsionalno–patriotychnoho vykhovannia studentskoi molodi [Local activity of libraries in the context of the development of culture, spirituality and national patriotic education of students], 224 p. Available at: <https://bit.ly/2KeHpxb>.
- [6]. Karashchuk O. Biblioteka v suchasnomu informatsiinomu prostori [The Library in Modern Information Space]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Academic Papers of Vernadsky National Library of Ukraine]*. Kyiv, 2016, vol. 43, pp. 596–610.
- [7]. Kushnarenko N. M. *Bibliotechne kraieznavstvo: pidruchnyk [Library regional studies: textbook]*. Kyiv, 2007, 502 p.
- [8]. Pro skhvalennia Stratehii rozvytku bibliotechnoi spravy na period do 2025 r. «Iakisni zminy bibliotek dlia zabezpechennia staloho rozvytku Ukrainy»: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy № 219-r vid 23 bereznia 2016 r. [About enactment of the development strategy of librarianship for the period up to 2025 “Qualitative changes of libraries for the purpose of sustainable growth of Ukraine” Ordinance of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 219-r from 23rd 2016]. *Zakonodavstvo Ukrainy [Legal system of Ukraine]*. Available at: <https://bit.ly/2U1PkB9>.
- [9]. Serhieieva M. V. Bibliotechne kraieznavstvo: stan ta problemy [Library regional studies: situation and problems]. *Suchasni problemy diialnosti biblioteki v umovakh informatsiinoho suspilstva : materialy V-i Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Lviv, 11–12 veresnia 2013 r.) [Current problems in library activities in the context of information-oriented society: materials of the 5th international scientific-practical conference (Lviv, 11-12 September 2013)]*. Lviv, 2013, pp. 409–421. Available at: <http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/21380>.
- [10]. *Spravochnyk ynformatsyonnoho rabotnyka [Manual for information worker]*. Sankt-Peterburg, 2005, 552 p.
- [11]. *Kharkivskiyi instytut himychnoho mashynobuduvannia, avtomatyky y obchysliuvalnoi tekhniki [Kharkiv Institute of Mining Engineering, Automation and Computer Engineering]*. Kyiv, 2011, pp. 54–64.

Надійшла 04.08.2019 р.

Этенко Н. Ю.,

ученый секретарь Научной библиотеки
Харьковского национального университета радиотехники
пр. Науки, 14, г. Харьков, 61166, Украина
тел.: (057) 702 11 78
e-mail: natalia.etenko@nure.ua
ORCID: 0000-0002-1471-4907

Оре Т. А.,

заведующая отделом Научной библиотеки
Харьковского национального университета радиотехники
пр. Науки, 14, г. Харьков, 61166, Украина
тел.: (057) 702 14 88
e-mail: tetiana.ore@nure.ua

**ФАКТОГРАФИЧЕСКИЕ КОНСТРУКЦИИ
В ИНФОРМАЦИОННОЙ РАБОТЕ БИБЛИОТЕКИ ВУЗА:
КРАЕВЕДЧЕСКИЕ ДОРАБОТКИ**

В статье представлен опыт научной библиотеки Харьковского национального университета радиотехники в краеведческом направлении по созданию справочных изданий на основе фактографической информации, приобретенной в результате поисковой работы в подразделениях вуза, сохраняющие архивную информацию.

Ключевые слова: краеведение, библиотека высшего учебного заведения (ВУЗ), информационная работа библиотек, справочные издания университета, фактографические сведения об университетах.

Etenko N. Yu.,

Scientific Secretary of the Scientific Library
of the Kharkiv National University of Radioelectronics
14 Nauky Avenue, Kharkiv, 61166, Ukraine
tel.: (057) 702 11 78
e-mail: natalia.etenko@nure.ua
ORCID: 0000-0002-1471-4907

Ore T. A.,

Head of department of the Scientific Library
of the Kharkiv National University of Radioelectronics
14 Nauky Avenue, Kharkiv, 61166, Ukraine
tel.: (057) 702 14 88
e-mail: tetiana.ore@nure.ua

**FACTUAL CONSTRUCTIONS IN INFORMATION WORK
LIBRARY OF HIGHER SCHOOL: LOCAL HISTORY**

Summary

This work purpose is present the library's search work to reveal factual information about the teaching staff and students of the institution of higher education during the specified period of its existence for tracking the history of higher education.

The data collection method is based on the review and analysis of the archival documents of the Kharkiv National University of Radio electronics, the comparison of information obtained from orders and orders, personal matters of teachers and students.

The information about the faculty and graduates of the higher education institution of the Kharkov National University of Radio Electronics, which existed from August 1962 to June 1966 under the name “Kharkiv Institute of Mining Machinery, Automation and Computer Engineering” was revealed.

Practical value: library, archival affairs, biographical research (of the person)

Since 2017, the library staff and museum of KhNURE history have begun a project to create a series of reference books “History KkNURE: People. Events Facts “. The reference edition will consist of several issues in each historical aspect under the name of our university during certain periods of existence. The publication has two parts which contain information about the faculty and graduating students. Now publications on the teaching staff and students of the Kharkiv Institute of Mining Machinery, Automation and Computer Engineering were prepared for publication from August 1962 to June 1966. The compilers of the reference edition actively worked with the archive and museum of the KhNURE history. All archival documents, on which based a reference edition is compiled, are reviewed de visu. The project was initiated to reflect the historical development of the university and the historical cut of a certain branch of the country. The project is intended not only to secure the collection and preservation of the historical heritage, but also to access the interested community. The diversity of manuals that create libraries an institution of higher education is the basis for other, more extensive studies in biographic areas that track the history of the country through information about individual institutions.

Keywords: local lore studies, library of institution of higher education, information work of libraries, reference editions of universities, factual studies about universities.

УДК 011/016(477):930.2:070(477.74-21)''18''

DOI: [http://dx.doi.org/10.18524/2304-1447.2019.2\(22\).180295](http://dx.doi.org/10.18524/2304-1447.2019.2(22).180295)

Левченко Галина Сергіївна,

кандидат історичних наук,

доцент кафедри історії України

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

вул. Єлісаветинська, 12, м. Одеса, 65029, Україна

тел.: (048) 723 58 42

e-mail: levchenkoukrlav@ukr.net

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ БІБЛІОГРАФІЇ В ХІХ СТ. (НА МАТЕРІАЛАХ ГАЗЕТИ «ОДЕССКИЙ ВЕСТНИК»)

Стаття присвячена дослідженню ролі газети «Одесский вестник» у становленні та розвитку української бібліографії в ХІХ ст. Охарактеризовано основні напрями розвитку української бібліографії та розкриті основні фактори її формування. На прикладі публікацій на сторінках газети «Одесский вестник» охарактеризовано складові елементи становлення і розвитку української бібліографії. Проаналізовано роль та значення комплексного дослідження бібліографічних публікацій на шпальтах газети «Одесский вестник» у процесі становлення загально-української бібліографії. Практичне значення результатів дослідження складається в наданні певної інформації бібліотечним працівникам у формуванні спеціалізованих фондів української бібліографії. Вивчення зазначеної теми дозволяє здійснювати реконструкцію раніше невідомих або втрачених книжкових зібрань, досліджувати читацьке коло тієї чи іншої книги, виданої в ХІХ ст., простежити шляхи її поширення та долю.

Ключові слова: українська бібліографія, Одеса, газета, «Одесский вестник», історія, видання.

Бібліографія (чи бібліографічна діяльність) – це система різних видів діяльності (книготорговельної, практичної, науково-дослідної, педагогічної, управлінської), яка забезпечує виробництво та функціонування бібліографічної інформації у суспільстві. Її головними завданнями є виявлення, облік, опис, систематизація та якісний аналіз творів друку, складання різних бібліографічних посібників, які полегшують і сприяють кращому використанню друкованої продукції з науковою, практичною і виховною метою, розробка принципів і методів бібліографування друкованих творів й організації бібліографічної роботи.

Українська національна бібліографія пройшла великий шлях розвитку: від книготорговельної до повної; насамперед від обліку книг і деяких інших видів друку до обліку аудіовізуальних і неопублікованих матеріалів; від методики, яка визначається традиціями і побажаннями окремих країн, до напрацювання і використання міжнародних стандартів, з прагненням до загальної оптималь-

ної моделі структури установ національної бібліографії; від видань на друкарському верстаті до застосування електронної обчислювальної машини. Національну українську бібліографію сучасні українські дослідники виділяють за чотирма ознаками: 1) мова видання; 2) українська тематика змісту публікації; 3) етнічне походження автора видання; 4) місце видання [21].

Зародження та розвиток наукової бібліографії та формування її базових понять пов'язані з періодом нового часу. Саме у XIX ст. з'явилася бібліографічна практика створення покажчиків літератури. У XIX – на початку XX ст. побачили світ праці, які визначаються як складові української національної бібліографії. У становленні української бібліографії важливу роль відігравали періодичні видання: журнал «Основа» (1861–1862), альманах «Рада» (1883, 1884), журнал «Житє і слово» (1894–1897), журнал «Киевская старина» (1882–1906) та ін. Історичні знання в обличчі періодики мали потужного носія і стимулятора передачі інформації. Активне формування національної свідомості, розвиток української національної мови найбільш виразно проявилися у розквіті художньої літератури та численних наукових працях з української історії, літератури, етнографії, фольклору тощо. Витоки української бібліографії, яка вже сформувалася як наука, сягають 1850-х рр., адже саме в цей час з'являються персональні покажчики творів українських письменників. Бібліографія стає складовою літературознавчої науки. Перші зразки бібліографічних оглядів спостерігаємо у М. Костомарова, М. Максимовича, І. Франка. Авторами перших бібліографічних зведених покажчиків з української історії та літератури були О. Лазаревський, В. Межов, Я. Головацький, М. Максимович та ін. Окремим напрямом української культури присвячені покажчики Б. Грінченка, Д. Балики, М. Комарова. Зародження наукових засад української національної бібліографії пов'язане з іменами М. Комарова та І. Левицького [16].

Підтримуємо думку дослідниці Н. Рибчинської, що, говорячи про становлення бібліографознавства, важливо показати, як ця наука викристалізовувалася, поступово відмежовуючись від бібліографічної практики та споріднених наукових дисциплін, і врешті набула самостійного статусу та пройшла шість періодів: 1) зародження теоретичних уявлень про бібліографію (перша половина XIX ст.); 2) накопичення бібліографічних знань у процесі розвитку практичної бібліографічної діяльності (друга половина XIX – початок XX ст.); 3) формування бібліографії як окремої книгознавчої дисципліни та виділення в її структурі бібліографознавчих розділів (20-ті рр. XX ст.); 4) занепад бібліографознавчих студій в умовах закріплення за бібліографією статусу допоміжної обслуговуючої дисципліни (30–50-ті рр. XX ст.); 5) наукове осмислення бібліографічних явищ і відокремлення бібліографічної науки від практики (60–80-ті рр. XX ст.); 6) формування і розбудова національного бібліографознавства (90-ті рр. XX – початок XXI ст.) [27].

Метою даної статті є розкриття ролі у розвитку української бібліографії газети «Одесский вестник» (1827–1894), яка відігравала роль масового кому-

нікатора. На період виходу «Одесского вестника» припадає перших два періоди із зазначеної вище періодизації. Матеріали газети дослідники використовували в своїх працях, однак бібліографічні матеріали ще не ставали об'єктом досліджень.

Серед розмаїття періодичних видань тієї доби газета, як за часом існування, так і за напрямками й масштабами діяльності, посідала особливе місце, віддзеркалюючи на своїх шпальтах усі вектори суспільно-політичного, соціально-економічного та культурного життя території Південної України. Редактори і видавці відіграли важливу роль у довготривалому існуванні часопису. Саме діяльність редакторів сприяла тому, що газета мала таку довгу, різнобарвну і багатовекторну історію. Для багатьох з них газета стала невід'ємною частиною життя, про що зазначали їх сучасники. Вони докладали максимум зусиль, щоб газета, популяризуючи різні аспекти життя південного краю, викликала жвавий інтерес серед своїх читачів і слугувала їм важливим джерелом на сторінках якого можна було почерпнути необхідну для себе різнопланову інформацію, а також протягом майже трьох чвертей XIX ст. була важливим інформатором і популяризатором книжкових надходжень [20]. Поява бібліографічних публікацій в «Одесском вестнике» співпадає з першим періодом із запропонованої періодизації Н. Рибчинської. Рубрика «Бібліографія» з'явилася з початком виходу газети, де в ній було розміщено відгук на книжку «Подорожі кавалера Галіб в Південну Росію» французькою мовою, в якій уточнювався національний склад населення краю.

Переходячи до висвітлення розвитку української бібліографії на шпальтах газети, зазначимо, що нами виявлено 182 публікації, пов'язані з її становленням і розвитком за період виходу «Одесского вестника»: у першій половині XIX ст. – 12 публікацій, а в другій половині – решта (170). Перша бібліографічна публікація, в якій повідомлялося про вихід «Одесского календаря» на 1834 р., з'явилася в останній рік редакторства М. Розберга [26]. Дана публікація знайшла відлуння й на початку 1834 р. У газеті в рубриці «Бібліографія» були опубліковані матеріали з історії календарів та альманахів [11; 17].

У період редакторства О. Тройницького (1834–1856) в газеті було оприлюднено 27 публікацій бібліографічних матеріалів, одинадцять з яких повідомляли про вихід робіт А. Скальковського. У 1857 р. у зв'язку з відзначенням сорокарічного ювілею від заснування Рішельєвського ліцею редакція вмістила бібліографічне повідомлення про вихід праці Й. Міхневича [6], а через тиждень, у рубриці «Бібліографія», – рецензію на цю працю. У цьому ж році було вміщено повідомлення про вихід у Києві праці О. Максимовича в українському перекладі.

У 1858 р. сталася зміна в житті «Одесского вестника» у зв'язку з переходом його в підпорядкування Рішельєвського ліцею. Нове керівництво вдалося до скорочення офіційної частини та публікації ґрунтовних статей різноманітної тематики. Звертає на себе увагу сам тон публіцистики: вона була перейнята

ліберальним духом, причому деякі статті для того часу були аж надто радикальні. За цей рік вийшло три бібліографічні публікації. Одна з них була книжково-торгівельного характеру й повідомляла про те, що поступила в продаж збірка літературних статей М. Пирогова. Редактори газети в бібліографічному повідомленні презентували також «Новороссийский сборник» [15].

З передачею газети під егіду Рішельєвського ліцею почали здійснюватися публікації статей ліберального напрямку, що викликало незадоволення з боку представників влади та оцінювання ними цього як вільнодумства. Про це свідчать письмові зауваження впродовж лютого-березня 1858 р. від міністра народної освіти А. Норова та Херсонського губернського предводителя дворянства М. Касимова [1].

Із 1859 р. до 1876 р. редакторами газети були брати Сокальські. На цей період припадає вихід сумнозвісних Валуєвського циркуляру 1863 р. та Емського указу 1876 р., що призвело й до зменшення кількості публікацій українських бібліографічних матеріалів. Хоча 1876 р. в рубриці «Бібліографія» автор під криптонімом М. С. вмістив замітку про вихід творів Т. Шевченка, М. Старицького та М. Драгоманова [23], але це були художні твори і вони не входили до кола заборонених.

Зробивши порівняльний аналіз появи українських бібліографічних публікацій, варто зазначити, що їх кількість значно зросла вже в останні роки існування газети, починаючи з середини 1880-х рр., коли газета почала виходити шість днів на тиждень, а згодом щоденно. Значною мірою на зростання числа публікацій в цей час справив вплив редакторської діяльності П. Зеленого, який був відомий своїми українофільськими поглядами й залучав до співпраці з газетою чимале коло дописувачів [2]. У період редакторства П. Зеленого вміщувалася інформація про вихід нових видань творів Т. Шевченка [9; 10; 13]. Також редакція не оминула своєю увагою повідомляти про вихід українського альманаху «Рада» [14], про вихід українських дитячих альманахів в Галичині [22], про повне видання творів І. Котляревського [19], про покажчик нової української літератури, який зібрав М. Комаров [29], про вихід «Записок Императорского Новороссийского университета» [8], «Записок Одеського товариства історії та старожитностей» [25], а також «Праць VI археологічного з'їзду» [31], що проходив у серпні 1884 р. в Одесі та став важливою подією в науковому житті міста тощо.

В останні роки існування газети за редакторства С. Ломницького, В. Кірхнера та М. Арнольда число бібліографічних публікацій було рівномірним у межах десяти за один рік. Серед тих, які представляють особливий інтерес варто вказати бібліографічне повідомлення про найбільш рідкі видання Одеської міської публічної бібліотеки. У такий спосіб газета популяризувала не лише опублікований перелік видань, а й намагалась викликати інтерес у читачів до відвідання бібліотеки [12]. Цілком закономірним було звернення найпопулярнішої газети краю до життя і творчої спадщини М. Костомарова. Навряд чи

багато українських вчених можна охарактеризувати такою кількістю суспільно значимих якостей, яких вартий М. Костомаров. Всього на сторінках газети від 1860 р. до 1890 р. було оприлюднено 39 публікацій, в яких в тій чи іншій мірі згадувалося ім'я М. Костомарова. Серед них 1888 р. було вміщено бібліографічне повідомлення українською мовою у російській транслітерації про вихід у Тернополі монографії історика [18].

У 1893 р. на сторінках «Одесского вестника» багато уваги приділялося публікаціям, що стосувалися історії Одеси, так як активно йшла підготовка до відзначення столітнього ювілею з нагоди заснування міста.

Редактори газети використовували різні типи, види і жанри внутрішньої журнальної інформації: бібліографічні списки, огляди, замітки, анотації, оголошення, книготорговельна реклама, а також рецензії, що містили певну бібліографічну інформацію і водночас вважалися одним з видів бібліографії. Матеріали на шпальтах газети вміщувалися найчастіше в рубриці «бібліографія» [3] – таких налічується сто п'ять, а також: «бібліографічне повідомлення» [6] – тринадцять, «бібліографічна замітка» [4] – тринадцять, «бібліографічне оголошення» [7] – одне, «бібліографічна хроніка» [5] – одне тощо. Решта бібліографічних публікацій були вміщені без зазначення рубрики. У газетних публікаціях зазвичай вказувалися ціни книг й місто, в якому вони були видані. За місцем виходу більше всього інформації вміщувалось про вихід книг в Одесі та Києві. Крім цього газета інформувала про широку географію виходу українських книг, як в Україні так і за межами: Єлисаветград, Полтава, Сімферополь, Харків, Херсон, Тернопіль, Санкт-Петербург, Москва, Кишинів, Женева. В одній із публікацій було дано огляд українських народних видань, що були видані в Москві, Києві, Одесі [28].

Переважає більшість публікацій у першому періоді, а таких вісім, була присвячена працям А. Скальковського, які виходили друком у цей час. Бібліографічні повідомлення виходили від імені редакції, а також авторами деяких були К. Зеленецький та В. Ліновський. У газеті була опублікована також бібліографічна замітка А. Скальковського на книгу М. Мурзакевича. Тобто за час з моменту першої бібліографічної публікації 1833 р. й до середини XIX ст. в газеті були опубліковані матеріали, які ретранслявали історію на теренах півдня України, а їх авторами виступали історики або ж статті публікувалися від імені редакції. У першій половині XIX ст. уявлення про бібліографію постає як про загальну науку про книгу.

У другій половині XIX ст. із поживленням книжкової торгівлі та із зростанням кількості газет і журналів активізувалася й книготорговельна бібліографічна інформація про твори друку, а також бібліографічні аналізи часописів. Книготорговельна бібліографія не завжди займала відповідне місце в структурно-видовій класифікації бібліографії. У процесі свого історичного розвитку вона виконувала різні функції, зокрема такі як реєстраційна (анонси, реклама) та оціночна (рекомендаційна). Зі свого боку, з метою залучення більшої кіль-

кості передплатників, редакція «Одесского вестника» наприкінці або на початку року анонсувала програму виходу періодичного видання на наступний рік, зазначаючи серед основних рубрик також інформацію про бібліографічні матеріали. Редактори досить активно залучали до співпраці з газетою істориків, анонсуючи про це у своїй програмі виходу. Із газетних публікацій можна побачити широку географію залучення співробітників, а також досить плідну співпрацю з іншими тогочасними періодичними виданнями як на території Російської імперії, так і за її межами.

У цей час збагатились методика, історія, теорія бібліографії й набувався досвід в організації бібліографічної діяльності, але ці знання ще не усвідомлювались і не сприймалися окремо від бібліографічної практики. В українській книготорговельній бібліографії XIX ст. сформувалися основні суспільні функції, які виокремили її серед інших бібліографічних явищ, та свій бібліографічний продукт; була опрацьована методика бібліографування; визначилися основні елементи рекламування книготорговельної бібліографічної продукції на сторінках періодичних та неперіодичних видань. Разом з тим, несприятливі суспільно-політичні та економічні умови на українських етнічних землях в зазначений період значною мірою гальмували розвиток української книготорговельної бібліографії.

Відмінності книготорговельної бібліографії від державної є реєстрація та облік всієї книжкової продукції країни, а книготорговельної – створення та доведення до користувача бібліографічної інформації про видання, які є у продажу, з метою отримання прибутку. Так, як газета виконувала важливу інформативну й популяризаторську функції, то завдяки їй була можливість доносити до читачів інформацію про книготорговельну продукцію. Наприклад, за місцем виходу перша українська книготорговельна публікація в «Одесском вестнике» з'явилася 1833 р. [26].

За змістом умовно можемо виділити такі види бібліографічних публікацій в «Одесском вестнике»: книготорговельні (анонси виходу книжок із вказаною ціною), художньо-літературні, музично-мистецькі, юридичні, статистичні, науково-дослідні (анонси про вихід наукових праць з аналізом змісту та рецензіями) тощо.

Значна увага приділялась книгам, що стосувалися історії на теренах півдня України. Так, у газеті в бібліографічних оглядах відбувалася своєрідна презентація праць А. Скальковського, К. Смольянинова, М. Мурзакевича, К. Зеленецького, Й. Міхневича, В. Яковлева, В. Антоновича, Д. Яворницького, С. Сичевського, В. Надлера, В. Григоровича та ін.

Також були бібліографічні публікації про вихід наукових збірок та видань з оглядами матеріалів «Записок» Імператорського Одеського товариства історії та старожитностей, «Записок» Імператорського Новоросійського університету, збірки праць VI археологічного з'їзду в Одесі; журналів «Новороссийский ка-

лендарь», «Киевская старина», «Исторический вестник», «Русский вестник», «Русская старина».

Більше всього в газеті було оприлюднено бібліографічних заміток, присвячених журналу «Киевская старина», що виходив у Києві з 1882 р. Від 1883 р. до 1886 р. автором цих матеріалів, які він назвав рецензіями, був історик О. Маркевич [24]. Від 1887 р. до 1893 р. автором бібліографічних оглядів «Киевской старины» був Є. Борисов, який підписувався криптонімом Є. Р. та Бр. У бібліографічних оглядах «Одесского вестника», що стосувалися матеріалів журналу «Киевская старина», поруч із загальним аналізом опублікованих матеріалів особлива увага акцентувалася на публікаціях, присвячених історії південного краю.

Художньо-літературні бібліографічні замітки були присвячені творам українських письменників: Т. Шевченка, І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, М. Старицького, П. Куліша, музично-мистецькі – М. Лисенка, юридичні – О. Богдановського, статистичні – А. Скальковського та ін.

Зазначимо, що в «Одесском вестнике» відбувався процес становлення національної української бібліографії. Відповідно до цих ознак, враховуючи фактологічний бібліографічний матеріал газети, можемо констатувати про формування української бібліографії на її шпальтах. За змістом статті щодо української історії перша бібліографічна публікація відбулася 1842 р. про Нову Січ А. Скальковського. За місцем видання – Київ, перше повідомлення про вихід українських книг – «Малороссийские песни, изданные проф. А. Метлинским» 1854 р. За мовою видання – 1883 р., але сама бібліографічна публікація російською мовою, в якій наголошувалось на тому, що вже лунали звернення до влади про дозвіл навчатися в школах українською мовою, так як «пора зізнатися нашим вихователям та матерям, що тільки людина, вихована з самого ніжного віку на народному підґрунті, у повазі до народної мови та характеру, може в майбутньому стати справді корисним для свого народу діячем» [30].

Таким чином, «Одесский вестник» стояв у витоків розвитку української бібліографії на півдні України. Із газети дописувачі черпали інформацію про нові надходження книжкової продукції. На її шпальтах були закладені основи загальної та української бібліографії (тематика, мова, автор, місце видання), що в подальшому знайшло своє віддзеркалення на сторінках інших періодичних видань Одеси. Класифікація та аналіз бібліографічних публікацій дають можливість говорити про те, що бібліографічні огляди здійснювались на професійному рівні, із зазначенням позитивних моментів видань та їх недоліків. Траплялось, що на окремі бібліографічні замітки в газеті вміщувались рецензії, що свідчило про інтерес до опублікованих бібліографічних матеріалів.

Список використаних джерел

1. Державний архів Одеської області (ДАОО). – Ф. 1 : Канцелярия Новороссийского и Бессарабского Генерал-Губернаторства. – Оп. 203. – Спр. 69 : Дело о проявлении во внутренней Цензуре нового направления, несовместного с законами Цензуры. – Арк. 29–33, 36–37 зв.

2. ДАОО. – Ф. 162 : Архив П. А. Зеленого. – Оп. 1. – Спр. 5 : Письма разных корреспондентов. – 177 арк.
3. А. М. Библиография : «Киевская старина», 1883 г., т. VI и VII / А. М. // Одес. вестн. – 1884. – 8 марта, 13 июля.
4. Библиографическая заметка (о выходе в Киеве книжки о Шевченко) // Одес. вестн. – 1879. – 25 февр.
5. Библиографическая хроника (о сборнике рукописей о севастопольской обороне) // Одес. вестн. – 1872. – 19 июля.
6. Библиографическое известие (о выходе труда Михневича «Исторический обзор сорокалетия Ришельевского лицея», 1817 по 1857 г., написано на официальных документах) // Одес. вестн. – 1857. – 10 сент.
7. Библиографическое объявление : О выходе в свет VII тома ЗООИД // Одес. вестн. – 1869. – 26 янв.
8. Библиография : Записки Императорского Новороссийского университета (п/р А. Кочубинского) // Одес. вестн. – 1885. – 19 марта.
9. Библиография : Иллюстрированный «Кобзарь» (вышел в СПб. с предисл. Яворницкого) // Одес. вестн. – 1885. – 24 дек.
10. Библиография : Иллюстрированный «Кобзарь» (готовится в СПб. с рис. Микешина) // Одес. вестн. – 1884. – 26 мая.
11. Библиография : Календарь на 1834 г. // Одес. вестн. – 1834. – 20 янв.
12. Библиография : Наиболее редкие и дорогие издания Одесской городской публичной библиотеки // Одес. вестн. – 1888. – 3 февр.
13. Библиография : Новое издание «Кобзаря» Шевченко // Одес. вестн. – 1886. – 28 февр.
14. Библиография : Рада. Український альманах на 1883 р. Ч. 1 : Видання Старицького // Одес. вестн. – 1883. – 11 мая.
15. Богдановский А. Библиографическое известие (о выходе в январе журнала «Новороссийский сборник» / А. Богдановский, А. Георгиевский // Одес. вестн. – 1858. – 2 дек.
16. Гуменюк М. П. Українські бібліографи XIX – початку XX століття : нариси про життя та діяльність / М. П. Гуменюк. – Харків : Ред.-вид. відділ Кн. палати УРСР, 1969. – 182 с.
17. Замечания Мурзакевича Н. к публикации «Библиография. Календарь на 1834 г. в № 6» // Одес. вестн. – 1834. – 10 февр.
18. К. Библиография : Руска исторична библиотека. Під ред. О. Барвинського. Т. IX і X : Богдан Хмельницький. Монографія Миколи Костомарова. Т. 1 і 2. Тернопіль, 1888 / К. // Одес. вестн. – 1888. – 11 июля.
19. И. П. Котляревский. Полное собрание сочинений на малороссийском языке // Одес. вестн. – 1890. – 6 апр.
20. Левченко Г. С. Газета «Одесский Вестник» в останнє десятиріччя свого існування (1885–1894) / Г. С. Левченко // Наук. вісн. [Одес. держ. екон. ун-ту]. Науки: економіка, політологія, історія. – 2007. – № 16(53). – С. 153–161.
21. Лиханова І. Г. Становлення національної бібліографії в Україні / І. Г. Лиханова // Київська старовина. – 2002. – № 6. – С. 80–92.
22. М. К. Дзвінок : Письмо иллюстрированное для детей и молодежи (об украинских часописах в Галичине) / М. К. // Одес. вестн. – 1890. – 16 апр.
23. М. С. Библиография (Т. Шевченко, М. Старицкий, М. Драгоманов и др.) / М. С. // Одес. вестн. – 1876. – 21 окт.
24. Маркевич А. Список моих работ / А. Маркевич. – [Б. м.], [б. г.]. – С. 10.
25. Об издании VI тома ЗООИД // Одес. вестн. – 1867. – 1 июня.
26. Об издании Одесского календаря на 1834 г. // Одес. вестн. – 1833. – 9 дек.
27. Рибчинська Н. А. Розвиток бібліографознавства в Україні / Н. Рибчинська // Зап. Львів. нац. наук. б-ки України імені В. Стефаніка. – 2013. – № 5. – С. 16–42.
28. С. Малорусские народные издания / С. // Одес. вестн. – 1892. – 20 февр.
29. С. Р. Библиография : Показчик нової Української літератури (1798–1883 рр.). Зібрав М. Комаров. Київ, 1883 / С. Р. // Одес. вестн. – 1883. – 20 марта.
30. С. Р. Библиография : Читанка : Перша книжка після граматки, з 60 малюнками. П. Хуторного. Київ / С. Р. // Одес. вестн. – 1883. – 8 марта.
31. Я. Библиография. Труды VI археологического съезда в Одессе (1884 г.). Т. 3 : С приложением 65 таблиц фотокопий. Одесса, 1887 / Я. // Одесский вестник. – 1887. – 24 мая.

References

- [1]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund 1. Kantselyariya Novorossiyskogo i Bessarabskogo General-Gubernatorstva [Office of the Novorossiysk and Bessarabian Governor General], inventory 203, dossier 69. Delo o proyavlenii vo vnutrenney Tsensure novogo napravleniya, nesovmestnogo s zakonami Tsensury, pp. 29–33, 36–37.
- [2]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund 162. Arkhiv P. A. Zelenogo [Archive of P. A. Zeleny], inventory 1, dossier 5. Pisma raznykh korrespondentov, 177 p.
- [3]. A. M. Bibliografiya. «Kievskaya starina», 1883 g., t. VI i VII [Bibliography]. *Odesskiy vestnik [Odessa Herald]*. 1884, 8 marta, 13 iyulya.
- [4]. Bibliograficheskaya zametka (o vykhode v Kieve knizhki o Shevchenko) [Bibliographic note]. *Odesskiy vestnik [Odessa Herald]*. 1879, 25 fevralya.
- [5]. Bibliograficheskaya khronika (o sbornike rukopisey o sevastopolskoy oborone) [Bibliographic note]. *Odesskiy vestnik [Odessa Herald]*. 1872, 19 iyulya.
- [6]. Bibliograficheskoe izvestie (O vykhode truda Mikhnevicha «Istoricheskiy obzor sorokaletiya Rishelovskogo litsey», 1817 po 1857 g., napisano na ofitsialnykh dokumentakh) [Bibliographic note]. *Odesskiy vestnik [Odessa Herald]*. 1857, 10 sentyabrya.
- [7]. Bibliograficheskoe obyavlenie. O vykhode v svet VII toma ZOOID [Bibliographic advert]. *Odesskiy vestnik [Odessa Herald]*. 1869, 26 yanvarya.
- [8]. Bibliografiya. Zapiski Imperatorskogo Novorossiyskogo universiteta (p/r A. Kochubinskogo) [Bibliography]. *Odesskiy vestnik [Odessa Herald]*. 1885, 19 marta.
- [9]. Bibliografiya. Illyustrirovanny «Kobzar» (vyshe v SPb. s predisloviem Yavornitskogo) [Bibliography]. *Odesskiy vestnik [Odessa Herald]*. 1885, 24 dekabrya.
- [10]. Bibliografiya. Illyustrirovanny «Kobzar» (Gotovitsya v SPb. s risunkami Mikeshina) [Bibliography]. *Odesskiy vestnik [Odessa Herald]*. 1884, 26 maya.
- [11]. Bibliografiya. Kalendar na 1834 g. [Bibliography]. *Odesskiy vestnik [Odessa Herald]*. 1834, 20 yanvarya.
- [12]. Bibliografiya. Naibolee redkie i dorigie izdaniya odeskoy gorodskoy publichnoy biblioteki [Bibliography]. *Odesskiy vestnik [Odessa Herald]*. 1888, 3 fevralya.
- [13]. Bibliografiya. Novoe izdanie «Kobzarya» Shevchenko [Bibliography]. *Odesskiy vestnik [Odessa Herald]*. 1886, 28 fevralya.
- [14]. Bibliografiya. Rada. Ukrainskiy almanakh na 1883 r. Ch. I. Vydannia Starytskoho [Bibliography]. *Odesskiy vestnik [Odessa Herald]*. 1883, 11 maya.
- [15]. Bogdanovskiy A., Georgievskiy A. Bibliograficheskoe izvestie (O vykhode v yanvare zhurnala «Novorossiyskiy sbornik») [Bibliographic News]. *Odesskiy vestnik [Odessa Herald]*. 1858, 2 dekabrya.
- [16]. Gumenyuk M. P. Ukrainski bibliografy XIX – pochatku XX stolittia: Narysy pro zhyttia ta diialnist [Ukrainian bibliography of the XIX – beginning of the XX centuries Essays on life and activity]. Kharkiv, 1969, 182 p.
- [17]. Zamechaniya Murzakevicha N. k publikatsii: Bibliografiya. Kalendar na 1834 g. v № 6 [Murzakiewicz N.'s comments on publication: Bibliography.]. *Odesskiy vestnik [Odessa Herald]*. 1834, 10 fevralya.
- [18]. K. Bibliografiya. Ruska istorichna biblioteka. Pid red. O Barvinskogo. T. IX i X. Bogdan Khmelnytskyi. Monografiya Mikoly Kostomarov. T. 1–2. Ternopil, 1888. *Odesskiy vestnik [Odessa Herald]*. 1888, 11 june.
- [19]. I. P. Kotlyarevskiy. Polnoe sobranie sochineniy na malorossiyskom yazyke [Complete Works in Ukrainian (Little Russian)]. *Odesskiy vestnik [Odessa Herald]*. 1890, 6 aprelya.
- [20]. Levchenko H. S. Hazeta «Odesskiy Vestnyk» v ostannie desiattyrichchia svoho isnuvannia (1885–1894) [The newspaper «Odessa Herald» in the remainder of the Decade]. *Naukovyi visnyk [Science News [Odessa Power and Economy]. Sciences: economics, politology, history]*. 2007, no 16 (53), pp. 153–161.
- [21]. Lykhanova I. H. Stanovlennia natsionalnoi bibliografii v Ukraini [The establishment of national bibliography in Ukraine]. *Kyivska starovyna [Kievan Past]*. 2002, no 6, pp. 80–92.
- [22]. M. K. Dzvinok. Pismo ilyustrovane dlya detey i molodezhi (ob ukrainskikh chasopisakh v Galichine) [Letter illustrated for children and youth (about the Ukrainian chronicle in Galicia)]. *Odesskiy vestnik [Odessa Herald]*. 1890, 16 aprelya.
- [23]. M. S. Bibliografiya (T. Shevchenko, M. Staritskiy, M. Dragomanov i dr.) [Bibliography (T. Shevchenko, M. Staritskiy, M. Dragomanov, etc.)]. *Odesskiy vestnik [Odessa Herald]*. 1876, 21 oktyabrya.
- [24]. Markevich A. *Spisok moikh robot. [List of my work]* B. m., b. g., p. 10.
- [25]. Ob izdani VI toma ZOOID [About the publication of the VI volume of the ZOOID]. *Odesskiy vestnik [Odessa Herald]*. 1867, liyunya.
- [26]. Ob izdani Odeskogo kalendarya na 1834 g. [About the publication of the Odessa calendar for 1834.]. *Odesskiy vestnik [Odessa Herald]*. 1833, 9 dekabrya.

- [27]. Rybchynska N. A. Rozvytok bibliografovnavstva v Ukraini [Development of bibliographic studies in Ukraine]. *Zapysky Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteky Ukrainy imeni V. Stefanyka [Notes of the Lviv National Scientific Library of Ukraine named after V. Stefanyk]*. 2013, no 5, pp. 16–42.
- [28]. S. Malorusskie narodnye izdaniya [Ukrainian (Little Russian) folk publications]. *Odesskiy vestnik [Odessa Herald]*. 1892, 20 fevralya.
- [29]. S. R. Bibliografiya. Pokazhchyk novoi Ukrainskoi literatury (1798–1883 rr.). Zibrav M. Komarov. Kyiv, 1883 [Index of New Ukrainian Literature (1798–1883). Collected by M. Komarov. Kyiv, 1883]. *Odesskiy vestnik [Odessa Herald]*. 1883, 20 marta.
- [30]. S. R. Bibliografiya. Chytanka. Persha knyzhka pislia hramatky, z 60 maliunkamy. P. Khutornoho. Kyiv [Reader. The first book after grammar, with 60 picture. P. Khutornyi. Kiev]. *Odesskiy vestnik [Odessa Herald]*. 1883, 8 marta.
- [31]. Ya. Bibliografiya. Trudy VI arkeologicheskogo sezda v Odesse (1884 g.). T. III. S prilozheniem 65 tablits fotokopiy. Odessa, 1887 [Bibliography. Proceedings of the VI Archaeological Congress in Odessa (1884). T. III. With attachment of 65 tables of photocopies. Odessa, 1887]. *Odesskiy vestnik [Odessa Herald]*, 1887, 24 maya.

Надійшла 05.09.2019 р.

Левченко Г. С.,

кандидат исторических наук,

доцент кафедры истории Украины

Одесского национального университета имени И. И. Мечникова

ул. Елисаветинская, 12, г. Одесса, 65029, Украина

тел.: (048) 723 58 42

e-mail: levchenkoukrlav@ukr.net

СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ УКРАИНСКОЙ БИБЛИОГРАФИИ В XIX В. (ПО МАТЕРИАЛАМ ГАЗЕТЫ «ОДЕССКИЙ ВЕСТНИК»)

Статья посвящена исследованию роли газеты «Одесский Вестник» в становлении и развитии украинской библиографии в XIX в. Охарактеризованы основные направления развития украинской библиографии. Раскрыты основные факторы формирования украинской библиографии. На примере публикаций на страницах газеты «Одесский Вестник» охарактеризованы составляющие элементы становления и развития украинской библиографии. Проанализирована роль и значение комплексного исследования библиографических публикаций на страницах газеты «Одесский Вестник» в процессе становления украинской библиографии. Практическое значение результатов исследования состоит в предоставлении определенной информации библиотечным работникам в формировании специализированных фондов украинской библиографии. Изучение данной темы позволяет осуществлять реконструкцию ранее неизвестных или утраченных книжных собраний, исследовать читательский круг той или иной книги изданной в XIX в., проследить пути ее распространения и судьбу.

Ключевые слова: украинская библиография, Одесса, газета, «Одесский вестник», история, издание.

Levchenko G. S.,

Candidate of Historical Sciences (Ph. D.),
Associate Professor, Department of History of Ukraine
Odessa I. I. Mechnikov National University
12 Elisavetinska St., Odesa, 65082, Ukraine
тел.: (048) 723 58 42
e-mail: levchenkoukrlav@ukr.net

**FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN
BIBLIOGRAPHY IN THE 19TH CENTURY
(ON NEWSPAPER MATERIALS «ODESSKIY VESTNIK»)**

Summary

The article is devoted to the study of the role of the newspaper «Odesskiy Vestnik» in the formation and development of Ukrainian bibliography in the XIX century. The main stages of the formation and development of Ukrainian bibliography. The formation and development of Ukrainian bibliography was influenced by socio-political, socio-economic and historical-cultural factors. The basic laws of the development of Ukrainian bibliography from the point of view of literary, bibliographic, historical and cultural understanding of the problem are considered. The main directions of development of the Ukrainian bibliography are described. The main factors of the formation of the Ukrainian bibliography are revealed. It is established that the greatest successes in the formation of Ukrainian bibliography reached in the second half of the XIX century. The bibliography at this stage was free from ideology, in their work, Ukrainian researchers were guided by objective scientific criteria. The existence of a number of cultural centers that were engaged in bibliographic activities contributed to the formation of Ukrainian bibliography. On the example of publications on the pages of the newspaper «Odesskiy Vestnik» characterized the constituent elements of the formation and development of the Ukrainian bibliography. The role and importance of a comprehensive study of bibliographic publications on the pages of the newspaper «Odesskiy Vestnik» in the formation of the Ukrainian bibliography is analyzed. The practical significance of the results of the study is to provide certain information to library workers in the formation of specialized funds of the Ukrainian bibliography. Studying this topic allows us to reconstruct previously unknown or lost book collections, explore the readership of a book published in the XIX century, and trace its distribution and fate.

Keywords: Ukrainian bibliography, Odessa, newspaper, «Odesskiy Vestnik», history, edition.

УДК 930.2:355:087.2(477.74-21)''1900/1920''

DOI: [http://dx.doi.org/10.18524/2304-1447.2019.2\(22\).180302](http://dx.doi.org/10.18524/2304-1447.2019.2(22).180302)

Музичко Олександр Євгенович,

кандидат історичних наук,

доцент кафедри історії України

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

вул. Єлісаветинська, 12, м. Одеса, 65082, Україна

тел.: (048) 723 58 42

e-mail: sandro06@ukr.net

ВИСВІТЛЕННЯ ВОЄННОЇ ІСТОРІЇ НА СТОРІНКАХ ВІЙСЬКОВОЇ ПЕРІОДИКИ ОДЕСИ ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті досліджено історію військової періодики Одеси на початку ХХ ст., зокрема висвітлення воєнної історії на їх сторінках. Виявлено та вивчено три періодичні збірники, що видавалися військовими, були присвячені військовим питанням та орієнтовані на військову читацьку аудиторію: «Русский воин», «Родина», «Юнкерские досуги». Зроблено висновок, що у цих виданнях висвітлення історії, передусім військової, займало чільне місце. Головним чином, увага приділялася ювілейним датам та біографіям видатних воєначальників.

Ключові слова: Одеса, військова періодика, воєнна історія, офіцери, історіографія

На усіх етапах історії в більшості народів та держав світу високий суспільний статус мали військові. Особливо зростає роль військових під час перебування держави у стані війни. Однак участь військових у житті не обмежувалася і не обмежується виключно військовою справою, а є значно ширшою, особливо якщо йдеться про офіцерський склад. Офіцери були складовою соціальної еліти, носіями дворянських традицій. Серед них переважав ідеал високоосвіченої, всебічно розвиненої людини, що, таким чином, є прикладом як для рядового складу, так і для широких кіл цивільних, уособленням державних ідеалів. Такий підхід всіяко розвивався у мережі військових навчальних закладів. В умовах актуальності завдання підвищення авторитету української армії, зростання її соціальної функції, загального підвищення уваги до військової справи, розширення гендерного складу армії, її професіоналізації, важливим є вивчення історичного досвіду функціонування армії в українському соціумі. Багато аспектів цієї історії залишаються недостатньо вивченими. Одним з таких аспектів вважаємо тему запропонованої нами статті, метою якої є розкриття основних рис історії розвитку в Одесі на початку ХХ ст. військової періодики. Під військовою періодикою маємо на увазі періодичні видання (в даному разі – виключно часописи), що видавалися військовими, були присвячені військовим питанням та орієнтовані на військову читацьку аудиторію.

Опрацювання значного масиву наявної літератури дозволяє зробити висновок, що комплексно заявлена тема не розглядалася. Одеські військові видання згадані у бібліографічних покажчиках російсько-імперської преси, зокрема, військової преси, але йдеться лише про початкову фазу дослідження, хоча і важливу [8, с. 95, 108; 5, с. 66]. Видатний радянський спеціаліст з військової історії Л. Г. Бескровний, перераховуючи військову періодику Російської імперії, лише згадав про одеські журнали «Русский воин», що, на його думку, видавався у 1906–1913 роках, «Родина» та «Юнкерские досуги», датами видання яких він назвав відповідно 1907–1914 роки та 1910–1911 роки [6, с. 439, 443]. Сучасний історик А. І. Філюшкін повторив тезу про початок видання «Родины» у 1907 р. [16, с. 323]. Як буде видно вище, в усі ці датування вкралися помилки. Ці поважні історики також не вийшли поза межі чистого бібліографізму. Серед одеських авторів військову пресу досліджував історик журналістики О. Пархитько, проте охопив лише період 1917–1920 років [12]. Загалом, з наявної української історіографії складається враження, що вперше історична періодика на території України, і, зокрема, її південної частини склалася тільки у 1917–1920 роках в умовах революційних подій.

Метою нашої статті є дослідження військової періодики Одеси початку ХХ ст., зокрема встановлення особливостей висвітлення на її сторінках воєнно-історичних питань. Основними джерелами для нас були випуски військової періодики, що видавалася в Одесі на початку ХХ ст. та деякі дотичні матеріали преси.

Низка обставин були передумовами та рушійними чинниками видання військової періодики наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. у найбільшому центрі Південної України:

1. статус Одеси як центру великої Одеської військової округи;
2. постійна дислокація в Одесі низки полків, кількох військових навчальних закладів;
3. успішне функціонування впродовж тривалого часу друкарні штабу Одеської військової округи, серед видань, якої були й праці на історичну тематику;
4. підвищення уваги до армії та флоту в ході та після війни між Російською та Японською імперіями;
5. збільшення уваги у Військовому міністерстві до проблеми патріотичного виховання офіцерського та рядового складу;
6. загальне піднесення військової періодики у Російській імперії на початку ХХ ст.;
7. становлення офіцерської субкультури, що відбилося передусім у формуванні бібліотек, побудові центру для військових на вулиці Спирідонівській з армійським кінотеатром, бібліотекою, їдальнею і т. д. (у радянський період тут містився кінотеатр «Одеса»);
8. широке відзначення у Російській імперії кількох історичних подій, передусім ювілеїв Полтавської битви, Вітчизняної війни 1812 р.;

9. накопичення досвіду (традицій) дослідження історії армії та флоту в Одесі, що були закладені ще у першій половині XIX ст., зокрема, шляхом відповідних публікацій на шпальтах газет, «Записок» Одеського товариства історії і старожитностей;

10. заснування в Одесі у 1908 р. відділу Імператорського Петербурзького Російського військово-історичного товариства;

11. роль особистості в історії, адже декілька харизматичних, моторних, осіб проштовхнули вперед заснування військових часописів.

Заснування та розвиток військових часописів був одночасно результатом та чинником розвитку згаданих явищ. Першим одеським військовим періодичним виданням був щотижневий ілюстрований часопис для нижчих чинів «Русский воин». Завданням часопису проголошувалося «задоволення розумових та моральних потреб нижчих чинів відповідно духу часу». Відкриваючи 1907 р., редакція обіцяла «припідняти перед очима своїх читачів завісу історії та показати їм славні дні сивої старовини, переможні походи наших предків, які своєю кров'ю здобули нам землю, відтісняючи та знищуючи ворогів» [15, с. 2]. Вже наприкінці видання часопису один з авторів, полемізуючи з пацифістами, наголосив, що з історичного досвіду випливає, що на кожні 12 років війни припадає один рік мирного часу. За останні три тисячі чотириста років, починаючи з 1500 року до Різдва Христового і до 1914 р., мирних років було лише 256. При тому, за підрахунками автора, у XIX ст. лише 12 років були мирними [17, с. 218]. Тому автор закликав не покладатися на ілюзії та слідувати давньому правилу: «хочеш миру – готуйся до війни».

Редакція часопису перебувала спочатку за адресою: провулок Лермонтова, 9, але невдовзі перемістилася на Пушкінську, 18. Підписка на журнал приймалася також у Військово-книжковому магазині за адресою Рішельєвська, 33. Перший номер видання побачив світ у лютому 1906 р. Надалі часопис видавався регулярно по 52 номери щороку, а у 1910–1914 роках – по 50 номерів. Єдина криза трапилася у 1908 р., коли часопис не видавався кілька тижнів (з 21 по 40 номери). Останній номер було видано 28 грудня 1914 р. На цей час наклад видання становив 850 примірників. Надалі видання припинилось, вочевидь через участь особового складу Одеської військової округи у Світовій війні. У 1906 р. редакція видала чотирма випусками невеликі за обсягом та форматом збірники, додатки до журналу: «Друг русского воина». Редакторами «Русского воина» були офіцери Л. Г. Лукьянов, викладачі Одеського кадетського корпусу П. М. Андріанов та П. М. Горлецький.

У 1908–1914 роках паралельно майже теж коло осіб видавало в Одесі «альманах для нижчих чинів» «Родина». Редактором видання був штабс-капітан Одеського морського батальйону О. Пилипенко. Редакція розміщувалась на вулиці Полтавської перемоги, 23. Видавався один том щороку. Загалом було видано 7 випусків альманаху.

Альманах мав не лише просвітницькі, але й благодійницькі завдання, адже 50 копійок з кожного проданого примірника формували фонд на спорудження храму-пам'ятника воякам Російської імперії, котрі загинули на полях війни між Російською та Японською імперіями 1904–1905 років. Ініціатива мала широкий резонанс, передусім через підтримку імператора (у 1908 р. військове міністерство проінформувало Миколу II про 515 рублів, що надійшли від продажу 1 тисячі примірників альманаху) [7, с. 341–342]. Це дало підставу авторам статті про військові альманахи у фундаментальній «Військовій енциклопедії» назвати одеську «Родину» «особливим видом військового альманаху» [1, с. 364]. Напевно, натхненний успіхом, редактор у 1910 р. надав альманаху підназву «воєнно-народний альманах». Циркулярами Головного штабу, Морського штабу, Управління військово-навчальних закладів «Родина» була рекомендована для придбання у командні бібліотеки кадетських корпусів та юнкерських училищ. Від жовтня 1909 р. – до вересня 1911 р. в Одеському піхотному юнкерському училищі було видано 24 випуски щомісячного ілюстрованого журналу «Юнкерские досуги». Редактором часопису був викладач училища підполковник П. Н. Горлецький. Журнал також отримав схвальний відгук у пресі [10].

Спільним для усіх трьох часописів був їх популярний характер, бажання прилаштувати зміст та стилістику викладу для невибагливої публіки, прагнення сприяти вихованню патріотизму; увага до ошатного оформлення, ілюстративності (зокрема було надруковано багато репродукцій відомих і не дуже картин, що ілюстрували військову історію, власне, зображення давньоруського воїна містилося на обкладинці «Русского воина»), урізноманітнення змісту – від серйозних тем до художніх оповідань, анекдотів, кросвордів. Звичайно, наскрізною темою було обговорення специфіки солдатського побуту, гідності, ідейності, а також більш спеціальних питань тактики та стратегії, зв'язку між армією, флотом та іншими, не військовими, галузями життя. Наприклад, один з авторів, висвітлюючи питання про 8-годинний робочий день, на початку статті зауважив, що багато хто з солдатів були до того фабричними робітниками і знову повернуться туди після служби [19, с. 13].

До висвітлення питання про сутність місії військового залучалися й невійськові, передусім священники, що традиційно в армії виконували функцію духовних наставників. Активно на сторінках журналів висвітлювалося тогочасне життя військових з'єднань та закладів, що базувалися в Одесі. Вочевидь, «Юнкерские досуги» є важливим джерелом для висвітлення історії Одеського юнкерського училища. Повідомлення про екскурсії юнкерів по історичним місцинам, відзначення їх дорослими колегами полкових свят, історичних ювілеїв, є важливим джерелом про участь військових в історіографічному процесі. Наприклад, в одному з номерів «Юнкерских досугов» повідомлялося, що у бібліотеці училища найбільше книг присвячено військовій історії та російській і всесвітній історії [18, с. 7]. Лише на сторінках здавалося б найменш статусного та теоретичного з цих трьох часопису «Юнкерские досуги»

спалахнула дискусія (у номері шостому та сьомому) про магістральні шляхи розвитку самого журналу.

Військово-історична тематика з кожним новим номером увиразнювалась на сторінках «Русского воина» та «Родины». Найбільш очевидним це є у випадку другого з цих видань, адже у 1912 р. з 5-го номера «Родина» змінила підназву на «військово-історичний альманах для нижчих чинів».

Історична тематика була присутньою на сторінках зазначених видань на постійній основі, особливо у «Русском воине» та «Родине». Частка історичної тематики була присутня рівно у такому ж порядку від збільшення до зменшення, в якому хронологічно виникали ці три часописи. Природно, що з огляду на більшу періодичність та формат часопису більше статей на цю тему друкувалося у «Русском воине». На другому місці – «Родина», а найменше така тематика є помітною в «Юнкерских досугах». Відповідні статті варто класифікувати на декілька груп. Першу групу складають загальні нариси з історії армії та флоту, що були опубліковані у «Русском воине».

Другу групу складають статті про окремі війни, битви, з'єднання чи загалом військові явища на той час вже далекого минулого. Напевно, найоригінальнішою виглядає стаття, історична довідка, про використання поштових голубів з воєнною метою та промови воєначальників на полях битв, переважно з прикладами з всесвітньої історії [13; 14].

Генетично пов'язаною з цією, другою, групою, є статті, що все ж таки вважаємо за доцільне виокремити у третю групу: статті, жанр яких можна назвати за допомогою словосполучення «сучасна історія», адже їх автори рефлексували над особливостями бойових дій, причинами поразки Російської імперії від Японії. До цієї групи дотичні спогади учасників цієї війни, що публікувалися на сторінках цих видань. Четверту, найчисельнішу, групу складають біографічні статті, в яких розкривався життєвий шлях видатних російських воєначальників. Звичайно, найбільшу увагу привертала такі постаті як О. В. Суворов, М. Д. Скобелев, адмірали П. С. Нахімов, Д. М. Сенявін, Д. О. Макаров. Закономірно великою повагою користувався князь Святослав. На сторінках часописів друкувалися також статті про загальну історію Росії, Японії, Китаю.

При тому в низці інших статей, що не були суто історичними, досить часто був присутній історичний компонент, що використовувався як напучення, повчальні історичні приклади (найбільше такого роду статей в «Юнкерских досугах»). Так, в одній із статей про феномен хоробрості наголошувалося: «Тільки хоробрі нації стійко витримували ворожу навалу та залишили своїм нащадкам квітучі країни. Ті ж народи, що боязко уникали бойових зіткнень, щезли з лиця землі, чи розчинилися у могутніх та сміливих народностях» [11, с. 5]. Проте, в іншій статті зазначалося, що нагадування про історичні перемоги не має розслаблювати перед новими загрозами та перспективами війни [3, с. 115].

У статтях про військові мапи та значення психології для військового мистецтва наводилися численні приклади з історії її використання від Александра Македонського. Зв'язок між традиційними історико-етнографічними нарисами

про окремі країни та військовими реаліями яскраво відбиває стаття М. П. Мамонтова про Чорногорію, яку автор присвятив «славному 15-му Стрілецькому, Його Королівській Величності Короля Чорногорського Миколи I полку» [9, с. 167]. Тема історичної пам'яті про видатні битви, воєначальників, полеглих героїв війн актуалізувалася у поезіях, зокрема П. Горлецького, та історичній прозі, оригінальній та перекладній.

Загалом, усі публікації можна розподілити на дві нерівні групи: присвячені історії російської армії і флоту та, другу, значно меншу групу, – статті з зарубіжної військової історії, наприклад, про давньогрецьку кінноту. Деяку інформацію про військову історію та військові пам'ятки зарубіжних країн можна було отримати у подорожніх описах військових, які ділилися своїми враженнями від перебування за кордоном. З іншого боку, більшість статей були оригінальними та мали одеське походження, а частина були передруками з інших, не одеських видань.

Головним «мотором», автором найбільшої кількості (приблизно 100) статей в усіх трьох виданнях був викладач Одеського кадетського корпусу Павло Маркович Андріанов. Тривале перебування в Одесі, що незважаючи на досягнення, не могла зрівнятися у науковому та культурному розвитку з Москвою, Петербургом, Києвом, не завадило П. М. Андріанову належати до числа провідних військових істориків Російської імперії. Наприклад, він належав до числа авторів фундаментальної 15-томної історії російської армії та флоту, що була видана у Москві впродовж 1911–1915 років. Статті П. М. Андріанова були присвячені широкому колу питань, і таким чином охоплювали майже усі вище згадані групи та жанри (не працював він лише у жанрі поезії). У багатьох номерах «Русского воина» він надрукував серію статей «Нариси Російсько-Японської війни» та «Велика вітчизняна війна», а також загальна історія війн Росії до кінця XVI ст. П. М. Андріанов наголошував на проблемах історичної пам'яті, вшанування загиблих воїнів, догляду за військовими могилами, що є актуальним й сьогодні.

Серед інших помітних постатей варто назвати І. В. Каменського, відомого своїми панславістськими поглядами та проектами, битописьменника козацтва П. Рвачева, підполковника К. Павлюка, В. Смердова. Привертає увагу факт публікації у «Родине» статей одного з найвидатніших полтавських істориків І. Ф. Павловського, журналіста М. М. Португалова.

Загалом, більшість текстів здебільшого переслідували популяризаторсько-пропагандистські цілі і не відзначалися аналітичністю, хоча і містили цікаві історичні факти, наприклад, про історію дуелей, ручної вогнепальної зброї, потішних військ Петра I і т. п. Проте, іноді окремі висловлювання вражають свободою висловлення думки та опозиційністю. Так, в одній із статей П. М. Андріанов, згадавши про Цусимський бій, випустив цілу інвективу: «хай разом з поганими кораблями згине й наша халатність, розпущеність, неохайність, невігластво, лінь! Вічний докір для тих, хто готував ганьбу Росії» [4, с. 308]. Загалом, П. М. Андріанов не мав ретроградних поглядів, про що свідчить його позитив-

не ставлення до скасування кріпацтва у 1861 р., чому він присвятив окрему статтю в одному з випусків «Родины» [2]. Слід зазначити, що у статтях усіх авторів був відсутній шовінізм щодо японців, китайців і т.д. Навпаки, підкреслювалася їх відважність як приклад для російських вояків. Геополітичні реалії оцінювалися досить тверезо, без екзальтованого місіонерства чи дорікань, що було властиво, наприклад, для творчості тогочасного одеського політолога І. І. Дусинського.

Отже, військові періодичні видання Одеси початку ХХ ст. є окремим яскравим явищем історії культури міста, відбиттям субкультури військових, передусім офіцерів. Попри те, що рівень більшості статей не відзначався фундаментальністю, що природно з огляду на їх завдання, вони виконували важливу функцію популяризації історії, просвітництва. При тому не можна твердити, що автори вдавались до фальсифікацій, маніпуляцій з історією, викривлень. Їх праці цілком відповідали рівню тогочасних військово-історичних студій. Вочевидь, з сучасної точки зору, російсько-імперський патріотизм, яким були просякнуті усі статті, є неприйнятним. Проте, має бути взятий до уваги сам досвід видання подібної літератури у процесі аналогічних видань, що є актуальним завданням в Україні. «Вирок» радянської історіографії військовим журналам Російської імперії, зокрема й одеським, що вони, мовляв, прагнули обмежити армію від впливу революційних, лівих, ідей, з огляду на історичний та нещодавній досвід здається не так негативною, як позитивною рисою цих видань.

Список використаних джерел та літератури:

1. Альманахи военные // Военная энциклопедия : в 18 т. / под ред. В. Ф. Новицкого [и др.]. – СПб. : Т-во И. Сытина, 1911. – Т. 2 : Алжирские экспедиции – Аракчеев. – С. 363–364.
2. Андрианов П. М. 19-ое февраля / П. М. Андрианов // Родина. – 1911. – С. 113–121.
3. Андрианов П. М. Крест и полумесяц / П. М. Андрианов // Русский воин. – 1908. – № 8. – С. 113–115.
4. Андрианов П. М. Цусима / П. М. Андрианов // Русский воин. – № 20. – 1908. – С. 306–308.
5. Беляева Л. Н. Библиография периодических изданий России, 1901–1916 / Л. Н. Беляева, М. К. Зиновьева, М. М. Никифоров ; под общ. ред.: В. М. Барашенкова, О. Д. Голубевой, Н. Я. Морачевского. – Ленинград, 1960. – Т. 3 : Р–Я. – 686 с.
6. Бескровный Л. Г. Очерки по источниковедению военной истории России / Л. Г. Бескровный. – Москва, 1957. – 453 с.
7. Исторический вестник. – 1909. – Т. 116 (апр.). – [700 с.], разд. паг.
8. Левашева З. П. Русская военная периодическая печать (1702–1916) : библиогр. указ. / З. П. Левашева, К. В. Сеницына. – М., 1959. – 240 с.
9. Мамонтов Н. П. Королевство Черногория / Н. П. Мамонтов // Родина. – 1911. – С. 167–185.
10. От редакции // Педагогический сборник. – 1911. – № 8. – С. 180–181.
11. П. А. Привет храбрым / П. А. // Юнкерские досуги. – 1910. – № 6. – С. 5–11.
12. Пархитько О. В. Одеська військова періодика 1917–1920 років / О. В. Пархитько // Діалог: медіа-студії : зб. наук. пр. – Одеса, 2005. – Вип. 2. – С. 158–166.
13. Русский воин. – 1906. – № 29/30. – С. 22–23.
14. Русский воин. – 1909. – № 3. – С. 57–58.
15. С Новым Годом! // Русский воин. – 1907. – № 1. – С. 1–2.
16. Филлошкин А. И. «Родина» о Родине: Размышления собкора / А. И. Филлошкин // Ab Imperio. – 2006. – № 2. – С. 323–348.
17. Фузея. Когда прекратятся войны // Русский воин. – 1914. – № 14. – С. 218–219.
18. Юнкерские досуги. – 1911. – № 4.
19. Якимович. Возможен ли у нас в России 8-ми часовой рабочий день? / Якимович // Русский воин. – 1906. – № 3. – С. 13–14.

References

- [1]. Al'manahi voennye [Military almanacs]. Voennaja jenciklopedija [Military Encyclopedia]. T. 2: Alzhirskie jekspedicii – Arakcheev. 1911. S. 363 – 364.
- [2]. Andrianov P.M. 19-oe fevralja. *Rodina [Homeland]*. 1911. S. 113 – 121.
- [3]. Andrianov P.M. Krest i polumesjac [Cross and crescent]. *Russkij voin [Russian warrior]*. 1908. № 8. S. 113-115.
- [4]. Andrianov P.M. Cusima // *Russkij voin [Russian warrior]*. № 20. 1908. S. 306-308.
- [5]. Beljaeva L.N., Zinov'eva M.K., Nikiforov M.M. Bibliografija periodicheskikh izdanij Rossii: Tom 3. R – Ja: 1901 – 1916. Leningrad, 1960. 686 s.
- [6]. Beskrovnyj L.G. Oчерки po istochnikovedeniju voennoj istorii Rossii [Essays on the study of the sources of the military history of Russia]. Moskva, 1957. 453 s.
- [7]. Istoricheskij vestnik [Historic Herald]. 1909. T. CXVI. April'.
- [8]. Levasheva Z.P., Sinicyna K. V. Russkaja voennaja periodicheskaja pechat' [Russian military periodical] (1702-1916): Bibliograficheskij ukazatel'. Moskva, 1959. 240 s.
- [9]. Mamontov N.P. Korolevstvo Chernogorija [Kingdom of Montenegro]. *Rodina [Homeland]*. 1911. s. 167-185.
- [10]. Ot redakcii. Pedagogicheskij sbornik [Pedagogical collection]. 1911. t. 8. S. 180 – 181.
- [11]. P.A. Privet hrabrym [Hello brave]. *Junkerskie dosugi [Mode of life of Junker]*. 1910. t. 6. S. 5-11.
- [12]. Parhit'ko O.V. Odes'ka vijs'kova periodika 1917-1920 rokiv. *Dialog. Media-studii: zb. nauk. prac'*. Odesa, 2005. Vip. 2. s. 158-166.
- [13]. *Russkij voin [Russian warrior]*. 1906. № 29/30. S. 22-23.
- [14]. *Russkij voin [Russian warrior]*. 1909. № 3. S. 57-58.
- [15]. S Novym Godom! *Russkij voin [Russian warrior]*. 1907. № 1. s. 1-2.
- [16]. Filjushkin A.I. «Rodina» o Rodine: Razmyshlenija sobkora. *Ab Imperio*. 2006. t. 2. S. 323-348.
- [17]. Fuzeja. Kogda prekratjatsja vojny [When the wars stop]. *Russkij voin [Russian warrior]*. № 14. 1914. s. 218 – 219.
- [18]. *Junkerskie dosugi [Mode of life of Junker]*. 1911. № 4.
- [19]. Jakimovich. Vozmozhen li u nas v Rossii 8-mi chasovoj rabochij den'? [Is an eight-hour working day possible in Russia?]. *Russkij voin [Russian warrior]*. 1906. № 3. s. 13-14.

Надійшла 02.10.2019 р.

Музычко А. Е.,

кандидат исторических наук,

доцент кафедры истории Украины

Одесского национального университета имени И. И. Мечникова

ул. Елисаветинская, 12, г. Одесса, 65082, Украина

тел.: (048) 723 58 42

e-mail: sandro06@ukr.net

ОСВЕЩЕНИЕ ВОЕННОЙ ИСТОРИИ НА СТРАНИЦАХ ВОЕННОЙ ПЕРИОДИКИ ОДЕССЫ НАЧАЛА ХХ В.

Целью нашей статьи является исследование военной периодики Одессы начала ХХ в., в частности, установление особенностей освещения на ее страницах военно-исторических вопросов. Основными источниками для нас были выпуски военной периодики, издававшейся в Одессе в начале ХХ в. и некоторые материалы прессы.

Историческая тематика присутствовала на страницах указанных изданий на постоянной основе, особенно в «Русском воине» и «Родине». Доля исторической тематики присутствовала ровно в таком же порядке от увеличения к уменьшению, в котором хронологически возникали эти три журналы. Соответ-

ствующие статьи следует классифицировать на несколько групп. Первую группу составляют общие очерки по истории армии и флота, которые были опубликованы в «Русском воине». Вторую группу составляют статьи об отдельных войнах, битвах, соединениях или вообще военные явления к тому времени уже далекого прошлого. Генетически связанной с этой, второй группой, есть статьи, все же считаем целесообразным выделить в третью группу: статьи, жанр которых можно назвать с помощью словосочетание «современная история», ведь их авторы рефлексировали над особенностями боевых действий, причинами поражения Российской империи от Японии. К этой группе касающиеся воспоминания участников этой войны, публиковавшиеся на страницах этих изданий. Четвертую, самую многочисленную, группу составляют биографические статьи, в которых раскрывался жизненный путь выдающихся военачальников. При этом в ряде других статей, которые не были чисто историческими, достаточно часто присутствовал исторический компонент, который использовался как написание, обучающие исторические примеры.

Итак, военные периодические издания Одессы начала XX в. являются отдельным ярким явлением истории культуры города, отражением субкультуры военных, прежде всего офицеров. Несмотря на то, что уровень большинства статей не отличался фундаментальностью, что вполне естественно, учитывая их задачи, они выполняли важную функцию популяризации истории, просвещения. При этом их труды вполне соответствовали уровню тогдашних военно-исторических исследований. Очевидно, с современной точки зрения, российско-имперский патриотизм, которым были пропитаны все статьи, является неприемлемым. Однако, должен быть учтен сам опыт издания подобной литературы, что является актуальной задачей в сегодняшней Украине.

Ключевые слова: Одесса, военная периодика, военная история, офицеры, историография

Muzychko O. E.,

Candidate of Historical Sciences (Ph.D.)
Docent of the Department of History of Ukraine
Odesa I. I. Mechnikov National University,
12 Elisavetinska St., Odesa, 65082, Ukraine
tel.: (0482) 723 58 42
e-mail: sandro06@ukr.net

**THE STUDY OF MILITARY HISTORY ON THE PAGES OF
MILITARY PERIODICALS OF ODESA BEGINNING OF THE
XX CENTURY**

Summary

The purpose of our article is to investigate the military periodicals of Odesa in the early twentieth century, in particular, to establish the features of illumination on its pages of military-historical issues. The main sources for us were issues of military periodicals published in Odesa at the beginning of the 20th century. and some press material.

A number of circumstances were the prerequisites and driving factors for the publication of military periodicals in the late nineteenth and early twentieth centuries. in the largest center of southern Ukraine: 1. The status of Odesa as the center of a large Odesa military district; 2. Permanent deployment in Odesa of a number of regiments, several military educational establishments; 3. Successful functioning of the printing house of the staff of the Odesa military district for a long time, among the publications, which included works on historical subjects; 4. Increasing attention to the army and navy during and after the war between the Russian and Japanese empires; 5. Increasing attention in the Ministry of Defense to the problem of patriotic education of officers and staff; 6. the general rise of military periodicals in the Russian Empire in the early twentieth century; 7. the formation of an officer subculture, which was reflected primarily in the formation of libraries, the construction of a military center on Spiridonovskaya Street with an army cinema, a library, a dining room, etc.; 8. Widespread celebration in the Russian Empire of several historical events, first of all, the anniversaries of the Battle of Poltava, the Patriotic War of 1812. 9. Accumulation of experience (traditions) of the study of the history of the army and navy in Odesa, which were laid down in the first half of the nineteenth century. 10. Establishment in Odesa in 1908 of the department of the Imperial Petersburg Russian Military Historical Society. 11. The role of the individual in history, as several charismatic, motor, individuals have pushed forward the founding of military magazines.

Historical topics were present on the pages of these publications on a regular basis, especially in the Russian Warrior and Motherland. The proportion of historical topics was present exactly in the same order from increase to decrease, in which these three magazines appeared chronologically. Relevant articles should be classified into several groups. The first group consists of general essays on the history of the army and navy, which were published in the Russian Warrior. The second group consists of articles about individual wars, battles, alliances, or generally military phenomena by the time of the distant past. Genetically related to this, the second group, there are articles, but we consider it appropriate to distinguish into the third group: articles whose genre can be called using the phrase "modern history", because their authors reflected on the features of hostilities, the causes of defeat of the Russian Empire from Japan. This group refers to the recollections of the participants in this war, which were published on the pages of these editions. The fourth, most numerous, group consists of biographical articles, which revealed the life path of outstanding warlords. At the same time, in a number of other articles that were not purely historical, there was quite often a historical component that was used as edification, teaching historical examples.

So, the periodicals of Odesa in the early twentieth century. are a distinct phenomenon in the history of the city's culture, reflecting the subculture of the military, especially the officers. Despite the fact that the level of most articles did not differ fundamentally, naturally taking into account their tasks, they performed an important function of promoting history and enlightenment. However, it cannot be said that the authors resorted to falsifications, manipulations with history, and distortions. Their works were well in line with the level of military-historical research of the time. Obviously, from the modern point of view, Russian-imperial patriotism, which has been imbued with all the articles, is unacceptable. However, the experience of publishing such literature should be taken into account, which is an urgent task in today's Ukraine.

Key words: Odesa, military periodicals, military history, officers, historiography

УДК 06.055.8:004.65:[001(477.85)]1875/1944”

DOI: [http://dx.doi.org/10.18524/2304-1447.2019.2\(22\).180303](http://dx.doi.org/10.18524/2304-1447.2019.2(22).180303)

Шилюк Олег Іванович,

кандидат історичних наук,

заступник директора з питань інформаційних технологій

Наукової бібліотеки Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича

вул. Лесі Українки, 23, м. Чернівці, 58000, Україна

тел.: (0372) 584 760

e-mail: o.shylyuk@chnu.edu.ua

ORCID: 0000-0003-4387-3402

ResearcherID: C-2973-2014

НАУКОВА ДУМКА В ЧЕРНІВЦЯХ КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ. : АНАЛІЗ ПУБЛІКАЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ ЗА БАЗОЮ ДАНИХ SCOPUS

У статті представлено результати аналізу публікаційної активності науковців м. Чернівці за період кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. Аналіз документного потоку здійснено за матеріалами бази даних Scopus. Розглянуто такі питання: особливості розподілу публікацій за галузями знань, цитованість авторів, діяльність наукових установ. Констатовано наявність проблем в ідентифікації авторів та установ у базі даних за досліджуваний період.

Ключові слова: Чернівці, наукова спадщина, аналіз цитувань, наукометрія, Scopus.

Розвиток історичної науки на сучасному етапі зумовлює вивчення минулого через персоніфікацію, оскільки наукова і творча спадщина видатних особистостей становить основу не тільки регіонального, але й державного розвитку. Суспільна необхідність в актуалізації отриманих нашими попередниками знань, які тривалий час не були в науковому й культурному обігу, свідчить про актуальність розроблення проблем аналізу наукових досліджень.

Сьогодні спостерігається глибоке осмислення наукової спадщини вчених вищих навчальних закладів ХІХ–ХХ ст., серед яких важливе місце займає й Чернівецький національний університет. За майже півторастолітню історію свого існування вчені університету зробили великий внесок у світову науку, збагативши її низкою наукових відкриттів і досліджень, розвитком наукових шкіл.

Досліджуючи вагому наукову спадщину ЧНУ, було проведено семінари, конференції, підготовлені біобібліографічні покажчики про вчених університету [2]. Водночас, для якісного та всебічного аналізу наукової думки в Чернівцях ХІХ–ХХ ст., потрібно використовувати різні інструменти, які дають змогу поглянути на досліджуваний предмет із незвичного ракурсу, зокрема через аналіз публікаційної активності в наукометричних базах.

Потрібно зазначити, що кількісні показники цих наукометричних баз дедалі активніше використовуються для визначення та оцінювання ефективності діяльності окремих науковців, колективів чи організації. Звісно, вони не є досконалими, оскільки мають певні недоліки, що впливають на їхню об'єктивність, однак наукометричні бази даних, у яких вони використовуються, є осередками трансформації знань і каналами подальшого застосування наукових результатів, як головної інформаційної та соціальної характеристики країни, університету, наукового колективу або окремого науковця.

У часовому проміжку стереотипно вважають, що наукометрична база, як інструмент, переважно використовується для аналізу перспектив розвитку наукових досліджень та підбиття підсумків розвитку науки найближчого часу. Саме тому хотілося би зупинитися на інших можливостях використання наукометричних баз даних, зокрема в історіографічному аспекті.

Проводячи роботу щодо упорядкування профілю Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича в базі даних Scopus [4], було виявлено низку публікацій за період кінця XIX – пер. пол. XX ст., які фіксувалися за адресою організації – місто Czernowitz або Cernăuți. Чернівецький університет розпочав свою діяльність у 1875 р., а Чернівці до 1918 р. перебували в складі Австро-Угорської імперії, а з 1918 до 1944 рр. – у складі Румунії (за винятком періоду 1940–1941 рр.) і назва міста вказувалася відповідно до німецької та румунської мов. В офіційному профілі Чернівецького університету в Scopus в адресі вказується англійське написання міста – Chernivtsi, а перші публікації датуються 1965 р. Відповідно виникло зацікавлення проаналізувати публікаційну активність у досліджуваній період.

Були сформульовані такі завдання дослідження:

- розподіл публікацій за галузями знань, мовами, авторами;
- впорядкування джерельної бази дослідження за інституційними характеристиками;
- характеристика особливостей (якщо такі будуть знайдені) цитувань публікацій.

Пошук за вибіркою міста організації – *AFFILCITY (cernăuți OR czernowitz)* дав такі результати: 121 публікація за період 1878–1944 рр., з яких – 119 статті (*Article*) та 2 виправлення (*Erratum*). Варто наголосити на нерівномірності представлення публікацій, зокрема спостерігаються періоди зростання кількості публікацій: 1893–1901, 1909–1914 та 1929–1939 рр. Пікові величини припадають на 1910 р. – 6; 1898 та 1911 рр. – по 7; 1912 та 1914 рр. – по 8 публікацій. Під час аналізування розподілу документів за галузями знань виникла певна проблема, оскільки в досліджуваній період спостерігається укрупнення тематики в порівнянні із сьогоденням, наприклад, публікації з права, літературознавства, історії одночасно належали як до *Arts and Humanities* так і до *Social Sciences*, які є на сьогодні самостійними групами. Але загалом спостерігається така картина розподілу кількості публікацій:

43 – *Chemistry ma Biochemistry, Genetics and Molecular Biology* а також *Materials Science*;

31 – *Arts and Humanities* та *Social Sciences*;

24 – *Agricultural and Biological Sciences*;

12 – *Medicine*;

7 – *Physics and Astronomy* та *Earth and Planetary Sciences*;

4 – *Mathematics*.

Найбільша кількість публікацій в авторів: *Příbram, R.* – 18 (хімія); *Wender, N.* – 13 (хімія, біологія, сільське господарство); *Gregor, G.* – 10 (хімія, біологія, сільське господарство); *Netolitzky, F.* – 10 (біологія, сільське господарство); *Grienberger, G.* – 9 (філологія). Варто вказати, що *Příbram, R.*, *Wender, N.* та *Gregor, G.* спільно працювали над окремими темами й опублікували декілька статей у співавторстві.

Лідерами за кількістю опублікованих статей є такі видання: *Zeitschrift Fur Analytische Chemie* – 20 та *Monatshefte Fur Chemie* – 18 (хімія); *Indogermanische Forschungen* – 8 (філологія); *Zeitschrift Der Savigny Stiftung Fur Rechtsgeschichte Germanistische Abteilung* – 8 (історія права); *Osterreichische Botanische Zeitschrift* – 7 (біологія). Треба зауважити, що здебільшого видання, у яких були опубліковані статті, що розглядаються у запропонованому дослідженні, охоплюються в Scopus з перших номерів (різні роки XIX ст.), іноді з невеликими перервами, і до сьогодні. Деякі міняли назву кілька разів, але загалом це досить відомі наукові видання із тривалою історією. Майже всі журнали належать до трьох видавництв: *Wiley-Blackwell*, *Springer Nature*, *Walter de Gruyter*.

Чи використовується ця наукова спадщина, тобто чи є цитування цих авторів? Цитованими публікаціями в досліджуваній період є незначна кількість робіт – 18 (приблизно 15 % від загальної кількості). Докладніше в таблиці нижче. Наведені дані цитування показують, що цитування з'явилися через досить тривалий проміжок часу – починаючи з 1972 р., переважна їхня кількість датується початком XXI ст. Причини, ймовірно, полягають не в «якості» наукових публікацій, а в інтенсифікації використання в цей час наукової інформації, зокрема розроблення в 1960 р. Інститутом наукової інформації (ISI) універсальної системи розрахунку індексу цитування (Science Citation Index, SCI) який, зі свого боку, призвів до Web of Science [5]; розвиток глобальної мережі Інтернет; поява у 2004 р. бази даних Scopus [4].

Аналіз наявної афіліції в статтях, тобто відношення науковців до певної установи, призводить до досить цікавих висновків – хоча основним науковим закладом у Чернівцях у досліджуваній період був університет, проте частина авторів відібраних публікацій були не пов'язані з університетом, зокрема науковці в галузі медицини. Це були лікарі-практики що працювали зокрема в лікарні психічних та нервових захворювань (*Flinker R.*) та патолого-бактеріологічному інституті державної лікарні в Чернівцях (*Natonek D.*, *Raubitschek H.*).

Таблиця

К-ть цитувань, роки	Назва	Автор	Рік	Видання
7 1975 1995 2001 2007 2013 2015 2016	Eine neue Gruppe blasenziehender Käfer aus Mitteleuropa: (Paederus, Staphylinidae).	Netolitzky, F.	1919	Zeitschrift für Angewandte Entomologie
4 2003 2010 2011 2011	Ein Accentgesetz der byzantinischen Jambographen	Hilberg, I.	1898	Byzantinische Zeitschrift
3 1970 1988 2016	Über eine neue Methode zur Messung kleinster Dampfdrucke. Die Dampfdrucke von Quecksilber und Kalium – III. Mitteilung	Mayer, H.	1931	Zeitschrift für Physik
2 1972 1972	Bemerkungen Zum Beowulf	Grienberger, V.	1910	Beiträge zur Geschichte der Deutschen Sprache und Literatur
2 2012 2013	Der steinerne Himmel	Reichelt, H.	1913	Indogermanische Forschungen
2 1996 1997	Über die Abbildung einer Strecke auf ein Quadrat	Hahn, H.	1913	Annali di Matematica Pura ed Applicata
2 2014 2015	Zur Kenntnis des Faistenauer Hintersees bei Salzburg, mit besonderer Berücksichtigung faunistischer und fischereilicher Verhältnisse. Nachtrag zur Litoralfauna	Micoletzky, H.	1914	Internationale Revue der gesamten Hydrobiologie und Hydrographie
2 1972 1972	Über die Stromverteilung an der Kathode einer Glimmentladung	Câmpan, T.I.	1934	Zeitschrift für Physik
1 1980	Über das Austrium – Vorläufige Mitteilung	Přibram, R.	1900	Monatshefte für Chemie
1 2009	Muntgewalt und Ehebewilligung in ihrem Verhältnis zu einander nach langobardischem und nach fränkischem Recht	Köstler, R.	1908	Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Germanistische Abteilung
1 2011	Ergänzungen zu «Nahrungs- und Heilmitteln der Urägypter»	Netolitzky, F.	1913	Zeitschrift für Untersuchung der Nahrungs- und Genußmittel
1 2009	Anatomische Beobachtungen an Zerealienfrüchten	Netolitzky, F.	1914	Österreichische Botanische Zeitschrift

Продовження таблиці

К-ть цитувань, роки	Назва	Автор	Рік	Видання
1 1995	Ökologie ostalpiner Süßwasser-Nematoden	Micoletzky, H.	1914	Internationale Revue der gesamten Hydrobiologie und Hydrographie
1 1988	Gametophyt und Fruchtansatz bei <i>Ficaria ranunculoides</i>	Kindler, T.	1914	Österreichische Botanische Zeitschrift
1 2012	Kants Antinomienlehre im Lichte der Inaugural-Dissertation	Siegel, C.	1925	Kant-Studien
1 2004	Über sechs fälle von verdoppelung der tränenröhrchen, die mit unrecht als ungewöhnlich seltene anomalie gilt	Rosenblatt, N.	1930	Ophthalmologica
1 1975	Die lichtelektrischen Eigenschaften von Kaliumschichten atomarer Dicke auf Platin	Mayer, H.	1937	Annalen der Physik
1 2011	Jakob Haringer Eine psychopathologische Untersuchung über die Lyrik – Mit Hinweisen auf termann Hesse und Max Herrmann	Flinker, R.	1938	Archiv für Psychiatrie und Nervenkrankheiten

Також потрібно зазначити про роботи у сфері хімії та харчових продуктів виконаних у державній лабораторії гігієни в Чернівцях (*Schmidt A.*) та Чернівецькому відділенні державного інституту хімічної лабораторії та експертизи харчових продуктів (*Wender N.*). Зокрема *Wender N.*, як вище вже згадувалось, співпрацював із науковцями університету хіміками *Gregor G.* та *Přibram R.* щодо досліджень хімії харчових продуктів.

Але загалом статті здебільшого були підготовлені науковцями Чернівецького університету. Потрібно наголосити, що вказування університету в афіліації (*Universität Czernowitz; k. k. Universität in Czernowitz*) є поодиноким, частіше використовуються назви його підрозділів із певними змінами, зокрема:

- Інститут неорганічної хімії (*Anorganisch-Chemisches Institut der Universität; Institut für anorganische Chemie der Universität*) та хімічна лабораторія (*Chemischen Universitäts-Laboratorium des Prof. R. Přibram in Czernowitz; Aus dem chemischen Laboratorium der k. k. Universität in Czernowitz*);
- Фізичний інститут (*Institut für Experimentalphysik der Universität; Physikalisches Institut der Universität*);
- Ботанічний інститут (*Botanischen Institut der Universität in Cernăuți; Botanischen Institute der k. k. Universität Czernowitz*).

У разі вказування лише міста в афіліації, додатково робилося уточнення з офіційними матеріалами,¹ які зберігаються сьогодні у фонді книгозбірні, чи

¹ Зокрема «Personalstand der k.k. Franz Josephs Universität zu Czernowitz im Studienjahre...», «Personalstand und Ordnung der öffentlichen Vorlesungen an der k. k. Franz – Josefs – Universität zu Czernowitz...», «Anuarul universitatii "Regele Carol" al II-lea din Cernăuți pe anul de studii...» та ін.

працював цей науковець в університеті в роки опублікування статей. Як із сучасними публікаціями, так і в публікаціях означеного періоду є проблема в правильній афіляції науковця та написання його прізвища в наукометричних базах. Зокрема вище згадуваний автор *Grienberger, G.* – насправді Theodor von Grienberger, відомий німецький лінгвіст та дослідник античності. Також було встановлено наявність ще його двох профілів у базі даних – *Grieiiberger V.*; *Grienberger V.* Відповідно проводиться робота з упорядкування профілів чернівецьких науковців.

Саме на цьому авторі хотілося докладніше зупинитися. Було встановлено, що Теодор Грінбергер з 1904–1913 рр. працював у бібліотеці Чернівецького університету на посаді кустоса (хранителя), а в 1912–1913 н. р. на посаді головного бібліотекаря й менеджера (директора) бібліотеки [1, с. 8]. Одночасно він викладав в університеті, а в 1906 р. був призначений професором (*Außerordentlichen Titularprofessor*) німецької лінгвістики й античних досліджень. Під час перебування в Чернівцях (1904–1919) його статті були опубліковані в журналах видавництва Walter de Gruyter: 7 – в *Indogermanischen Forschungen*, а 2 – у *Beitrage zur Geschichte der Deutschen Sprache und Literatur*.

Також окремо хотілося би виділити постать Ріхарда Пшібрама (*Přibram, R.*), який за кількістю публікацій у цьому дослідженні займає перше місце – 18. Чех за національністю, здобув вищу освіту в університетах Праги та Мюнхена. З першого року заснування Чернівецького університету працював на посаді завідувача кафедри хімії та професором загальної та аналітичної хімії. У 1883–1884 навчальному році його було обрано деканом філософського факультету, а у 1891–1892 – ректором Чернівецького університету [3]. Як хімік він проводив аналіз мінеральних джерел Буковини. Понад 30 років Р. Пшібрам пропрацював у Чернівцях, а після виходу на пенсію в 1906 р. переїхав до Відня.

Отже, база даних Scopus надає широкий спектр аналітичних можливостей для дослідження вивчення розвитку наукової думки через публікаційну активність. Цей інструмент можна буде використати одночасно з традиційним аналізом документного потоку наукових публікацій. Надалі цікавість буде представляти наукометричний аналіз окремих напрямів наукових досліджень та регіональних аспектів розвитку наукової думки.

Список використаної літератури

1. Наукова бібліотека Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича : до 160-ї річниці від дня заснування : путівник [Текст] / уклад.: Н. М. Загородна, О. І. Шилок. – Чернівці, 2012. – 46 с.
2. Шилок О. Учёные Черновицкого университета : библиографический аспект исследования [Текст] / О. Шилок, М. Дячук // *Studia Universitatis Moldaviae – Ştiinţe Umanistice*. – 2016. – № 10(100). – Р. 128–131.
3. Richard Přibram // *Wikipedia : die freie Enzyklopadie*. – Електрон. дані. – 2018, august 20. – Режим доступу: <https://bit.ly/2OkvSlo> (дата звернення: 25.07.2019). – Загол. з екрана.
4. Scopus : [бібліогр. і реферат. база даних]. – Електрон. дані. – Режим доступу: <https://www.scopus.com> (дата звернення: 25.07.2019). – Загол. з екрана.
5. Web of Science // *Wikipedia : die freie Enzyklopadie*. – Електрон. дані. – 2019, June 13. – Режим доступу: <https://bit.ly/2Y4Vze0> (дата звернення: 25.07.2019). – Загол. з екрана.

References

- [1]. *Naukova biblioteka Chernivetskoho natsionalnoho universytetu imeni Yuriia Fedkovycha : do 160-i richnytsi vid dnia zasnuvannia: putivnyk [Scientific library at Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University: marking the 160th anniversary of its foundation: guidebook]*. Chernivtsi, 2012, 48 p.
- [2]. Shyliuk O., Diachuk M. Uchenyye Chernovitskogo universiteta: bibliograficheskiy aspekt issledovaniya [Scientists of Chernivtsi University: bibliographic aspect of the study]. *Studia Universitatis Moldaviae – Ştiinţe Umanistice*. 2016, no. 10(100), pp.128–131.
- [3]. Richard Pribram. *Wikipedia: die freie Enzyklopadie*. 2018, august 20. Available at: <https://bit.ly/2OkvSlo>.
- [4]. *Scopus*. Available at: <https://www.scopus.com>.
- [5]. Web of Science. *Wikipedia: die freie Enzyklopadie*. 2019, June 13. Available at: <https://bit.ly/2Y4Vze0>.

Надійшла 04.08.2019 р.

Шлюк О. И.,

кандидат исторических наук,
заместитель директора по вопросам информационных технологий
Научной библиотеки Черновицкого национального университета
им. Ю. Федьковича
ул. Леси Украинки, 23, г. Черновцы, 58000, Украина
тел.: (0372) 584 760
e-mail: o.shylyuk@chnu.edu.ua
ORCID: 0000-0003-4387-3402
ResearcherID: C-2973-2014

НАУЧНАЯ МЫСЛЬ В ЧЕРНОВЦАХ КОНЦА XIX – ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЫ XX В. : АНАЛИЗ ПУБЛИКАЦИОННОЙ АКТИВНОСТИ ПО БАЗЕ ДАННЫХ SCOPUS

В статье представлены результаты анализа публикационной активности ученых м. Черновцы за период конца XIX – первой половины XX в. Анализ документационного потока осуществлено по материалам базы данных Scopus. Рассмотрены следующие вопросы: особенности распределения публикаций по отраслям знаний, цитируемость авторов, деятельность научных учреждений. Констатировано наличие проблем в идентификации авторов и учреждений в базе данных за исследуемый период.

Ключевые слова: Черновцы, научное наследие, анализ цитирований, наукометрия, Scopus.

Shyluk O. I.,

Candidate of Historical Sciences (Ph. D.),
Deputy Director of Information Technology of the
Scientific Library of the Yurii Fedkovych Chernivtsi National University
23 Lesia Ukrainka St., Chernivtsi, 58000, Ukraine
tel.: (0372) 584 760
e-mail: o.shylyuk@chnu.edu.ua
ORCID: 0000-0003-4387-3402
ResearcherID: C-2973-2014

**SCIENTIFIC OPINION IN CHERNIVTSIANS OF THE END OF
THE XIX – FIRST HALF OF XX CENTURIES: ANALYSIS OF
PUBLICATION ACTIVITY ON SCOPUS BASIS.**

Summary

Lack of quantitative data on the research published over a period of studies caused the prosecution of this research. The aim of this work is to study via the bibliometric analysis publication activity of scientists who in late 19th – early 20th century worked in the city of Chernivtsi. Materials per regional address published over a period between 1978 and 1944 were removed from the SCOPUS database (as of 06th May 2019).

The aim determined is discussed according to the following defined tasks:

- distribution of publications according to the area of knowledge, language, author;
- improvement of the research resource base per institutional parameters;
- peculiarities (if found) of publications' quotes.

In accordance with the selection of organization *AFFILCITY (cernăuți OR czernowitz)* 119 publications have been found. Over a period from 1893 to 1901, 1909-1914 and 1933-1939 a number of published materials went up. Peak number fell on 1910 – 6 publications; 1989 and 1911 – 7; 1912 and 1914 – 8. Most of articles were in German (115). The greatest number of published articles refers to the following editions in chemistry: *Zeitschrift Fur Analytische Chemie (19)* and *Monatshefte Fur Chemie (17)*.

Analysis of publications has given an opportunity to distinguish three clusters of research topics: organic chemistry (food industry); the humanities (philology and philosophy); medicine.

The articles were mostly prepared by scientists from the Chernivtsi University. It should be emphasized that specify afilyatsiyi University (Universität Czernowitz; k. k. Universität in Czernowitz) is a rare, often use the names of its units with some modifications.

It is necessary to note the figure of the chemist Richard Přibram, who, according to the number of publications in this study, takes first place – 18. And also to recall Theodor von Grienberger, a well-known German linguist and researcher of antiquity who worked as a custodian in the library of Chernivtsi University.

This study provides a systemic review of efficiency and evidence of scientific publications in the specified period. Findings can be used for setting and defining priorities for further regional historiographic studies.

Keywords: Chernivtsi, scientific heritage, citation analysis, scientometrics, Scopus.

**КНИЖКОВІ КОЛЕКЦІЇ, СТАРОДРУКИ
ТА РІДКІСНІ ВИДАННЯ**

УДК 090.1:099.5=111]:027.7:378.4(477.74-21)

DOI: [http://dx.doi.org/10.18524/2304-1447.2019.2\(22\).180326](http://dx.doi.org/10.18524/2304-1447.2019.2(22).180326)

Alekseenko Maiia,

Chief of the Department of Rare Books and Manuscripts
Scientific Library of the Odessa I. I. Mechnikov National University
24 Preobrazhenskaya St., Odessa, 65082, Ukraine
tel.: (0482) 34 77 89
e-mail: library@onu.edu.ua

Levchenko Valerii,

Candidate of Historical Sciences (Ph. D.),
docent of the department Ukrainian studies, historical, legal and linguistic disciplines
Odessa National Maritime University
34 Mechnikov St., Odessa, 65029, Ukraine
tel.: (048) 728 31 18
e-mail: levchenko_lav@ukr.net

**ENGLISH-PUBLICATIONS IN THE PERSONAL BOOK
COLLECTION PROFESSOR A. G. GOTALOV-GOTLIB
SCIENTIFIC LIBRARY OF ODESSA I. I. MECHNIKOV
NATIONAL UNIVERSITY**

The article presents English-language editions from the personal book collection of Professor Artemy Gotalov-Gottlib which is stored in the Scientific Library of Odessa I. I. Mechnikov National University. English-language publications are presented and examined in the context of one of the aspects of his scientific activity connected with the study of the history of pedagogy and the educational system in numerous countries of the world, including England and the United States of America. The main theoretical and methodological approaches of the scientific activities of the researcher have already been described. However, there is no study in which the multilateral scientific activity of the historian has been comprehensively studied. It is indicated that European ideas of reformatory pedagogy popularized by the scholar had an important impact on the development of the Ukrainian educational system and domestic pedagogical science in the 1920s. It is concluded that the intellectual heritage of Professor Artemy Gotalov-Gottlib deserves a detailed comprehensive scientific research.

Keywords: A. G. Gotalov-Gotlib, personal book collections, English-language publications, historiography, methodology, the history of pedagogy, history of the educational system.

In the course of more than 200 years of the existence of the Scientific library of the Odessa I. I. Mechnikov National University 17 personal book collections have been formed, all of them being created on the basis of personal libraries that had belonged to outstanding scientists, statesmen, professors of the Novorossiyskiy University (Odessa). They can be considered as unique collections of information sources.

es, including books, brochures, series, prints, etc. A good number of valuable copies from the mentioned book collections can be useful in studying various aspects of world history and culture.

At present, all copies of personal book collections of the Odessa University Scientific Library are available for general use. At the same time, not all personal book collections have been the subject of scientific research in the context of the history of their formation, conservation, and the study of the relevance of texts [4–5; 11–12]. The book collection of Professor Artemy Grigoryevich Gotalov-Gottlieb (1866–1960) is no exception (il. 1). From the whole variety of publications that make up his collection of books, we decided to single out English-language publications (see appendix). The criterion of this choice of the subject of study is due to the fact that English-language publications are presented and examined in the context of one of the aspects of his scientific work devoted to the study of the history of pedagogy and the educational system in many countries of the world, including in England and the USA.

In the 1920s–1930s, a historian, teacher, pedologist, methodologist, and organizer of the educational system Artemy Gotalov-Gottlieb was one of the leading specialists in the Ukrainian SSR in the history of pedagogy and the educational system in the leading countries of the world. Except episodic references to the role of the scientist in the context of reforming the education system in the Ukrainian SSR in the 1920s [13–17; 19], at the present there are no works in which his multilateral scientific activity would be comprehensively studied.

A. G. Gotalov-Gottlieb's enthusiasm for the ideas of reforming pedagogy came back to 1900, when he visited the World Exhibition in Paris at the state's expenses in order to study the education system in Western European countries. During his stay in Paris, he gave lectures on public education in England, Germany, France and the USA for teaching staff from the Russian Empire [17, p. 69]. The result of this trip was the first scientific publication of Gotalov-Gottlieb relating to the issue of training teachers of secondary schools in Germany [10].

Introduction to the best practices in the process of numerous scientific foreign visits abroad in the early 20th century motivated a Ukrainian comparativist Professor Artemy Gotalov-Gottlieb in his further scientific research.

The authorities of the State Scientific and Methodological Committee under the People's Commissariat of Education of the Ukrainian SSR sent Artemy Gotalov-Gottlieb on a scientific mission to Germany and Czechoslovakia for two months at his own expense in autumn 1925. The purpose of the trip was to participate in the conference of German teachers, study the education system and get acquainted with new achievements in pedagogical science in Western European countries [14]. Upon returning from a business trip, the scientist prepared a detailed report on 44 pages, which is still unpublished and is stored in the archive of Artemy Gotalov-Gottlieb in the Scientific Library of Odessa I. I. Mechnikov National University: «Report of a member of the State Scientific and Methodological Committee under the People's

Commissariat of Education of the Ukrainian SSR prof. Gotalov-Gottlieb on his government two-month trip abroad in autumn 1925 to Germany and Czechoslovakia to study the state of educational institutions of various types and to establish links with democratic teachers» [3]. The scientist described the main tasks of a business trip as follows: «Fulfilling my main task, which was to collect materials from libraries describing modern organization and education system in civilized countries (England, France, the United States, Germany, Italy, etc.), i had the opportunity to carry out some other work at the same time: it was important to find out what the German school was like at the moment, how the revolution had an impact on school practice, what changed in this area, what were the conditions for the activities of a new generation of teachers, how labor and collective education is being carried out, what forms new textbooks have taken, how new pedagogical institutes are organized where a new teacher is prepared, how psycho-technical laboratories can contribute to general education schools' activities, how the latest schools for working youth and the latest types of secondary schools that have been established recently are organized, how political reaction affects education, etc.» [3, p. 3–4].

Artemy Gotalov-Gottlieb published the information on the results of his scientific mission in a number of research papers. The scholar also benefited from his scientific mission, his professional status having been raised. In 1926, he was elected as a member of the State Scientific and Methodological Committee under the People's Commissariat of Education of the Ukrainian SSR (he had this status until 1930). The main task of the State Scientific and Methodological Committee under the People's Commissariat of Education of the Ukrainian SSR was «the implementation of a unified method of training and education based on Marxist pedagogy and methodologies in all educational institutions of public education» [18]. It was in the context of this task, which was based on the dominant methodology of Soviet science, that all the research of Artemy Gotalov-Gottlieb in the field of pedagogy and the educational system in the 1920s was carried out, which enabled him to become one of the leading Soviet Ukrainian scientists in these fields. In his studies, he used methods and forms of comparative pedagogical research, such as an analytical review of school practice and pedagogical theory of the countries of Europe and North America using the genetic method and pedagogical retrospective, a logical and comparative analysis of practical educational experience in European countries and the Ukrainian SSR as well as a summary of pedagogical works of famous Western European educators. Due to his deep understanding of the ideas of reformist pedagogy in the 1920s, Artemy Gotalov-Gottlieb developed a new theoretical trend in Russian pedagogical science – pedagogical typology, focusing on studying the trends of reformist pedagogy in leading Western European countries.

The study of the practical work of foreign educational institutions made it possible for a historian of pedagogy from Odessa to generalize and use their rich and diverse experience in accordance with a new target, substantive and methodological guidelines in the education system of the Ukrainian SSR in the 1920s. Artemy Gotalov-Gottlieb summarized the results of the study of the ideas of reformist peda-

gogy in his scientific articles, monographs, anthologies, curricula and texts of lecture courses. In the course of the 1920s more than 50 scientific papers on the experience of reforming pedagogy in different countries of the world, including England were published in many leading scientific serial editions of the Ukrainian SSR [8–9]. The fruitful scientific activity was not only reflected in published works, but also in studies still unpublished. Some of them are stored in the Gotalov-Gotlib's personal collection in the Scientific Library of ONU. We have already managed to identify two manuscripts of the historian on the problems considered in this article [6–7].

To conduct scientific research, Artemy Gotalov-Gottlieb needed documentary sources including foreign scientific literature, nowadays making the part of his personal book collection (see appendix). Acquisitions from abroad were carried out in two ways: personal purchases during his mission abroad in 1926 and the issuance of foreign literature through an authorized Commission for the Assistance to Scientists of the Council of People's Commissars of the USSR at the Council of People's Commissars of the Ukrainian SSR. We have at our disposal a list of publications ordered and received by Arremy Gotalov-Gottlieb in 1936 (Educational Yearbook of the International Institute of Teachers College. Columbia University; The Year Book of Education; *Annuaire International de l'Education et de l'Enseignement*; *Bulletin du Bureau International de l'Education*; *Cubberley Beeding*; Office of Education *Bulletins for the year*; *Statist of the education*; *Statistics of State school and others*) [1, p. 9; 2, 1 3–3 vol.].

Books from Arremy Gotalov-Gottlieb's personal collection and his archive were received by the Scientific Library of Odessa State I. I. Mechnikov University in 1961. At present, the book collection numbers 683 titles in 799 copies published in 1871–1958 mainly on pedagogy, among which we highlighted English-language editions in the amount of 26 units, most of them printed in the 1920s and 1930s in the USA by Macmillan's New York affiliate and Boston and Washington publishers. All copies from G. Gotalov-Gottlieb's collection are accompanied by a printed bookplate sticker «Prof. A. G. GOTALOV-GOTLIB», with the owner's records «A Gotalov», «A Gotalov Gottlieb» as well as stamps «Arthur Genrikhovich GOTLIB». These owner's records and stamps allow us to follow the history of the existence of some copies. For example, on a copy of William Heard Kilpatrick's publication «Foundations of method: informal talks on teaching» (see appendix 14), a stamp indicating that the book belongs to A. G. Gotalov-Gottlieb can be seen on the stamps of previous owners and institutions. The bookplate of a previous owner is cut out on a copy of Henry C. Link «Education and industry» (see appendix 16).

The sources of the acquisition of the English-language publications listed in the appendix have not been identified yet. Nevertheless, their presence in the scholar's book collection is an important characteristics proving his thorough and in-depth study of the history of pedagogy and the educational system in England and the USA.

The problem of studying the intellectual heritage of Professor Artemy Gotalov-Gottlieb deserves a detailed comprehensive scientific research.

Application

Register of publications in English, stored in the name book fund of Professor A. G. Gotalov-Gotlib Scientific Library of Odessa I. I. Mechnikov National University

1. Adams, John. The new teaching. – 4th ed. – London : Hodder and Stoughton, 1922. – VII, 428 p. *Gotalov/364*
Provenance: Проф. А. Г. ГОТАЛОВ-ГОТЛИБ [printed bookplate sticker]; А Готалов [owner record].
2. Bade, Boyd H. Modern educational theories. – New-York : Macmillan, 1927. – XIV, 351 p. *Gotalov/319*
Provenance: Проф. А. Г. ГОТАЛОВ-ГОТЛИБ [printed bookplate sticker]; sticker on top of the stamp of the previous owner-institution.
3. Bibliography of research studies in education 1935–1936 / comp. R. A. Gray. – Washington : U.S. Dept. of the Interior, Office of Education, 1937. – 338 p. – (Bulletin, 1937. № 6) *Gotalov/580*
Provenance: А Готалов [owner record]; Проф. А. Г. ГОТАЛОВ-ГОТЛИБ [printed bookplate sticker].
4. Caesar, Gaius Julius. Caesar's Gallic War : (Alien and Greenough's edition) / red. by J. B. Greenough, B. L. D'Ooge and M. Grant Daniell. – Boston : Ginn and Co., 1899. – LX, 452, 162 p. *Gotalov/318*
Provenance: Проф. А. Г. ГОТАЛОВ-ГОТЛИБ [printed bookplate sticker]; А Готалов | Готлиб [owner record].
5. Catty, Nancy M. A. A study of modern educational theory and its applications / by Nancy Catty M. A. – London : Sidgwick and Jackson ..., 1921. – XII, 132 p. *Gotalov/285*
Provenance: Проф. А. Г. ГОТАЛОВ-ГОТЛИБ [printed bookplate sticker]; А III r/9 [blue pencil litters].
6. Cubberley, Ellwood P. An introduction to the study of education and to teaching. – Boston ; New-York : Houghton Mifflin, 1925. – XVIII, 476 p. – (Riverside textbooks in education) *Gotalov/643*
Provenance: Проф. А. Г. ГОТАЛОВ-ГОТЛИБ [printed bookplate sticker]; А Готалов [owner record].
7. Graves, Frank Pierrepont. A history of education in modern times / by Frank Pierrepont Graves ... – New-York : Macmillan, 1924. – XV, 410 p. *Gotalov/287*
Provenance: Проф. А. Г. ГОТАЛОВ-ГОТЛИБ [printed bookplate sticker].
8. David, Rex. Schools and the crisis. – New-York : [International pamphlets], [1934]. – 46 p. – (International pamphlets №39) *Gotalov/289*
Provenance: А Готалов [owner record].
9. Dewey, John. Experience and nature : lectures upon the P. Carpus Foundation, first series. – Chicago ; London : Open Court publishing company, 1925. – 443 p. *Gotalov/378*
Provenance: Проф. А. Г. ГОТАЛОВ-ГОТЛИБ [printed bookplate sticker]; АГот [owner record]. Stamp from previous owner.
10. Finney, Ross L. A brief history of the American public school : a genetic study of principles practices and present problems. – New-York : Macmillan, 1927. – XIV, 335 p. – (Modern teachers' series). *Gotalov/325*
Provenance: Проф. А. Г. ГОТАЛОВ-ГОТЛИБ [printed bookplate sticker].
11. Harkness, Albert. An easy method for beginners in Latin. – New-York ; Cincinnati ; Chicago : American book company, [1890]. – XII, 348 p. *Gotalov/338*
Provenance: Проф. А. Г. ГОТАЛОВ-ГОТЛИБ [printed bookplate sticker]; А Готалов | Готлиб [owner record]; 611 [штамп]; А. Got [owner signature in pencil].
12. Kandel, Isaak L. Comparative education. – Boston : Houghton Mifflin, 1933. – XXVI, 922 p. – (Riverside textbooks in education) *Gotalov/539*
Provenance: Готалов [pencil droppings]; А Готалов [owner record].
13. Kardel I. L. Twenty-five years of american education : collected essays / I. L. Kandel, P. Monroe. – New York : Macmillan Co, 1924. – XVI, 469 p. *Gotalov/362*
Provenance: Проф. А. Г. ГОТАЛОВ-ГОТЛИБ [printed bookplate sticker]; А Готалов [owner record].
14. Kilpatrick, William Heard. Foundations of method : informal talks on teaching. – New-York : Macmillan, 1926. – IX, 383 p. – (Brief course series in education) *Gotalov/603*
Provenance: Проф. А. Г. ГОТАЛОВ-ГОТЛИБ [printed bookplate sticker]; А Gotalov [owner record]; IX [litter with a simple pencil]; Артурь Генриховичь ГОТЛИБЪ [three stamps, one of them on top of the previous owner-institution]; НОЯ 1926 [stamp].
15. Knight, Edgar W. Education in the United States. – Boston : Ginn, [1929]. – IX, 588 p. *Gotalov/363*
Provenance: Проф. А. Г. ГОТАЛОВ-ГОТЛИБ [printed bookplate sticker].

16. Link, Henry C. Education and industry. – New-York : Macmillan Co, 1923. – XV, 265 p. *Gotalov/403*
Provenance: Проф. А. Г. ГОТАЛОВ-ГОТЛИБ [printed bookplate sticker]; С пересылкой 4 p 87 к [pencil droppings]; Артурь Генриховичь ГОТЛИБЪ [stamp]. Bookplate of the previous owner is cut out.
17. Ransom, Josephine. Schools of to-morrow in England. – London : G. Bell and Sons, 1919. – IX, 134 p. *Gotalov/333*
18. Rather, Joseph. The philosophy of John Dewey / select. and edit. by Y. Rather. – New York : H. Holt and Co, [s. a.]. – 560 p. *Gotalov/411*
Provenance: Проф. А. Г. ГОТАЛОВ-ГОТЛИБ [printed bookplate sticker].
19. Secondary education for all : a policy for labour / ed. R. H. Tawney. – London : [s. n.], [1922]. – 155 p. *Gotalov/611*
Provenance: Проф. А. Г. ГОТАЛОВ-ГОТЛИБ [printed bookplate sticker].
20. Sleight W. G. The organization and curricula of schools. – 3rd impr. – London : Arnold, 1926. – VIII, 264 p. – (The modern educator's library) *Gotalov/316*
Provenance: Проф. А. Г. ГОТАЛОВ-ГОТЛИБ [printed bookplate sticker]; А Готалов | Готлиб [owner record]; VII, 188 [litters in purple pencil].
21. The code of Practice of the state of Louisiana : and the Constitution of 1879. – New Orleans : F. F. Hansell, 1880. – 256 p. *Gotalov/391*
Provenance: Н. б. Frazaa (?) [owner record].
22. The fundamental laws of the Hugarian constitution. – Budapest : Oriens, 1923. – 16 p. *Gotalov/468*
Provenance: А Готалов [owner record].
23. The year-book of education 1934 / ed. E. Percy ... – London : Evans Brothers, [1934]. – 959 p. *Gotalov/365*
Provenance: А Готалов [owner record].
24. The year-book of education 1937 / gener. ed. H.V. Usill. – London : the University of London institute of education, [1937]. – 912 p. *Gotalov/365*
Provenance: А Готалов [owner record].
25. Tyrosienski, Severin K. Poland's institutions of higher educations. – Washington : United States Department of the Interior, Office of Education, 1937. – 160 p. – (Bulletin, 1936, no. 14). *Gotalov/384*
Provenance: А Готалов [owner record].
26. Walton, John C. Graduate work in engineering in universities and colleges in the United States / John C. Walton, H. Hammond. – Washington : Depart. of the Interior, 1936. – XIII, 113 p. – (Bulletin, 1936, no. 8.) *Gotalov/544*
Provenance: Проф. А. Г. ГОТАЛОВ-ГОТЛИБ [printed bookplate sticker].

Примечания

¹ For a complete bibliography of the life of A. G. Gotalov-Gottlieb see: *Левченко В. В.* Новые штрихи к просопографическому портрету одесского ученого-историка А. Г. Готалова-Готлиба // *Вісник Одеського національного університету*. Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – 2018. – Т. 23, вип. 1 (19). – С. 57–84.

Список использованных источников

1. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВОВ України). – Ф. 331. – Оп. 2. – Спр. 125. – 128 л.
2. ЦДАВОВ України. – Ф. 331. – Оп. 2. – Спр. 132. – 26 л.
3. Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Архів А. Г. Готалова-Готлиба. – Карт. № 22. – Од. зб. № 213. – Арк. 1–46.
4. *Вайнштейн О. Л.* Збірка гр. О. Строганова в Головній бібліотеці Вищої школи м. Одеси / О. Л. Вайнштейн // *Бібліол. вісті*. – 1925. – № 1–2. – С. 123–125.
5. *Вайнштейн О. Л.* Воронцовская коллекция ORIENTALIA в Одесской центральной научной библиотеке / О. Л. Вайнштейн // *Новый Восток*. – 1929. – Кн. 25. – С. 373–375.
6. *Готалов-Готлиб А. Г.* Система народного образования в Англии и Уэльсе (общая характеристика) / А. Г. Готалов-Готлиб. – [Одесса], 1937 // *НБ ОНУ*. Архив А. Г. Готалова-Готлиба. – Карт. № 7. – Ед. хр. № 126. – Л. 356–401.

7. *Готалов-Готліб А. Г.* Сравнительная характеристика систем народного Просвещения во Франции и Англии / А. Г. Готалов-Готліб. – [Одесса], 1937 // НБ ОНУ. Архив А. Г. Готалова-Готліба. – Карт. № 7. – Ед. хр. № 126. – Л. 406–423.
8. *Готалов-Готліб А. Г.* Системи народної освіти Німеччини, Сполучених Штатів Північної Америки, Франції та Англії / А. Г. Готалов-Готліб // Шлях освіти. – 1928. – № 8–9. – С. 39–71; № 10. – С. 21–40.
9. *Готалов-Готліб А. Г.* Реформаційний рух у царині народної освіти сучасної Англії. Частина I : 1918–1924 / А. Г. Готалов-Готліб // Пр. наук.-дослід. каф. педагогіки й педології при Одес. ІНО. – Одеса, 1929. – Т. 1. – С. 5–48.
10. *Готліб А.* К вопросу о подготовке преподавателей средних учебных заведений. Система подготовки в Германии / А. Готліб // Русская школа. – 1901. – № 7–8. – С. 208–230; № 9. – С. 122–149.
11. Іменні колекції професорів Одеського (Новоросійського) університету в Науковій бібліотеці ОНУ – національне надбання держави : матеріали наук.-практ. конф. (Одеса, 25–26 квіт. 2000 р.) / ОНУ ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка ; відп. ред. В. А. Сминтина ; редкол.: В. О. Іваниця, М. О. Подрезова, В. П. Пружина, В. М. Хмарський. – Одеса : Астропринт, 2001. – 59 с.
12. Книжные собрания семьи Воронцовых в библиотеке Одесского (Новороссийского) университета : [аннот.] каталог выставки / ОНУ ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка ; авт.-сост. Е. В. Полевщикова ; отв. ред. М. А. Подрезова ; библиогр. ред. В. В. Самодурова. – Одесса : КП ОМД, 2008. – 79 с.
13. *Коваленко О. І.* Погляди А. Г. Готалова-Готліба на розвиток системи народної освіти в Україні (1920–1924 рр.) / О. І. Коваленко // Гуманітар. вісн. Держ. вищ. навч. закладу «Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди». Педагогіка. Психологія. Філософія. – 2011. – Вип. 21. – С. 107–111.
14. *Левченко В. В.* Концепція німецької педагогічної теорії та системи освіти часів Веймарської республіки в історіографічній практиці 1920-х рр. професора А. Г. Готалова-Готліба / В. В. Левченко // Україна та Німеччина: міждержавні відносини : зб. наук. пр. – Чернівці : Сіверс. центр післядиплом. освіти, 2018. – С. 314–328.
15. *Левченко В. В.* Матеріали личного архива А. Г. Готалова-Готліба как исторический источник / В. В. Левченко // Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри : зб. наук. пр. 6-ї Міжнар. конф. (Одеса, 28–29 квіт. 2017 р.). – Херсон, 2017. – Вип. 6. – С. 190–198.
16. *Левченко В. В.* Мифы и реалии биографии профессора А. Г. Готалова-Готліба (1866–1960) / В. В. Левченко // Стародавнє Причорномор'я : зб. наук. пр. – Одеса, 2018. – Вип. 12. – С. 312–319.
17. *Левченко В. В.* Новые штрихи к просопографическому портрету одесского ученого-историка А. Г. Готалова-Готліба / В. В. Левченко // Вісн. Одес. нац. ун-ту. Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – 2018. – Т. 23, вип. 1 (19). – С. 57–84.
18. Матеріали Державного науково-методологічного комітету. – Харків, 1925. – № 1. – С. 5.
19. *Сухомлинська О. В.* Готалов-Готліб Артемій Григорович (1866–1960) / О. В. Сухомлинська // Українська педагогіка в персоналіях : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. : у 2 кн. / за ред. О. В. Сухомлинської. – Київ : Либідь, 2005. – Кн. 2 : XX століття – С. 303–307.

References

- [1]. Central'ny'j derzhavny'j arxiv vy'shhy'x organiv vlady` ta upravlinnya Ukrainy` (CzDAVOV Ukrainy`) [Central state archives of supreme authorities and governments of Ukraine]. – Fund 331, inventory 2, dossier 125, 128 f.
- [2]. Central'ny'j derzhavny'j arxiv vy'shhy'x organiv vlady` ta upravlinnya Ukrainy` (CzDAVOV Ukrainy`) [Central state archives of supreme authorities and governments of Ukraine]. – Fund 331, inventory 2, dossier 135, 26 f.
- [3]. Naukova biblioteka Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I. I. Mechny`kova. Arxiv A. G. Gotalova-Gotliba [Scientific Library of the Odessa I. I. Mechnikov National University. Archive of A. G. Gotalov-Gottlieb]. – Box 22, dossier 213, f. 1–46.
- [4]. Vajnshtejn O. L. Zbirka gr. O. Stroganova v Golovnij Biblioteci Vy'shhoyi shkoly` m. Odesy` [Collection of Count O. Stroganov in the Main Library of the Odessa Higher School]. Bibliologichni visti [Bibliological news], 1925, no 1–2, pp. 123–125.
- [5]. Vajnshteyn O. L. Vorontsovskaya kolleksiya ORIENTALIA v Odesskoy tsentralnoy nauchnoy biblioteke [Vorontsov collection ORIENTALIA in Odessa Central Scientific Library]. Novyyi Vostok [New East], 1929, b. 25, pp. 373–375.
- [6]. Gotalov-Gotlib A. G. Sistema narodnogo obrazovaniya v Anglii i Uelse (obschaya harakteristika) [Public Education System in England and Wales (general description)]. – [Odessa], 1937. Naukova biblioteka

- Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I. I. Mechny`kova. Arxiv A. G. Gotalova-Gotliba [Scientific Library of the Odessa I. I. Mechnikov National University. Archive of A. G. Gotalov-Gottlieb], Box 7, dossier 126, ff. 356–401.
- [7]. Gotalov-Gotlib A. G. Sravnitel'naya karakteristika sistem narodnogo Prosvescheniya vo Frantsii i Anglii, [Odessa], 1937. Naukova biblioteka Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I. I. Mechny`kova. Arxiv A. G. Gotalova-Gotliba [Scientific Library of the Odessa I. I. Mechnikov National University. Archive of A. G. Gotalov-Gottlieb], Box 7, dossier 126, ff. 406–423.
- [8]. Gotalov-Gotlib A. G. Sy`stemy` narod`oyi osvity` Nimechchy`ny`, Spolucheny`x Shtativ Pivnichnoyi Amery`ky`, Franciyi ta Angliyi [Public education systems in Germany, the United States of North America, France and England]. Shlyax osvity` [The path of education], 1928, no 8–9, pp. 39–71; no 10, pp. 21–40.
- [9]. Gotalov-Gotlib A. G. Reformacijny`j rux u czary`ni narodnoyi osvity` suchasnoyi Angliyi. Chasty`na I. 1918–1924 [Reformation movement in the field of public education in modern England. Part I. 1918–1924]. Praci naukovo-doslidchoyi kafedry` pedagogiky` j pedologii pry` Odes`komu INO [Proceedings of the Research Department of Pedagogy and Pedology at Odessa INO]. Odesa, 1929, t. 1, pp. 5–48.
- [10]. Gotalov-Gotlib A. K voprosu o podgotovke prepodavateley srednih uchebnyih zavedeniy. Sistema podgotovki v Germanii [On the issue of training teachers of secondary schools. Training system in Germany]. Russkaya shkola [Russian school], 1901, no 7–8, pp. 208–230; no 9, pp. 122–149.
- [11]. Imenni kolekciji profesoriv Odes`kogo (Novorosijs`kogo) universy`tetu v Naukovij biblioteci ONU – nacional`ne nadbannya derzhavy`: materialy` nauk.-prakt. konf. (Odesa, 25–26 kvit. 2000 r.) [Nominal collections of professors of Novorossiyskiy University (Odessa) in the Scientific Library of ONU – National property of the state: materials of Scientific-practical. conf. (Odessa, april 25-26, 2000)]. Odesa, 2001, 59 p.
- [12]. Knizhnyie sobraniya semi Vorontsovyyih v biblioteke Odeskogo (Novorossiyskogo) universiteta : [annot.] katalog vystavki ; avt.-sost. E. V. Polevshchikova [Book collections of the Vorontsov family in the library of Odessa (Novorossiysk) University: [annot.] Exhibition catalog]. Odesa, 2008, 79 p.
- [13]. Kovalenko O. I. Poglyady` A. G. Gotalova-Gotliba na rozvy`tok sy`stemy` narodnoyi osvity` v Ukraini (1920–1924 rr.) [Gotalov-Gotlib's Views on the Development of the Public Education System in Ukraine (1920–1924)]. Gumanitarny`j visny`k Derzhavnogo vy`shhogo navchal`nogo zakladu «Pereyaslav-Xmel`ny`cz`ky`j derzhavny`j pedagogichny`j universy`tet imeni Gry`goriya Skovorody». Pedagogika. Psy`xologiya. Filosofiya [Humanitarian Bulletin of the State Higher Educational Institution «Pereyaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University named after Grigory Skovoroda». Pedagogy. Psychology. Philosophy], 2011, vol. 21, pp. 107–111.
- [14]. Levchenko V. V. Koncepciya nimecz`koyi pedagogichnoyi teorii ta sy`stemy` osvity` chasiv vejmars`koyi respubliky` v istoriografichnij prakty`ci 1920-x rr. profesora A. G. Gotalova-Gotliba [The Concept of German Pedagogical Theory and the Education System of the Weimar Republic in the Historiographical Practice of the 1920s by professor A. G. Gotalov-Gotlib]. Ukrayina ta nimechchy`na: mizhderzhavni vidnosy`ny`: zbirny`k naukovy`x prac` [Ukraine and Germany: Interstate Relations: A Collection of Scientific Papers]. Chernigiv, 2018, pp. 314–328.
- [15]. Levchenko V. V. Materialy lichnogo arkhiva A. G. Gotalova-Gotliba kak istoricheskiy istochnik [Materials from the personal archive of A. Gotlib as historical source]. Pivden Ukrainy: etnoistorychni, movnyi, kulturni ta relihiyni vymiry [The South of Ukraine: ethnohistorical, language, cultural and religious dimensions]. Kherson, 2017, vol. 6, pp. 190–197.
- [16]. Levchenko V. V. Mify i realii biografii profesora A. G. Gotalova-Gotliba (1866–1960) [Myths and reality of A. Gotalov-Gotlib's biography]. Starodavnie Prychornomoria [Ancient Black Sea region]. Odesa, 2018, vol. 12, pp. 312–319.
- [17]. Levchenko V. V. Novyie shtrihy k prospograficheskomu portretu odeskogo uchenogo-istorika A. G. Gotalova-Gotliba [New barriers to the prospographic portrait of the odessa scientist-historian A. G. Gotalova-Gotliba]. Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: bibliotekoznavstvo, bibliografiznavstvo, knyhoznavstvo [Odesa National University Herald. Series: library science]. 2018, t. 23, vol. 1 (19), pp. 57–84.
- [18]. Materialy` Derzhavnogo naukovo-metodologichnogo komitetu [Materials of the State Scientific and Methodological Committee]. Xarkiv, 1925, no 1, p. 5.
- [19]. Sukhomlynska O. V. Hotalov-Hotlib Artemii Hryhorovych (1866–1960) [Artemy Gotalov-Gotlieb]. Ukrainska pedahohika v personaliiakh [Ukrainian pedagogy in personalities]. Kyiv, 2005, part 2, pp. 303–307.

Надійшла 07.10.2019 р.

Алексєєнко М. В.,

завідувачка відділу рідкісних книг та рукописів Наукової бібліотеки
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,
вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна,
тел.: (0482) 34 77 89
e-mail: library@onu.edu.ua

Левченко В. В.,

кандидат історичних наук,
доцент кафедри українознавства, історико-правових та мовних дисциплін
Одеського національного морського університету
вул. Мечникова, 34, м. Одеса, 65029, Україна
тел.: (048) 728 31 18
e-mail: levchenko_lav@ukr.net

**АНГЛОМОВНІ ВИДАННЯ В ОСОБИСТОМУ КНИЖКОВОМУ
ФОНДІ ПРОФЕСОРА А. Г. ГОТАЛОВА-ГОТЛІБА
НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА**

У статті репрезентовано англomовні видання книжкового фонду професора А. Г. Готалова-Готліба з Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Англomовні видання представлено та розглянуто в контексті одного з аспектів його наукової діяльності, присвяченої вивченню історії педагогіки й системи освіти в багатьох країнах світу, в тому числі в Англії та США. Джерела появи перерахованих в додатку англomовних видань встановити не вдалося. Проте їх наявність у книжковій колекції вченого додатково характеризують його ретельне і поглиблене дослідження питань історії педагогіки та системи освіти в Англії та США. Показано основні етапи становлення та розвитку вченого. Охарактеризовано основні теоретико-методологічні підходи в його науковій діяльності. Підсумовано про відсутність в історіографії дослідження, в якому було б комплексно вивчено багатосторонню діяльність науковця. Проведено класифікацію та аналіз джерельної бази дослідження, основу якої складають документальні джерела. Висвітлено становлення та еволюція історико-педагогічних поглядів вченого. З'ясовано особливості його теоретичних і концептуальних поглядів. Зазначено, що наукова діяльність вченого справила значний вплив на розгортання досліджень в УСРР щодо історії системи освіти та педагогіки в різних країнах світу. Вказано, що популяризовані вченим європейські ідеї реформаторської педагогіки мали важливий вплив на розвиток української системи освіти та вітчизняної педагогічної науки в 1920-х рр. Зроблено висновок, що інтелектуальна спадщина професора А. Г. Готалова-Готліба заслуговує на проведення детального комплексного наукового дослідження.

Ключові слова: А. Г. Готалов-Готліб, книжкова колекція, іменний фонд, англomовні видання, історіографія, методологія, історія педагогіки, історія системи освіти.

Алексеев М. В.,

заведующая отделом редких книг и рукописей Научной библиотеки
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова
ул. Преображенская, 24, г. Одесса, 65082, Украина
тел.: (0482) 34 77 89
e-mail: library@onu.edu.ua

Левченко В. В.,

кандидат исторических наук,
доцент кафедры украиноведения, историко-правовых и языковых дисциплин
Одесского национального морского университета
ул. Мечникова, 34, г. Одесса, 65029, Украина
тел.: (048) 728 31 18,
e-mail: levchenko_lav@ukr.net

**АНГЛОЯЗЫЧНЫЕ ИЗДАНИЯ В ИМЕННОМ КНИЖНОМ
ФОНДЕ ПРОФЕССОРА А. Г. ГОТАЛОВА-ГОТЛИБА
НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКИ ОДЕССКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО
УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ И. И. МЕЧНИКОВА**

В статье репрезентованы англоязычные издания из книжного фонда профессора А. Г. Готалова-Готлиба Научной библиотеки Одесского национального университета имени И. И. Мечникова. Англоязычные издания представлены и рассмотрены в контексте одного из аспектов его научной деятельности, посвященного изучению истории педагогики и системы образования во многих странах мира, в том числе в Англии и США. Охарактеризованы основные теоретико-методологические подходы в научной деятельности ученого. В историографии отсутствует исследование, в котором было бы комплексно изучено многостороннюю научную деятельность историка. Указано, что популяризированные ученым европейские идеи реформаторской педагогики оказали большое влияние на развитие украинской системы образования и отечественной педагогической науки в 1920-х гг. Сделан вывод о том, что интеллектуальное наследие профессора А. Г. Готалова-Готлиба заслуживает дальнейшего детального комплексного научного исследования.

Ключевые слова: А. Г. Готалов-Готлиб, книжная коллекция, именной книжный фонд, англоязычные издания, историография, методология, история педагогики, история системы образования.

Illustrations

Illustration 1

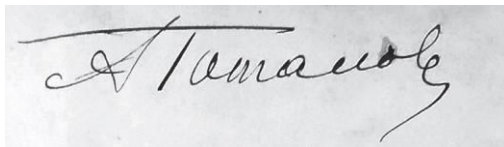

Illustration 2

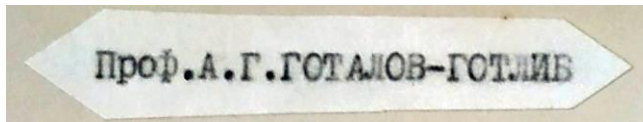

Illustration 3

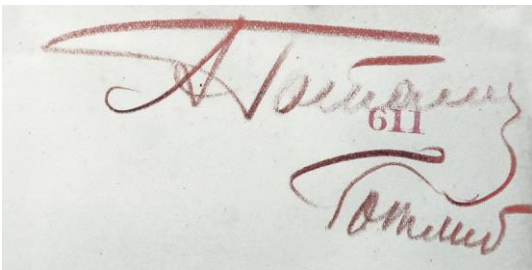

Illustration 4

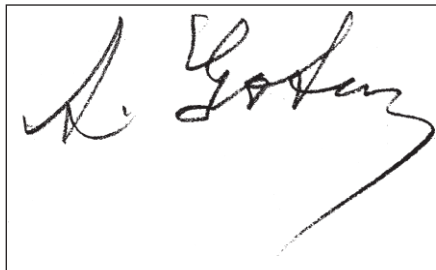

Illustration 5

УДК 099.5:027.54:37-043.86(477-25)

DOI: [http://dx.doi.org/10.18524/2304-1447.2019.2\(22\).166177](http://dx.doi.org/10.18524/2304-1447.2019.2(22).166177)

Дроншкевич Олеся Віталіївна,

науковий співробітник

відділу наукової організації та зберігання фонду

Державної науково-педагогічної бібліотеки ім. В. О. Сухомлинського

вул. М. Берлінського, 9, м. Київ, 04060, Україна

тел.: (097) 937 94 97

e-mail: o_lessia@ukr.net

**РОЛЬ ОСОБИСТИХ БІБЛІОТЕК У ВИВЧЕННІ ПИТАНЬ
РОЗВИТКУ ОСВІТИ І КУЛЬТУРИ
(НА ПРИКЛАДІ ВИДАНЬ З БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНСЬКОГО
ПЕДАГОГА М. М. ВОЛОДКЕВИЧА У ФОНДІ ДНПБ УКРАЇНИ
ІМ. В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО)**

У статті представлено огляд іноземних видань з фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського, що мають штампи бібліотеки М. М. Володкевича та Київського жіночого комерційного училища Л. М. Володкевич, а також здійснено коротку історичну розвідку щодо заснування та основних аспектів діяльності училища, висвітлено педагогічні погляди його засновників – Миколи Миколайовича та Людмили Миколаївни Володкевичів.

Ключові слова: Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В. О. Сухомлинського, іноземні видання, особиста бібліотека, М. М. Володкевич, жіноча освіта, Київське жіноче комерційне училище.

В умовах сучасних процесів утвердження національної ідентичності, важливим моментом є вивчення різних проявів культурного життя. Зокрема, варто звернути увагу на розвиток освіти на українських землях у складі Російської імперії в другій половині XIX – на початку XX ст.

Джерельною базою дослідження стали іншомовні видання з фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського психолого-педагогічного, методичного, загальнонаукового спрямування тощо, що містять штампи «Бібліотека Н. Н. Володкевича» та «Женское Комерч. Училище Л. Н. Володкевич в Киеве» та окремі праці, що належать перу М. М. Володкевича [2]. Основні відомості про розвиток жіночої освіти на теренах Російської імперії викладено у праці О. О. Ліхачової [5].

Загальний стан розвитку шкільної освіти в українських землях у складі Російської імперії розглянуто у статті Н. Дічек, що увійшла до складу колективної монографії «Диференційований підхід в історії української школи (кінець XIX – перша третина XX ст.)» [4]. Дослідниця наголошує, що саме у цей час склалися сприятливі умови для впровадження диференційованої освіти, пошу-

ку нових освітніх методик та підходів для підготовки молоді до нових реалій суспільно-економічного та культурного життя. У іншій статті, «Гуманістична спрямованість діяльності першого в Україні (1900–1917 рр.) жіночого приватного комерційного училища Л. М. Володкевич» [3], висвітлено особливості педагогічного, методичного та соціально-економічного підходів засновників комерційного училища до організації навчального процесу, створення навчальних програм та матеріального забезпечення навчального закладу. Зокрема, у статті розглянуто критерії, за якими здійснювався набір учениць та встановлення для них плати за навчання (чи, у низці випадків, звільнення від неї найбільш малозабезпечених дівчат). Стаття В. В. Вдовенко присвячена дослідженню особистості Миколи Миколайовича Володкевича як педагога та автора власної методики викладання [1]. Н. М. Стрілецька акцентувала увагу на важливості вироблення наукового світогляду, розглянула теоретичні та методичні аспекти реалізації міжпредметних зв'язків. Зокрема, автор наголошує на актуальності ідеї М. М. Володкевича щодо максимального наближення шкільної програми до повсякденного життя дитини [6].

Метою статті є огляд іноземних видань із бібліотеки українського педагога М. М. Володкевича (1860–1924 рр.) та Київського жіночого комерційного училища Л. М. Володкевич, визначення їх основних тематичних груп, а також дослідження історичного контексту формування приватної бібліотеки подружжя Володкевичів.

Проведене дослідження показало, що подружжя Володкевичів мали значний вплив на розвиток жіночої професійної освіти у Києві та на українських землях, що входили тоді до складу Російської імперії. Ними було розроблено концепцію навчального закладу, який відповідав тогочасним вимогам з підготовки дівчат до самостійної професійної діяльності та фінансової незалежності.

Починаючи з XIX – початку XX ст. в освітній системі Російської імперії на основі західноєвропейського досвіду з'являється практика щодо диференційованого навчання [4, с. 74–75]. Загальна лібералізація суспільно-політичного життя в імперії внаслідок реформ 60–70-х рр. XIX ст. сприяла зростанню культурно-просвітницької діяльності та поставила на порядок денний питання про розвиток нових та модернізацію вже існуючих галузей промисловості, сільського господарства, освіти та науки тощо. А отже, виявила необхідність спеціалізації молоді щодо відповідного профілю: науково-теоретичного, технічного, торговельно-економічного, творчого та ін. Відповідно, крім народних шкіл, сільських та міських училищ, гімназій та університетів як осередків вищої освіти та академічної науки відкриваються спеціалізовані навчальні заклади – педагогічні, комерційні, ремісничі тощо. Ці училища надавали, окрім базової середньої освіти, професійні знання з тієї чи іншої галузі, дозволяючи випускникам отримати можливість заробітку та самореалізації. Одним з таких закладів стало жіноче комерційне училище Л. М. Володкевич.

Дослідниця Н. П. Дічек вважає основним натхненником створення жіночого Комерційного училища в Києві М. М. Володкевича (1860–1932 рр.) [4, с. 74–75], який і став його директором [1, с. 70]. На момент відкриття навчального закладу він мав достатній досвід викладання, оскільки обіймав посаду приват-доцента кафедри хімії Київського університету Св. Володимира, паралельно викладав у Фундуклеївській жіночій гімназії [3, с. 22]. Статут училища було прийнято у 1900 р., згідно з його пунктами освіти в закладі могли отримувати представниці різних соціальних станів, віросповідань, рівня доходів родини. Як стверджують дослідники, основною метою створення навчального закладу було випробування на практиці ідей та принципів педагогіки, розроблених М. М. Володкевичем. Крім того, він є автором ряду праць, де було висвітлено методику викладання математики, фізики та інших природничих наук [1, с. 71–72].

У 1907 р. у семикласному училищі було запроваджено 8-й клас, педагогічний – з огляду на те, що дівчата, як майбутні матері й дружини, мають бути ознайомлені з основами педагогіки та виховання дітей [4, с. 91]. Після закінчення училища випускниці мали право працювати не лише у комерційній сфері, але й гувернантками, домашніми вчителями [4, с. 72], що було значним поступом у актуальній на той час проблемі освіти жінок.

На перший план у методиці викладання виступає ідея самонавчання та самовиховання, оскільки, як стверджував М. М. Володкевич, одне лише вивчення програми не дозволить виховати особистість. Іншим вагомим складником навчання педагог вважав практичне застосування набутих знань під керівництвом викладача [1, с. 72]. Велика увага приділялася вивченню загальноосвітніх предметів. Зокрема, вивчення Закону Божого, російської мови та літератури, французької й німецької мов, історії, географії, різних розділів математики, космографії, природознавства, фізики, каліграфії, малювання, ліплення, гімнастики, рукоділля займало близько 80 % загальної кількості уроків. Профільні навчальні предмети (комерційна арифметика, бухгалтерія, комерційна кореспонденція (на російській та іноземних мовах), політична економія, правознавство (переважно торгівельне та промислове), хімія й товарознавство з технологією, комерційна географія) починали викладатися у 6–7-х класах. За цією програмою можна визначити її природничо-математичне спрямування, яке М. М. Володкевич вважав основоположним у формуванні нового типу культури та наукового світогляду і, відповідно, висував на перший план у розробці власної педагогічної системи [2, с. 7]. Варто зазначити, що з перших днів існування комерційного училища Л. М. Володкевич відмовилася від використання прибутку від діяльності навчального закладу для власної вигоди і, разом з М. М. Володкевичем, який викладав в училищі математику та хімію, отримувала оплату згідно з обов'язками наглядача та вчителя [4, с. 95].

М. М. Володкевич був прихильником відмови від традиційної для шкіл Російської імперії системи оцінювання, а натомість пропонував шкалу вимірю-

вання навчальних досягнень учнів словами та ведення спеціальних журналів-характеристик [1, с. 98].

У 1913 р. за значний внесок у розвиток освіти, розробку та впровадження новаторських для початку ХХ ст. педагогічних ідей та багаторічну творчу працю М. М. Володкевич під час Всеросійської виставки у Києві був нагороджений великою золотою медаллю. Таку ж медаль отримало і засноване Володкевичами училище [1, с. 79].

Загальна кількість видань іноземними мовами з фонду книгозбірні, що мають штампи бібліотеки М. М. Володкевича та Жіночого Комерційного училища Л. М. Володкевич у м. Києві складає 346 документів з різних галузей знань англійською, німецькою та французькою мовами. Загалом штампи бібліотеки М. М. Володкевича виявлено на 259 примірниках; одночасно як бібліотеки М. М. Володкевича так і Жіночого комерційного училища Л. М. Володкевич у м. Києві – 85; Жіночого комерційного училища Л. М. Володкевич у м. Києві – 2. Серед них найбільше видань французькою мовою – 204. Книг німецькою мовою виявлено 81, англійською – 60. Окремо слід згадати збірку творів Вергілія, видану у 1870 р. в Лейпцігу та є єдиною з усього переліку видань, що надрукована латинською мовою [12].

Тематична структура виявлених видань досить різноманітна і відображає широкий спектр інтересів їх власників. Зокрема, М. М. Володкевич та його дружина цікавилися розвитком зарубіжної педагогічної думки, збирали літературу, присвячену організації шкільних приміщень, освітнього процесу, управлінню навчальними закладами. Велику увагу приділяли найбільш новим на той час розробкам з методології викладання навчальних предметів, за допомогою яких можна було зацікавити учнів, сприяти найбільш ефективному та якісному засвоєнню ними навчального матеріалу. Можна припустити, що ці видання стали основою для авторських розробок М. М. Володкевича під час створення та розвитку жіночого комерційного училища, його навчальних програм та вибору оптимального способу узгодження теоретичних відомостей та практичних навичок випускниць навчального закладу та їх подальшої успішної адаптації у суспільно-економічному просторі.

Основний масив видань з бібліотеки М. М. Володкевича іноземними мовами (173 назви) становить література, присвячена питанням педагогіки, включаючи загальну педагогіку, методику викладання, виховання, нормативно-правове регулювання освіти за кордоном та особливості організації освіти Західної Європи та США. Серед них найбільш значимими можна вважати видання «Великої дидактики» Я. А. Коменського (Comenius J. A. Große Unterrichtslehre) [7], збірник творів М. Лютера (Luther M. Dr. Martin Luthers Pädagogische Schriften, Педагогічні твори Мартіна Лютера.) [10], праці відомого німецького педагога, розробника концепції так званої «педагогіки дії» В. А. Лая (зокрема, Lay W. A. Experimentelle Didaktik. Ihre grundlegung mit besonderer Rücksicht auf Muskelsinn, Wille und Tat. – Т. 1. Allgemeiner teil. Лай В. А. Експериментальна Дидактика. Її підстави з особливим урахуванням м'язів почуттів, волі

і вчинків) [9], автора нової системи виховання дитини Ф. Фребеля (Fröbel Fr. Friedrich Fröbel's Menschen-Erziehung, Erziehungs-, Unterrichts- und Lehrkunst Wien, Leipzig. Виховання людини, виховання, викладання і мистецтво Фрідріха Фребеля) [8], Й. Г. Песталоцці – розробника концепції природо відповідного та розвиваючого виховання (Pestalozzi J. H. Wie Gertrud ihre Kinder lehrt. Mit einer Einleitung: Johann Heinrich Pestalozzi's Leben, Werke und Grundsätze. Песталоцці Й. Г. Як Гертруда вчить своїх дітей: Зі вступом про життя, діяльність і принципи Песталоцці) [11], Ж.-Ж. Руссо, К. Гельвеція тощо.

Серед видань з цієї бібліотеки було виявлено працю М. Володкевича, видану в Берліні 1907 року німецькою мовою (Wolodkewitsch N. Eine Untersuchung der höheren Geistesfähigkeiten bei Schulkindern Berlin. Володкевич М. Досвід дослідження вищих розумових здібностей у дітей шкільного віку) [13]. Видання присвячене розробці та практичному використанню спеціальних тестів для визначення вікових та психічних характеристик розвитку розумових здібностей у школярів. Ймовірно, увага до дитячої психології значною мірою сприяла розробці М. М. Володкевичем авторської системи оцінювання навчальних досягнень учениць закладу [3, с. 24]

Значну частину колекції складає художня література – 52 назви, видання з психології (у тому числі дитячої та спеціальної) – 26, з філософії та риторики – 26, навчальні посібники, підручники, спеціалізовані видання з різних галузей знань (біологія, географія, геологія, економіка, зоологія, історія, літературознавство, мовознавство, право, природознавство, релігія, соціальні науки, фізика тощо) – 52 примірники.

Таким чином, можна стверджувати, що масив видань з бібліотеки М. М. Володкевича та Київського жіночого комерційного училища становить важливу джерельну базу для сучасних дослідників з проблем зарубіжної педагогіки, освіти, методики навчання кінця ХІХ – початку ХХ ст. та її використання на теренах українських земель. Подальше дослідження та розкриття змісту видань допоможе введенню до наукового обігу матеріалів, що сприятимуть детальнішому вивченню внеску українських педагогів, громадських та культурних діячів у підвищення рівня освіченості різних верств населення та їх включення у активну суспільно-економічну діяльність і, зокрема, особливостей розвитку жіночої освіти в Україні вищезазначеного періоду.

Список використаної літератури:

1. *Вдовенко В. В.* Український педагог і методист Микола Володкевич / В. В. Вдовенко, О. В. Гур'янова, В. В. Постолатій // *Наук. зап. Кіровоград. держ. пед. ун-т. Серія: Педагогічні науки.* – Кіровоград : КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. – Вип. 101. – С. 70–79.
2. *Володкевич Н.* К вопросу о реформе преподавания математики / Н. Володкевич. – СПб. ; Киев : Сотрудник, 1910. – 57 с.
3. *Дічек Н. П.* Гуманістична спрямованість діяльності першого в Україні (1900–1917 рр.) жіночого приватного комерційного училища Л. М. Володкевич / Н. П. Дічек // *Рідна шк.* – 2004. – № 9. – С. 64–66.
4. *Дічек Н. П.* Підходи до диференціації шкільного навчання на українських землях Російської імперії / Н. П. Дічек // *Диференційований підхід в історії української школи (кінець ХІХ – перша третина ХХ ст.).* – Київ : Пед. думка, 2013. – С. 74–117.

5. *Лихачева Е.* Материалы для истории женского образования в России / Е. Лихачева. – СПб., 1895. – 271 с.
6. *Стрілецька Н. М.* Теоретичні та методичні аспекти реалізації міжпредметних зв'язків під час навчання математики в школі у педагогічній спадщині М. М. Володкевича (1860–1924 рр.) / Н. М. Стрілецька // Вісн. Чернігів. нац. пед. ун-ту. Серія: Педагогічні науки. – Чернігів, 2013. – Вип. 110. – С. 97–101. – Відомості доступні також через Інтернет: http://visnyk.chnpu.edu.ua/?wpfb_dl=1293 (дата звернення: 22.06.2019).
7. *Comenius J. A.* Große Unterrichtslehre / J. A. Comenius. – Leipzig, 1878. – Aufl. 4. – 472 S.
8. *Fröbel Fr.* Friedrich Fröbel's Menschen-Erziehung, Erziehungs-, Unterrichts- und Lehrkunst / Fr. Fröbel. – Wien ; Leipzig, – 1883 – 368 S.
9. *Lay W. A.* Führer durch den Rechtschreib-Unterricht gegründet auf psychologische Versuche und angeschlossen an seine Entwicklungsgeschichte und eine Kritik des ersten Sach- und Sprachunterrichts / W. A. Lay. – Karlsruhe : Verlag von Otto Nemnich, 1899. – Aufl. 2. – 202 S.
10. *Luther M.* Dr. Martin Luthers Pädagogische Schriften / M. Luther. – Wien ; Leipzig, 1884. – 412 S.
11. *Pestalozzi J. H.* Wie Gertrud ihre Kinder lehrt. Mit einer Einleitung: Johann Heinrich Pestalozzi's Leben, Werke und Grundsätze / J. H. Pestalozzi. – Wien ; Leipzig, 1890. – Auf. 2. – 304 S.
12. *Virgili Maronis P.* Opera / Maronis P. Virgili. – Lipsiae : Sumptibus Ottonis Holtze, 1870. – 452 p.
13. *Wolodkewitsch N.* Eine Untersuchung der höheren Geistesfähigkeiten bei Schulkindern / N. Wolodkewitsch. – Berlin, 1907 – 258 S.

References:

1. Vdovenko V. V. Ukrainyky pedahoh i metodyst Mykola Volodkevych [Ukrainian teacher and methodologist Mykola Volodkevich]. *Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Seriya: Pedahohichni nauky [Academic notes of Kirovohrad State Pedagogical University. Series: Pedagogical Sciences.]*. Kirovograd, 2011, vol. 101, pp. 70–79.
2. Volodkevych N. *K voprosu o reforme prepodavaniya matematyky [On the issue of reforming the teaching of mathematics]*. Sankt-Peterburg, Kiev, 1910, 57 p.
3. Dichek N. P. Humanistychna spryamovanist diialnosti pershoho v Ukraini (1900.1917) zhinochoho pryvatnoho komertsinoho uchylshcha L. M. Volodkevych [Humanistic orientation of the activities of the first women's private commercial school in Ukraine (1900-1917) L. M. Volodkiewicz]. *Ridna shkola [Own school.]*. 2004, vol. 9, pp. 64–66.
4. Dichek N. P. Pidkhody do dyferentsiatsii shkilnoho navchannia na ukrainskykh zemliakh Rosiiskoi imperii [Approaches to the differentiation of school education in the Ukrainian lands of the Russian Empire]. *Dyferentsiiovanyi pidkhid v istorii ukrainskoi shkoly (kinets XIX – persha tretyna XX st.) [Differentiated approach in the history of the Ukrainian school. (the end of the XIX – the first third of XX century.)]*. Kiev, 2013, pp. 74–117.
5. Lykhacheva E. *Materyaly dlia istoriy zhenskoho obrazovaniya v Rossyy [Materials for the history of women's education in Russia]*. Sankt-Peterburg, 1895, 271 p.
6. Striletska N. M. Teoretychni ta metodychni aspekty realizatsii mizhpredmetnykh zviazkiv pid chas navchannia matematyky v shkoli u pedahohichnii spadshchyni M. M. Volodkevycha (1860–1924) [Theoretical and methodical aspects of the implementation of interdisciplinary connections during the study of mathematics at school in the pedagogical heritage of MM Volodkiewicz (1860–1924)]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu [Bulletin of Chernihiv National Pedagogical University]*. Chernigov, 2013, pp. 97–101. Available at http://visnyk.chnpu.edu.ua/?wpfb_dl=1293.
7. Comenius J. A. *Größe Unterrichtslehre [The Great Didactic]*. Leipzig, vol. 4, 1878, 472 p.
8. Fröbel Fr. *Friedrich Fröbels Menschen-Erziehung, Erziehungs-, Unterrichts- und Lehrkunst [Friedrich Fröbels Human Education, Teaching and Teaching Art]*. Wien, Leipzig, 1883, 368 p.
9. Lay W. A. *Führer durch den Rechtschreib-Unterricht gegründet auf psychologische Versuche und angeschlossen an seine Entwicklungsgeschichte und eine Kritik des ersten Sach- und Sprachunterrichts [Guide through spelling lessons based on psychological experiments and connected to its history of development and a critique of the first subject and language teaching]*. Karlsruhe, vol. 2, 1899, 202 p.
10. Luther M. *Dr. Martin Luthers Pädagogische Schriften [Martin Luthers Pädagogische Schriften]*. Wien, Leipzig, 1884, 412 s.

11. Pestalozzi J. H. *Wie Gertrud ihre Kinder lehrt. Mit einer Einleitung: Johann Heinrich Pestalozzi's Leben, Werke und Grundsätze* [Wie Gertrud ihre Kinder lehrt. Mit einer Einleitung: Johann Heinrich Pestalozzi's Leben, Werke und Grundsätze]. Wien, Leipzig, 1890, vol. 2, 304 p.
12. Virgili Maronis P. *Opera* [Opera]. Lipsiae, 1870, 452 p.
- [2]. Wolodkewitsch N. *Eine Untersuchung der höheren Geistesfähigkeiten bei Schulkindern* [An investigation of the higher mental abilities of schoolchildren]. Berlin, 1907, 258 p.

Надійшла 03.07.2019 р.

Дроншкевич О. В.,
научный сотрудник
Государственной научно-педагогической
библиотеки им. В. А. Сухомлинского,
ул. М. Берлинского, 9, г. Киев, 04060, Украина,
тел.: 380 (97) 937 94 97
e-mail: o_lessia@ukr.net

**РОЛЬ ЛИЧНЫХ БИБЛИОТЕК В ИЗУЧЕНИИ ВОПРОСОВ
РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАНИЯ И КУЛЬТУРЫ
(НА ПРИМЕРЕ ИЗДАНИЙ ИЗ БИБЛИОТЕКИ
УКРАИНСКОГО ПЕДАГОГА Н. Н. ВОЛОДКЕВИЧА
В ФОНДЕ ГНПБ УКРАИНЫ ИМ. В. А. СУХОМЛИНСКОГО)**

В статье рассматриваются иностранные издания из фонда Государственной научно-педагогической библиотеки Украины имени В. А. Сухомлинского, которые имеют штампы библиотеки Н. Н. Володкевича и Киевского женского коммерческого училища Л. Н. Володкевич, а также помещена краткая историческая справка относительно основания и основных аспектов деятельности училища, изложены педагогические взгляды его основателей, Н. Н. и Л. Н. Володкевичей.

Ключевые слова: Государственная научно-педагогическая библиотека Украины имени В. А. Сухомлинского, иностранные издания, Н. Н. Володкевич, женское образование.

Dronshkevych O. V.,

Researcher of the

Department of scientific organization and fond preservation of the

V. O. Sukhomlinsky State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine

9 M. Berlynskyi St., Kyiv, 04060, Ukraine

tel.: 380 (97) 937 94 97

e-mail: o_lessia@ukr.net

**THE ROLE OF PERSONAL LIBRARIES IN STUDYING
THE ISSUES OF DEVELOPMENT OF EDUCATION
AND CULTURE (ON THE EXAMPLE OF PUBLICATIONS
FROM THE LIBRARY OF UKRAINIAN TEACHER
M. M.VOLODKEVICH IN THE FUND
OF V. O. SUKHOMLINSKY STATE SCIENTIFIC
AND PEDAGOGICAL LIBRARY OF UKRAINE)**

Summary

The article deals with foreign publications from the Fund of the V. O. Sukhomlinsky State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine, which have the stamps of the library of N. N. Volodkevich and the Kiev Women's Commercial School of L. N. Volodkevich, as well as a brief historical reference concerning the basis and the main aspects of the school's activities, pedagogical views of its founders M. M. and L. M. Volodkiewicz are outlined.

Keywords: V. O. Sukhomlinsky State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine, foreign publications, personal library, M. M. Volodkiewicz, female education.

УДК 094:025.322:811.161.2'42"15/17"

DOI: [http://dx.doi.org/10.18524/2304-1447.2019.2\(22\).165783](http://dx.doi.org/10.18524/2304-1447.2019.2(22).165783)

Курганова Олена Юріївна,

кандидат філологічних наук,

докторант, науковий співробітник

Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського

просп. Голосіївський, 3, м. Київ, 03039, Україна

тел.: (044) 288 13 85

e-mail: olena.kurganova@gmail.com

ORCID: 0000-0003-1609-231X

ПРИСВЯТИ, ПЕРЕДМОВИ ТА ПІСЛЯМОВИ ДО УКРАЇНСЬКИХ КИРИЛИЧНИХ СТАРОДРУКІВ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ НАУКОВО-БІБЛІОГРАФІЧНОГО ОБЛІКУ

У статті обґрунтовано доцільність науково-бібліографічного обліку текстів присвят, передмов та післямов, що збереглися у складі українських кирилических стародруків XVI–XVIII ст. Виділено складові аналітичного бібліографічного опису цих елементів апарату стародрукованого видання та розглянуто способи їх представлення в бібліографії XIX–XXI ст. Сформульовано принципи мета-опису присвят, передмов та післямов, що можуть застосовуватися в друкованих каталогах та електронних базах даних окремих бібліотечних фондів.

Ключові слова: присвята, передмова, післямова, апарат стародрукованого видання, українські кирилическі стародруки, бібліографічний опис.

Присвяти, передмови та післямови – усталені видавничою традицією елементи апарату книги, покликані презентувати її окресленому колу читачів. Кожен з цих елементів має чітко визначену функцію, що зумовлює змістові особливості тексту. Для присвяти характерно висловлення подяки особі чи групі осіб, що сприяли в підготовці видання. Передмова готує реципієнта до сприйняття книги, акцентуючи увагу на її основній ідеї, практичному призначенню, особливостях структури. Натомість післямова подає додаткові зауваги про текст, з яким ознайомився читач, зосереджуючись на історії написання та видання. На початковому етапі книгодрукування межі цих «жанрів» були вкрай розмитими, а їх автори не обмежуючись інформацією стосовно конкретної книги, розширювали зміст екскурсами в історію друкарні, давали оцінку певним персоналіям та історичним подіям, наводили автобіографічні дані. Перше в українському книгодрукуванні видання Апостола (Львів 1574) містило післямову, яку Я. Ісаєвич влучно назвав «талановитим автобіографічно-публіцистичним твором Івана Федорова» [7, с. 113]. У виданні Острозької Біблії 1581 р. вже з'являється цілий цикл прозових та віршованих передмов, що подавали інформацію про обставини підготовки до друку цього монументаль-

ного видання та наголошували на його виключній ролі в історії слов'янської культури. Поряд зі змістовими особливостями, передмови, присвяти і післямови до українських стародруків є оригінальними і з точки зору форми. Ці тексти відображають визначену І. Матвіясом варіантність староукраїнської літературної мови XIV–XVIII ст. [14, с. 16], в них виражено ознаки художнього та публіцистичного стилю своєї епохи [9, с. 66]. Відповідно, та супровідна роль, яку присвята, передмова та післямова виконують по відношенню до книги, у випадку стародрукованих видань доповнюється наявністю самостійного джерельного та інформаційного потенціалу. Це робить присвяти, передмови та післямови до українських стародруків самодостатніми об'єктами різноаспектних досліджень.

Історико-культурне значення текстів присвят, передмов та післямов акцентується ще в роботах перших бібліографів кириличних стародруків. Зокрема, П. Строев наголошує на високій інформаційній важливості таких текстів для різних галузей знань [23, с. XXI]. В праці «Обстоятельное описание старопечатныхъ книгъ...» 1829 р., що презентує багате на раритети книжкове зібрання з колекції графа Ф. О. Толстого, П. Строев вводить понад 25 повнотекстових цитат передмов та післямов з українських стародруків XVI–XVII ст. Високу джерелознавчу цінність в контексті дослідження передмов та післямов до українських стародруків має ґрунтовне дослідження Ф. Титова «Типография Киево-Печерской Лавры: Исторический очерк» 1916 р., в окремий том до якого вміщено додатки з бібліографічним описом і повнотекстовими цитатами передмов до більшості видань киево-печерської друкарні. У 1924 р. ці додатки було повторно видано під назвою «Матеріали для історії книжкової справи на Україні XVI–XVIII ст.: Всезбірка передмов до українських стародруків». У розроблених С. І. Масловим методичних рекомендаціях з укладання українського бібліографічного репертуару XVI–XVIII ст. передбачено внесення детальних даних про склад видання із зазначенням аркушів чи сторінок, на яких вміщено як основний текст книги, так і додаткові статті, серед яких – присвята, передмова до читача, післямова автора, видавця, друкарів. До опису додаткових статей пропонується наводити їх заголовки і початкові рядки [13, с. 6]. Створений у 20-ті рр. XX ст. проект репертуару українських стародруків С. І. Маслова було частково реалізовано лише через шість десятиліть у зведеному каталозі Я. Запаса та Я. Ісаєвича «Пам'ятки книжкового мистецтва» (1981–1984 рр.), до складу якого увійшли відомості майже про всі стародруковані видання українських друкарень. У цій ґрунтовній праці містяться найбільш повні на сьогодні бібліографічні дані щодо текстів передмов та післямов до українських стародруків. В структурі описів видань останньої чверті XVI–XVII ст., зокрема, передбачено відображення складу книги з фіксацією короткої або описової назви передмови, присвяти, післямови, її автора (за наявності) та джерела перевидання. Проте в другому та третьому томах каталогу,

що відображає видавничий репертуар XVIII ст., дані щодо наявності передмов подано спорадично та коротко.

Різномічне інформаційне наповнення передмов та післямов до українських стародруків забезпечує підвищений дослідницький інтерес до цієї групи текстів. Вони зараховуються до джерельної бази різноаспектних студій історичних та культурних процесів України кінця XVI–XVIII ст., а також спеціальних розвідок, присвячених структурним та змістовим особливостям цих типів текстів. Зокрема, на матеріалі передмов та післямов кінця XVI – першої половини XVII ст. О. Дзюба окреслює історію освіти в Україні [4]. Першодруковані тексти передмов цього ж періоду розглядаються як продуктивний літературний жанр з виразними національними особливостями у роботах Л. Сазонової [18; 19]. У статті В. Ковалю присвяти, передмови та післямови до видань друкарні Києво-Печерської лаври періоду першої половини XVII ст. аналізуються в контексті становлення української барокової публіцистики [9]. Прикметно, що більшість дослідників цитують перевидання текстів передмов та післямов, а не їхні стародруковані першоджерела. Внаслідок цього до джерельної бази багатьох досліджень не потрапляють важливі тексти, що не були перевидані.

Низька актуалізованість першодруків присвят, передмов та післямов до українських стародрукованих видань у сучасному науковому дискурсі пов'язана з практичними проблемами доступу до цих джерел. Очікування дослідника, сформовані на основі детальних бібліографічних описів видань, зафіксованих у каталогах кирилических стародруків, часто не справджуються при безпосередній роботі з примірниками цих видань. Адже читач певної бібліотеки обмежений не лише наповненням її фонду, але й фактором повноти/дефектності наявних примірників. Позиція передмовного тексту на початку, а післямовного – в кінці видання робить їх найбільш вразливими для ушкодження. Звісно, в спеціалізовану відділі наукової бібліотеки примірники стародруків зберігаються в комфортних умовах. Але перед тим, як потрапити в такі умови, чимало з них вже зазнали втрати початкових і кінцевих аркушів. Наприклад, бібліографічною рідкістю є на сьогодні варіанти присвят і передмови до видань Кирила Транквіліона Ставровецького. Зокрема, в рохманівському Євангеліє Учительному 1619 р. каталог Я. Запаса та Я. Ісаєвича фіксує три варіанти присвяти та однакову в усіх варіантах (але розміщену на різних аркушах) «Передмову до чительника» [6, с. 39]. У фонді найбільшого в Україні репозитарію стародрукованих видань – Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) – на жаль, лише в одному з трьох наявних примірників Євангеліє Учительного 1619 р. (шифр: Кир 1248п) представлено неповний текст присвяти Юрію Чарторийському (бракує першого аркуша) та неповний текст передмови до читача, що починається словами «Винница Христова ...» (бракує останнього аркуша). Як відомо, рохманівське Євангеліє Учительне 1619 р. з фіктивними вихідними даними та незначними змінами в художньому оформленні було перевидано 1697 р. у могильовській друкарні Максима Воцанки. У примір-

никах цього видання трапляється один з варіантів присвяти Ірині Могілянці з оригінального видання Кирила-Транквіліона Ставровецького. У фонді НБУВ представлено три примірники могильовського перевидання, в одному з яких (шифр: Колекція Маслова 83) зберігся повний текст присвяти Ірині Могілянці, а в іншому (шифр: Кир 4493п) – останні дві сторінки цієї присвяти. Цікаво, що в обох примірниках є і передмова до читача, яка починається словами «Всякій убо человек разумный...». Але в примірнику Кир 4493п з неповним текстом присвяти представлено повний текст передмови (ненумеровані аркуші 4-6). Натомість примірник з повним текстом присвяти з Колекції Маслова 83, зберігає два останні аркуші цієї передмови, перший з яких (нн. арк. 5) до того ж неправильно вставлено в книжковий блок¹. Цікаво, що в каталозі П. Строева в структурі опису Євангелія Учительного 1619 р. процитовано обидва варіанти текстів передмови до читача («Винница Христова ...» і «Всякій убо человек разумный...»). Причому варіант «Всякій убо человек разумный...» бібліограф фіксує в примірнику з присвятою Ірині Могілянці. [23, с. 142–155]. Інші авторитетні бібліографічні дослідження [12, с. 199–203; 6, с. 39; 24, с. 18] одноставно говорять про однаковий текст передмови до читача в різних варіантах тиражу видання 1619 р. Але при перерахунку відмінностей між могильовським перевиданням 1697 р. та оригіналом 1619 р. в доступних нам джерелах не згадується відмінний текст передмови. Ця майже детективна історія наочно демонструє необхідність, по-перше, залучення до джерельної бази бібліографічних досліджень якомога більшої кількості примірників видань, а, по-друге, доповнення загальних бібліографічних описів видань зі спеціалізованих бібліотечних фондів примітками про реальний склад примірників. Тому пошуки засобів ефективного представлення даних про такі вагомні з культурно-історичного погляду складові примірника як присвяти, передмови та післямови (а також форти, гравюри, поетичні тексти, книжкові знаки, провенієнції тощо) для широкого кола дослідників є актуальним напрямком бібліографічних розвідок, спрямованих на розкриття певного бібліотечного фонду. Саме такі данні є важливою передумовою створення запитуваних в сучасному інформаційному просторі електронних «знанневих ресурсів» [11].

Мета статті – сформулювати принципи презентації присвяти, передмови та післямови як інформаційно значимого елементу стародрукованого видання для читача окремого бібліотечного фонду. Реалізація заявленої мети передбачає розгляд ознак цього типу текстів, що впливають на форму їх науково-бібліографічного обліку; аналіз існуючих підходів до метаопису текстів передмов та післямов як елементів апарату видання; формулювання принципів каталогізації та систематизації таких текстів, зафіксованих в примірниках окремого бібліотечного фонду.

¹ Під час давньої реставрації помилково поміняно місцями лицьовий і зворотній бік аркуша. Через втрату сигнатур відновити правильний порядок розташування тексту передмови можна лише шляхом порівняння з наявним у фонді примірником із повним текстом передмови.

У складі українських кириличних стародруків передмови та післямови обрамлюють основний текст видання, відділяючись від нього за допомогою цілої низки формальних засобів. Особливістю структури стародрукованих книг є те, що так зване «Оглавленіє...» (перелік усіх частин основного тексту з позначенням їхніх початкових сторінок), як правило, розташовувалося після передмови або перед післямовою. При цьому «Оглавленіє...» традиційно включало лише розділи текстової частини, без виділення присвятного, передмовного та післямовного текстів як елементів апарату видання. Формальному відділенню текстової частини від передмови та післямови сприяли також і технічні засоби – не нумеровані сторінки, окремих рахунок пагінації, окрема формула сигнатур. Крім того, тексти присвят, передмов, а в деяких випадках і післямов мали виділені заголовки.

Наявність ознак окремого тексту дає змогу розглядати присвяти, передмови та післямови до українських стародруків у якості самостійних об'єктів науково-бібліографічного обліку. Аналітичний бібліографічний опис таких текстів у складі примірників окремого бібліотечного фонду передбачає фіксацію автора, назви тексту, джерела, фізичного обсягу, шифру зберігання примірника. Також важливим є формулювання допоміжних елементів довідкового та пошукового апарату, зокрема, бібліографічних посилань та предметних рубрик. Розглянемо основні проблеми, пов'язані з представленням кожного з цих елементів науково-бібліографічного опису присвят, передмов та післямов до українських стародруків, та можливі способи їх вирішення.

Авторство присвят, передмов а інколи й післямов до українських стародруків здебільшого зазначено в заголовку або в кінці тексту. У виданнях останньої чверті XVI – першої половини XVII ст., за висновком Л. Сазонової, передмови підписували члени Острозького гуртка; видавці-власники друкарень; перекладачі книг та коректори; архімандрити Києво-Печерської лаври, що керували справами друкарні [19, с. 156]. Судячи з даних, зафіксованих у каталозі Я. Запаса та Я. Ісаєвича [6], видатні богослови, видавці, редактори, настоятелі обителів, при яких діяли друкарні були авторами присвят, передмов і післямов до українських стародруків і другої половини XVII – XVIII ст. Таким чином, заголовки бібліографічних описів досліджуваного матеріалу відображають імена визначних фігурантів української книжкової культури кінця XVI – першої половини XVII ст., серед яких такі відомі постаті, як Герасим Смотрицький (?–1594), Даміан Наливайко (?–1627), Геден Балабан (1530–1607), Арсеній Желіборський (1618–1662), Михайло Сльозка (?–1667), Кирило-Транквіліон Ставровецький (?–1646), Памва Беринда (?–1632), Тарасій Земка (?–1632), Лаврентій Зизаній (?–бл. 1634), Єлисей Плетенецький (бл. 1550–1624), Захарія Копистенський (?–1627), Петро Могила (1597–1647), Йоаникій Галятовський (бл. 1620–1688), Лазар Баранович (бл. 1620–1693), Іоанн Максимович (1651–1715), Андрій Скульський (?–1651), Йосиф Тризна (?–1655), Філофей Кизаревич (?–1648), Антоній Радивиловський (?–1688), Варлаам Шептицький (1647–

1715), Симеон Ставницький (?–бл. 1697), свт. Димитрій (Туптало) (1651–1709), Лаврентій Крщонович (?–1704), Варлаам Ясинський (1627–1707), Йоасаф Кроковський (?–1718) та ін. Разом з тим, фігурують підписи таких менш відомих постатей, як Йосиф Кирилович (передмова до киево-печерського Псалтиря 1624), «ісправитель типографії» Йосафат (передмова до киево-печерського Полууставу 1672 і 1682, Акафістів 1677), Ігумен львівського Юрського монастиря Йосиф Скольський (передмова до львівського Ірмолою 1700 р. друкарні при монастирі св. Юра) і друкар Йосиф Городецький (післямова до цього ж видання). Відсутність виділеного автора передмови характерна для порівняно невеликої кількості видань. В окремих випадках формулювався колективний автор, наприклад, «предслов от малых» (про учнів львівської братської школи) у передмові до «Просфоніми» 1691 р. При можливості атрибуції автора не підписаного тексту присвяти, передмови чи післямови бібліограф вказує його ім'я з посиланням на джерело, за яким встановлено авторство.

В традиції бібліографування кириличних стародруків називання автора присвяти, передмови і післямови є основою інформаційного блоку, що представляє метаопис цієї складової видання. Наприклад, «Предисловіє написано іером. Тарасієм Земкою...»² (примітка опису киево-печерського Службника 1629 р. в каталозі О. Миловидова 1908 р.) [16, с. 42]; «Предмова» Петра Могили, посвященная Федору Проскуре-Сущанському» (примітка до опису киево-печерської Тріоди 1640 р. з каталогу «Славянские книги кирилловской печати XV–XVIII вв.») [21, с. 53]; «В книге два предисловия: первое – Петра Могили (в форме молитвы), второе – Тарасия Земки (к читателю). Стихи на герб и послесловие Тарасия Земки, в подписях он называет себя корректором и исправителем в типографии» (примітка до опису киево-печерського Службника 1629 р. з каталогу «Украинские книги кирилловской печати XVI–XVIII вв.») [24, с. 24]; «Передмова книги підписана Л. Барановичем» (примітка до опису чернігівського Псалтиря 1680 р. в каталозі «Пам'ятки книжкового мистецтва») [6, № 586]; «Передмова підписана єпископом Феодосієм [Рудницьким]» (примітка до опису почаївської «Богословії нравоучительної» 1751 р. з «Каталогу видань почаївського та Унівського монастирів XVIII–XX ст. з колекції Музею книги і друкарства України») [2, с. 28]. Уніфіковані форми імен авторів українських присвят, передмов та післямов вносяться до іменних покажчиків в друкованих каталогах XX–XXI ст., підвищуючи цим джерелознавчу цінність бібліографічного видання. Для електронного каталогу дані про автора передмови є одним із ключових пошукових інструментів, який дозволяє знайти всі тексти відповідного автора в конкретному бібліотечному фонді.

Другим за пошуковою важливістю, але першим за складністю відтворення, є назва тексту присвяти, передмови та післямови як одиниці науково-бібліографічного обліку. Виділені графічно заголовки присвят та передмов до

² Тут і далі цитати бібліографічних першоджерел XIX – поч. XX ст. наводяться зі спрощенням орфографії. З наближенням до графічних особливостей сучасної української мови, але зі збереженням графеми «ять», цитовано і першоджерела XVII ст.

українських стародруків варіюються за обсягом й інформативністю. Досить великого поширення набула традиція коротких назв передмови, що, за спостереженням Л. Сазонової, розподілялись за двома видами: 1) вказували на адресованість читачеві (найпоширеніше – «Предмова до чителника»); 2) вказували на співвіднесеність передмови з книгою (наприклад, «Предословіє в книгу сію», «Поученіє в книгу сію») [19, с. 154]. Поряд з тим, застосовувалися і багатослівні апелятивні формули, що включали ім'я автора та етикетне звернення до адресата. Наприклад: «Пресвѣтлымъ въ бл[а]гоч[ес]тіи, Ап[осто]лскихъ ученій, и с[вя]тыхъ о[т]ц догма[тов] и преданій доблимъ хранителемъ, с[вя]тыя съборныя ап[осто]лскія вѣсточныя Ц[е]ркве, ос[вя]щеннаго Каталогу отцомъ и братіа[м] нашимъ, смиренній Єлисей Плетенец[ь]кій, Архіандритъ Лавры Печерскія Кіевскія, о Х[рист]ѣ Г[оспо]дѣ радоватися» [22, с. 3] – заголовковий текст передмови до видання Службника 1620 р. друкарні Києво-Печерської лаври. Формули подібної структури були типовими і для текстів присвят. Наприклад, частину тиражу Євангеліє Учительного 1637 р. відкриває підписана Петром Могилою присвята Богданові Стеткевичу, розлогий заголовок до якої виділено червоною фарбою: «Петр Могила, Милостію Б[о]ж[о]й Архієп[ис]к[о]п, Митрополитъ Кіевскій, Галицкій, и всея Россіи, Екзарха с[вятаго] Ап[осто]лского Константінопольского Трону, Архіандритъ Печерскій. Бл[а]городному и Бл[а]гоч[ес]тивому его Милости Пану Богданови Стеткевичови Любавицкому, Подкоморому Мстиславскому, Ротмистрови и Дворанинови Єго Крол[евской] М[и]л[о]сти. Ласки Б[о]жеі, добраго здоровья, щасливого повоженя, Благословенія С[вя]тѣйшеі Столиці Митрополіи Кіевскоі, и смиренія нашего от Г[оспо]да Б[о]га мѣти упрейме сприяемъ» [5, с. 3]. Текст заголовка присвяти цінний насамперед тим, що в ньому відображено повне ім'я та регалії особи, що так чи інакше сприяла друку видання. Згадані в заголовках присвят персоналії є меценатами українського книговидання.

При потребі передавання багатослівних назв присвят і передмов у традиції бібліографування кириличних стародруків застосовується один з двох підходів: 1) повнотекстове відтворення; 2) описове відтворення. Відтворення повної назви елементів апарату видання трапляється вкрай рідко і досить несистематично. Повнотекстові назви передмов з відтворенням усіх графічних особливостей оригіналу спостерігаємо, зокрема, в описах кириличних видань XVI ст. в каталозі І. Каратаєва [8]. Але вже в описах видань першої половини XVII ст. цитування назв замінюється описовим формулюванням джерелознавчого та інформаційного потенціалу тексту, що супроводжує розлогі, або й повнотекстові цитати самого тексту передмови. Наприклад, у примітки до бібліографічного опису стрятинського Требника 1606 р. вставлено цитату з тексту передмови, якій передує коментар щодо її змісту: «Из предисловия видно, что для перевода был прислан Греческий список от Александрійскаго патріарха Мелетія, по желанію епископа Гедеона Балабана» [8, с. 305]. Повнотекстова цитата другої передмови з київського Часослова 1617 р. переривається узагальнюючим за-

уваженням «Следуют историческое и объяснительное разсужденія о пользе и употребленіи сей книги, которое оканчивается так: ...» [8, с. 339]. В каталозі І. Свенціцького серед порівняно коротких приміток щодо складу видань наведено дані про місце розташування, шрифт і навіть процитовано повну назву передмови до львівського Апостола 1639 р. Михайла Сльозки: «По присвятой передмові слідує дробними черенками «Передмов: до Чител: Чительникови побожному и ласкавому тіпограф, при доброъ здоровю, ласки и благаства Бжего оупреїме зычит» [20, с. 9]. Але загалом найбільш поширеним способом передачі відомостей про присвяту та передмову став метаопис, заголовок тексту замінюється формулюванням ключових формальних і змістових особливостей. Зокрема, «Въ начале описываемаго Евангелія Учительнаго находится «Предисловіе (4 листа) въ книгу», написанное отъ имени епископа Гедеона Балабана; въ немъ въ первый разъ собраніе проповедей приписывается блаженному Каллисту Ксанфопулу, архіеп. Константинопольскому. Затемъ въ «Предисловіи» говорится, что онъ – епископъ Гедеонъ Балабанъ «събравши на дело се людей искусныхъ въ художестве типарском, повелехъ изследовати и на многихъ местехъ исправити ея (т.е. книгу) и покладомъ своимъ издати», зазначає О. Родоський в примітках до опису крилоського Євангеліє учительного 1606 р. [17, с. 62].

Текст видавничої післямови здебільшого не має виділеної назви. За структурою він є апелятивом, в якому автор дякує Богові і звертається до читача. Такий зміст може вкладатися в структуру одного речення. Зокрема, текстову частину львівських Акафістів 1699 р. завершує формула: «Слава, Честь, Поклоненіє, и вѣчноє бл[а]годарені, Б[о]гу единому в нераздѣльной и неизреченной Тр[о]йци Славимому, О[т]цу и С[ы]ну и с[в]ят[о]му Д[у]ху, давшему сію Книгу нарече[н]ную Акафісты съ прочіими сп[а]сительными молбами, начатии, дѣлати же и сове[р]шити, при Щасливом Початку Кроле[в]ства, Наяснійшаго Монархи Короля Пол[ь]скаго Второго Августа, за Бл[а]гословеніємъ же Б[о]голюбиваго Сп[иско]па Н[а]шего, Квръ отца Йосифа Шумля[н]ско[г]о, в Б[о]го сп[а]саємомъ Градѣ Лвовѣ» [1, арк. 148]. Текст видавничої післямови варто розрізняти із колофоном, в якому вміщено вихідні дані (місце і дату видання) книги. Хоча і видавнича післямова часто називає видавця і час видання, але на відміну від колофону, в ній передбачено ще й звернення до читача та певна інформація стосовно основного тексту видання. В бібліографічній традиції метадані щодо інформаційно наповнених післямов включають розкриття їх змісту. В основному це – вибачення автора/друкаря за допущені помилки та звернення до Бога з молитвою про доброзичливість критиків та читачів. Наприклад, відомості про післямову до видання Євангеліє учительного 1606 р. у каталозі О. Родоського подано в такій формі: «на обороті того же 416 листа напечатано послесловіє с моленієм о прощеніи и не клясть «аще что обрящется в ней безмістно и неблагоугодно» [17, с. 63]. Розширену інформацію щодо змісту післямови введено в примітки до опису Апостоли і Євангелія 1706 р. в

каталозі І. Свенціцького: «Послесловья к читателю о прощенью «погрішеній типографскихъ» [20, с. 16]. В сучасних каталогах найбільшого поширення дістав уніфікований принцип короткого називання післямови з вказуванням автора (за наявності). Як видно із вищезитованих прикладів, так само скорочено позначаються передмови та присвяти. Тобто, уніфікована форма обліку присвят, передмов та післямов до українських кириличних стародруків, що збереглися у примірниках окремого бібліотечного фонду повина містити щонайменше такі інформаційні складові: автор, функціональний різновид тексту (присвята, передмова, післямова), адресат (персоналія).

Розглянуті приклади метаопису передмов та післямов як елементів апарату видання введено в структуру приміток до основного бібліографічного опису про склад видання. Основний бібліографічний опис джерела в таких випадках включає повну назву видання. Але при розгляді передмови/післямови як складової аналітичного опису, доцільно застосовувати скорочені форми передачі назви та вихідних даних видання. У методичних рекомендаціях з державної реєстрації книжкових пам'яток запропоновано уніфіковні форми назв богослужбових видань [15, с. 115–120] та короткі уніфіковані назви кирилических друкарень [15, с. 121–123], що можуть бути використані як зразок.

Важливу роль в описі відіграє вказування сторінок, на яких розміщено передмову. Вони є засобом розрізнення у випадку варіантності, а також у випадку наявності у виданні кількох текстів передмов. У бібліографічній традиції розміщення цих текстів вказується описово, по відношенню до інших частин видання (наприклад, «після передмови...», «на звороті титулу передмова до читача...»), або конкретно – через позначення номера аркуша чи сторінки. Присвяти, передмови та післямови часто розміщуються на нумерованих аркушах, тому однаково важливим є як вказування їх позиції по відношенню до сусідніх структурних частин видання, так і визначення порядкового номеру початкової та кінцевої сторінки тексту.

В описі присвят, передмов та післямов як інформаційних складових окремого бібліотечного фонду особливо важливим елементом є шифр зберігання примірника, у складі якого представлено текст. Це пов'язано насамперед з вже згадуваною проблемою дефектності та варіантності примірників. У випадку наявності кількох примірників з передмовою, варто подавати шифр найкраще збереженого. А за наявності лише дефектних варіантів у примірниках слід зазначати ступінь збереженості тексту передмови до шифру кожного з примірників.

Обов'язковим атрибутом науково-бібліографічного обліку присвят, передмов та післямов до українських стародруків є перелік бібліографічних джерел, які фіксують ці тексти у складі описуваних видань. Основу джерельної бази тут складатимуть каталоги П. Строева, І. Каратаєва, О. Родоського, Т. Каменевої та А. Гусевої, Я. Запаса та Я. Ісаєвича, в яких вказано ознаки, що дозволяють ідентифікувати той чи інший текст. Допоміжними але не менш важливими джерелами тут мають бути і наукові перевидання кирилических стародрукованих

видань, а також книгознавчі відповідні дослідження. Евристичний та компаративний аналіз цих джерел розкриє суперечності в представленні бібліографічної інформації про ті самі тексти апарату видання. А порівняння з досліджуваним примірником дозволить сформулювати необхідну для задоволення читацького запиту інформацію про наповнення певного бібліотечного фонду.

І остання важлива проблема, що пропонується до розгляду в даній статті, стосується змістової та формальної неоднорідності текстів присвят, передмов та післямов до українських стародруків. Одні присвяти/передмови/післямови обмежуються відповідними до вимог свого жанру прославленням особи мецената/представленням основного тексту конкретного видання, а інші – розширюють свій зміст та форму до богословського трактату, літературно-публіцистичного твору, молитви, автобіографії, реклами видавничої продукції друкарні, негативної рецензії на видавничу продукцію конкурентів тощо. У вищерозглянутих прикладах приміток до описів кириличних стародруків продемонстровано намагання бібліографів зафіксувати джерельний та інформаційний потенціал цих текстів. Проте, такі примітки щодо змісту окремих присвят, передмов та післямов, не уніфіковані і здебільшого не враховані в предметному покажчику до бібліографічних видань.

Розгляд текстів присвят, передмов та післямов як самостійних одиниць науково-бібліографічного обліку дає можливість формувати відповідні вербальні одиниці інформаційно-пошукової мови для їхнього індексування. Тут може бути застосовано як предметизаційний, так і дескрипторний підхід. Предметні рубрики можуть бути сформульовані за списком персоналій, назвами видавничих осередків, функціональним різновидом тексту (присвята, передмова, післямова). Також доцільно виділити предметні рубрики «віршована передмова» та «віршована післямова», оскільки ці жанри були продуктивними у виданнях кінця XVI – початку XVII ст. [10, с. 150] і продовжували функціонувати до першої чверті XVIII ст. Необхідно створити спеціальні пошукові можливості для молитовних присвят, передмов та післямов – виділених у якості окремої структурної одиниці видання прозових чи поетичних текстів, адресованих Богові та Богородиці з подякою автора/видавця за допомогу в підготовці книги. Такі тексти є досить поширеними в традиції українського книгодрукування XVII ст. Вони яскраво ілюструють ту неодноразово підкреслювану дослідниками унікальну особливість літератури українського бароко, яка полягає настанові митця на прославлення Бога результатами своєї творчості [25, с. 21]. Ще більш детального розкриття інформаційного потенціалу окремих текстів присвят, передмов та післямов можна досягнути за допомогою дескрипторного підходу. Змістові особливості окремих текстів можуть бути презентовані за допомогою ключових слів на зразок: «історія освіти», «художні тропи», «історія книгодрукування», «друкарня Києво-Печерської лаври – видавничий репертуар», «панегірик», «полемічний трактат», «староукраїнська мова» тощо. Поєднання виділених предметних рубрик і ключових слів у складі єдиного

тезаурусу, який може взоруватися на модель розробленого Т. Збанацькою та Т. Вилегжаніною інформаційно-пошукового тезаурусу [3], забезпечить можливість багатоаспектного пошуку.

Запропонований підхід до науково-бібліографічного обліку текстів присвяту, передмов та післямов, надрукованих у складі українських кирилических стародруків, має низку переваг як для представлення інформаційного наповнення окремого бібліотечного фонду, так і для збереження та реактуалізації значного масиву текстів, значимих для історії української книжкової культури. Уніфікація форми метаопису присвяту, передмови та післямови як одиниць науково-бібліографічного обліку дає можливість створення окремої бази даних для цих текстів. Розширені можливості пошуку за автором, персоналіями, інформаційно значимими предметними рубриками дозволяють найповніше відповісти на читацький запит. А можливість доповнити базу повнотекстовими цифровими копіями відповідних текстів реалізує запитуваний сучасними умовами наукової комунікації принцип доступності бібліотечного фонду в інтернет-просторі. Крім того, об'єднання в межах одного ресурсу такого значного масиву малоактуалізованих мікроджерел з історії української книжкової культури дасть поштовх до їх різноаспектного та всебічного вивчення.

Отже, присвяту, передмови та післямови до українських кирилических стародруків – наділені високим джерельним та інформаційним потенціалом елементи апарату видання, що попри розглянуті труднощі можуть бути ефективно презентовані у вигляді самостійної одиниці науково-бібліографічного обліку. Уніфікована форма подання автора, назви тексту, джерела, фізичного обсягу та шифру зберігання примірника є основною передумовою створення єдиного переліку цього типу документів, об'єднаних в межах окремого бібліотечного фонду. Бібліографія праць, що фіксують виділені в наявних у фонді примірниках тексти присвяту, передмов та післямов, забезпечить необхідний довідковий матеріал для верифікації їхньої належності до структури відповідного першодрука. Вдало сформульовані предметні рубрики та ключові слова забезпечать можливість багатоаспектного пошуку.

Список використаних джерел та літератури:

1. Акафісти. – Львів : друк. Львів. братства, 1699. – [1], 148 арк.
2. *Бочковська В. Г.* Каталог видань Почаївського та Унівського монастирів XVIII–XX ст. з колекції Музею книги і друкарства України / В. Г. Бочковська, Л. В. Хауха, В. А. Адамівч. – Київ : вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2008. – 360 с.
3. *Вилегжаніна Т. І.* Інформаційно-пошуковий тезаурус / Т. І. Вилегжаніна, О. М. Збанацька ; Нац. парлам. б-ка України. – Донецьк : Альфа-Прес, 2004. – 1104 с.
4. *Дзюба О. М.* Передмови та післямови до стародруків як джерело вивчення історії освіти на Україні у другій половині XVI – першій половині XVII ст. / О. М. Дзюба // *Укр. іст. журн.* – 1980. – № 1. – С. 135–148.
5. Євангеліє учительне. – Київ : друк. Києво-Печер. лаври, 1637. – [18], (або [16]), 1031 с.
6. *Запаско Я. П.* Пам'ятки книжкового мистецтва : каталог стародруків, виданих в Україні / Я. Запаско, Я. Ісаєвич. – Львів : Вища шк., 1981–1984. – Т. 1.
7. *Ісаєвич Я.* Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми / Я. Ісаєвич. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. – 520 с.

8. *Каратаев И.* Описание славяно-русских книг напечатанных кирилловскими буквами / И. Каратаев. – СПб. : тип. Имп. Акад. наук, 1883. – Т. 1 : С 1491 по 1652. – 554 с.
9. *Коваль В.* Барокові риси передмов до печерських першодруків / В. Коваль // *Образ*. – 2002. – Вип. 32. – С. 66–79.
10. *Колосова В. П.* Функції віршів в українських стародруках кінця XVI – першої половини XVII ст. / В. П. Колосова // *Українське літературне барокко*. – Київ : Наук. думка, 1987. – С. 144–155.
11. *Лобузін К.* Технології організації знанневих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності : монографія / К. Лобузін. – Київ, 2012. – 252 с.
12. *Маслов С. И.* Кирилл Транквилион-Ставровецкий и его литературная деятельность : опыт историко-литературной монографии / С. И. Маслов. – Киев : Наук. думка, 1984. – 243 с.
13. *Маслов С. И.* Спроба інструкції та план роботи над складанням українського бібліографічного репертуару XVI–XVIII ст. / С. И. Маслов. – Київ : друк. Укр. Акад. Наук, 1928. – 28 с.
14. *Матвіяс І.* Варіанти української літературної мови / І. Матвіяс ; НАН України. Ін-т укр. мови. – Київ, 1998. – 162 с.
15. *Методичні рекомендації для державної реєстрації книжкових пам'яток України. Кириличні рукописні книги та стародруки / уклад.: Н. П. Бондар, Л. А. Гнатенко, Л. А. Дубровіна [та ін.].* – Київ, 2007. – 133 с.
16. *Миловидов А. И.* Описание славяно-русских старопечатных книг Виленской публичной библиотеки (1491–1800 гг.) / А. И. Миловидов. – Вильна : тип. А. Г. Сыркина, 1908. – 160 с.
17. *Родосский А.* Описание старопечатных и церковно-славянских книг, хранящихся в библиотеке С.-Петербургской духовной академии / А. Родосский. – СПб. : тип. А. Катанского и Ко..., 1891. – Вып 1 : 1491–1700 г. – 448 с.
18. *Сазонова Л. И.* Украинские старопечатные предисловия конца XVI – первой половины XVII в. (борьба за национальное единство) / Л. И. Сазонова // *Тематика и стилистика предисловий и послесловий*. – М. : Наука, 1981. – С. 129–152.
19. *Сазонова Л. И.* Украинские старопечатные предисловия конца XVI – первой половины XVII в. (особенности литературной формы) / Л. И. Сазонова // *Тематика и стилистика предисловий и послесловий*. – М. : Наука, 1981. – С. 153–187.
20. *Свинцицкий И. С.* Каталог книг церковно-славянской печати / И. Свинцицкий. – Жовква : печатня О. О. Василян, 1908. – [5], 213 с.
21. *Славянские книги кирилловской печати XV–XVIII вв. : описание книг, хранящихся в Государственной публичной библиотеке УССР / сост.: С. О. Петров, Я. Д. Бирюк, Т. П. Золотарь.* – Киев, 1958. – 263 с.
22. *Службеник.* – Київ : Друк. Києво-Печер. лаври, 1620. – [16], 56, 520, [1] с.
23. *Строев П.* обстоятельное описание старопечатных книг славянских и российских, хранящихся в библиотеке ... графа Федора Андреевича Толстова / П. Строев. – М. : В тип. С. Селивановского, 1829. – XXIV, 592, [1] с.
24. *Украинские книги кирилловской печати XVI–XVIII вв. : каталог / сост.: Т. Н. Каменева, А. А. Гусева.* – М., 1976. – Вып. 1 : 1574 г. – I половина XVIII в. – 447 с.
25. *Ушкалов Л.* Есеї про українське барокко / Л. Ушкалов. – Київ : Факт, 2006. – 284 с.

References

- [1]. *Akafisty [Akaphistos]*. Lviv, 1699, [1], 148 p.
- [2]. *Bochkovska, L., Khaukha, L., Adamovych, V. Katalog vydan Pochaivskoho ta Univskoho monastyriv XVIII – XX st. z kolekcii Muzeiu knyhy i druzhystva Ukrainy [Catalogue of Pochaiv and Univ monasteries editions of 18–20th cc. from Museum of book and printing of Ukraine collection]*. Kyiv, 2008, 360 p.
- [3]. *Vylehzhaniina T., Zbanatska O. Informatsiino-poshukovyi tezaurus [Information retrieval thesaurus]*. Donetsk, 2004, 1104 p.
- [4]. *Dziuba O. Peredmovy ta pisliamovy do starodrukiv yak dzherelo vyvchennia istorii osvity na Ukraini u druhii polovyni XVI – pershii polovyni XVII st. [Forewords and afterwords to old-printed editions as a source to history of Ukrainian education of the second part of 16 – the first part of 17th cc. exploration]*. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal [Ukrainian historical journal]*, 1980, no 1, pp.135–148.
- [5]. *Yevanheliie uchytelne [Didactic Gospel]*. Kyiv, 1637, 18, (or 16), 1031 p.
- [6]. *Zapasko Ya. P. Pamiatky knyzhkovoho mystetstva: katalog starodrukiv, vydanykh v Ukraini [Book art monuments: catalogue of old-printed books, published in Ukraine]*. Lviv, 1981–1984, t. 1.
- [7]. *Isaievych Ya. Ukrainske knyhovydannia: vytyky, rozvytok, problemy [Ukrainian book printing: origine, development, issues]*. Lviv, 2002, 520 p.

- [8]. Karataev I. *Opisanie slavyano-russkikh knig napechatannykh kirillovskimi bukvami* [Description of Slavic-Russ books, printed by Cyrillic letters]. Sankt-Peterburg, 1883, T. 1: s 1491 po 1652, 554 p.
- [9]. Koval V. Barokovi rysy peredmov do pecherskykh pershodrukiv [Baroque features of forewords to Pechersk early-printed editions]. *Obraz* [Image]. 2002, vol. 32, pp. 66–79.
- [10]. Kolosova V. P. Funktsii virshiv v ukrainskykh starodrukakh kintsia XVI – pershoi polovyny XVII st. [Functions of poetry in Ukrainian old-printed editions of the end of 16 – the first part of 17th cc.]. *Ukrainske literaturne barokko* [Ukrainian literature Baroque]. Kyiv, 1987, pp. 144–155.
- [11]. Lobuzina K. *Tekhnolohii orhanizatsii znannievyykh resursiv u bibliotekno-informatsiinii dialnosti: monohrafiia* [The technologies of knowledge resources in library-informational work organization: monograph]. Kyiv, 2012, 252 p.
- [12]. Maslov S. I. *Kirill Trankvilion-Stavrovetskiy i ego literaturnaya deyatelenost. Opyt istoriko-literaturnoy monografii* [Cyrill Trankvilion-Stavrovetsky and his literary work. The attempt of historic literature monograph]. Kiev, 1984, 243 p.
- [13]. Maslov S. I. *Sproba instrukttsii ta plan roboty nad skladanniam ukrainskoho bibliohrafichnoho repertuaru XVI-XVIII st.* [The attempt of instruction and plan of work on Ukrainian bibliographic repertoire of 16-18th cc. compliance]. Kyiv, 1928, 28 p.
- [14]. Matviyay I. *Varianty ukrainskoi literaturnoi movy* [Variants of Ukrainian literature language]. Kyiv, 1998, 162 p.
- [15]. Bondar N. P., Hnatenko L. A., Dubrovina L. A., Zubkova N. M., Ivanova O. A., Kovalchuk H. I. *Metodychni rekomendatsii dlia derzhavnoi reiestratsii knyzhkovykh pam'iatok Ukrainy. Kyrylychni rukopysni knyhy ta starodruky* [Methodic recommendations for State register of book monuments of Ukraine. Cyrillic manuscript books and old-printed editions]. Kyiv, 2007, 133 p.
- [16]. Milovidov A. I. *Opisanie slavyano-russkikh staropechatnykh knig Vilenskoj publichnoy biblioteki biblioteku (1491–1800 gg.)* [Description of Slavic-Russ old-printed books of Vilnius public library (1491–1800)]. Vilnius, 1908, 160 p.
- [17]. Rodoskiy A. *Opisanie staropechatnykh i tserkovno-slavyanskikh knig, khranyashchikhsya v biblioteke S.-Peterburgskoy dukhovnoy akademii* [Description of old-printed and Church-Slavic books, held in library of St. Peterburg Ecclesiastic academy.]. Sankt-Peterburg, 1891, vol. 1: 1491–1700, 448 p.
- [18]. Sazonova L. I. *Ukrainskie staropechatnye predisloviya kontsa XVI – pervoy poloviny XVII v. (borba za natsionalnoe edinstvo)* [Ukrainian old-printed forewords of the end of 16 – the first part of 17th c. (the fight for national unity)]. *Tematika i stilistika predisloviy i poslesloviy* [Topics and style of forewords and afterwords]. Moskva, 1981, pp. 129–152.
- [19]. Sazonova L. I. *Ukrainskie staropechatnye predisloviya kontsa XVI – pervoy poloviny XVII v. (osobennosti literaturnoy formy)* [Ukrainian old-printed forewords of the end of 16 – the first part of 17th c. (peculiarities of literature form)]. *Tematika i stilistika predisloviy i poslesloviy* [Topics and style of forewords and afterwords]. Moskva, 1981, pp. 153–187.
- [20]. Svintsytskii I. S. *Kataloh knyh tserkovno-slavyanskoi pechaty* [Catalogue of Church-Slavic typesetting books]. Zhovkva, 1908, 5, 213 p.
- [21]. Petrov S. O., Biryuk Ya. D., Zolotar T. P. *Slavyanskije knigi kirillovskoy pechaty XV–XVIII vv. Opisanie knig, khranyashchikhsya v Gosudarstvennoy publichnoy biblioteke USSR* [Slavic books of Cyrillic typesetting. Description of books, held in State public library of USSR]. Kyiv, 1958, 263 p.
- [22]. *Sluzhebnyk* [Service book]. Kyiv, 1620, 16, 56, 520, 1 p.
- [23]. Stroeve P. *Obstoyatelnoe opisanie staropechatnykh knig slavyanskikh i rossiyskikh, khranyashchikhsya v biblioteke ... grafa Fedora Andreevicha Tolstova* [The accurate description of Slavic and Russian old-printed books, held in library of ... count Fedor Andreevich Tolstoy]. Moskva, 1829, XXIV, 592, 1 p.
- [24]. Kameneva T. N., Guseva A. A. *Ukrainskie knigi kirillovskoy pechaty XVI-XVII vv. : katalog.* [Ukrainian Cyrillic typesetting books of 16-18th cc. : catalogue]. Moskva, 1976, vol. 1. 1574 g. – I polovina XVII v. [1574 – the first part of 17th c.], 447 p.
- [25]. Ushkalov L. *Esei pro ukrainske baroko* [Essays on Ukrainian Baroque]. Kyiv, 2006, 284 p.

Надійшла 07.05.2019 р.

Курганова Е. Ю.,

кандидат филологических наук

научный сотрудник

Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

просп. Голосеевський, 3, г. Киев, 03039, Украина

тел.: (044) 288 13 85

e-mail: olena.kurganova@gmail.com

ORCID: 0000-0003-1609-231X

ПОСВЯЩЕНИЯ, ПРЕДИСЛОВИЯ И ПОСЛЕСЛОВИЯ К УКРАИНСКИМ КИРИЛЛИЧЕСКИМ СТАРОПЕЧАТНЫМ ИЗДАНИЯМ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ НАУЧНО-БИБЛИОГРАФИЧЕСКОГО УЧЕТА

В статье обосновано необходимость научно-библиографического учета текстов посвящений, предисловий и послесловий, которые сохранились в составе украинских кириллических старопечатных изданий XVI–XVIII вв. Выделяются составляющие аналитического библиографического описания этих элементов старопечатного издания и рассматриваются способы их представления в библиографии XIX–XXI вв. Формулируются принципы метаописания посвящений, предисловий и послесловий, которые могут использоваться в печатных и электронных каталогах отдельных библиотечных фондов.

Ключевые слова: посвящение, предисловие, послесловие, аппарат старопечатного издания, украинские кириллические старопечатные издания, библиографическое описание.

Kurhanova O. Yu.,

Candidate of Philological Sciences (Ph. D.),

Research Officer

of the Vernadsky National library of Ukraine,

3 Holiivskiy prospect, Kyiv, 03039, Ukraine,

tel.: (044) 288 13 85

e-mail: olena.kurganova@gmail.com

ORCID: 0000-0003-1609-231X

DEDICATIONS, FOREWORDS AND AFTERWORDS TO UKRAINIAN CYRILLIC OLD-PRINTED EDITIONS: ISSUES AND PROSPECTIVES OF SCIENTIFIC BIBLIOGRAPHIC REGISTER

Summary

The research is devoted to the issue of dedications, forewords and afterwords to Ukrainian Cyrillic old-printed editions of 16-18th cc. cataloging. The aim of the article is to formulate principles of dedication, foreword and afterword presentation as informationally valuable elements of old-printed edition for the reader of particular library fund. The achievement of this aim demands revision of such texts specific

features that influence to the form of their scientific bibliographic register; analysis of existed bibliographic best practices of old-printed edition apparatus elements meta description; elaboration of cataloging and systematization principles, relevant for texts, included in copies of specific library fund. The study shows that compliance of effective dedication, foreword and afterword to old-printed edition analytical bibliographic description demands unification of their author, title, source, physical shape and shelf-number presentation. The main issues that complicate these texts register are diversity of formal characteristics and informational capacity of their titles; variations of dedications and prefaces texts in different copies of the same editions; incompleteness of copies, presented in library fund. The issue of dedication and foreword long titles and absent title of afterword is proposed to resolve by elaboration of short unified formulas that include author, identification of text role in book structure and addressee (if relevant). The informational importance of certain text is proposed to mark with special subject rubrics and keywords that reflect cultural and historical value of the source and gives possibility of its multi aspect search. The issues of texts variations and copies incompleteness are to be resolved by identification of shelf-number to each copy, which includes full version of relevant text. The unified form of dedications, forewords and afterwords to Ukrainian Cyrillic old-printed editions bibliographic description and multi aspect search function would give an opportunity to enrich electronic catalogue of library fund with reader-focused information on valuable sources of national history and book culture.

Keywords: dedication, foreword, afterword, apparatus of old-printed edition, Ukrainian Cyrillic old-printed editions, bibliographic description

ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В БІБЛІОТЕЧНІЙ СПРАВІ

УДК 027.7:378.4(477.44-21):316.77

DOI: [http://dx.doi.org/10.18524/2304-1447.2019.2\(22\).180330](http://dx.doi.org/10.18524/2304-1447.2019.2(22).180330)

Білоус Валентина Степанівна,

директорка бібліотеки

Вінницького державного педагогічного університету

імені Михайла Коцюбинського

вул. Острозького, 32, м. Вінниця, 21001, Україна

тел.: (0432) 27 59 46

e-mail: vspu.lib@gmail.com

ORCID: 0000-0003-2998-400X

БІБЛІОТЕКА – РІЗНОВЕКТОРНИЙ НАВІГАТОР У СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті відображено застосування інформаційно-комунікаційних технологій для ефективної реалізації завдань бібліотеки. Акцентовано увагу на соціально-комунікаційному аспекті бібліотеки закладу вищої освіти, показано основні напрями діяльності щодо гармонізації використання соціально-комунікаційної технології у системі користувач–бібліотека. Представлено досвід роботи бібліотеки з розроблення й упровадження нових методів комунікаційної взаємодії між бібліотекарем і користувачем. Розкрито специфіку та можливості комунікації бібліотеки в умовах широкого використання інструментарію соціальних медіа.

Ключові слова: діяльність бібліотеки, соціальна комунікація, бібліотечна комунікація, події комунікації, інформаційно-комунікаційні технології, бібліотека Вінницького педуніверситету.

Актуальність дослідження. Соціально-економічна глобалізація світу, техногенна революція зумовлюють оновлення підходів у системі сучасної освіти, вимагають відповідності новим стандартам та впровадження якісних змін у всі сфери освітньої діяльності, викликають суттєві перетворення у соціально-комунікаційному просторі навчального закладу.

Долаючи існуючі стереотипи, зберігаючи усталені традиції, формується уявлення про бібліотеку як про важливий соціальний інститут, покликаний забезпечити розвиток інтелектуального потенціалу країни, її політичної і економічної модернізації. Це, закономірно, позначається на трансформації бібліотеки закладу вищої освіти (ЗВО) у суспільно-інформаційний центр соціальних комунікацій.

Сучасна бібліотека ЗВО – це бібліотека суспільства знань складний системотворний соціально-комунікаційний комплекс, який в умовах інформаційного суспільства розглядається не лише як виробник інформаційних продуктів і

бібліотечних сервісів, а й забезпечує освітні, наукові, культурні, соціальні потреби користувачів, здійснює продукування нових ідей та знань.

Прагнення бути потрібними, затребуваними стимулює бібліотечних фахівців до переосмислення векторів діяльності та перегляду ролі й місця бібліотеки у житті університету, суспільства. Формування багатовекторного комунікативного простору, в якому користувач отримує право на активну участь у практиках наукового, навчального та культурного діалогу, надає можливість ефективно використовувати інформаційний ресурс та комунікаційні технології. Сьогодні бібліотеки мають достатній потенціал, щоб бути не лише активними учасниками інформаційного виробництва, а й навігаторами в інформаційному просторі [9, с. 8–9].

Соціально-комунікаційна місія бібліотеки ЗВО постійно змінюється під впливом чинників зовнішнього оточення та внутрішніх – техніко-технологічних, організаційних, управлінських. Бібліотека, як суб'єкт соціокультурної та освітньої діяльності, активно виступає у ролі різновекторного навігатора у соціально-комунікаційному просторі бібліотеки, навчального закладу. Нові орієнтири освіти, впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), розповсюдження засобів масової комунікації змінюють функції та форми роботи бібліотеки. Основними формами роботи виступають вже не функції накопичення і збереження, а різноманітні дії та заходи, що сприяють успішній соціалізації читачів, їх орієнтації в сучасному світі. Бібліотека виступає базовою соціально-комунікативною структурою, яка концентрує комунікаційну культуру суспільства і забезпечує процеси з використання документів, інформації, знань.

Аналіз досліджень. Інтенсифікація комунікаційних процесів сьогодення, спричинена активним упровадженням електронних технологій, зумовлює посилення наукової уваги до питань соціально-комунікаційної функції бібліотеки. У системі сучасних бібліотекознавчих досліджень бібліотека позиціонується як соціально-комунікативна установа у комунікаційному просторі в умовах упровадження інформаційно-комунікаційних технологій, розглядається як єдина комунікаційна мережа обміну людським досвідом, де базовими категоріями є поняття «комунікація» та «інформація» [18].

Соціально-комунікаційна теорія бібліотечної діяльності певним чином ґрунтується на дослідженні соціальних функцій бібліотек. Вивченню місця і ролі бібліотек у соціальних комунікаціях присвячено чимало наукових конференцій, семінарів. Дана тема активно досліджується вченими. Бібліотечна установа як складна система соціальних комунікацій є предметом уваги цілої низки науковців і практиків бібліотечної справи, серед яких: Н. Веретеннікова, Т. Гранчак, І. Давидова, В. Здановська, Т. Колесникова, О. Лалак, Л. Поперечна, В. Різун, С. Ростовцев, Л. Трачук, Г. Шипота та ін.

Мета статті – показати важливість комунікаційної функції в діяльності бібліотеки. Висвітлити, на досвіді освітянської книгозбірні, специфіку соці-

ально-комунікаційного аспекту бібліотеки закладу вищої освіти. Виокремити основні напрями щодо гармонізації використання соціально-комунікаційної технології у системі користувач–бібліотека. Розкрити специфіку та можливості комунікації бібліотеки в умовах широкого використання інструментарію соціальних медіа.

Виклад основного матеріалу. Комунікація (від лат. *Communicatio* – єдність, передача, з'єднання, повідомлення, пов'язаного з дієсловом лат. *Communisco* – роблю спільним, повідомляю, з'єдную, похідним від лат. *Communis* – спільний) – це процес обміну інформацією (фактами, ідеями, поглядами, емоціями тощо) між двома або більше особами, спілкування за допомогою вербальних і невербальних засобів із метою передавання та одержання інформації [9].

Основні види комунікації: міжособистісна та масова. Міжособистісна комунікація являє собою безпосередній контакт людей, що включає: індивідуальні форми – спілкування між двома людьми; групові форми – коли люди вступають у спілкування в малих групах

Масова комунікація – процес поширення інформації і впливу в суспільстві за допомогою спеціальних коштів, друку, телебачення, радіо, кіно і т. д., в результаті чого повідомлення надходить відразу до великих груп людей.

Бібліотеки вже давно перестали бути лише осередком документних ресурсів, вони стали комунікаційними центрами, пройшовши шлях від накопичення та зберігання документної інформації до роботи із конструктами знань, і орієнтуються на роботу з користувачами інформації. Робота бібліотеки будується за власними програмами розвитку, які враховують особливості навчального закладу, спираються на конкретні кадрові можливості, чітко окреслюють шляхи розвитку і перспективу. Кожна бібліотека формує власний комунікаційний простір, який є складною системою різноманітних інформаційних потоків і комунікаційних зв'язків: користувач – інформаційний ресурс [8].

Бібліотека Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, як територія формування інтелектуально-творчої особистості педагога, є багатофункціональним навігатором у соціально-комунікаційному просторі закладу вищої освіти, який різноманітними формами і методами бібліотечної роботи сприяє становленню та вихованню майбутнього педагога, мислячого й творчого вчителя нової формації, професіонала своєї справи.

Основним у роботі освітянської книгозбірні, як невід'ємної складової навчального закладу, залишається: якісне інформаційне забезпечення навчально-виховного процесу та науково-дослідної діяльності університету; інформаційно-бібліографічний супровід наукових досліджень професорсько-викладацького складу, магістрів та аспірантів; збереження, формування та всебічне розкриття інформаційних ресурсів; активізація інформаційної діяльності з використанням нових технологій; просвітницько-виховна робота серед студентів університету.

Специфіка сучасної бібліотеки полягає в інноваційному характері її діяльності. Для задоволення потреб сучасного користувача, забезпечення оперативного доступу до всіх бібліотечно-інформаційних ресурсів бібліотека освоює і активно впроваджує сучасні досягнення в галузі інформаційних, комунікаційних і мультимедійних технологій у бібліотечні процеси [4, с. 211].

Набуваючи глобального характеру, інформаційні технології сприяють розширенню комунікацій і формуванню єдиного комунікативного простору. Інформаційно-комунікаційні технології, що постійно розвиваються, стають визначальним чинником змін у соціумі. Впровадження сучасних ІКТ передбачає активне звернення до значного спектра інформаційних ресурсів, що зумовлює необхідність ефективного керування цими ресурсами, наявність оптимальних умов доступу до них.

Бібліотечний працівник є посередником між користувачем, як споживачем, і інформацією, а бібліотека – комунікаційним каналом, який забезпечує рух документів. Модель сучасної бібліотеки закладу вищої освіти – інформаційна серцевина суспільних інституцій (виробничих, наукових, освітніх і культурологічних), інтегрована ланка інформаційної сфери суспільства [10, с. 8].

Саме бібліотека забезпечує адаптацію особистості до інформаційного простору, надаючи доступ до електронних продуктів та послуг [17].

Інноваційні зміни у бібліотеці відбуваються на основі проектного, кадрового менеджменту, ініціативної діяльності персоналу бібліотеки та підтримки ректорату і ректора. У рамках проекту «Бібліотека Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського – модель сучасної бібліотеки ЗВО» діють міні-проекти, які охоплюють різноманітні напрями інноваційного розвитку бібліотеки, формується модель відкритої бібліотеки, що включає:

- ЕК бібліотеки, на базі АБІС, у т. ч. повнотекстові БД;
- власні Інтернет-ресурси відкритого (або авторизованого) доступу, у т. ч. регіональні (краєзнавчі);
- засоби доступу до передплатних та корпоративних бібліотек (баз даних);
- віртуальні довідкові служби;
- служби формування цифрових копій та електронної доставки документів, зокрема МБА;
- віртуальні інформаційні або вебліографічні системи посилань на ресурси Інтернету;
- засоби PR та популяризації бібліотечно-інформаційного ресурсу.

Наразі бібліотека займає важливе місце у системі наукової електронної комунікації, є інформаційною серцевиною, основою навчально-педагогічного та наукового процесів, тією творчою лабораторією, від ресурсів та послуг якої в значній мірі залежить зміст навчання та наукових досліджень. На часі наукометричні дослідження та бібліометричні технології – пріоритетний напрям діяльності бібліотеки.

Бібліотека освоює функції навігації в світових наукометричних системах, здійснює підвищення публікаційної активності та видимості науковця в системі наукових комунікацій, а також підготовку для ректорату інформаційно-аналітичних матеріалів бібліометричного спрямування [2, с. 39]. Для задоволення інформаційних потреб учених університету бібліотека вивчає і досліджує процеси створення ресурсів, розвиток та використання мережевих технологій, забезпечує доступ до власних та світових продуктів, здійснює пошук ефективних методів обслуговування користувачів, впроваджує різноманітні методи вимірювання, надає допомогу з перевірки академічних текстів на плагіат. Бібліотека прагне, щоб рівень наданих нею послуг відповідав європейським стандартам, активно розвиває новий напрям діяльності, впроваджує цифрові послуги із супроводу університетської науки: організація Інституційного репозитарію; видавництво; інтеграція наукових публікацій до наукового інфорпростору. Бібліотечні сервіси надають університетській бібліотеці нових рис, якими є: зміщення вектора уваги бібліотек до пріоритетності надання послуг автору-вченому; активне партнерство бібліотеки на всіх стадіях життєвого циклу наукового дослідження: інформування та надання доступу до документів, розповсюдження, аналіз та оцінки результатів досліджень.

Стратегію діяльності бібліотеки вбачаємо у напрямі інформаційно-аналітичного моніторингу та бібліометричного аналізу системи документальних комунікацій університету, створення передумов для представлення науковців у міжнародних реферативних базах і пошукових системах (Scopus, WoS, Google Scholar та ін.). У бібліотеці відкрито безкоштовний доступ до баз даних Web of Science Core Collection та Scopus.

Комунікаційна ситуація в сучасному суспільстві кардинально змінилася з появою Інтернету, який спричинив глобалізацію соціальних комунікацій, перевів більшість мас-медіа у віртуальний простір. Значна частина споживачів інформації перетворилася на активних користувачів глобальної мережі, отримуючи новини з крос-медійних ЗМІ. Переваги таких ресурсів очевидні: швидкість, оперативність інформування читачів, супровід текстових повідомлень фото-, відео- й аудіоматеріалами, можливість онлайн-передавання даних, розширеного пошуку детальної інформації з обраної теми на інших ресурсах тощо [11].

В умовах розгортання медіапростору процеси формування високотехнологічного комунікаційного середовища призводить до розвитку нових форм соціальної взаємодії. Пріоритетні позиції новітніх медіа в сучасному світі культивують розвиток віртуального простору. Нині бібліотеки є активними користувачами всесвітньої мережі, зокрема й соціальних онлайн-платформ. Упровадження новітніх медіа у практику бібліотеки дає можливість отримувати сучасні інструменти впливу та формувати стратегії зі стимулювання та залучення до своєї діяльності аудиторії, зміцнювати соціальні зв'язки. Зростання значущості мережевої комунікації на основі використання новітніх медіа, по-

силення їх визначальної ролі у формуванні соціальної реальності, поява нових способів збереження, консолідації, актуалізації та представлення інформації, засобів комунікаційної взаємодії сприяє піднесенню ролі бібліотек у медіа середовищі [12, с. 17]. Отже, бібліотека в медіапросторі сучасності реалізовує нові напрями діяльності, що характеризуються відкритістю, гетерогенністю представлення інформації, саморозвитком, багатоканальністю, пріоритетом горизонтальних зв'язків тощо.

Зміни культурного статусу бібліотеки в сучасний період, що характеризується зростаючим поширенням інформації за допомогою Інтернету, обумовлює становлення принципово нових форм комунікації в системі «Користувач–Бібліотека». Ці прогресивні зміни виражаються в осмисленні нових можливих підходів до обслуговування відвідувачів бібліотек. Успіх бібліотеки у сучасному віртуальному просторі ґрунтується на тісному взаємозв'язку з користувачем, вивченні та прогнозуванні його інформаційних потреб, створенні різноманітних продуктів, надання інформаційних послуг.

Комунікаційна ефективність бібліотеки досягається за умови якості бібліотечно-інформаційних ресурсів та послуг, оперативного і комфортного інформаційно-бібліотечного обслуговування користувачів, забезпеченням широкого доступу до світових інформаційних ресурсів.

Вікно в Інтернет-простір найбільш ефективно розкривається через бібліотеку як координатора інформаційних потоків в сучасних науково-освітніх комунікаціях. Комунікаційні технології, які впроваджуються у діяльність бібліотеки підтримують функціонування веб-сайту, сторінок у соціальних медіа різноформатного контенту (текстові, аудіо, графічного формату).

З метою популяризації бібліотеки, її продуктів та послуг активно використовують сучасні інструменти Інтернет-маркетингу. Система комунікаційних каналів Інтернет-маркетингу включає наступні складові: веб-сайт бібліотеки як головний засіб комунікації та інструмент Інтернет-навігації; електронна пошта, миттєві повідомлення, RSS-стрічки, соціальні мережі, блоги, форуми, фото та відеохостінги [15].

Сайт бібліотеки є вагомим джерелом інформації як про бібліотеку педуніверситету, так і про її ресурси у сучасному інформаційному просторі. З метою спрощення орієнтації користувачів в Інтернет-просторі бібліотеки сформовано проморолик: «Візитка сайту бібліотеки» та вдосконалено систему доступу до зовнішніх ресурсів. Розроблено комплексну методику пошуку та відбору видань у базах даних електронного каталогу та мережі Інтернет за темами науково-дослідної діяльності.

Для популяризації власної діяльності бібліотека ВДПУ активно використовує різні форми та канали комунікації: інформаційні портали, електронні колекції, репозитарій, блоги, форуми, соціальні мережі, де регулярно інформує відвідувачів про актуальні події, ресурси та масові заходи. З 2010 р. діє бібліотечний блог. У блозі в рубриці «Радимо прочитати» бібліотека виставляє «Топ

книг» зарубіжної та української літератури, що сприяє пропаганді книги, залученню молоді до читання. З 2012 р. бібліотека присутня у мережі Facebook, Google +, зокрема веде канал на YouTube.

Оскільки молодь орієнтується на аудіовізуальну інформацію, використовуються буктрейлер: короткий відеоролик за мотивами книги, основне завдання якого – яскраво і образно розповісти про книгу, зацікавити, заінтригувати читача, спонукати до читання.

Сьогодні актуальними інструментами сучасної комунікації є мобільні технології. Здійснено адаптивну верстку сайту з метою коректного відображення всіх його сторінок на екранах мобільних пристроїв, таким чином залучаючи користувача до комунікаційного процесу. Перехід на віртуальне інформування значно розширює діапазон взаємодії бібліотеки з навчально-педагогічною, науковою, студентською спільнотами.

Сучасний читач бібліотеки являє собою сукупність різних іпостасей: читач, користувач, споживач, аналітик, інформаційний експерт, співтворець та ін. Сьогодні «... формується новий тип читача, фактично партнера бібліотеки, котрий виріс на цифровій культурі і грамотності» [13].

До послуг користувачів у бібліотеці функціонують 5 читальних залів, зокрема 2 електронні зали на 76 автоматизованих робочих місць. В організації читальних залів бібліотеки всі рішення спрямовані на створення зручного, комфортного для користувача середовища, будь-яких видів можливого інформаційного сервісу для потреб користувачів з урахуванням їх уподобань, особистих побажань і зручностей.

Прикладом індивідуальних форм комунікації є робота бібліотекаря з читачем на пунктах видачі літератури: в читальних залах, на абонементях. В електронних залах здійснюється пошук у базах даних електронного каталогу та надаються компетентні довідки щодо інформаційного пошуку. Працівники бібліотеки проводять індивідуальне інформування про паперові та електронні ресурси бібліотеки, інноваційні бібліотечні сервіси. Можна навести безліч випадків взаємодії користувачів і співробітників бібліотеки в рамках створення інформаційних продуктів, технологій тощо. Це дає змогу стверджувати про появу нової моделі відносин між бібліотекою та користувачем, яка базується, перш за все, на двосторонньому інтересі та взаємовигідному партнерстві [16, с. 88].

Однією з основних інформаційних послуг, що надає бібліотека, є виконання бібліографічної довідки. Консультація читача з бібліографом, залучення його до процесу інформування набуває важливе значення в процесі комунікації. Важливе значення надається індивідуалізації взаємин бібліотекаря і конкретного користувача, що реалізується як при виконанні разових запитів читачів, так і в роботі з постійно діючими запитами в рамках розвитку форм диференційованого бібліографічного інформування з обов'язковим зворотним зв'язком, що дозволяє уточнювати уявлення про потреби абонементів.

Бібліотека забезпечує майбутнім педагогам ефективну інформаційну підтримку щодо професійної самоосвіти, самовиховання та саморозвитку, що відбувається на теренах книгозбірні та сприяє розвитку загальної і професійної педагогічної культури, компетентності, виступає передумовою ефективною майбутньої професійної діяльності вчителя.

Робота бібліотеки проводиться також за такими напрямками, які створюють можливість спілкування на всіх рівнях з використанням групових форм комунікації.

Доступ до значних інформаційних ресурсів вимагає високого рівня інтелекту та володіння основами науково-інформаційної діяльності. У бібліотеці ведеться активна робота з навчання інформаційної культури, проводяться тренінги та майстер-класи, провідні фахівці бібліотеки систематично знайомлять користувачів з основами інформаційних та бібліотечно-бібліографічних знань. Для наукових працівників університету проводяться семінари-тренінги з базових питань інформетрії, зокрема бібліометрії.

Бібліотека педуніверситету долучається до Міжнародного Тижня Відкритого Доступу, коли світова наукова спільнота проводить заходи, спрямовані на поширення Руху Відкритого Доступу в світі. Для викладачів університету працівники бібліотеки організують заходи, спрямовані на забезпечення відкритості досліджень, обираючи для обговорень найактуальніші питання: авторське право, академічна доброчесність та розміщення електронних публікацій, що подаються до репозитарію.

Надзвичайно ефективними та корисними є «Дні кафедри», «Дні інформації», «День фахівця». Ці заходи мають за мету не тільки популяризацію бібліотечного фонду, а також сприяють налагодженню співпраці з викладачами та студентами. Бібліотека організовує оглядові лекції-семінари з метою ознайомлення з електронними ресурсами бібліотеки.

Ефективність сприяння інноваціям у освітньо-педагогічному процесі в значній мірі залежить від стану взаємодії бібліотеки та університету, що функціонують в єдиному інформаційному просторі, виконують стратегічне завдання – забезпечення підготовки освітян на вимогу сьогодення. Бібліотека вмонтована у соціальне життя університету, тому закономірне виконання низки важливих соціально-виховних функцій, серед яких: інформаційно-комунікативна (духовне зближення близьких за уподобаннями людей) та соціоінтеграційна (різнопланова допомога у процесі влиття користувача у соціум).

Бібліотека здійснює не лише інформаційне забезпечення навчально-виховного процесу, але й сприяє виробленню ціннісних орієнтацій, впливає на формування у стінах закладу інтелектуального та культурного середовища – того особливого ґрунту, на якому спільні зусилля викладачів, студентів та бібліотекарів приносять життєстверджуючі плоди. Саме в такій синергії особистість набуває культурно-духовних цінностей у безпосередній залежності від культурного середовища, простору, в якому відбувається її соціалізація і який є зо-

внiшнiм чинником її культурного зростання. Бiблiотека, залишаючись мiсцем духовностi, спiлкування, просвiтницьким осередком, сприяє формуванню гармонiйної, морально досконалої особистостi. Поєднуючи традицiйнi та електроннi ресурси, iндивiдуальнi та корпоративнi методи, бiблiотека Вiнницького педунiверситету здiйснила масштабне коло завдань щодо впровадження новiтнiх технологiй та трансформацiї освiтянської книгозбiрнi у сучасний центр освiти, духовностi i психологiчного розвантаження.

Творча взаємодiя «студент–викладач–бiблiотека» створює умови для впровадження iнновацiйних методик навчально-виховного процесу, формування творчої особистостi педагога, його професiйної майстерностi.

Нового змiсту й форм набуває культурно-просвiтницька робота бiблiотеки як засiб комунiкацiї зi студентською аудиторiєю. Проведення спiльних заходiв помiтно зближує бiблiотеку зi студентством, особливо це стосується новiтнiх форм масової роботи. Спiльно з радою студентського самоврядування проводяться рiзноманiтнi конкурси (конкурс-фотовиставка «Книги, якi ми читаємо») студенти унiверситету взяли участь у конкурсi читцiв-декламаторiв «Поетичнi вiражi», органiзованого методичним об'єднанням ЗВО м. Вiнницi.

Iнновацiйнi технологiї, зокрема застосування мультимедiйних ресурсiв, якiсно впливають на створення i передавання iнформацiї пiд час проведення бiблiотечних заходiв. Мультимедiйнi форми донесення iнформацiї викликають зацiкавленiсть, посилюють психологiчне сприйняття i глибину засвоєння.

Вектором соцiокультурної дiяльностi бiблiотеки є креативнiсть, неординарнiсть рiшень, нова iнтерпретацiя традицiйного. Бiблiотекар сьогоднi – це творча людина, яка цiкавиться питаннями науки, культури, мистецтва, постiйно навчається, здобуває знання з педагогiки та психологiї, вивчає та впроваджує iнновацiйнi бiблiотечнi технологiї. Колектив книгозбiрнi перебуває у постiйному творчому пошуку, видозмiнює iснуючi, стандартнi форми i методи роботи з користувачем та впроваджує новi з метою зацiкавлення сучасного користувача.

Особливе мiсце в процесi комунiкацiї займає виставкова дiяльнiсть. Книжкова експозицiя є засобом впливу на формування читацьких iнтересiв та важливою складовою культурно-просвiтницької роботи. Саме творчо органiзована виставка дає змогу судити про вiдношення до читача та стиль дiяльностi бiблiотеки – творчий або формальний. Останнiми роками значно збагатилася палiтра рiзноманiтних видiв та форм виставкової дiяльностi. Серед них особливою популярностю користуються такi: експозицiї новинок i «забутих» книг, тематичнi виставки, виставка-вiкторина, виставка-кросворд, виставка-дискусiя, експрес-виставка та iн.

Традицiйно щорiчно проводиться iнформацiйний перегляд «Фестиваль виставок», який за своїм рiзноманiттям та оформленням привертає увагу студентiв та викладачiв («Магiя старих книг», «Скарбницi iсторiї людства: до року охорони культурної спадщини України», «Великоднi свята українцiв», «Скарби сакральної архiтектури», «Оселi муз», «Театр – це життя: до мiжнародного дня

театру», «Танець – це вічний рух: до дня танцю» та ін.). Популярною є така форма роботи, як книжкова інсталяція, мета якої привернути увагу до друкованого слова, максимально розкрити зміст книжкових ресурсів, створити привабливу експозицію, своєрідну фотозону для «селфі».

В організації масових заходів бібліотека активно використовує електронні форми роботи, які дають можливість подати інформацію яскраво, динамічно, сучасно. Мультимедійні форми донесення інформації викликають зацікавленість, посилюють психологічне сприйняття і глибину засвоєння матеріалу, сприяють формуванню естетичних смаків. Застосовуючи сучасні технології, бібліотека активно впроваджує таку форму виставкового експонування документів, як віртуальну виставку. Перевагами віртуальної виставки є необмеженість терміну експонування документів та можливість дистанційного перегляду без відвідування бібліотеки у будь-який час. Завдяки застосуванню мультимедійної інформації та гіпертекстових посилань значно розширюються можливості для повноцінного сприйняття документів та їх додаткового пошуку. Віртуальні виставки набувають форми бібліотечного електронного інформаційного продукту та публікуються на сайті бібліотеки, що дає можливість для перегляду великих груп людей.

Серед нових форм діяльності бібліотеки: проектна та музейна діяльність; віртуальне інформування тощо. Бібліотека популяризує новинки літератури, знайомить студентів з творчістю відомих поетів та письменників. Започатковані такі форми роботи як творчі зустрічі, літературно-розважальні програми, конкурси, мультимедійні презентації, краєзнавчі мандрівки.

З 2014 року функціонує Виставкова музейна зала раритетних книг, основу якої складають: книжкові колекції рідкісних і цінних видань (книги до 1917 р. в.); колекції викладачів університету; факсимільні і мініатюрні видання; унікальні дарунки авторів та видавців; книги з автографами авторів; цінні видання з педагогіки та психології, видання краєзнавчого характеру тощо [1]. Виставково-музейна зала здійснює просвітницьку роботу методом екскурсійного обслуговування. Її відвідувачами були представники МОН України, делегації освітян з Австралії, Німеччини, Польщі, Румунії, колективи освітян та профспілкові делегації з багатьох міст України, учні шкіл та колеги з інших бібліотек міста та області.

Розкрити творчий потенціал обдарованої молоді сприяє робота клубів, студій, гуртків. У рамках книжкового клубу «Автограф», творчого клубу «Креативне рукоділля», літературно-мистецької студії «Гармонія» організовуються цікаві зустрічі, створюються сприятливі умови для спілкування та організації дозвілля. Бібліотечний клуб за інтересами – це спосіб масової роботи з різними групами читачів, який набув популярності завдяки можливості його учасників скористатися активними формами спілкування: дискусіями, обговореннями, диспутами.

У системі комунікаційної діяльності бібліотеки, зокрема наукової, особливе місце займають події комунікації, які є основною технологією формування її репутації та іміджу в сучасних соціокультурних умовах. До числа заходів, що мають ознаку подієвості відносяться конференції, семінари, круглі столи, професійні свята, ювілеї, інтерв'ю, виступи [14].

Бібліотека є учасником регіональних, всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференцій, семінарів, форумів, традиційно бере участь у регіональних педагогічних читаннях, присвячених В. О. Сухомлинському. Фахівці бібліотеки виступають з доповідями, презентаціями, проводять огляди та перегляди літератури. Однією з важливих форм групової комунікації є також участь у конференціях з педагогічної практики, на яких студентів знайомлять з навчально-методичною літературою для підготовки та успішного проведення практики у навчальних установах, організують тематичні виставки «Майбутнім педагогам», проводять тематичні перегляди «В країні цікавих уроків», презентують літературу, де друкується досвід роботи вчителів, методика проведення занять у школі тощо. Тим самим роблять свій внесок у виконання важливого завдання з формування компетентності майбутнього вчителя.

Визначною подією є відзначення Міжнародного дня бібліотек, ювілеїв бібліотеки. Бібліотекарі організують яскраве свято з урочистими зборами, проводяться конкурси «Бібліомагія», «Бібліопані», відбувається демонстрація бібліопортфоліо «Ми – команда одностайців». Кращі працівники бібліотеки відзначаються керівництвом університету, міста, області.

Для проведення масштабних заходів бібліотека використовує в якості майданчиків територію університету. Пропаганда та популяризація читання проводиться також за межами бібліотеки – Бібліо-time (заходи під час перерви), на яких бібліотекарі спілкуються зі студентами та знайомлять їх з літературою за темами: «Профорієнтація», «Новинки бібліотеки», «Світове мистецтво», «З перлин народної творчості», «Профілактика девіантної поведінки підлітків», «Дитячі соціальні мережі: безпека та он-лайн загрози», «Робота з обдарованою молоддю» та ін. Під час проведення Open-air (заходи на відкритому повітрі) студентам пропонують літературу конкретної тематики: «Інновації в світі», «Виховання обдарованої молоді», «Світове мистецтво», «Поезія та проза бабиного літа». Букросинг – ще одна форма роботи із залучення до друкованого слова, це постійно діюча виставка-обмін «Від серця до серця».

Як форма бібліотечної масової комунікації набуває популярності флешмоб. До Всеукраїнського дня бібліотек та Всеукраїнського дня працівників освіти бібліотекарі організували флешмоб «Книга – вчитель», яким привітали освітян та ще раз підтвердили значимість та важливість книги у житті людини, зокрема вчителя, вбачаючи спорідненість професії вчитель та бібліотекар у процесі навчання та виховання майбутнього освітянина. Книга, кольорові повітряні кульки та букети осінніх квітів були основними символами вітального флешмобу.

Мета такого інноваційного дійства – ще раз підтвердити істину, що вчитель і книга – дві невід’ємні складові.

У нашій бібліотеці набули розповсюдження акції, мета яких – залучити до читання якомога більше людей: «Подаруй бібліотеці сучасну книгу»; «Від серця – до серця». Працівники бібліотеки організували акцію «Кинь цигарку – отримай цукерку!», що мала на меті пропаганду здорового способу життя у молодіжному середовищі.

Бібліотека долучається до благодійних акцій, активно співпрацює з волонтерськими організаціями університету та міста. Серед благодійних акцій бібліотеки – акція «Підтримаймо своїх» – спрямована на підтримку учасників антитерористичної операції; акція «Допомогти так легко» – передбачала збір художньої літератури для військового госпіталю. Благодійний проект «Заради дитинства» спрямована на підтримку дітей-сирів обласного дитячого будинку «Гніздечко» тощо.

Набуває популярності серед бібліотек, зокрема університетських, створення на їх території центрів для спільної роботи – хабів чи коворкінгів [7].

Коворкінг (від англ. *co-working* – *спільно* працювати) у широкому сенсі означає модель організації роботи людей з різним типом зайнятості у єдиному робочому просторі; у вузькому – колективний офіс. Тобто це модель роботи, в якій учасники, залишаючись вільними й незалежними, використовують загальний простір для своєї діяльності. Метою таких центрів у бібліотеках є об’єднання людей для спілкування, творчої та соціальної взаємодії, обміну досвідом та саморозвитку. Вони надають можливість попрацювати у «зоні тиші», або, навпаки, скористатися зоною для колективного спілкування – обговорити перспективні ідеї з партнерами в спеціальному місці, яке стимулює групове креативне мислення [5]. Компанією інтелектуальних технологій за ініціативою факультету історії, етнології і права у бібліотеці було проведено педагогіко-економічний турнір з управління бізнес-процесами. До 25-річчя Суспільної Служби Вінниччини в бібліотеці ВДПУ відбулася її презентація.

Дозвіллєва функція книгозбірні значно розширяє організацію соціокультурної діяльності шляхом участі у різноманітних загально університетських та міських заходів, які позитивно впливають на становлення особистості студентів, сприяють формуванню якісно нових ціннісних орієнтирів і пріоритетів. Помітний внесок бібліотеки і у профорієнтаційну роботу університету, що передбачає організацію екскурсій для учнів шкіл міста та області, участь у Днях відкритих дверей. Бібліотекарі є активними учасниками Всеукраїнських «диктантів єдності». Працівники бібліотеки беруть участь у культурно-просвітницькому житті університету (Дні народознавства, Дні працівників освіти). До Міжнародного дня студента у бібліотеці розташовується локація студентських квестів («Birthday’s – квест», «Про профспілку»).

Разом з колективом університету бібліотека долучається до загально міських урочистостей (День міста, День Європи), організовує книжкові виставки

(«Вінниця – місто моє рідне», «Вінницький педагогічний плекає мудре, добре, вічне...»), проводить майстер-класи, презентують творчі доробки бібліотекарів. Традиційно читальні зали бібліотеки – майданчики проведення заходів у рамках Міжнародного фестивалю оповідання «Intermezzo», який проводиться Вінницькою міською радою, літературно-меморіальним музеєм М. М. Коцюбинського під патронатом міського голови.

Серед користувачів бібліотеки є студенти з особливими потребами. Аби допомогти їм у навчанні, а також самоствердитися, повірити в себе, інтегрувати в соціум, бібліотека з особливою увагою ставиться до такої категорії, сприяє включенню в життя університету та бібліотеки, надає «пільговий» доступ до інформаційних ресурсів, за бажанням – можливість користуватися «нічним абонементом», проводить консультації для роботи з комп'ютером та Інтернетом, організовує цікаві культурно-просвітницькі заходи, майстер-класи у клубі «Креативне рукоділля» [3, с. 32].

У Вінницькому педуніверситеті відбувся Міжнародний конгрес з спеціальної педагогіки, психології та реабілітології «Освіта дітей з особливими потребами: від інституалізації до інклюзії», до участі в якому долучилася освітянська книгозбірня. Також бібліотека приєдналася до відзначення Міжнародного дня людини з синдромом Дауна, організувала книжково-ілюстративні виставки: «Сонячні діти», «Всі ми рівні, всі ми різні». Спільно з ГО «Вінниця. Даун Синдром» брали участь у оформленні фотовиставки «Ми різні, але ми серед вас!» та у благодійній акції.

Обслуговування користувачів з особливими потребами передбачає дистанційний доступ до ресурсів бібліотеки. Працівники бібліотеки розробляють веб-середовище дистанційного навчання. Значну допомогу у популяризації інклюзивного навчання надає сайт бібліотеки, на якому представлені матеріали для людей з особливими потребами: візитка сайту, віртуальна аудіополиця художніх творів, посилання на корисні сайти. З метою сприяння інклюзивній освіті на сайті сформовано «аудіополицю» творчості українських та зарубіжних письменників на базі аудіовізуальних видань медіатеки та представлено їх в «Літературній вітальні» бібліотеки. Дана робота сприятиме залученню до комунікаційного процесу людей з особливими потребами.

Стратегією діяльності книгозбірні є створення інклюзивної бібліотеки, основними критеріями якої є: доступність бібліотеки, її ресурсів і послуг; інноваційні методи обслуговування та надання адаптованих ресурсів для користувачів з особливими потребами; упровадження інформаційно-просвітницької діяльності шляхом участі у конференціях, семінарах, засіданнях за круглим столом, тренінгів, майстер-класів з питань організації інклюзивної освіти; взаємодія з кафедрами університету, бібліотеками, громадськими об'єднаннями тощо. Сучасна бібліотека ЗВО прагне стати інституцією, за допомогою якої задовольнятимуть і хоча б частково вирішуватимуть соціальні проблеми діти та молодь з обмеженими фізичними можливостями.

У бібліотеці розроблено та діє Кодекс корпоративної культури, який визначає етичні норм і принципи у процесі взаємодії із зовнішніми щодо бібліотеки структурами (факультетами університету, науковими бібліотеками, діловими партнерами, громадськими організаціями, засобами масової інформації та ін.).

Задоволення інформаційних потреб користувачів передбачає активну взаємодію бібліотечних фахівців та користувачів як рівних партнерів у діловому спілкуванні. При спілкуванні працівники бібліотеки орієнтуються на доброзичливі, етичні відносини, дотримуються найвищого принципу етики: «Повага до читачів і колег – запорука успіху в трудовій діяльності». Бібліотекарі вміють дивитися на бібліотеку «очима читача».

У відносинах із зовнішніми структурами бібліотека виступає за відкриті й чесні взаємовідносини, дотримується високих стандартів ділової етики, керується такими принципами: відповідальність і послідовність при виконанні своїх зобов'язань; наслідування етичних принципів; достовірність інформації, що надається; відкритість та інформаційна прозорість.

Бібліотека продовжує членство в Українській та регіональній бібліотечних асоціаціях, співпрацює з бібліотеками різних відомств, здійснює корпоративну діяльність з формування інформаційних ресурсів. Активним чином книгозбірня долучається до участі у проектах, конкурсах Української бібліотечної асоціації та регіональної Асоціації бібліотек Вінниччини, заходах методичного об'єднання бібліотек ЗВО м. Вінниці.

Взаємодіючи із засобами масової інформації, співробітники бібліотеки: надають інформацію про діяльність бібліотеки; діють в інтересах бібліотеки та університету, підтримують їх імідж, не допускають поширення недостовірної інформації.

Діяльність бібліотеки постійно відображається в інформаційній програмі кафедри журналістики «Епізоди», на шпальтах університетської газети «Педагог», у виданнях Асоціації бібліотек Вінниччини «Наші новини». Працівники бібліотеки виступають на місцевому радіо, телебаченні. Для інформування про роботу бібліотеки та її послуги: поновлюється Web-сайт бібліотеки, гостьова книга, блог; оформляються інформаційні стенди «Бібліотечні вісті»; видається інформаційний листок «БібліоАс».

Висновки і перспективи подальших досліджень. На досвіді роботи бібліотеки ВДПУ ми показали, як реалізується комунікаційна функція освітянської книгозбірні, а саме: формування комунікаційного середовища, створеного в процесі взаємодії комунікантів і роль бібліотеки як комунікаційного посередника (передавача інформації) між користувачем і джерелом знань.

Актуальним для бібліотек є створення нових умов комунікації, які слугували би кращому розумінню потреб та векторів орієнтації аудиторії. Основними технологіями віртуалізації бібліотек мають стати соціокомунікативні: медіарейлінгз, технології соціального медіа маркетингу, вірусного маркетингу, краудсорсингу, краудфандингу тощо. Їхня ефективність базується на потенціалі

соціальної активності споживачів, який перевершує резерв наявних кадрових, адміністративних, техніко-технологічних ресурсів бібліотеки.

Всі заходи, які виконує освітянська книгозбірня, мають велике значення у реалізації комунікаційної функції бібліотеки для досягнення взаємодії з цільовими аудиторіями і в підсумку – формування громадської думки про бібліотеку, створення її іміджу, підвищення престижу бібліотеки як соціальної інституції, здатної допомогти молодій людині з обмеженими можливостями інтегруватися в навчальному середовищі.

Модернізації бібліотеки, формуванню бібліотеки відкритого доступу, підвищенню ефективності збереження та використання інформаційно-бібліотечних ресурсів, підвищенню престижу бібліотеки та університету загалом сприяють стратегічні напрями соціально-комунікаційної діяльності бібліотеки, що передбачає:

- розширення партнерства і співробітництва з різними організаціями, бібліотеками і науковими, освітніми інституціями України та світу, видавництвами, меценатами та іншими особами з питань формування фондів, придбання комп'ютерного обладнання, реставрації раритетів тощо;
- укріплення міжнародних зв'язків з питання формування фондів, ресурсозабезпечення, обміну досвідом, проведення форумів і конференцій; розвитку проектної діяльності, участі у національних і міжнародних проєктах і конкурсах;
- впровадження інновацій, сучасних досягнень як у бібліотечно-інформаційній сфері, так і у вищій освіті, що допомагає підвищити ефективність і якість задоволення освітніх і наукових запитів й потреб.

Бібліотека, як важлива структура у соціально-комунікаційному просторі університету, змінюється під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників, адаптується до змін, впроваджує інновації у роботу та заслужено одержує якісне визначення своєї діяльності.

Список використаної літератури:

1. Білоус В. Діяльність виставково-музейної зали бібліотеки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського / В. Білоус // Бібліотечний форум: історія, теорія і практика. – 2016. – № 4. – С. 31–32.
2. Білоус В. С. Електронна бібліотека вищого навчального закладу як середовище швидкого доступу до інформації / В. Білоус // Електронні інформаційні ресурси: створення, використання, доступ : зб. матеріалів Республік. наук.-практ. Інтернет-конф. (Вінниця, 12–18 квіт. 2010 р.) – Вінниця, 2010. – С. 29–39.
3. Білоус В. С. Інклюзивне середовище бібліотеки: стратегія розвитку / В. Білоус // Інклюзивна освіта як індивідуальна траєкторія особистісного зростання дитини з особливими освітніми потребами : зб. матеріалів 2-ї Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (Вінниця, 8–9 листоп. 2018 р.) – Вінниця : Меркьюрі-Поділля, 2018. – Вип. 1. – С. 31–34.
4. Білоус В. С. Формування та використання електронних ресурсів у бібліотеці Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського / В. С. Білоус // Наук. пр. Держ. наук.-пед. б-ки України ім. В. О. Сухомилинського. – 2010. – № 2. – С. 210–215. – Відомості доступні також через Інтернет: <http://journals.dnpg.gov.ua/article/view/75423/74312> (дата звернення: 08.07.2019).

5. Вітвіцька О. Коворкінг-центр в бібліотеці – безліч можливостей для тебе і твоєї справи [Електронний ресурс] : [презентація] / О. Вітвіцька. – Електрон. дані (18 слайдів). – Кам'янець-Подільський, 2016. – Режим доступу: <https://ru.calameo.com/read/004778310067c7076580a> (дата звернення: 08.07.2019). – Назва з екрана. – Flash-презентація.
6. Давидова І. Соціально-комунікаційна теорія бібліотечної діяльності : становлення та шляхи розвитку / І. Давидова // Бібл. вісн. – 2014. – № 6. – С. 8–12.
7. Киричок І. В. Коворкінг в університетській бібліотеці: локація для співпраці / І. В. Киричок // Бібліотеки і суспільство: рух у часі та просторі : матеріали 3-ї наук.-практ. Інтернет-конф. (Харків, 22–29 жовт. 2018 р.). – Харків : ХНМУ, 2018. – С. 32–35.
8. Колеснікова Т. Еволюція комунікаційних моделей діяльності бібліотек ВНЗ в умовах інформатизації / Т. Колеснікова // Бібл. вісн. – 2013. – № 2. – С. 17–24.
9. Комунікація [Електронний ресурс] // Вікіпедія : вільна енциклопедія. – Електрон. дані. – Україна, 2017, 14 берез. – Режим доступу: <https://bit.ly/2xS6s6s>. (дата звернення: 08.07.2019). – Загол. з екрана.
10. Копанєва В. Бібліотека в системі наукової електронної комунікації / В. Копанєва // Бібл. вісн. – 2007. – № 3. – С. 3–9.
11. Мариненко М. Орфографічні й лексичні помилки в крос-медійних змі: типологія, причини виникнення / І. Мариненко // Мова: класичне – модерне. – Київ : ДУХ І ЛІТЕРА. – 2017. – Вип. 3. – С. 227–235.
12. Мар'їна О. Бібліотека в медіапросторі сучасності / О. Мар'їна // Вісн. Кн. палати. – 2016. – № 3. – С. 17–20.
13. Онищенко О. Бібліотека і «цифрове» покоління: нова ситуація – нові форми роботи / О. Онищенко // Бібл. вісн. – 2016. – № 5. – С. 3–6.
14. Поперечна Л. А. Подієві PR-комунікації в реалізації комунікаційної стратегії наукової бібліотеки / Л. А. Поперечна, В. П. Здановська // Бібліотека. Наука. Комунікація. Стратегічні завдання розвитку наукових бібліотек : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 3–5 жовт. 2017 р.). – Київ, 2017. – С. 79–82.
15. Ростовцев С. С. Комунікаційна складова інтернет-маркетингу в бібліотечно-інформаційній сфері / С. С. Ростовцев // Вісн. Харків. держ. акад. культури. – Харків, 2015. – Вип. 45. – С. 189–195.
16. Серпухова В. Назустріч користувачу: діяльність бібліотеки медичного вишу у сфері партнерської взаємодії зі студентством / В. Серпухова, О. Озеркіна, М. Заговора // Бібліотеки і суспільство: рух у часі та просторі : матеріали 3-ї наук.-практ. Інтернет-конф. (Харків, 22–29 жовт. 2018 р.). – Харків : ХНМУ, 2018. – С. 88–92.
17. Трачук Л. Бібліотечний сегмент глобального інформаційного простору: основні засади розвитку / Л. Трачук // Вісн. Кн. палати. – 2017. – № 3. – С. 47–49.
18. Шипота Г. Концепт «комунікація» у системі бібліотекознавчих досліджень / Г. Шипота // Вісн. Кн. палати. – 2017. – № 8. – С. 28–32.

References

- [1]. Bilous V. Diiialnist vystavkovo-muzeinoi zaly biblioteky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho [The museum hall activity of the Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsiubynsky library]. *Bibliotechnyi forum: istoriia, teoriia i praktyka [Library forum: history, theory and practice]*. 2016, no 4, pp. 31–32.
- [2]. Bilous V. S. Elektronna biblioteka vyshchoho navchalnoho zakladu yak seredovyshe shvydkoho dostupu do informatsii [E-library of the university as the space of quick access to the information]. *Elektronni informatsiini resursy: stvorennia, vykorystannia, dostup: zbirnyk materialiv Respublikanskoï nauково-praktychnoi Internet-konferentsii [Digital informational resources: creation, usage and access: material collection of the republican scientific and practical Internet conference]*. Vinnytsia, 2010. pp. 29–39.
- [3]. Bilous V. S. Inkluzivne seredovyshe biblioteky: stratehiia rozvytku [The inclusive space of the library: development strategy]. *Inkluzivna osvita yak individualna traiektoriia osobystisnoho zrostantia dytyny z osoblyvymy osvithnyimi potrebamy: zbirnyk materialiv II Vseukrainskoi nauково-praktychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu (Vinnytsia, 8–9 lystopada 2018 r.) [Materials collection of the second All Ukrainian international scientific practical conference (Vinnytsia, November 8-9 2018)]*. Vinnytsia, 2018, vol. 1, pp. 31–34.
- [4]. Bilous V. S. Formuvannia ta vykorystannia elektronnykh resursiv u bibliotetsi Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho [Formation and useage of the digita; resources in the library of the Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsiubynsky]. *Naukovi pratsi Derzhavnoi nauково-pedahohichnoi biblioteky Ukrainy imeni V. O. Sukhomlynskoho [Proceedings of*

- the v. Suchomlynsky state scientific and pedagogical library of Ukraine*. 2010, no 2, pp. 210–215. Available at: <http://journals.dnbp.gov.ua/article/view/75423/74312>.
- [5]. Vitvitska O. Kovorkinh-tsentri v bibliotetsi – bezlich mozhlyvostei dlia tebe i tvoiei spravy [Coworking center in the library – many possibilities for you and your work]. Kamianets-Podilskyi, 2016. Available at: <https://ru.calameo.com/read/004778310067c7076580a>.
- [6]. Davydova I. Sotsialno-komunikatsiina teoriia bibliotечноi diialnosti: stanovlennia ta shliakhy rozvytku [Social and communicative theory of the library activity: formation and the ways of development]. *Bibliotечnyi visnyk [Library herald]*. 2014, no 6, pp. 8–12.
- [7]. Kyrychok I.V. Kovorkinh v universytetskii bibliotetsi: lokatsiia dlia spivpratsi [Coworkin in university library: a place for collaboration]. *Biblioteky i suspilstvo: rukh u chasi ta prostori: materialy III Naukovo-praktychnoi Internet-konferentsii (Kharkiv, 22-29 zhovtnia 2018 r.) [Libraries and society: the movement in time and space: materials of the third scientific and practical Internet Conference (Kharkiv, 22-29 October 2018)]*. Kharkiv, 2018, pp. 32–35.
- [8]. Kolesnykova T. Evoliutsiia komunikatsiinykh modelei diialnosti bibliotek VNZ v umovakh informatyzatsii [The evolution of the communicative models of the university library activity in the context of the informatization]. *Bibliotечnyi visnyk [Library herald]*. 2013, no 2, pp. 17–24.
- [9]. Komunikatsiia [Communication]. *Vikipediia: vilna entsyklopediia [Wikipedia: free encyclopedia]*. 2017, 14 bereznia. Available at: <https://bit.ly/2xCs6ss>.
- [10]. Kopanieva V. Biblioteka v systemi naukovoii elektronnoi komunikatsii [The library in the system of the scientific digital communication]. *Bibliotечnyi visnyk [Library herald]*. 2007, no 3, pp. 3–9.
- [11]. Marynenko M. Orfografichni y leksychni pomylky v kros-mediinykh zmi: typolohiia, prychny vynyknennia [Orphographical and lexical mistakes in cross-media: typology and causes of emergence]. *Mova: klasychne – moderne – postmoderne [Language: Classic – Modern – Postmodern]*. Kyiv, 2017, vol. 3. P. 227–235
- [12]. Marina O. Biblioteka v mediaprostori suchasnosti [Library in the modern media space]. *Visnyk Knyzhkovoii palaty [Bulletin of the Book Chamber]*. 2016, no 3, pp. 17–20.
- [13]. Onyshchenko O. Biblioteka i «tsyfrove» pokolinna: nova sytuatsiia – novi formy roboty [Library and “digital” generation: new situation – new forms of work]. *Bibliotечnyi visnyk [Library herald]*. 2016, no 5, pp. 3–6.
- [14]. Poperechna L. A., Zdanovska V.P. Podiievi PR-komunikatsii v realizatsii komunikatsiinoi stratehii naukovoii biblioteky [Event PR-communications in the realization of the communication strategy of the scientific library]. *Biblioteka. Nauka. Komunikatsiia. Stratehichni zavdannia rozvytku naukovykh bibliotek: materialy Mizhnarodnoi naukovoii konferentsii (Kyiv, 3–5 zhovtnia 2017 r.) [Library. Science. Communication. Strategic tasks of the development of the scientific library]*. Kyiv, 2017, pp. 79–82.
- [15]. Rostovtsev S. S. Komunikatsiina skladova internet-marketyngu v bibliotечно-informatsiinii sferi [Communicational component of the internet marketing in the library and information field]. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury [Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture]*. Kharkiv, 2015, vol. 45, pp. 189–195.
- [16]. Serpukhova V., Ozerkina O., Zahovora M. Nazustrich korystuvachu: diialnist biblioteky medychnoho vyshu u sferi partnerskoi vzaiemodii zi studentstvom [Towards to user: activity of the medical university library in the field of cooperation with students]. *Biblioteky i suspilstvo: rukh u chasi ta prostori: materialy III Naukovo-praktychnoi Internet-konferentsii (Kharkiv, 22-29 zhovtnia 2018 r.) [Libraries and society: the movement in time and space: materials of the third Scientific practical Internet conference (Kharkiv, 22-29 October 2018)]*. Kharkiv, 2018, pp. 88–92.
- [17]. Trachuk L. Bibliotечnyi sehment hlobalnoho informatsiinoho prostoru: osnovni zasady rozvytku [The library segment of the in global information space: main tasks of the development]. *Visnyk Knyzhkovoii palaty [Bulletin of the Book Chamber]*. 2017, no 3, pp. 47–49.
- [18]. Shypota H. Kontsept «komunikatsiia» u systemi bibliotekoznavchykh doslidzhen [The concept «communication» in the system of librarian research]. *Visnyk knyzhkovoii palaty [Bulletin of the Book Chamber]*. 2017, no 8, pp. 28–32.

Надійшла 04.08.2019 р.

Билоус В. С.,

директор библиотеки

Винницкого государственного педагогического университета

имени Михаила Коцюбинского,

ул. Острожского, 32, г. Винница, 21001, Украина

тел.: (0432) 27 59 46

e-mail: vspu.lib@gmail.com

ORCID: 0000-0003-2998-400X

БИБЛИОТЕКА – МНОГОВЕКТОРНЫЙ НАВИГАТОР В СОЦИАЛЬНО-КОММУНИКАЦИОННОМ ПРОСТРАНСТВЕ ВУЗА

В статье отражено применение информационно-коммуникационных технологий для эффективной реализации задач библиотеки. Акцентировано внимание на социально-коммуникационном аспекте библиотеки учреждения высшего образования, показаны основные направления деятельности по гармонизации использования социально-коммуникационной технологии в системе пользователь – библиотека. Представлен опыт работы библиотеки по разработке и внедрению новых методов коммуникационного взаимодействия между библиотекарем и пользователем. Раскрыта специфика и возможности коммуникации библиотеки в условиях широкого использования инструментария социальных медиа.

Ключевые слова: деятельность библиотеки, социальная коммуникация, библиотечная коммуникация, событийные коммуникации, информационно-коммуникационные технологии, библиотека Винницкого педуниверситета.

Bilous V. S.,

Head of the library of the

Vinnitsia State Pedagogical University

named after Mykhailo Kotsiubynsky

32 Ostrozskyi st., Vinnitsia, 21001, Ukraine

tel.: (0432) 27 59 46

e-mail: vspu.lib@gmail.com

ORCID: 0000-0003-2998-400X

THE LIBRARY IS A MULTI-VECTOR NAVIGATOR IN THE SOCIAL-COMMUNICATION SPACE OF THE INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION

Summary

The article reflects the use of information and communication technologies for the effective implementation of the tasks of the library of a modern higher educational institution. The emphasis is on the social and communicative aspect of the university

library. The main directions of harmonization of the use of social and communication technologies in the library user system are shown. The specifics and communication capabilities of the library are revealed in the context of widespread use of social networking tools. The experience of the library of Vinnitsa Pedagogical University is presented. The importance of the scientific activity of the library, the need to increase the presence of Ukrainian science in the global scientific information space and strengthen its influence in the world, the importance of studying the results of the implementation of innovative communication initiatives, the use of scientific methods of analysis, synthesis, analogy, comparison, forecasting are shown. Also shown is the relevance of the development of information and library services for research and development, improving the ranking of the university. The library provides effective information support for professional self-education, self-education and self-development. Innovative changes in the library are based on the project, personnel management, initiative activities of library staff and support from the administration and the rector. Particular attention is paid to the importance of mass events in the social and communication space of the university and the library, the introduction of new forms and methods of mass library activities, the expansion of partnerships and cooperation with various organizations, libraries, scientific and educational institutions.

Keywords: library activities, social communication, library communication, event communication, information and communication technologies, information and library services, institutional storage, scientific research, scientometric methods, university ranking, library of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

УДК 027.021:021.4:791.32.072.3

DOI: [http://dx.doi.org/10.18524/2304-1447.2019.2\(22\).180332](http://dx.doi.org/10.18524/2304-1447.2019.2(22).180332)

Бублик Оксана Григорівна,

молодший науковий співробітник,

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

пр. Голосіївський, 3, м. Київ, 03039, Україна

тел.: (044) 525 56 02

e-mail: bublickoxana@gmail.com

КІНОКРИТИКА ЯК СКЛАДОВА МЕДІАОСВІТИ У НАУКОВІЙ БІБЛІОТЕЦІ

Звернуто увагу на кінокритику, як обов'язкову складову кіноперегляду у науковій бібліотеці. Запропоновано розглядати кінокритику в науковій бібліотеці як процес, який складається з двох рівнів. Перший рівень – критика модератора чи/та спікера, другий – глядачів. Встановлено, що другий рівень медіакритики залежить від того, як була проведена медіакритика на першому рівні. Визначені очікувані результати від проведеної кінокритики обох рівнів.

Ключові слова: кіноперегляд, наукова бібліотека, кінокритика, соціокультурний розвиток особистості

За визначенням О. В. Федорова, медіаосвіта є процесом розвитку особистості за допомогою та на матеріалах засобів масової комунікації з метою формування критичного мислення, повноцінного сприйняття, інтерпретації, аналізу та оцінки медіатекстів, що у сукупності формує медіакомпетентність людини [7, с. 167]. Одним з соціальних інститутів, які беруть участь у медіосвіті, є наукова бібліотека. З-поміж медіапродуктів бібліотекарі активно залучають до соціокультурної діяльності кінотвори та водночас показ фільмів є затребуваними серед користувачів. Та для того, щоб перегляд кінострічок не закінчувався на емоційному обговоренні, співробітники наукової бібліотеки працюють над формуванням у глядачів критичного підходу.

Мета пропонованої роботи – визначити сутність кінокритики такої форми соціокультурної діяльності у науковій бібліотеці, як кіноперегляд, дослідити перспективи медіакритики фільмів на шляху до соціокультурного розвитку користувачів та встановити очікувані результати кінокритики після перегляду фільму.

Кінопоказ у бібліотеці є інноваційною формою соціокультурної діяльності. Більшість опублікованих робіт про методику аналізу фільмів стосуються закладів навчання. Це роботи О. В. Мурюкіної, О. І. Горбаткової, Л. М. Селиверстової, О. В. Федорова та інших. Левову частку складають доробки фахової медіакритики – журналісти, мистецтвознавці, працівники кіноіндустрії

(Н. А. Агафонова, Д. Н. Гиргель, О. П. Короченский та інші). Тож, наразі кінокритика у науковій бібліотеці мало висвітлена бібліотечними фахівцями.

На початку 2000-х років спеціаліст із медіосвіти О. В. Федоров провів анкетування, в якому взяло участь 10 країн. За цим дослідженням було встановлено, які завдання медіаграмотності респонденти вважають першочерговими. Зазначимо ті задачі, які за кількісними підрахунками досягли відмітки більше 50 відсотків схвалення: 1) розвивати здібність до критичного мислення (84,27 %), 2) формувати здібності до сприйняття, оцінки, розуміння, аналізу медіатекстів (68,88 %), 3) пропагувати демократичні гасла (61,89 %), 4) розвивати знання соціальних, культурних, політичних й економічних сенсів та підтекстів медіатекстів (61,54 %), 5) формувати комунікативні здібності особистості (57,34 %), 6) розвивати здібності до естетичного сприйняття, оцінки, розуміння медіатекстів, до оцінки естетичних якостей медіатекстів (54,90 %) [7, с. 166]. Виходячи з цих результатів, експерти різних країн вважають найважливішим завданням медіосвіти – критичне мислення. Власне за таку діяльність відповідає медіакритика.

Медіакритика – розумова діяльність із вивчення функціональності засобів масової комунікації та впливу медіапродуктів на суспільство, яка базується на критичному мисленні із застосуванням методів різних галузей наук. Напрямом медіакритики, яка піддає аналізу кінотвори, є кінокритика.

Пропонуємо розглядати кінокритику у науковій бібліотеці як процес, який складається з двох рівнів. Це пояснюється тим, що на першому рівні критика фільму здійснюється співробітником (модератором) або запрошеною для цього особою (спікером), який або які будуть проводити захід. На другому рівні – глядачі застосовують критичне мислення під час обговорення кіно після перегляду.

Розглянемо перший рівень кінокритики. Кіноперегляди є вельми популярними серед користувачів наукової бібліотеки, тому перегляди фільмів часто включають до програми соціокультурної діяльності установи. Відповідальність за вибір фільму лягає на бібліотекарів. У даному випадку співробітники бібліотеки можуть спиратися на рейтингові списки Американського кіноінституту (AFI), рецензії Гільдії режисерів Америки (DGA), результати Інтернет-ресурсів IMDb, списки переможців кінофестивалів ігрових фільмів (Канського, Берлінського, Каїрського, Шанхайського та інших), списки переможців кінофестивалів документального та короткометражного кіно (у Темпері, Оберхаузені, Кракові та інших містах), а також фахові видання з кінокритики. Наприклад, в Україні виходять такі періодичні видання про кіно, як «Cineticle», у Великобританії – «Empire», у Франції – «Cahiers du Cinema», в Японії – «Кінедзюн», у США – «Entertainment Weekly», у Польщі – «Film» тощо.

У науковій бібліотеці рекомендовано проводити кінопокази за такими жанрами кіно: драма, історичне кіно, біографічний, мелодрама та трилер. За ступенем достовірності відеоматеріалу бажано влаштовувати перегляд освіт-

ніх, документальних та науково-популярних кінострічок. Піджанрами документального кіно є: документально-біографічний, історико-документальний, документально-драматичний фільми. На наше переконання, при виборі кінотвору співробітник має керуватися тим, яка сформована концепція кінопоказів у науковій бібліотеці, відповідність сюжету фільму до поставленої мети, можливості для соціокультурного розвитку глядача, наближеність до реальних подій та вплив на психоемоційний стан відвідувача. У більшості випадків наукові бібліотеки влаштовують кіноперегляди драматичних та документальних фільмів. Наприклад, 10 квітня 2019 р. у Національній бібліотеці України імені Ярослава Мудрого відбувся кінопоказ документального кіно «Земля. Один вражаючий день» та 12 березня 2019 р. у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського кінопоказ драми «Останнє слово».

Після вибору фільму для кінопоказу у науковій бібліотеці співробітник має детально вивчити сюжет. Бажано ознайомитися з рецензіями, оглядами, прев'ю фахівців. Критичні статті можуть звернути увагу бібліотекаря на ті фрагменти, які приховані від ока глядача. Це можуть бути не тільки спецефекти (накладення графічних композицій, корекція кольору, фільтри імітування тощо). Якщо професійність акторів подекуди коментуються кіноманами, то робота оператора у більшості випадків залишається поза увагою. Тому судження про операторську роботу краще вивчати у фахових публікаціях. У цих же роботах можна дізнатися про режисерську роботу, тривалість зйомки, складність зйомки певного сюжету, першочерговий сценарій та його форматування упродовж знімального процесу тощо.

Безумовно, що бібліотекар під час перегляду помітив певні деталі, які не відображені серед знавців кіноіндустрії. Це може бути невідповідність реальним подіям та соціальним ролям, суб'єктивні історичні інтерпретації, адаптація сценарію по відношенню до оригіналу книги тощо. Зйомки фільму за мотивами книги вимагає від бібліотекаря досконалого володіння текстом. Якщо існують певні невідповідності, обов'язково сповістити про це глядачам. Так, наприклад, екранізована у 2012 р. книга «Біла гвардія» киянина М. Булгакова має, у першу чергу, вікову невідповідність акторів. Бібліотекаря варто дослідити акторський склад. Цікавою інформацією може стати: нагороди фільму, акторів та знімальної групи, касові збори, показ цього кіно у різних країнах, заборони, які призвели до скорочення метру.

Загалом усі отриманні бібліотекарем дані необхідно перевіряти, доповнювати, підтверджувати чи спростовувати. По завершенню цієї роботи, співробітнику необхідно скласти план-конспект обговорення. За ним проводиться не тільки опитування глядачів на предмет розуміння фільму, а й обмін результатами здійсненої кінокритики. Відповідно запитальник спікера та оголошена ним для глядачів інформація є наслідком медіакритики.

Під час коментування кіно бібліотекаря рекомендувано підготувати додаткові матеріали, електронну презентацію або/та залучити візуальні джерела (світлини, картини, раритетні об'єкти тощо). Спікер кінозустрічі (бібліотекар

або запрошена для цього особа) згідно розробленому плану-конспекту може залучати, наприклад, такі роздаткові матеріали як: стислі відомості про фільм, режисера, акторський склад, довідки про історичні події, скорочені біографії відомих постатей тощо. Зокрема, це може бути матеріал розроблений власне організаторами. Наприклад, пам'ятка про методику аналізу кінотвору. По завершенню перегляду фільму ці матеріали залишаються глядачам. Фактично роздаткові матеріали є результатом медіакритики спікера, бо таким чином, особа розставила акценти суб'єктивно. Також вважаємо за результати кінокритики спікера/модератора обрані візуальні джерела, які підсилюють оголошену інформацію та є властивими до кращого запам'ятовування.

Водночас бібліотекарям необхідно визначитися з теорією медіаосвіти, яка буде втілюватися у науковій бібліотеці. На сьогодні існує низка таких теорій. Як зазначає О. В. Федоров, зарубіжні медіаспеціалісти підтримують «практичну теорію», теорію «споживання та задоволення», ідеологічну теорію, тоді коли російські експерти є прихильниками естетичної теорії [7, с. 167]. Перерахуємо теорії, які можуть бути застосовні у науковій бібліотеці: 1) протекціоністська, 2) етична, 3) теорія розвитку «критичного мислення», 4) екологічна, 5) теорія джерела «задоволення потреб», 6) культурологічна, 7) естетична (художня), 8) семіотична та 9) соціокультурна. Власне вибір теорії медіаосвіти дозволить визначитися організаторам кіноперегляду, з якої точки зору буде відбуватися обговорення фільму, які аспекти сюжету будуть пріоритетними та на що звернути увагу глядачів. За таких умов робота буде організованою та скоротить коло питань від спікера до глядача.

Другий рівень кінокритики обраного фільму у науковій бібліотеці відбувається під час перегляду власне глядачами.

За О. П. Короченським медіакритика виконує такі функції: 1) інформаційно-комунікативну, 2) пізнавальну, 3) регулятивну, 4) корекційну, 5) соціально-організаторську, 6) просвітницьку та 7) комерційно-промоційну. Однак, виділені функції стосуються журналістської кінокритики. Втім, з них резонуючими для наукової бібліотеки є: 1) інформаційно-комунікативна, 2) пізнавальна, 3) регулятивна та 4) просвітницька. За допомогою першої функції здійснюється обмін інформацією, а також трансляція випрацьованих знань й оцінок. Пізнавальна функція виконується в умовах виконання глядачами (спікер + учасники кінозустрічі) моніторингу, аналізу, інтерпретації, прогнозування й оцінок. В рамках регулятивної функції здійснюється соціально-педагогічна функція, яка поєднує виховний та освітній аспекти. За допомогою просвітницької функції транслюється соціокультурний досвід поколінь, який примножує духовний розвиток особистості. Відповідно кінокритика виховує не тільки естетичні смаки, а й здійснює розповсюдження знань та формування сукупності вмінь (мотиваційних, контактних, інтерпретаційних, практико-операційних та креативних) [5, с. 223; 7, с. 167].

Для того, щоб надати характеристику медіакритики користувачів наукової бібліотеки, слід окреслити коло глядачів. У першу чергу відвідачами кінопе-

регляду є наукова спільнота (члени МАН, аспіранти, здобувачі, наукові співробітники, особи з науковим ступенем). З одного боку ці особи володіють інструментами критичного мислення, але, якщо вони не мають жодного стосунку до медіасфери, не є журналістами-кінокритиками та не є кінознавцями, модератору/спікеру кінопоказу необхідно працювати з глядачами-науковцями над формуванням критичного мислення щодо кінотвору.

Виходячи із функцій кінокритики слід зазначити, що у кінопереглядах можуть брати участь не тільки відвідувачі наукової бібліотеки, а й її співробітники. Це особливо стосується тих бібліотекарів, які безпосередньо контактують з користувачами. Як пропозицію, хочемо висунути ідею запровадження низки кінопоказів лише для працівників бібліотеки. Це пов'язано з прагненням налагодження комунікації в трудовому колективі, визначення прихованих мотивів співробітників, складання їх психологічного портрету та психіко-емоційного стану тощо. Головна мета такої пропозиції – покращення сервісного обслуговування користувачів на рівні спілкування.

Після визначення глядачів кінозустрічі у науковій бібліотеці, можна окреслити напрям/різновид кінокритики і далі вже її методологічний інструментарій. Кінокритику прийнято поділяти на такі види: 1) академічну (фахівці медіасфери), 2) професійну (журналістська, мистецтвознавська) та 3) масова/популярна (кіномани, загалом широка глядацька аудиторія) [4, с. 115]. Відповідно, відвідування кінопоказу наукової бібліотеки здебільшого необхідно віднести до масового/популярного виду кінокритики. Її головними ознаками є переважання емоційного сприйняття, сюжетного аналізу та дослідження художніх засобів.

На наше переконання, для здійснення кінокритики у науковій бібліотеці актуальною є запропонована схема Н. А. Агафонові. Білоруська дослідниця кіномистецтва пропонує п'ятирівневий аналіз фільму. Він складається з: 1) сюжетосполучення, 2) аналізу композиції та структури, 3) зображувальної та звукової образності, 4) синтаксису та 5) аналізу символіко-метафоричного надтексту. На першому рівні дослідження сюжетосполучення здійснюється: а) визначення головних тем та виду конфлікту, б) характеристика головних дійових осіб, в) визначення домінуючого принципу розповідності, типу драматургії й жанрових ознак. На другому рівні встановлюється логіка композиції фільму та типу її структури. На третьому досліджується художня фактура (аналіз аудіовізуальної образності). На четвертому рівні вивчається монтажний кадр та монтажна фраза. На п'ятому рівні відбувається дешифрування символіко-метафоричного надтексту кінотвору [1, с. 112, 113].

Очікуваними результатами кінокритики глядачів вважаємо: набуття нових знань, вміння практичного застосування отриманої інформації, вміння формувати власну думку, аргументувати її й поважати думку інших, вміння інтерпретувати медіатексти, вміння виділяти мотиви кінозйомки (політичні, ідеологічні, соціальні, комерційні), аналізувати та критично мислити по відношенню до кінотворів, формування естетичних смаків та культурної освіти.

Таким чином, проведення такої форми соціокультурної діяльності у науковій бібліотеці, як кіноперегляд, передбачає застосування кінокритики. Обраний бібліотекарем фільм піддається кінокритиці двох рівнів. На першому рівні кінокритику здійснює співробітник (модератор заходу) та спікер (запрошена для цього особа), на другому – глядач. На сприйняття учасником кінозустрічі фільму впливає думка (кінокритика) спікера, адже за його організації відбувається захід. Утім, у кінцевому ґатунку глядач підвищує свою медіакомпетентність та підвищує соціокультурний рівень.

Список використаної літератури:

1. Агафонова Н. А. Общая теория кино и основы анализа фильма / Н. А. Агафонова. – Минск : Тесей, 2008. – 392 с.
2. Гиргель Д. Н. Методика анализа кинопроизведения : учебная программа по дисциплине / Д. Н. Гиргель. – Минск : Беларус. гос. ун-т, 2010. – 9 с.
3. Короченский А. П. «Пятая власть»? Медиакритика в теории и практике журналистики / А. П. Короченский. – Ростов н/Дону : Изд. Рост. ун-та, 2003. – 283 с.
4. Маркина Ю. В. Медиакритика и кинокритика: аспекты медиаобразования и коммуникационные культуры / Ю. В. Маркина // Научные ведомости. Серия: Гуманитарные науки. – 2016. – Вып. 31, № 21(242). – С. 114–118.
5. Сулім А. Кінокритичні студії: форми, функції та методологічні підходи / А. Сулім // Вісн. Харків. держ. акад. культури. – 2014. – Вип. 44. – С. 218–225.
6. Федоров А. В. Ключевые теории медиаобразования / А. В. Федоров, А. А. Новикова // Преподаем журналистику : взгляды и опыт. – 2006. – С. 51–84.
7. Федоров А. В. Модель, синтезирующая задачи медиаобразования и медиакритики для эффективного развития медиакомпетентности и аналитического мышления будущих педагогов, их целенаправленной подготовки к медиаобразованию школьников // А. В. Федоров // Дистанционное и виртуальное обучение. – 2014. – С. 161–176.

References

- [1]. Agafonova N. A. *Obshchaya teoriya kino i osnovy analizy filma [General film theory and framework for the analysis of film]*. Minsk, 2008, 392 s.
- [2]. Girgel D. N. *Metodika analiza kinoproizvedeniya : uchebnaya programma po distsipline [Analytical procedure of cinematographic work: training program on discipline]*. Minsk, 2010. 9 s.
- [3]. Korochenskiy A. P. «Pyataya vlast»? *Mediakritika v teorii i praktike zhurnalistiki [“The fifth power?” Media critic in journalism theory and practice]*. Rostov n/Donu, 2003, 283 s.
- [4]. Markina Yu. V. *Mediakritika i kinokritika: aspekty mediaobrazovaniya i kommunikatsionnye kultury [Media criticism and cinema criticism: the brinks of media education and modern communication culture]*. *Nauchnye ведомosti. Seriya: Gumanitarnye nauki [Scientific bulletin of Belgorod State University. Humanities Sciences]*. 2016, vol. 31, no 21 (242), pp. 114–118.
- [5]. Sulim A. *Kinokrytychni studii: formy, funktsii ta metodolohichni pidkhody [Film critical studios: forms, functions and methodological approaches]*. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury [Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture]*. 2014, vol. 44, pp. 218–225.
- [6]. Fedorov A. V. Novikova A. A. *Klyuchevye teorii mediaobrazovanie [Key theories of media education]*. *Preподаем zhurnalistiku: vzglyady i opyt [Teaching journalism: views and experience]*. 2006, pp. 51–84.
- [7]. Fedorov A. V. *Model, sinteziruyushchaya zadachi mediaobrazovaniya i mediakritiki dlya effektivnogo razvitiya mediakompetentnosti i analiticheskogo myshleniya budushchikh pedagogov, ikh tselenapravlennoy podgotovki k mediaobrazovaniyu shkolnikov [The model synthesizes of media education and media criticism for the effective development of media competence and analytical thinking of the future teachers, their focused training to media education students]*. *Ditantsionnoe i virtualnoe obuchenie [Distance and online education]*. 2014, pp. 161–176.

Надійшла 04.08.2019 р.

Бублик О. Г.,

младший научный сотрудник,
Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского
пр. Голосеевский, 3, г. Киев, 03039, Украина
тел.: (044) 525 56 02
e-mail: bublickoxana@gmail.com

**КИНОКРИТИКА КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ
МЕДИАОБРАЗОВАНИЯ В НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКЕ**

Обращено внимание на кинокритику, как обязательную составляющую кинопросмотра в научной библиотеке. Предложено рассматривать кинокритику в научной библиотеке как процесс, состоящий из двух уровней. Первый уровень – критика модератора и/или спикера, второй – зрителей. Установлено, что второй уровень медиакритики зависит от того, как была проведена медиакритика на первом уровне. Определены ожидаемые результаты от проведенной кинокритики обоих уровней.

Ключевые слова: кинопросмотр, научная библиотека, кинокритика, социокультурное развитие личности.

Bublyck O. H.,

Junior Research Associate,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine
3 Goloseevsky Avenue, Kyiv, 03039, Ukraine
tel.: (044) 525 56 02
e-mail: bublickoxana@gmail.com

**CINEMACRITICISM AS A COMPONENT
OF MEDIAEDUCATION IN THE SCIENTIFIC LIBRARY**

Summary

The film critics as a compulsory component of the cinema review in the scientific library was pay attention. The film critic in a scientific library as a process that consists of two levels was offered to examine. The first level is critic of the moderator or/and speaker, second – the audience. It is established that the second level of the mediacard depends on how the mediacritics were conducted at the first level. The expected results from the conducted film criticism of both levels are determined.

Keywords: the cinema viewing, scientific library, the film critic, the socio-cultural development of personalities

УДК 027.7:378.4(477.54-21):004.77

DOI: [http://dx.doi.org/10.18524/2304-1447.2019.2\(22\).180333](http://dx.doi.org/10.18524/2304-1447.2019.2(22).180333)

Влащенко Людмила Георгіївна,

заступник директора Наукової бібліотеки
Харківського національного університету радіоелектроніки
пр. Науки, 14, м. Харків, 61103, Україна
тел.: (057) 702 14 88
e-mail: liudmyla.vlashchenko@nure.ua

Нікітенко Олександр Миколайович,

доцент кафедри метрології та технічної експертизи
Харківського національного університету радіоелектроніки
пр. Науки, 14, м. Харків, 61103, Україна
тел.: (057) 702 13 31
e-mail: nikonxipe@gmail.com
ORCID: 0000-0002-1082-5247

**ЕФЕКТИВНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВІРТУАЛЬНИХ
СЕРВІСІВ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ЗВО: СИСТЕМНИЙ
ПІДХІД ТА ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ**

У роботі розглядається досвід створення, впровадження та ефективність функціонування електронних ресурсів і віртуальних сервісів наукової бібліотеки Харківського національного університету радіоелектроніки: веб-сайту, електронного каталогу, повнотекстової бази комплексів навчально-методичного забезпечення ЗВО, довідкової служби, віртуального квитка читача та проєкту «Дистанційний запис до бібліотеки». Наведено кількісні та якісні показники роботи. Проведено дослідження щодо наявності віртуальних сервісів у провідних бібліотеках ЗВО України.

Ключові слова: бібліотека закладу вищої освіти, електронний каталог, веб-сайт бібліотеки, керування сайтом, бібліотечна послуга, віртуальний сервіс, комплекс навчально-методичного забезпечення, електронний ресурс, довідкова служба, віртуальний квиток читача, дистанційний запис.

У сучасному суспільстві знання стають найважливішим ресурсом. Практично у всіх сферах діяльності найбільш затребуваний висококваліфікований персонал, що неможливо без гідної освіти. У підготовці фахівців, що володіють високою професійною компетентністю, бібліотека закладів вищої освіти (ЗВО) відіграє важливу роль. Висока якість освіти сьогодні можлива тільки за наявності якісного інформаційного забезпечення.

В умовах постійно зростаючого обсягу світових інформаційно-мережевих ресурсів, бібліотекам закладів вищої освіти необхідно забезпечувати постійне підвищення якості своєї діяльності. Це потребує чіткої орієнтації на кінцевий результат та постійної уваги до процесів безперервного покращення діяль-

ності, що, в свою чергу, вимагає впровадження системи менеджменту якості в сучасній бібліотеці.

Кожна бібліотека в тій чи іншій мірі знайома з системою менеджменту якості. Фахівцями вважається, що процес управління бібліотекою в системі менеджменту якості складається з чотирьох основних взаємопов'язаних виробничих етапів: планування якості, контроль якості, оцінювання якості, підвищення якості.

Планування якості – це визначення напрямів і критеріїв оцінки діяльності бібліотеки на основі знань потреб користувачів з урахуванням ресурсного потенціалу.

Контроль якості – це моніторинг результатів діяльності бібліотеки: проведення соціологічних досліджень; збір статистичних даних про результати інформаційно-бібліографічного обслуговування; внутрішній аудит; виявлення потреб у підвищенні кваліфікації персоналу з метою забезпечення необхідного рівня компетентності.

Оцінювання якості – це визначення відповідності запланованих та отриманих результатів діяльності бібліотеки у відповідності до поставлених цілей.

Оцінювання якості передбачає: аналіз результатів соціологічних досліджень, аналіз статистичних даних, аналіз системи обслуговування користувачів, системи підвищення кваліфікації та підготовки кадрів.

Підвищення якості – це оптимізація внутрішніх процесів; підтримка і впровадження ефективних інновацій за допомогою змін у технологіях, у процесах, у самій бібліотеці; залучення персоналу до процесу оцінювання обслуговування, виявлення проблемних питань та участі у заходах, які спрямовані на підвищення якості послуг; навчання персоналу та підвищення кваліфікаційних вимог до бібліотечних фахівців; інші дії, які спрямовані на підвищення задоволеності користувачів [1; 2; 16].

Якість для бібліотеки – це добре налаштована внутрішня технологія і механізм управління, що спрямовано на інтереси користувача і задоволення його інформаційних запитів. Це означає, що однією з головних задач закладів вищої освіти на сьогоднішній день є створення системи якості інформаційно-бібліотечних послуг, що ефективно працює і постійно вдосконалюється, яка впливає на підготовку високопрофесійних фахівців, на якість освітнього і науково-дослідного процесів у ЗВО.

Престиж, привабливість, важливість і потреба бібліотеки, її конкурентоздатність безпосередньо залежать від переліку та якості віртуальних сервісів і комфортності користування ними. Як сама бібліотека, так і її сервіси мають бути доступними та зручними для всіх груп і категорій користувачів. Саме відповідні організаційні та технологічні нововведення на основі аналізу змін у сфері читацьких інтересів і потреб покращують роботу бібліотеки та підвищують її імідж і вплив [10; 11; 12; 18].

Сучасні віртуальні сервіси значно розширюють можливості просування бібліотечних ресурсів в Інтернет просторі, а також в цілому сприяють створенню привабливого іміджу бібліотеки [13].

Впровадження нових технологій в бібліотечну діяльність дозволяє автоматизувати роботу користувачів у бібліотеці та за її межами, що надає додаткові можливості для оптимальної організації бібліотечно-інформаційного обслуговування та впровадження нових послуг. Сьогодні бібліотека пропонує широкий спектр різноманітних послуг, однак через стрімкий розвиток інформаційного суспільства з потребами, які часто змінюються, бібліотеці необхідно шукати нові підходи до обслуговування. Одним з варіантів реагування бібліотек на зміни, що відбуваються в суспільстві, є впровадження в бібліотечні послуги віртуального обслуговування. Перевага такої форми обслуговування полягає в тому, що користувач може отримати необхідну інформацію з будь-якого місця і з будь-якого пристрою, що має вихід в Інтернет, та у будь-який зручний для нього час [9; 14].

Головне завдання, яке вирішується в рамках автоматизації бібліотеки – підвищення оперативності обслуговування і збільшення кількості читачів.

Щоб не виникало неоднозначностей у певних питаннях, наведемо терміни та визначення, якими будемо послуговуватися в цій роботі:

Електронний сервіс – бібліотечний сервіс, що доставляється через електронні засоби зв'язку, або з локальних серверів чи забезпечується через мережі. Електронні послуги бібліотеки містять online-каталог, веб-сайт бібліотеки, електронну колекцію, електронну доставку документів (опосередковано), електронну довідкову службу, навчання користувачів за допомогою електронних засобів, сервіси для мобільних пристроїв, сервіси для інтерактивного використання (в тому числі сервіси в соціальних мережах) та Internet-доступ, що пропонує бібліотека [10; 18].

Бібліотечний веб-сайт – унікальний домен в Інтернеті, що складається з набору веб-сторінок, які опубліковані бібліотекою для забезпечення доступу до сервісів та ресурсів бібліотеки. Сторінки веб-сайту, як правило, пов'язані між собою з використанням гіпертекстових посилань [10; 18].

Довідково-інформаційна служба – надання інформації та допомоги, у відповідь на прохання, з інформації та документації організації [10; 18].

Користувач – одержувач бібліотечних послуг. Одержувачем може бути особа чи установа, зокрема бібліотеки. Бібліотечні сервіси містять електронні послуги, фізичні сервіси та відвідування бібліотечних приміщень [10; 18].

Виходячи з вище викладеного, метою цієї роботи є розгляд електронних ресурсів та віртуальних сервісів НБ ХНУРЕ.

Сучасні бібліотеки навчальних закладів все більше і більше стають електронними бібліотеками [1]. На сьогодні це вже є нагальною необхідністю. Студентам зручніше отримувати матеріали для навчального процесу в електронному вигляді. Електронна бібліотека будується як інформаційно-довідкова

система з веб-доступом. Складність цієї системи визначається кількістю реалізованих нею функцій і обсягами збережених даних [2; 16]. Ця система надається у вигляді веб-сайту. Сайт створюється для читачів, а не для бібліотекарів, тому інтереси користувача повинні бути враховані в першу чергу. Щоб сайт був затребуваним, інформація, що розміщується на ньому, має оновлюватися, мають створюватися інформаційні сервіси [12; 18] (наприклад, віртуальні виставки, новинний блок) і оновлюватися існуючі посилання на інші ресурси. Всі ці дії необхідно координувати. Реалізація функцій щодо координації таких дій і є управління сайтом.

Концепція реалізації основних положень з управління сайтом бібліотеки за-снована на ряді положень:

1. Веб-сайт наукової бібліотеки є складною багатофункціональною інформаційною системою.
2. Для управління сайтом обов'язково має бути сформована технологія менеджменту.
3. Технологія менеджменту має ґрунтуватися на функціональній структурі сайту та враховувати сформовану систему правил підготовки інформації.
4. Для управління сайтом необхідно розробити таблицю розбиття користувачів на групи і таблицю правил доступу до ресурсів з боку кожної з груп.
5. Сайт може бути розроблений у спрощеній конфігурації управління або у розширеній.

Основними функціональними блоками сайту Наукової бібліотеки Харківського національного університету радіоелектроніки (НБ ХНУРЕ) є: інформаційний каталог електронних ресурсів, інформаційний каталог друкованих видань, довідкова служба, комплекси навчально-методичного забезпечення (КНМЗ), електронний архів ХНУРЕ, банери тощо. Кожен функціональний блок є складною інформаційною підсистемою. Технологія управління сайтом зводиться до двох варіантів:

1. Технологія управління процесами.
2. Технологія підтримки ресурсів.

Технологія управління процесами складається з:

- управління користувачами;
- управління процесом загального редагування;
- управління процесом адміністративного редагування;
- додаткова функція перевірки та виправлення помилок.

Управління користувачами зводиться до формування груп користувачів, створення їм акаунтів, а також до визначення правил доступу користувачів до ресурсів інформації. Залежно від реалізації сайту, адміністративні права на дії призначаються окремо, але в цілому функція не змінюється.

Принцип надання доступу до ресурсів сайту різних користувачів, з різними правами є таким – кожній робочій групі виділені окремі права в редакторі. Всього сайт Наукової бібліотеки редагує 3 групи: Науково-бібліографічний

відділ, Відділ літератури іноземними мовами, великий читальний зал. Вони додають інформацію про нові надходження періодики, розміщують віртуальні виставки, цікаві документи для наукових співробітників і студентів. Для внесення цієї інформації в «редакторі» були створені групи з правом доступу до цих сторінок.

Управління процесом редагування відбувається наступним шляхом:

- формується набір правил з розміщення інформації на ресурсі;
- на сайт виставляються текстові документи формату pdf, якщо вони є прикріпленими/вкладеними;
- в сайт інтегрована функція перевірки та виправлення помилок Orphus.

Читач, знайшовши помилку, виділяє її, натискає Ctrl + Enter і пише про помилку. Після цього сповіщення про помилку на сайті, із зазначенням адреси сторінки, на якій було її виявлено, потрапляє на e-mail адміністратора.

В локальній мережі підтримуються 64 робочих станції для доступу співробітників бібліотеки до електронних ресурсів [11; 18].

Електронний каталог (ЕК) наукової бібліотеки ХНУРЕ – є одним з найбільш затребуваних ресурсів бібліотеки. Віртуальні послуги, які надаються за допомогою ЕК, дозволяють підвищити ефективність науково-освітнього процесу університету, здійснити інформаційне забезпечення наших користувачів. Цей бібліотечний сервіс активно затребуваний як для пошуку інформації, так і для розв'язання формальних питань: акредитації й ліцензування спеціальностей, атестації університету, книгозабезпеченості спеціальностей, дисциплін, кафедр.

ЕК НБ ХНУРЕ підтримується автоматизованою інформаційно-бібліотечною системою (АІБС) «УФД/Бібліотека». На 01.05.2019 р. в ЕК – 199786 бібліографічних записів на нові надходження книг, періодичні видання, електронні матеріали з 1992 р. та на ретроспективну частину фонду. В ЕК відображено приблизно 85 % фонду бібліотеки. Створення, організація, якісне наповнення ЕК – це велика робота каталогізаторів, систематизаторів, інженерів, які забезпечують технічну підтримку.

Для користувачів доступ до ЕК з 2006 р. здійснюється в локальній мережі університету та з 2008 р. – через веб-сайт бібліотеки у мережі Інтернет.

За даними міні-опитування, яке було проведене наприкінці 2018 року, «Якими е-сервісами НБ ХНУРЕ ви найчастіше користуєтесь?» читачі відповіли, що в основному це ЕК [16].

З 2004 р. НБ ХНУРЕ використовувала пошукову сторінку АІБС «УФД/Бібліотека» від ТОВ «Український фондівий дім». У системних вимогах «УФД/Бібліотека» прописано, що повинен використовуватися SQL сервер і база зберігання інформації – Oracle або MySQL, завдяки чому система повинна бути універсальною. Однак після оновлення версії розробниками, наша база даних, що працює на Oracle, почала довго обробляти запити. На обробку запитів система вимагала більше часу, ніж міг надати провайдер університету (не біль-

ше 15 сек.), пошук при завантаженості мережі практично перестав відпрацьовуватися, що, безумовно, не подобалося нашим користувачам. У зв'язку з цим було вирішено створити нову пошукову веб-сторінку ЕК, яка б поєднувалася з нашими технічними можливостями, і обробка запитів відбувалася, незважаючи на завантаженість мережі. Паралельно цим питанням займалися групи фахівців нашої бібліотеки (системний адміністратор, інженер-програміст, адміністратор баз даних, аналітик комп'ютерних мереж). Як результат, восени 2016 р., було оновлено інтерфейс пошукової сторінки ЕК «УФД».

Пошук здійснюється по єдиній базі даних, що відображає документи фонду бібліотеки. Користувач має можливість здійснити пошук в ЕК за багатьма полями бібліографічного опису та здійснити тематичний пошук документів. Після отримання результату пошуку можна ознайомитися з бібліографічним описом документів, визначитися з кількістю їх примірників, довідатися про наявність примірників на даний час у фонді, місцем їх збереження, наявність електронної копії та її змістом, після реєстрації на сайті бібліотеки.

На сторінці «ЕК» результати пошуку документів надаються у вигляді бібліографічного опису документів, які подібні до каталожної картки, існує можливість бачити статистику використання ресурсів (кількість видач друкованого примірника та кількість завантажень електронної копії).

На сторінці «ЕК» реалізовано сервіс «Мій кабінет», який надає можливість:

- авторизуватися на сайті <http://catalogue.nure.ua>;
- переглянути свій читацький формуляр з історією замовлень та видач;
- здійснити попереднє дистанційне замовлення видань;
- створити списки документів за результатами пошуку (зберегти їх у форматі pdf, надіслати на свій e-mail).

НБ ХНУРЕ у 2018 р. було проведено анкетування наших користувачів з питань комфортності роботи з ЕК, оцінки його пошукових функціональних можливостей. Питання пропонувалися як закриті – анкетні питання, на які респонденту пропонувалися готові варіанти відповідей, так і відкриті, де респонденти повинні були сформулювати відповіді самостійно. Анкети заповнювалися студентами та співробітниками університету на абонементних відділах наукової та навчальної літератури, в електронному читальному залі. Всього було розповсюджено та проаналізовано 75 анкет. При цьому похибка опитування склала біля 12 %. Анкетування показало, що сервіси, які пропонує ЕК НБ ХНУРЕ, знайомі респондентам і використовуються в їх роботі. Таким чином 64 % запитаних відповіли, що використовують ЕК «1–3 раз/тиждень». Частіше шукають в ЕК «навчальну літературу» – 53 %, «наукову літературу» – 32 %. Виконують пошук за «назвою» – 74 % та за «автором» – 67 %. Про існування двох версій електронного каталогу на сайті НБ ХНУРЕ «так» відповіли – 43 респондента, «ні» – 32. Однією з проблем для віддаленого користувача під час пошуку інформації по ЕК є правильно складений запит. У 60 % респондентів не виникло ніяких труднощів під час формування запиту, а 19 % вказали «недостат-

ньо пошукових навичок». Іншою проблемою є правильний результат пошуку. Користувач може вважати результат задовільним тільки в тому випадку, якщо він все знайшов. Так, у 76 % респондентів не виникло проблем. 37 % користувачів відмітили про використання функції «Мій кабінет» – «створення списку літератури» [16].

Одним з якісних показників оцінювання діяльності ЗВО є комфортні електронні комунікації між всіма учасниками науково-освітнього процесу. Якість освітнього процесу у ЗВО багато в чому залежить від забезпечення, інтеграції й доступності навчально-методичних матеріалів і є одним з кількісних та якісних критеріїв оцінювання діяльності ЗВО. Цей напрямок вимагає встановлення тісної, оперативної взаємодії між бібліотекою, кафедрами й відділами університету.

Практичною реалізацією таких комунікацій у ХНУРЕ стало створення у 2014 р. бази «Комплексів навчально-методичного забезпечення» (КНМЗ). Мета проекту – інтеграція навчально-методичних матеріалів всіх кафедр університету в єдину базу. Ця робота здійснювалася спільними зусиллями Наукової бібліотеки, кафедр, навчально-методичного відділу та навчально-методичного відділу забезпечення якості ХНУРЕ [14].

У ході підготовчої роботи були виділені такі основні етапи:

- розроблені вимоги до різних електронних видів навчально-методичної літератури й таблиці проміжної звітності;
- встановлений порядок роботи з представниками кафедр (співробітник, відповідальний за проведення самооцінювання кафедри);
- створений новий розділ на головній сторінці веб-сайту Наукової бібліотеки, розроблені його структура і технологія розміщення матеріалів.

У 2014 р. розпочалася робота із приймання та оформлення КНМЗ співробітниками бібліотеки. Зараз робоча група складається з трьох співробітників бібліотеки, котрі здійснюють приймання, обробку, складання бібліографічного опису та приєднання файлу до бібліографічного запису в АБС УФД/Бібліотека [16]. Розміщення на веб-сторінки КНМЗ за адресою <http://catalogue.nure.ua/knmz/> відбувається автоматично. У підтримці електронного ресурсу задіяні такі підрозділи бібліотеки: відділ комплектування, відділ електронних ресурсів, служба технічної підтримки й програмного забезпечення (СТППЗ). З боку кафедр функції відповідальної особи полягають у систематизації навчально-методичного забезпечення кафедри, зв'язку з науковою бібліотекою, контролю за наповненням бази КНМЗ. За зміст навчальних і методичних матеріалів несе відповідальність автор (колектив авторів), рецензенти і завідувач кафедри. Співробітники бібліотеки контролюють правильність оформлення матеріалів відповідно до нормативних документів з видавничої діяльності в ХНУРЕ, відповідають за збереження цілісності й конфіденційності наданих матеріалів (щодо зовнішніх користувачів), а також за дотримання авторських прав. Ресурс КНМЗ ХНУРЕ систематизовано по кафедрах ЗВО, освітньо-кваліфікаційним

рівням і досліджуваним дисциплінам, що вивчають. Є можливість провести пошук за прізвиськом упорядника та назвою документа. Електронні документи подаються у форматах: pdf, doc, ppt (для слайд-лекцій).

На сьогоднішній день у базі КНМЗ налічується 1639 документів. Доступ до повних текстів ресурсу здійснюється за допомогою номера читацького квитка та паролю. Звіт про наявність комплексів навчально-методичного забезпечення кафедр відповідно до розробленої форми надається кафедрами до навчально-методичного відділу ХНУРЕ й відділу ліцензування, акредитації та внутрішньої системи забезпечення якості освіти з метою контролю й систематизації КНМЗ в університеті.

Зі свого боку бібліотека надає інформацію про наявність і розміщення повних текстів цих же матеріалів у єдиній базі КНМЗ на сайті Наукової бібліотеки. Навчально-методичний відділ ХНУРЕ здійснює облік наявності КНМЗ й формує рейтингові показники кафедр та окремих викладачів. Відділ ліцензування, акредитації та внутрішньої системи забезпечення якості освіти аналізує зміст КНМЗ й наприкінці кожного навчального року надає кафедрам рекомендації з поліпшення його якості. Таким чином, завдяки двосторонній звітності, виявляється загальна картина стану навчально-методичного забезпечення у ЗВО, а єдина база відкриває доступ до інформації для всіх учасників освітнього процесу. Одним зі складових КНМЗ є робоча програма навчальної дисципліни – нормативний навчально-методичний документ ЗВО, у якому викладено зміст, мета, структура навчальної дисципліни, методи контролю і критерії оцінювання, а також список рекомендованої літератури під час вивчення дисципліни. Саме з цього документу співробітник відділу комплектування бере відомості для наповнення модуля книгозабезпеченості в АБС «УФД/Бібліотека»: кваліфікаційний рівень, курс, семестр, напрямок або спеціальність, форма навчання, провідний лектор тощо. Рекомендована література приєднується до навчальної дисципліни, а у випадку її відсутності в бібліотеці, додається до плану закупівель на поточний рік. У такий спосіб створюється й редагується електронна картотека книгозабезпеченості (ЕКК) дисциплін і спеціальностей (напрямок). За допомогою ЕКК здійснюється аналіз книгозабезпеченості навчальних дисциплін, напрямків і спеціальностей, кафедр, факультетів. Відсоток книгозабезпеченості навчальної дисципліни є одним з якісних показників спільної роботи кафедри й бібліотеки. Дані з книгозабезпеченості дисциплін використовуються під час ліцензування й акредитації напрямків і спеціальностей ЗВО, у звітах і аналітичних довідках за запитом [10; 18].

Веб-сайт НБ ХНУРЕ пропонує ще один віртуальний сервіс – Довідкова служба.

Віртуальна довідкова служба (ВДС) або довідкова служба (ДС) – онлайн інформаційна служба, яка надає довідки за разовими запитами віддалених користувачів, є загальнодоступною і безкоштовною для всіх категорій користувачів бібліотеки. Відповіді на запити виконують бібліографи науково-

бібліографічного відділу бібліотеки. Запити користувачів виконуються на основі фонду бібліотеки ХНУРЕ, локальної мережі університету, глобальної мережі Інтернет [14].

Створення та відкриття довідкових служб відбувається з об'єктивних причин: збільшення масиву інформаційних ресурсів і формування нової користувальницької аудиторії, відчуває потребу в постійному доступі до запитуваних документів. ДС є інформаційним посередником і надає у відповідь на запит користувача готову бібліографічну, фактографічну або змішану інформацію у вигляді списків літератури та посилань на інтернет-ресурси.

Віртуальна довідкова служба, назва якої з часом трансформувалася у Довідкову службу бібліотеки ХНУРЕ, була організована у вересні 2007 р. Але досвід роботи віртуального спілкування з віддаленими користувачами ми вже мали. У березні 2007 р. наша бібліотека приєдналася до проекту Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка «Віртуальна довідкова служба бібліотек м. Харкова». У цьому проекті також беруть участь: Центральна наукова бібліотека Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, бібліотека Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія», бібліотека Харківського економіко-правового університету та Харківська міська спеціалізована музично-театральна бібліотека ім. К. С. Станіславського та інші. Для бібліотек м. Харкова ХДНБ ім. В. Г. Короленка стала першою бібліотекою, яка застосувала ДС під час інформаційного обслуговування і базою практики для співробітників бібліотеки ХНУРЕ.

Завдяки набутому досвіду і вивченню матеріалів з організації віртуальних служб інших бібліотек, ми створили свою ДС. Мета її – допомогти читачеві отримати інформацію за запитом в режимі віддаленого доступу, залучити нових користувачів, а також рекламувати наші ресурси і послуги. Розробкою системи ДС займалися бібліографи, працівники служби програмного забезпечення та технічної підтримки бібліотеки.

Будь-який зацікавлений читач без обмеження в часі може скористатися послугами довідки: зробити запит, ознайомитися з її роботою, з архівом виконаних довідок. Але основна аудиторія ДС – це, звичайно, студенти, викладачі та співробітники ХНУРЕ. Статистичні дані з використання ДС збираються в автоматизованому режимі. Для регламентації порядку функціонування ДС підготовлені положення «Про довідкову службу» і «Правила користування», що містять визначення ДС, категорії користувачів, типи і тематику запитів, які виконують умови і порядок їх виконання [13].

Щоб задати питання та отримати відповідь потрібно увійти в розділ «Довідкова служба», сформулювати запит та натиснути кнопку «Запитати». Лист-підтвердження про доставку запитання і його порядковий номер одочасно отримує користувач і адміністратор-бібліограф. Щоб побачити відповідь на запитання необхідно завітати ще раз на сторінку ДС. Відповіді на запитання можна також побачити на головній сторінці служби (<http://lib.nure.ua/support>).

За допомогою ключового слова інтегрована системи пошуку знайде відповідні запитання та відповіді в «Архіві виконаних довідок».

Операторами ДС є кваліфіковані фахівці науково-бібліографічного відділу, але за необхідності залучаються і співробітники інших підрозділів, представники адміністрації бібліотеки, котрі є більш компетентними в деяких питаннях. Відповіді на запити користувачів служби не знеособлені, а підписані конкретним співробітником, який виконує запит. Це накладає певну відповідальність на оператора за надання потрібної інформації [13].

Користувачами Наукової бібліотеки ХНУРЕ є студенти, аспіранти, наукові співробітники, викладачі ХНУРЕ, читачі бібліотек, які беруть участь у проекті «Єдиний читацький квиток бібліотек Харкова» і будь-який житель України, який побажав скористатися нашим фондом і сервісами. На травень 2019 р. база даних читачів містить 11724 записів про користувачів бібліотеки.

Розширювати коло користувачів бібліотеки планується саме за рахунок залучення сторонніх і віддалених читачів, а впровадження в бібліотеку можливості віртуального запису читачів сприяє реалізації цього завдання.

Співробітниками служби технічної підтримки та програмного забезпечення і відділу реєстрації користувачів був розроблений проект, який незабаром дозволить здійснювати віртуальний запис користувачів до бібліотеки Харківського національного університету радіоелектроніки.

Ми вважаємо, що віртуальний читач – користувач (фізична особа), який пройшов реєстрацію на офіційному сайті бібліотеки.

Технологічно робота сервісу побудована таким чином. Під час віртуального запису в бібліотеку через реєстраційну форму на офіційному сайті (lib.nure.ua) користувач:

- знайомиться з правилами користування бібліотекою;
- підтверджує свою згоду з цими правилами;
- вносить в поля реєстраційної форми відомості:
 - 1) прізвище;
 - 2) ім'я;
 - 3) по батькові;
 - 4) адресу місця проживання;
 - 5) дату народження;
 - 6) адресу електронної пошти;
 - 7) номер телефону;
 - 8) фото;
 - 9) підтвердження згоди з Правилами користування бібліотекою.

Після заповнення реєстраційної форми та обробки даних співробітником відділу реєстрації користувачеві привласнюється номер читацького квитка і надсилається на вказану адресу електронної пошти логін і пароль для доступу в особистий кабінет на сайті бібліотеки.

Після авторизації читач отримує доступ до віртуальних послуг бібліотеки.

Але щоб отримати доступ до повного спектру послуг бібліотеки, необхідно оформити пластиковий читацький квиток у відділі реєстрації. Для цього необхідно надати документ, що засвідчує особу (паспорт).

Такий читацький квиток дозволить читачеві працювати в електронному читальному залі з повнотекстової електронної бібліотекою, з базами даних, на які підписана бібліотека, з друкованими документами в читальних залах.

Крім впровадження віртуального запису читачів, у Науковій бібліотеці розроблена технологія використання віртуального квитка читача (ВКЧ). Технологія віртуальних квитків з'явилася в 1996 р. у США. Зараз вона досить поширена в більшості країн світу, навіть і в Україні. Перевага віртуального квитка полягає в тому, що його неможливо втратити. Інформація про читача вноситься в бібліотечну систему, іншими словами, оформлюється електронний формуляр читача. Після реєстрації на сайті бібліотеки, читач отримує можливість увійти в особистий кабінет, де і знаходиться віртуальний квиток. По суті, це електронна форма звичного паперового квитка зі штрих-кодом. Отримати ВКЧ можна безкоштовно, скачавши його в смартфон або ноутбук. Ця технологія є перспективною, оскільки дає масу зручностей для споживача, знижує його витрати і витрати університету на закупівлю устаткування та витратних матеріалів [11; 18].

Переваги віртуального квитка: зберігання в електронному вигляді у базі даних читачів бібліотеки, що захищає від втрати, викрадення, або того, що користувач просто забув квиток [15].

У відвідувача бібліотеки є можливість вибирати – яким читацьким квитком користуватися пластиковим чи віртуальним.

При отриманні послуг в бібліотеці досить надати штрих-код працівнику відділу або абонементу. Бібліотекар за допомогою сканера зчитує інформацію зі штрих-коду. Після цього читач зможе отримати весь спектр послуг. Якщо ж сканер дасть збій, номер квитка може бути легко введений вручну [11; 18].

Під час досліджень, що проведені в цій роботі, було здійснено інтелектуальний аналіз даних про віртуальні сервіси провідних бібліотек України. Інформація отримана безпосередньо з веб-сторінок шляхом збирання фактичного матеріалу та його первинної систематизації. Через те, що не всі університетські бібліотеки надають повну інформацію на своїх сайтах, дані не є повними. Майже кожна бібліотека має сайт та електронний каталог, але найчастіше непередбачена мобільна версія. Колекції навчальних матеріалів обов'язково надаються усіма ЗВО з різним ступенем захисту. Віртуальна довідкова служба впроваджена багатьма бібліотеками, як елемент комунікації з читачем. З віртуальним записом та віртуальним (електронним) квитком справа йде зовсім погано: не вдалося знайти жодної бібліотеки, яка б надавала ці послуги.

У нашому динамічному столітті жодна прогресивна бібліотека не зможе обійтися без просування своїх досягнень за допомогою веб-сайту. Створення та підтримка сайту в актуальному стані дозволяє:

- уникнути стандартних процедур ознайомлення з діяльністю бібліотеки;
- надати всім користувачам доступ до електронного каталогу та електронних матеріалів;
- здійснювати інформаційну підтримку читачів за допомогою віртуальних сервісів;
- залучити більшу кількість потенційних користувачів;
- забезпечити цілодобове надання послуг.

Отже, за результатами анкетування та статистичними даними слід зазначити, що ЕК є одним з головних інформаційних ресурсів бібліотеки ХНУРЕ, який досить активно затребуваний користувачами. Перевагами ЕК НБ ХНУРЕ є: доступність інформації, оперативність пошуку, об'єднання простого і багатоаспектного пошуку, отримання різних довідок про джерело інформації (бібліографічний опис, наявність у фонді, місцезнаходження документа); надання доступу до документів Електронної бібліотеки; можливість здійснити попереднє електронне замовлення документів, переглянути свій читацький формуляр з історією замовлень та видач, створити список документів за результатами пошуку тощо.

КНМЗ – є кількісним і якісним критерієм оцінювання, оскільки надає можливість одержання об'єктивних показників під час перевірки діяльності кафедр й університету в цілому. Завдяки об'єднаним зусиллям підрозділів університету створено повнотекстовий ресурс, що відбиває систему навчально-методичного забезпечення освітнього процесу у ЗВО. Він дозволяє значно підвищити ефективність самостійної роботи студентів як традиційної, так і дистанційної форми навчання, зміцнити внутрішні комунікації.

Аналізуючи роботу довідкової служби, необхідно відзначити, що актуальність існування такої служби в бібліотеці є очевидною. Це дуже зручний і оперативний спосіб отримання інформації для користувачів сучасних бібліотек, які активно використовують нові інформаційні технології у своїй практиці. ДС залучає нових користувачів, робить рекламу бібліотеці та її професіоналам-співробітникам. Створена первинна модель ДС не є постійною. Залежно від нових мережевих можливостей, збільшення ресурсів, розвитку технологій будуть змінюватися і форми цієї служби.

Виходячи з вищесказаного, можна зробити висновок, що віртуальні сервіси доповнюють і розширюють можливості інформаційного обслуговування на більш високому технологічному рівні, який відповідає сучасним тенденціям у бібліотечному обслуговуванні.

Список використаної літератури:

1. *Брофи П.* Оценка деятельности библиотек: принципы и методы / П. Брофи. – М. : Омега-Л, 2009. – 357 с.
2. *Винокурова С. Г.* Менеджмент якості в діяльності бібліотек вищих навчальних закладів / С. Г. Винокурова // Бібліотека університету на новому етапі розвитку соціальних комунікацій : матеріали 3-ї Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 1–2 груд. 2016 р.). – Дніпро : ДНУЗТ, 2016. – С. 25–28.

3. *Влащенко Л. Г.* Електронні навчально-методичні комплекси Харківського національного університету радіоелектроніки: інтеграція навчально-методичних матеріалів кафедр університету в єдину базу / Л. Г. Влащенко // Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства : матеріали 6-ї Міжнар. наук.-практ. конф., (Львів, 10–11 верес. 2015 р.). – Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2015. – С. 355–358.
4. *Влащенко Л. Г.* Кількісна і якісна оцінка стану навчально-методичного забезпечення у виш. досвід ХНУ-РЕ [Електронний ресурс] / Л. Г. Влащенко, Т. А. Оре // Вимірювання в бібліотеках: оцінка ефективності та якості роботи : матеріали Інтернет-конф., (Харків 6–10 черв. 2017 р.). – Харків, 2017. – Електрон. дані. – Режим доступу: <https://bit.ly/2Ldiv3W> (дата звернення: 09.07.2019). – Загол. з екрана.
5. *Влащенко Л. Г.* Применение виртуальных сервисов в работе отдела регистрации читателей научной библиотеки ХНУРЭ [Електронний ресурс] / Л. Г. Влащенко, О. В. Мишина // Університетська бібліотека: час змін, трансформацій, нововведень : матеріали Всеукр. круглого столу, (Харків, 13 черв. 2017 р.). – Електрон. дані. – Харків, 2017. – Режим доступу: <https://bit.ly/2Xz0xe9> (дата звернення: 09.07.2019). – Загол. з екрана.
6. *Влащенко Л. Г.* Управление web-сайтом библиотеки вуза (опыт НБ ХНУРЭ) / Л. Г. Влащенко, Т. В. Борисова // Роль бібліотеки у створенні когнитивного ресурсу суспільства знань: технології, освіта, наука : зб. ст. за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф.-брейнсторминг (Харків, 27 квіт. 2016 р.). – Харків, 2016. – С. 27–31. – Відомості доступні також через Інтернет: <https://bit.ly/2Ldj5i8> (дата звернення: 09.07.2019).
7. *Грищенко Т. Б.* Виртуальная справочная служба библиотеки: содержательные и организационные аспекты функционирования / Т. Б. Грищенко, И. П. Аврамова, Н. Ю. Этенко // Бібл. форум України. – 2009. – № 3. – С. 25–27. – Відомості доступні також через Інтернет: <https://bit.ly/2xE9M26> (дата звернення: 09.07.2019).
8. *Грищенко Т. Б.* Процессы интеграции вуза и библиотеки: создание электронных учебно-методических комплексов [Електронний ресурс] / Т. Б. Грищенко, А. В. Шемаєва // Сучасна бібліотека у науково-освітньому просторі ВНЗ: інформаційні ресурси, технології, проекти : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., (Полтава, 21–23 жовт. 2014 р.). – Електрон. дані. – Полтава : ПолтНТУ, 2014. – Режим доступу: <https://bit.ly/32hFsIA> (дата звернення: 09.07.2017). – Загол. з екрана.
9. *Громова Е. В.* Инновационный подход к организации информационно-справочного обслуживания в современных условиях (на примере вузовской библиотеки) [Електронний ресурс] / Е. В. Громова // Современные научные исследования и инновации : электрон. науч.-практ. журн. – 2014. – № 8. – Электрон. дан. – Режим доступа: <http://web.snauka.ru/issues/2014/08/36851> (дата обращения: 09.07.2019). – Загл. с экрана.
10. ДСТУ ISO 2789:2016 (ISO 2789:2013, IDT) : Міжнародна бібліотечна статистика / Укр. наук.-дослід. і навч. центр проблем стандартизації, сертифікації та якості. – Чинний від 2016–09–01. – (Інформація та документація).
11. ДСТУ ISO 16439:2016 (ISO 16439:2014, IDT) : Методи та процедури оцінювання впливу бібліотек / Укр. наук.-дослід. і навч. центр проблем стандартизації, сертифікації та якості. – Чинний від 2016–09–01. – (Інформація та документація).
12. ДСТУ ISO 11620:2016 (ISO 11620:2014, IDT) : Показники функціонування бібліотек / Укр. наук.-дослід. і навч. центр проблем стандартизації, сертифікації та якості. – Чинний від 2016–09–01. – (Інформація та документація).
13. *Кулева О.* Веб-сервисы для создания виртуальных выставок в библиотеках: преимущества и недостатки / О. Кулева // Информационные ресурсы России. – 2015. – № 1. – С. 23–26. – Сведения доступны также через Интернет: <https://bit.ly/2XX2cy8> (дата обращения: 07.09.2019).
14. Правила користування Довідковою службою [Електронний ресурс] // Наук. б-ка Харків. нац. ун-ту радіоелектроніки : офіц. сайт. – Електрон. дані. – Режим доступу: <http://lib.nure.ua/about/docs-rules/sprav-sluzh> (дата звернення: 07.09.2019). – Загол. з екрана.
15. Руководящие принципы создания и функционирования виртуальных справочных служб / пер. с англ. А. В. Пурника // Ин-т информац. инициатив, Рос. гос. б-ка для молодежи. – Электрон. дан. – Режим доступу: <http://www.library.ru/4/theory/drg.php> (дата обращения: 09.07.2019). – Загл. с экрана.
16. Что такое электронный билет? [Електронний ресурс] // Tickets.ua : онлайн бронирование авиабилетов. – Электрон. дан. – Режим доступа: <https://avia.tickets.ua/content/what-is-e-ticket.html> (дата обращения: 10.07.2019). – Загл. с экрана.
17. *Шевченко Т. Є.* Ефективність і оцінка якості функціонування електронного каталога бібліотеки ВНЗ [Електронний ресурс] / Т. Є. Шевченко, Т. В. Борисова // Вимірювання в бібліотеках : оцінка ефективності та якості роботи : матеріали Інтернет-конф. (Харків, 6–10 черв. 2017 р.). – Електрон. дані. – Харків, 2017. – Режим доступу: <http://openarchive.nure.ua/handle/document/3652> (дата звернення: 10.07.2019). – Загол. з екрана.

18. Management system standards [Електронний ресурс] // International Organization for Standardization. – Електрон. дані. – Режим доступу: <https://www.iso.org/management-system-standards.html#PopularMSS> (дата звернення: 10.07.2019). – Загол. з екрана.

References

- [1]. Brofi P. *Otsenka deyatelnosti bibliotek: printsipy i metody* [The evaluation of the library activity: principles and methods]. Moskva, 2009, 357 p.
- [2]. Vynokurova S. H. Menedzhment yakosti v diialnosti bibliotek vyshchychkh navchalnykh zakladiv [The quality management in library activity in higher educational establishment]. *Biblioteka universytetu na novomu etapi rozvytku sotsialnykh komunikatsii: materialy III Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Dnipro, 1–2 hrudnia 2016 r.)* [The university library on the new stage of development of social communication: materials of the III international scientific and practical conference (Dnipro, December 1-2, 2016)]. Dnipro, 2016, pp. 25–28.
- [3]. Vlashchenko L. H. Elektronni navchalno-metodychni komplekxy Kharkivskoho natsionalnogo universytetu radioelektroniky: intehtratsiia navchalno-metodychnykh materialiv kafedr universytetu v yedynu bazu [Digital teaching methods complex of the Kharkiv National university of Radioelectronics: the integration of the teaching methods materials of the university departments in one database]. *Suchasni problemy diialnosti biblioteky v umovakh informatsiinoho suspilstva: materialy VI-i Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Lviv, 10–11 veresnia 2015 r.)* [Current issues of library activity in the context of the informational society: materials of the VI international scientific and practical conference (Lviv, September 10-11, 2015)]. Lviv, 2015, pp. 355–358.
- [4]. Vlashchenko L. H., Ore T. A. Kilkisna i yakisna otsinka stanu navchalno-metodychnoho zabezpechennia u vnz: dosvid KhNURE [The quantitative and qualitative evaluation of the state of teaching methods materials in university: the Kharkiv National university of Radioelectronics experience]. *Vymiriuvannia v bibliotekakh: otsinka efektyvnosti ta yakosti roboty: materialy Internet-konferentsii (Kharkiv 6–10 chervnia 2017 r.)* [The dimension in libraries: the evaluation of the effectiveness and quality of the work: materials of the Internet Conference (Kharkiv, 6-10 June 2017)]. Kharkiv, 2017. Available at: <https://bit.ly/2Ldiv3W>.
- [5]. Vlashchenko L. G., Mishina O. V. Primenenie virtualnykh servisov v rabote otdela registratsii chitateley nauchnoy biblioteki KhNURE [The usage of virtual services in the department of readers registration of the scientific library of the Kharkiv National university of Radioelectronics]. *Universytetska biblioteka: chas zmin, transformatsii, novovveden: materialy Vseukrainskoho kruhloho stolu, (Kharkiv, 13 chervnia 2017 r.)* [University library: the time of change, transformation, innovations: materials of the All Ukrainian round table (Kharkiv, 13th June 2017)]. Kharkiv, 2017. Available at: <https://bit.ly/2Xz0xe9>.
- [6]. Vlashchenko L. G., Borisova T. V. Upravlenie web-saytom biblioteki vuza (opyt NB KhNURE) [The managing of the university library website (the Kharkiv National university of Radioelectronics experience)]. *Rol biblioteky u stvorenni kohnytyvnoho resursu suspilstva znan: tekhnolohii, osvita, nauka : zbirnyk stattei za materialamy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii-breinstormynh, (Kharkiv, 27 kvitnia 2016 r.)* [The role of library in the creation of the society knowledge resource: technologies, education and science: article collection of the All Ukrainian science practical brainstorm conference materials (Kharkiv, 27 April 2016)]. Kharkiv, 2016, pp. 27–31. Available at: <https://bit.ly/2Ldj5i8>.
- [7]. Grishchenko T. B., Avramova I. P., Etenko N. Yu. Virtualnaya spravochnaya sluzhba biblioteki: sodержatelnye i organizatsionnye aspekty funktsionirovaniya [Virtual help service of the library: informative and organization aspects of the functioning]. *Biblioteknyi forum Ukrainy* [Library forum of Ukraine]. 2009, no 3, pp. 25–27.
- [8]. Grishchenko T. B., Shemaeva A. V. Protsessy integratsii vuza i biblioteki: sozdanie elektronnykh uchebno-metodicheskikh kompleksov [The processes of the integration university and library: creation of the digital educational scientific complexes]. *Suchasna biblioteka u naukovo-osvitnomu prostori VNZ: informatsiini resursy, tekhnolohii, proekty: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, (Poltava, 21–23 zhovtnia 2014 r.)* [Modern library in the scientific educational space of the university: unfirmational resources, technologies, projects: materials of the All Ukrainian scientific practical conference (Poltava, 21-23 October 2014)]. Poltava, 2014. Available at: <https://bit.ly/32hFsIA>.
- [9]. Gromova Ye. V. Innovatsionnyy podkhod k organizatsii informatsionno-spravochnogo obsluzhivaniya v sovremennykh usloviyakh (na primere vuzovskoy biblioteki) [Innovative approach to the organization of information and reference services in modern conditions (university library taken as an example)]. *Sovremennyye nauchnye issledovaniya i innovatsii* [Modern scientific researches and innovations]. 2014, no 8. Available at: <http://web.snauka.ru/issues/2014/08/36851>.
- [10]. DSTU ISO 2789:2016 (ISO 2789:2013, IDT): *Mizhnarodna bibliotekna statystyka* [International library statistics]. Chynnyi vid 2016–09–01 [Valid from 2016-09-01].

- [11]. DSTU ISO 16439:2016 (ISO 16439:2014, IDT): *Metody ta protsedury otsiniuvannia vplyvu bibliotek* [Methods and procedures of the evaluation of the library influence]. Chynnyi vid 2016–09–01 [Valid from 2016-09-01].
- [12]. DSTU ISO 11620:2016 (ISO 11620:2014, IDT): *Pokaznyky funktsionuvannia bibliotek* [The [performance of the library functioning]. Chynnyi vid 2016–09–01 [Valid from 2016-09-01].
- [13]. Kuleva O. Veb-servisy dlya sozdaniya virtualnykh vystavok v bibliotekakh: preimushchestva i nedostatki [Web services for the creation of the digital exhibitions in libraries: advantages and disadvantages]. *Informatsionnye resursy Rossii* [Russia information resources]. 2015, no 1, pp. 23–26. Available at: <https://bit.ly/2XX2cy8>.
- [14]. Pravylya korystuvannia Dovidkovoioi sluzhboiu [The regulations on the use of the help desk]. *Naukova biblioteka Kharkivskoho natsionalnoho universytetu radioelektroniky* [Scientific library of Kharkiv National University Of Radioelectronics]. Available at: <http://lib.nure.ua/about/docs-rules/sprav-sluzh>.
- [15]. Rukovodyashchie printsipty sozdaniya i funktsionirovaniya virtualnykh spravochnykh sluzhb [Digital Reference Guidelines Ad Hoc Committee]. *Institut informatstlnnykh initsiativ, Rossiyskaya gosudarstvennaya biblioteka dlya molodezhi* [The institute of the informational initiatives, Russian state library for young people]. Available at: <http://www.library.ru/4/theory/drg.php>.
- [16]. Chto takoe elektronnyy bilet? [What is a e-ticket?]. *Tickets.ua: onlayn bronirovanie aviabiletov* [Tickets.ua: online booking of the air tickets]. Available at: <https://avia.tickets.ua/content/what-is-e-ticket.html>.
- [17]. Shevchenko T. Ye., Borysova T. V. Efektyvnist i otsinka yakosti funktsionuvannia elektronnoho kataloga biblioteki VNZ [Effectiveness and quality evaluation of functioning of the electronic catalog in the library]. *Vymiriuvannia v bibliotekakh : otsinka efektyvnosti ta yakosti roboty : materialy Internet-konferentsii (Kharkiv, 6–10 chervnia 2017 r.)* [The dimension in the library: effectiveness and quality evaluation of the work: materials of the Internet conference (Kharkiv, June 6-10 2017)]. Kharkiv, 2017. Available at: <http://openarchive.nure.ua/handle/document/3652>.
- [18]. Management system standards. *International Organization for Standardization*. Available at: <https://www.iso.org/management-system-standards.html#PopularMSS>.

Надійшла 16.07.2019 р.

Влащенко Л. Г.,

заместитель директора Научной библиотеки
Харьковского национального университета радиоэлектроники
пр. Науки, 14, г. Харьков, 61103, Украина
тел.: (057) 702 14 88
e-mail: liudmyla.vlashchenko@nure.ua

Никитенко А. Н.,

доцент кафедры метрологии и технической экспертизы
Харьковского национального университета радиоэлектроники
пр. Науки, 14, г. Харьков, 61103, Украина
тел.: (057) 702 13 31
e-mail: nikonxipe@gmail.com
ORCID: 0000-0002-1082-5247

**ЭФФЕКТИВНОСТЬ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ
ВИРТУАЛЬНЫХ СЕРВИСОВ НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКИ
ВУЗА: СИСТЕМНЫЙ ПОДХОД И ОПЫТ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ**

В работе рассматривается опыт создания, внедрения и эффективность функционирования электронных ресурсов и виртуальных сервисов научной библиотеки Харьковского национального университета радиоэлектроники: веб-сайта, электронного каталога, полнотекстовой базы комплексов учебно-методическо-

го обеспечения ВУЗА, справочной службы, виртуального билета читателя и проекта «Дистанционная запись в библиотеку».
Приведены количественные и качественные показатели работы.
Проведено исследование о наличии виртуальных сервисов в ведущих библиотеках ЗВО Украины.

Ключевые слова: библиотека высшего учебного заведения, электронный каталог, сайт библиотеки, управление сайтом, библиотечная услуга, виртуальный сервис, комплекс учебно-методического обеспечения, электронный ресурс, справочная служба, виртуальный читательский билет, дистанционная запись.

Vlashchenko L. H.,

Deputy Director Scientific Library of
Kharkiv national university of radioelectronics
14 Nauky Avenue, Kharkiv, 61103, Ukraine
tel.: (057) 702 14 88
e-mail: liudmyla.vlashchenko@nure.ua

Nikitenko O. M.,

Associate professor of Meteorology and technical expertise of
Kharkiv national university of radioelectronics
14 Nauky Avenue, Kharkiv, 61103, Ukraine
tel.: (057) 702 13 31
e-mail: nikonxipe@gmail.com
ORCID: 0000-0002-1082-5247

**EFFICIENCY OF FUNCTIONING OF VIRTUAL SERVICES OF
SCIENTIFIC LIBRARY OF HIGHER EDUCATION
ESTABLISHMENTS: SYSTEM APPROACH AND EXPERIENCE
OF USE**

Summary

In the last decades, electronic media and electronic services have been added to the traditional library's physical collections and services. This involves new requirements as to equipment, technology and especially as to staff skills, and demands changes in processes and organization.

Thus this work purpose is observation of electron resources and virtual services of science library of Kharkiv national university of radio electronics.

Here we consider the experience of creating, implementing and efficiently functioning electronic resources and virtual services of science library of Kharkiv national university of radio electronics: web site to implement various services, an electronic catalogue as a powerful information resource, virtual reader card, reference service, distance record project.

The process of the university departments interaction to create the full-text database of methodological resources of library of an institution of higher education and providing access to their by the library's website was described.

The reference service for library customs was operated in science library of Kharkiv national university of radio electronics.

The electronic services project development were created distance self-recording and reader's virtual card. These services allowed of the library readers first to get rid of paper documents, and, secondly, to start communication with library staff in the virtual space. Unfortunately the and reader's virtual card was used in science library of Kharkiv national university of radio electronics.

Quantity and quality factors of librarian virtual services are given.

It was researched the availability of virtual services in the leading libraries of an institution of higher education.

Thus virtual services complement and extend the capabilities of information services at a higher technological level and corresponds to modern trends in library service.

Keywords: library of an institution of higher education, electronic catalogue, library web-site, site control, library service, virtual service, set of methodological resources, electron resource, reference service, virtual reader card, distance record.

УДК 004.738.1:027.7:378.4(477.63-22)

DOI: [http://dx.doi.org/10.18524/2304-1447.2019.2\(22\).180337](http://dx.doi.org/10.18524/2304-1447.2019.2(22).180337)

Грамм Олена Миколаївна,

завідувачка відділу обслуговування
бібліотеки Криворізького державного педагогічного університету
пр. Гагаріна, 54, м. Кривий Ріг, 500086, Україна
тел.: (0564) 70 13 39
e-mail: aleashka72@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5965-3100

Кравченко Олена Миколаївна,

заступник директора бібліотеки
Криворізького державного педагогічного університету
пр. Гагаріна, 54, м. Кривий Ріг, 500086, Україна
тел.: (0564) 70 13 39
e-mail: olenakravchenko@ukr.net
ORCID: 0000-0002-3731-4324

Лебедюк Олена Олександрівна,

завідувачка відділу інформаційних технологій та комп'ютерного забезпечення
бібліотеки Криворізького державного педагогічного університету
пр. Гагаріна, 54, м. Кривий Ріг, 500086, Україна
тел.: (0564) 70 13 39
e-mail: olenalebeduk9@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6747-7693

**ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ БІБЛІОТЕКИ ЯК ЗАСІБ НАДАННЯ
ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОСЛУГ (ІЗ ДОСВІДУ РОБОТИ
КНИГОЗБІРНІ КДПУ)**

У статті розглянуто зміст та роль web-сторінки бібліотеки Криворізького державного педагогічного університету, подано аналіз її структури та рубрик. Висвітлено зміни, які відбуваються в бібліотечно-інформаційному обслуговуванні користувачів за допомогою Інтернет-ресурсів. Розкрито основні проблеми щодо розповсюдження електронних джерел інформації та подано шляхи їх розв'язання.

Ключові слова: бібліотека закладу вищої освіти, web-сайт бібліотеки, web-сторінка бібліотеки, бібліотечно-інформаційне обслуговування, електронні ресурси, електронні послуги, репозитарій, електронний каталог.

Бібліотека закладу вищої освіти як частина культурного, освітнього і виховного процесу відтворює духовні цінності через читання, системне використання джерел інформації й розповсюдження знань. Саме тому вільний доступ

до цих джерел є неодмінною умовою її ефективної роботи. Вільний доступ до ресурсів – це не просто одна з форм організації використання бібліотечного фонду, це, насамперед, свобода вибору користувачем з усіх ресурсів, послуг і можливостей книгозбірні.

Офіційне визнання необхідності підтримки Руху Відкритого Доступу з'явилося у Будапештській ініціативі відкритого доступу, яка була оприлюднена у лютому 2002 р. Згодом ідея відкритого доступу була підтримана громадськістю за допомогою Бетесдинської заяви про відкритий доступ до публікацій у червні 2003 р. та шляхом підписання Берлінської декларації про відкритий доступ до наукових та гуманітарних знань у жовтні 2003 р. Згідно з нею, автори та правовласники дарують усім користувачам вільне, необмежене право доступу та дозвіл на копіювання, використання, передачу та публічну демонстрацію, а також на поширення роботи в електронній формі для будь-яких законних цілей з відповідним зазначенням авторства, а також право на виготовлення невеликої кількості друківаних копій для свого особистого використання [1].

Сучасна роль бібліотеки, як загальнодоступного центру інформації та знань, полягає у створенні рівних можливостей усім категоріям користувачів працювати з електронним бібліотечним фондом, надавати відкритий доступ до всесвітніх наукових, освітніх, художньо-культурних електронних ресурсів. Створення яких, на думку О. Спіфанової, є одним із пріоритетних напрямів розвитку бібліотек вищів та безумовно пов'язане з удосконаленням бібліотечних web-сайтів, які виконують роль навігаторів у світі наукової інформації, надають доступ до ресурсів віддаленим користувачам [2].

Діяльність бібліотек закладів вищої освіти спрямована на найбільш повне забезпечення реалізації інноваційних тенденцій сучасної освіти, покращення якості обслуговування читачів, задоволення їх запитів, у тому числі, шляхом подальшого впровадження новітніх технологій у бібліотечно-інформаційні процеси, формування та використання інформаційних ресурсів. Необмежений доступ до Інтернету відкрив перед книгозбірнями нові можливості, а саме: надав користувачам вільний доступ до вітчизняного та світового інформаційного простору, дав змогу використовувати бібліографічні, реферативні та повнотекстові БД інших бібліотек.

У сучасних умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій перше уявлення про бібліотеку закладу вищої освіти користувачі отримують саме через її web-сайт. Його використання дозволяє зробити книгозбірню відкритою для кожного потенційного користувача, значно розширити коло споживачів та послуг і, таким чином, зайняти провідне місце в світовій інформаційній інфраструктурі [4]. Створення web-сайту, «сторінки» в Інтернеті значно підвищує престиж бібліотеки, адже інформація про книгозбірню розповсюджується у всесвітній мережі, розширюється кількість її реальних і потенційних користувачів. Бібліотечний сайт презентує й рекламує всі аспекти бібліотечної діяльності та різноманіття її контенту.

Бібліотечний web-сайт має на меті:

- рекламувати послуги та фонди;
- здійснювати доступ до власних та зовнішніх ресурсів;
- забезпечувати комфортність в обслуговуванні;
- пропонувати нові форми обслуговування користувачів.

На думку дослідника І. І. Матвейко, базовими принципами, на яких ґрунтується організація web-сайту бібліотеки університету, є:

- інформативність;
- достовірність, з регулярним оновлюванням інформації;
- функціональність;
- доступність для користувачів;
- привабливість й простота навігації [3].

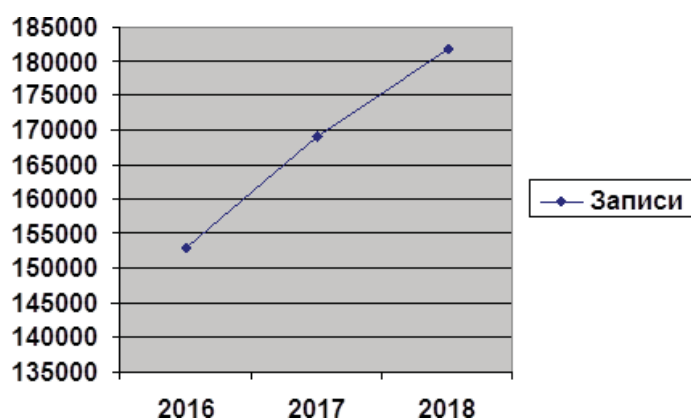
Внаслідок удосконалення та оптимізації структури web-сторінки книгозбірні КДПУ вона набула сучасного вигляду. Основні напрямки діяльності бібліотеки представлено розділами: про бібліотеку (історія бібліотеки, положення про бібліотеку, правила користування, структура, години роботи, анонси і оголошення, архів новин); електронний каталог; репозитарій; ресурси (фонд, довідково-пошуковий апарат, бібліографічна продукція, віртуальні виставки, нові надходження, буктрейлери, електронні журнали); послуги (визначення індексів УДК, оформлення бібліографічного списку літератури, віртуальна бібліографічна довідка, електронна доставка документів, науковцям); діяльність (науково-методична діяльність, краєзнавча діяльність, інформаційно-бібліографічна діяльність, культурно-просвітницька діяльність); Інтернет-ресурси; контакти.

Структура web-сторінки має кілька рівнів, а інформаційні ресурси згруповано за видами діяльності. Насамперед, максимально повно надано доступ до власних інформаційних ресурсів: електронного каталогу, нових надходжень, матеріалів конференцій і семінарів, які проводила бібліотека, наукових публікацій співробітників.

З року в рік зростає кількість записів в електронному каталозі (ЕК). Найголовнішою базою даних (БД) на сайті є електронний каталог, який відображає весь активний фонд бібліотеки, включаючи аналітичний опис періодичних видань. Складовою частиною ЕК є БД «Персоналії», де пропонується інформація про видатних учених, діячів культури і мистецтва. На основі ЕК створено більшість власних БД, списків літератури різноманітної тематики.

Обсяг записів в електронному каталозі (2016–2018 рр.)

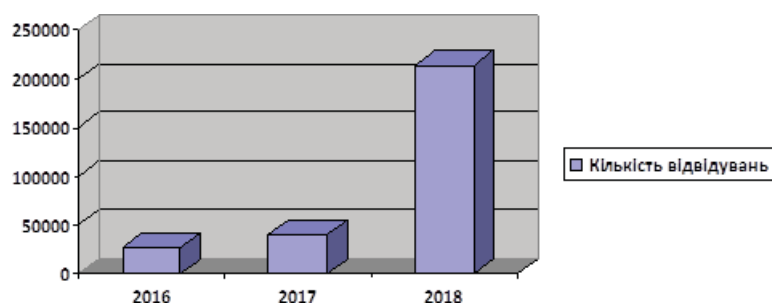
Рік	Обсяг
2016	153050
2017	169188
2018	181679

Констатуємо, що відвідуваність web-сторінки нашої бібліотеки значно різниться з попередніми роками. Кількість відвідувань web-порталу книгозбірні у 2018 р. збільшилася у 5 разів (у порівнянні з 2017 р.). Це зумовлено регулярним оновленням контенту, активізацією поповнення інституційного репозитарію, удосконаленням якості наповнення інформаційних ресурсів бібліотеки (нові надходження, бібліографічна продукція, нові послуги, репортажі-звіти про культурно-масові заходи, посилання на безкоштовні електронні бібліотеки, відкриті архіви періодичних видань, інші електронні інформаційні ресурси відкритого доступу).

**Динаміка відвідувань web-сторінки бібліотеки КДПУ
(2016–2018 рр.)**

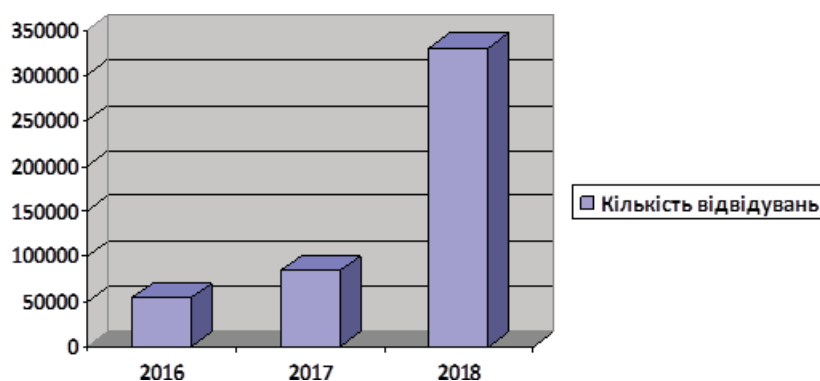
Рік	2016	2017	2018
Кількість відвідувань	26 946	39 685	214 462

Сучасний ЕК бібліотеки – основа подальшого розвитку інформаційних технологій, гарантія якісного обслуговування користувачів. Кількість довідок та консультацій, виконаних за допомогою ЕК, щорічно зростає. На допомогу навчальному процесу, до дня фахівця готуються інформаційні списки літератури, письмові довідки для інформування в системі ВРІ і ДОК із використанням електронної пошти.

**Кількість звернень до web-ресурсів бібліотеки
(web-сторінки, електронного каталогу, інституційного репозитарію)
2016–2018 рр.**

Кількість відвідувань	2016	2017	2018
Усього	54 041	83 956	330 692

Збільшення кількості звернень (на 75% у порівнянні з 2017 р.) наочно демонструє підвищений попит саме на електронні ресурси книгозбірні, що є одним із перспективних та пріоритетних напрямків розвитку бібліотеки.

Розділ «Культурно-просвітницька діяльність» знайомить користувачів із заходами, що відбуваються в бібліотеці, віртуальними виставками, розкриваючи та рекламує особливості просвітницької і освітньо-виховної роботи.

Бібліотека розміщує на web-сторінці Інтернет-навігатори по освітніх ресурсах, переліки передплачених періодичних видань; популяризує власну інформаційну продукцію; пропонує послуги «Віртуальна довідка» та «Індексування документів за УДК» (із 440 заіндексованих праць викладачів, здобувачів вищої освіти, за електронною послугою опрацьовано – 215 запитів).

Для зручності організовано доступ не тільки до власних, але і до зовнішніх Інтернет-ресурсів. У відповідних розділах web-сторінки створено точки доступу, прив'язані до інформаційних потреб користувачів. Приділено увагу ресурсам Інтернету, подано адреси різних web-серверів.

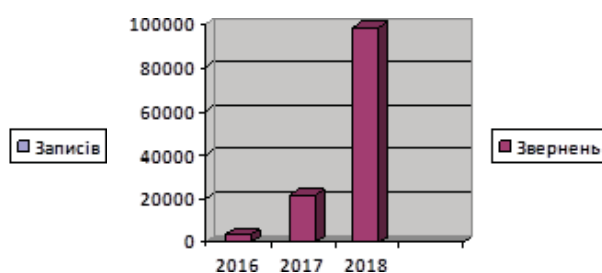
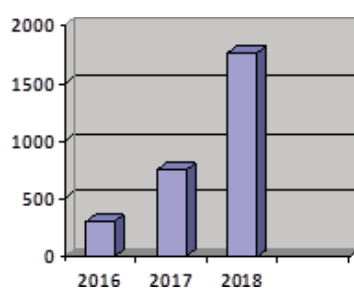
Створення та супровід web-сторінки вимагає постійної уваги та професійної компетенції працівників, які з нею працюють. Щоб зробити її цікавою та актуальною, такою, що професійно представляє бібліотеку засобом рекламних послуг та можливостей, необхідно уважно ставитися до кожного розділу, постійно удосконалювати дизайн, відкривати нові рубрики.

Працівники бібліотеки знайомляться з публікаціями в професійних періодичних виданнях за допомогою «Інтернет-дайджесту бібліотечного фахівця», який регулярно оновлюється.

Одним із напрямків розвитку електронних інформаційних ресурсів у системі вищої освіти є формування інституційних репозитаріїв, що дозволяє університетам створювати базу для подальшого висвітлення результатів наукової діяльності закладів вищої освіти, а також сприяти публікаційній активності науковців. Метою та завданням інституційного репозитарію є забезпечення місця та способу централізованого, довготривалого зберігання в електронному вигляді повних текстів документів, гарантуючи їх незмінність, а представлення наукової продукції у відкритому доступі в мережі Інтернет збільшить цитованість публікацій та результатів досліджень професорсько-викладацького складу і здобувачів вищої освіти.

Кількісні показники користування репозитарієм КДПУ

Рік	2016	2017	2018
Записів	305	750	1759
Звернень	3473	21574	98639

Вважаємо, що основними проблемами щодо розповсюдження інформації через web-сторінки бібліотек закладів вищої освіти є:

- недосконалість ресурсної бази бібліотеки;
- проблеми кадрового забезпечення;
- відсутність інтеграційної діяльності структурних підрозділів книгозбірні.

На наш погляд, для їх розв'язання буде доречним:

- забезпечення онлайн-доступу до зовнішніх баз даних;
- перерозподіл обов'язків бібліотечних фахівців;
- забезпечення співпраці відділів, координація бібліотечних процесів.

Сучасні підходи в бібліотечно-інформаційному обслуговуванні базуються на вивченні специфіки інформаційних потреб, ступеня їх задоволення, рівня науково-інформаційної культури користувачів та передбачають створення індивідуалізованих систем обслуговування, які зможуть задовольнити запит будь-якого користувача. Це стає можливим завдяки впровадженню електронних технологій у бібліотечну практику. Глобальне й лавиноподібне наростання інформації, зміна засобів комунікацій та стрімке вторгнення цифрових технологій у сучасний світ призвело до радикальних змін усіх напрямів діяльності бібліотеки: від традиційного інструментарію до методів обслуговування, доступу до ресурсів і різних форм надання інформації.

Особливості інформаційних запитів сучасних користувачів бібліотеки свідчать, що попит на електронні інформаційні ресурси буде й надалі зростати. Кількісне і якісне збагачення структурованих добірок посилять та Інтернет-дайджестів на веб-сторінці залишається одним із перспективних методів задоволення інформаційних потреб користувачів бібліотеки КДПУ.

Список використаної літератури

1. Аксьонова Н. Д. Забезпечення вільного доступу до наукової інформації через бібліотечні веб-сайти / Н. Д. Аксьонова // Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 8–10 жовт. 2013 р.). – Київ : НБУВ НАН України, 2013. – С. 118–120.
2. Єпіфанова О. Роль веб-сайту в бібліотечно-інформаційному обслуговуванні наукової бібліотеки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля / О. Єпіфанова // Вісн. Львів. ун-ту. Серія: Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. – 2009. – Вип. 4. – С. 235–239.
3. Матвейко І. І. Веб-сайт бібліотеки університету – важливий інструмент в системі обслуговування користувачів / І. І. Матвейко // Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства : матеріали 6-ї Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 10–11 верес. 2015 р.). – Львів : вид-во Львів. політехніки, 2015. – С. 221–226.
4. Шевченко І. О. Нова бібліотечна послуга: використання інформаційних технологій та Інтернету в бібліотеці : посіб. для бібліотекарів за програм. підвищ. кваліфікації / І. О. Шевченко. – Київ : Самміт-книга, 2012. – 76 с.

References

- [1]. Aksonova N. D. Zabezpechennia vilnoho dostupu do naukovoï informatsii cherez bibliotechni veb-saity [Providing open access to scientific information through library websites]. *Adaptatsiia zavdan i funktsii naukovoï biblioteki do vymoh rozvytku tsyfrovyykh informatsiinykh resursiv: materialy Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii (Kyiv, 8-10 zhovtnia 2013 r.)* [Adaptation of the assignments and functions of scientific library to requirements of development of digital information resources: Materials of the International scientific conference (Kyiv, 8-10 October 2013)]. Kyiv, 2013, pp. 118–120.
- [2]. Epifanova O. Rol veb-saitu v bibliotechno-informatsiinomu obsluhovuvanni naukovoï biblioteki Shkhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Dalia [The role of web-site in the library-informational services of the scientific library of Volodymyr Dal' Eastern-Ukrainian National University]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia: Knyhoznavstvo, bibliotekoznavstvo ta informatsiini tekhnolohii* [Visnyk

- of the Lviv University Series "Bibliology, Library Studies and Information Technologies"]. 2009, vol. 4, pp. 235–239.
- [3]. Matveiko I. I. Veb-sait biblioteki universytetu – vazhlyvyi instrument v systemi obsluhovuvannia korystuvachiv [University library website – important tool in customer service system]. *Suchasni problemy diialnosti biblioteki v umovakh informatsiinoho suspilstva: materialy shostoї mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Lviv, 10–11 veresnia 2015 r.) [Modern problems in library activity in a context of information society: materials of the 6th international scientific and practical conference (Lviv, 10-15 September, 2015)]*. Lviv, 2015, pp. 221–226.
- [4]. Shevchenko I. O. *Nova bibliotekna posluha: vykorystannia informatsiinykh tekhnolohii ta Internetu v bibliotetsi [A new library service: usage of information technologies and internet in library]*. Kyiv, 2012, 76 p.

Надійшла 08.08.2019 р.

Грамм Е. Н.,

заведующая отделом обслуживания библиотеки
Криворожского государственного педагогического университета
просп. Гагарина, 54, г. Кривой Рог, 500086, Украина
тел.: (0564) 70 13 39
e-mail: aleashka72@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5965-3100

Кравченко Е. Н.,

заместитель директора библиотеки
Криворожского государственного педагогического университета
просп. Гагарина, 54, г. Кривой Рог, 500086, Украина
тел.: (0564) 70 13 39
e-mail: olenakravchenko@ukr.net
ORCID: 0000-0002-3731-4324

Лебедюк Е. А.,

заведующая отделом информационных технологий и компьютерного обеспечения
библиотеки Криворожского государственного педагогического университета
просп. Гагарина, 54, г. Кривой Рог, 500086, Украина
тел.: (0564) 70 13 39
e-mail: olenalebeduk9@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6747-7693

**ЭЛЕКТРОННЫЕ РЕСУРСЫ БИБЛИОТЕКИ КАК СПОСОБ
ПРЕДОСТАВЛЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ УСЛУГ
(ИЗ ОПЫТА РАБОТЫ БИБЛИОТЕКИ КГПУ)**

В статье рассматривается содержание и роль web-страницы библиотеки Криворожского государственного педагогического университета, проанализированы ее структура и рубрики. Освещены изменения, которые происходят в библиотечно-информационном обслуживании пользователей при помощи Интернет-ресурсов. Раскрыты основные проблемы распространения электронных источников информации и представлены пути решения.

Ключевые слова: библиотека высшего учебного заведения, веб-сайт библиотеки, веб-страница библиотеки, библиотечно-информационное обслуживание, электронные ресурсы, электронные услуги, репозитарий, электронный каталог.

Hramm O. M.,

Chief of the Library Services Department
Library of Kryvyi Rih State Pedagogical University
54 Gagarin Ave, Kryvyi Rih, 500086, Ukraine
tel.: (0564) 70 13 39, 098 488 54 23
e-mail: aleashka72@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5965-3100

Kravchenko O. M.,

Deputy Director
Library of Kryvyi Rih State Pedagogical University
54 Gagarin Ave, Kryvyi Rih, 500086, Ukraine
tel.: (0564) 70 13 39, 096 173 00 86
e-mail: olenakravchenko@ukr.net
ORCID: 0000-0002-3731-4324

Lebeduk O. O.,

Chief of Library IT Department
Library of Kryvyi Rih State Pedagogical University
54 Gagarin Ave, Kryvyi Rih, 500086, Ukraine
tel.: (0564) 70 13 39, 098 103 02 24
e-mail: olenalebeduk9@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6747-7693

**ELECTRONIC RESOURCES OF A LIBRARY AS MEANS
OF PROVIDING INFORMATION SERVICES
(FROM THE EXPERIENCE OF KRYVYI RIH STATE
PEDAGOGICAL UNIVERSITY LIBRARY)**

Summary

Purpose. Digital resources among services of university library.

The article discusses content and role of library webpage in Kryvyi Rih State Pedagogical University; its structure and rubrics are analyzed. Changes in providing library and information services with implementation of online resources are described. Main issues concerning the distribution of digital information sources are described; ways to their solution are suggested.

Methodology. On various stages of the survey the following methods were used: analysis and synthesis, comparison, generalization, primary sources search. These methods provided important factor of research objectivity; they allowed determining, processing and analyzing the whole complex of available sources.

Finding. Statistical analysis was used to analyze the dynamics of new developments, current needs of the readers, and to work out decisions regarding the quality improvement of information search services.

Practical value. Creating a theoretical foundation for implementation of set tasks and improving the quality of information services through online resources comprises the practical value of the acquired findings. Conclusions and results of the research can be used in university students', postgraduates' and professors' information search activities as well as in modern library practice. Certain results of the research are used and implemented in practice of the library of Kryvyi Rih State Pedagogical University, namely at the workshops on the basics of information culture.

Results. Digital resources facilitate improvement and further development of providing online library services.

Keywords: university library, library website, library webpage, library and information services, digital resources, digital services, repository, web catalogue.

УДК 027.7:378.4(574-25):021.6(100)

DOI: [http://dx.doi.org/10.18524/2304-1447.2019.2\(22\).180340](http://dx.doi.org/10.18524/2304-1447.2019.2(22).180340)

Даутова Анар,

эксперт-менеджер службы обслуживания пользователей
библиотеки Назарбаев Университета,
ул. Кабанбай Батыр, 53, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан
тел.: 7 (7172) 70 62 55
e-mail: library@nu.edu.kz

МЕЖДУНАРОДНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО БИБЛИОТЕК: ОПЫТ БИБЛИОТЕКИ НАЗАРБАЕВ УНИВЕРСИТЕТА

В статье рассматривается библиотека Назарбаев Университета (НУ) как пример международного сотрудничества академической библиотеки. Международное партнерство библиотек и служб доставки документов дает прекрасную возможность выполнить основную миссию библиотеки – обеспечить высокое качество обслуживания. Так же в статье рассматривается Межбиблиотечный абонемент как компонент международного сотрудничества Библиотеки НУ. Основываясь на опыте библиотекарей НУ и обратной связи с пользователями, международное сотрудничество оказывается очень полезным. Статья предлагает практический пример того, как международное сотрудничество библиотек влияет на развитие и совершенствование библиотеки.

Ключевые слова: международное библиотечное сотрудничество, межбиблиотечное кредитование, международное библиотечное дело

Введение. Для академических библиотек эффективное международное сотрудничество уже не потенциальная возможность, а необходимость. Всегда есть более чем один взгляд на проблему, и совместный процесс рассмотрения проблемы и поиска её решения включает в себя вклад разных людей с различными точками зрения, опытом и знаниями. Это могут быть сотрудники из разных отделов крупной библиотечной службы, сотрудники вспомогательных отделов, персонал и студенты учебного учреждения или представители ряда библиотек в консорциуме. Результатом такого процесса будет более реальное и глубокое представление об исследуемой области, чем оно может быть получено одним отделом библиотеки или библиотекой, работающей изолированно от других библиотек. И в итоге, скорее всего, будет найдено оптимальное, а зачастую инновационное решение той или иной проблемы. Вне зависимости от повседневной работы и обязанностей работников библиотеки, сотрудничество между ними приводит к большей творческой свободе и приобретению ими навыков более гибкого отношения к сотрудничеству. Сотрудничество между академическими библиотеками, как правило, способствует экономии труда и времени, оптимизации производственных процессов и высвобождению времени для дополнительных мероприятий с добавленной стоимостью. Это также

может способствовать формированию и продвижению позитивного имиджа библиотеки, росту её видимости, авторитета и влияния как для её пользователей, так и её сотрудников. Сотрудничество между библиотеками ведет также к повышению профессиональных навыков, умений и знаний библиотечного персонала, значимости библиотеки в университете и к выходу за рамки традиционной модели обслуживания клиентов. Во время совместной межбиблиотечной работы сотрудники библиотеки приобретают новые навыки, умения и знания, которые впоследствии могут быть применены в работе сотрудника на его/её рабочем месте (в собственном отделе или учреждении). В частности, сотрудничество двух и более библиотек может сформировать и предоставлять более широкий спектр услуг, чем каждая из библиотек предоставляла до этого самостоятельно.

Библиотека Назарбаев Университета.

Модель стратегического развития Назарбаев Университета (НУ) основана, в первую очередь, на стратегическом партнерстве с ведущими зарубежными университетами. Каждая из школ (факультетов) и исследовательских центров НУ развивается в сотрудничестве с соответствующими подразделениями ведущих университетов и исследовательских институтов мира. В рамках партнерства между университетами, библиотека НУ имеет возможность сотрудничать с библиотеками таких университетов США как университеты штата Висконсин (г. Мэдисон), Питтсбурга, Дьюка и др.

В 2015 г. с целью повышения качества медицинского образования в Республике Казахстан и преобразования системы здравоохранения в соответствии с высокими международными стандартами была создана Школа Медицины Назарбаев Университета (ШМНУ). ШМНУ предлагает первую в республике учебную программу западного образца, преподаваемую на английском языке преподавателями-врачами и учеными в сфере биомедицины, набираемыми со всего мира.

Перед библиотекой НУ были поставлены следующие задачи:

1. создание печатного фонда и подписка на электронные информационные ресурсы для поддержки учебного процесса в ШМНУ;
2. подготовка и закрепление предметного библиотекаря для информационно-библиотечного обслуживания ППС и студентов ШМНУ.

В рамках соглашения между университетами важное содействие в решении поставленных перед библиотекой НУ задач оказала библиотека Школы Медицины университета Питтсбурга, которой были предложены рекомендации по формированию фонда учебной и научной литературы по медицине в библиотеке НУ. В мае 2015 г. библиотеке НУ была предоставлена возможность недельной стажировки в университете Питтсбурга для подготовки предметного библиотекаря. Была составлена детальная программа тренингов и консультаций, которые послужили хорошей базой для информационно-библиотечного обслуживания в ШМНУ. В рамках визита удалось узнать, как академическая

библиотека в США поддерживает программу обучения в медицинских школах. Были организованы встречи с руководством и со всеми службами библиотеки. Встреча будущего предметного библиотекаря по медицине в НУ с библиотекарями в Службе каталогизации университета Питтсбурга была сфокусирована на каталогизации литературы с медицинскими рубриками и метаданными, ресурсов в печатном и электронном форматах, а также на использовании инструмента LinkSolver, который формирует ссылки из онлайн-реферативной базы данных на полнотекстовые статьи. Библиотекари информационно-библиографического отдела университета Питтсбурга провели учебные занятия по ресурсам и темам, интересующим студентов и преподавателей медицинского факультета НУ. Целью этих сессий было обучить библиотекарей НУ управлению информационными ресурсами по конкретным темам, а также продемонстрировать, как библиотекари университета Питтсбурга проводят тренинги для студентов и преподавателей. Ориентационные сессии смоделированы методом активного обучения (Cephalonian Method), который получил очень положительные отзывы от студентов в Питтсбурге.

В дополнение к изучению опыта библиотеки медицинской школы университета Питтсбурга библиотекари НУ посетили руководителей централизованной библиотечной сети университета Питтсбурга, а также библиотеки университета Карнеги-Меллона, что дало возможность обменяться мнениями о путях совершенствования информационно-библиотечного обеспечения медицинского образования и науки, будущего медицинских библиотек.

В рамках международного сотрудничества в марте 2016 г. на базе ШМНУ был проведен двухдневный семинар для библиотекарей медицинских ВУЗов Казахстана с участием Барбары Эпштейн, директора библиотеки университета Питтсбурга и Нэнси Тэннери, старшего помощника директора.

Inter Library Loan Service (Электронная доставка документов).

За последние 10 лет мир библиотек стремительно меняется, что во многом определяется развитием современных информационно-коммуникационных технологий.

На протяжении последних лет активно развивается и международное сотрудничество между библиотеками. Библиотеки обмениваются опытом оказания информационно-библиотечных услуг, формирования библиотечных коллекций, развития институциональных репозиторий и т.п. Благодаря международному сотрудничеству библиотеки развивают корпоративные информационные ресурсы и службы, вследствие чего экономятся трудовые, временные и финансовые ресурсы, предоставляется доступ к более широкому спектру ресурсов и услуг.

Целью такой корпоративной услуги, как электронная доставка документов (ЭДД), реализованной в ШМНУ (с участием библиотек университетов Питтсбурга, штата Висконсин (г. Мэдисон) и Дьюка), является предоставление исследователям НУ информационных материалов (отдельных глав книг и журнальных

статей), недоступных в фонде библиотеки НУ. Услуга ЭДД в библиотеке НУ предоставляется информационно-библиографической службой. В среднем более 500 документов благодаря этой услуге доставляется исследователям НУ.

Кто может воспользоваться услугой?

Все зарегистрированные пользователи НУ имеют право воспользоваться услугой ЭДД. Расходы на данную услугу покрываются из бюджета НУ, благодаря чему она является бесплатной для пользователя, который может заказать за один раз до трех документов. Услуга ЭДД не предоставляется тем пользователям библиотеки, которые имеют читательскую задолженность.

Заключение. Новые партнерские отношения и освоение лучшего зарубежного опыта – это перспективные пути улучшения обслуживания. Библиотекари должны постоянно пересматривать свои текущую практики и процессы, налаживать обмен ресурсами через национальные ассоциации и с помощью международных партнеров, узнавать о передовом опыте и применять его, сотрудничая с другими библиотеками.

Только следуя таким подходам в своей работе, библиотекари могут продвигать свои услуги и обеспечивать полноценный доступ к информации для нынешнего и будущих поколений студентов, преподавателей, ученых своих университетов и для граждан мира в целом.

Список использованной литературы

1. *Allen M.* Patron-focused services in three US libraries: collaborative interlibrary loan, collection development and acquisitions / M. Allen, S. M. Ward, T. Wray, K. E. Debus-Lopez // *Interlending & Document Supply*. – 2003. – Vol. 31. – P. 138–141.
2. *Kasalu J. S.* Enhancing access to electronic resources through collaborations and e-document delivery : experiences of University Libraries in Kenya / J. S. Kasalu, J. B. Ojiambo // *IFLA WLIC 2015. Session 139 : Strength in numbers: resource sharing in a networked global environment – Document Delivery and Resource Sharing Section* (Cape Town, South Africa, 18 August 2015). – Электрон. дані (PDF). – Режим доступу: <https://bit.ly/2W4BP6d> (дата звернення: 25.07.2019). – Загол. з екрана.
3. *Lor P.* From inter-library lending to instant universal access : First World utopia, Third World nightmare [Электронний ресурс] / P. Lor // *Inter-library lending Conference of the Finnish Research Library Association*, (Helsinki, 15 May, 2001). – Электрон. дані. – Helsinki, 2001. – Режим доступу: <https://bit.ly/2ybDY4L> (дата звернення: 26.07.2019). – Загол. з екрана.
4. *Tannery N.* Nazarbayev University Medical Librarians Visit HSLs [Электронний ресурс] / N. Tannery // *Health Sciences Library System*. – Электрон. дані. – Republic of Kazakhstan, 2015. – Режим доступу: <http://info.hsls.pitt.edu/updatereport/?p=8655> (дата звернення: 26.07.2019). – Загол. з екрана.
5. *Yoo S.* Document delivery through domestic and international collaborations: the KISTI practice / S. Yoo // *Interlending & Document Supply*. – Vol. 38. – P. 175–182.

References

- [1]. Allen M., Ward S. M., Wray T., Debus-Lopez K. E. Patron-focused services in three US libraries: collaborative interlibrary loan, collection development and acquisitions. *Interlending & Document Supply*. 2003, vol. 31, pp. 138–141.
- [2]. Kasalu J. S., Ojiambo J. B. Enhancing access to electronic resources through collaborations and e-document delivery : experiences of University Libraries in Kenya. *IFLA WLIC 2015. Session 139 : Strength in numbers: resource sharing in a networked global environment – Document Delivery and Resource Sharing Section* (Cape Town, South Africa, 18 August 2015). Available at: <https://bit.ly/2W4BP6d>

- [3]. Lor P. From inter-library lending to instant universal access : First World utopia, Third World nightmare. *Inter-library lending Conference of the Finnish Research Library Association, (Helsinki, 15 May, 2001)*. Helsinki, 2001. Available at: <https://bit.ly/2ybDY4L>.
- [4]. Tannery N. Nazarbayev University Medical Librarians Visit HSLS. *Health Sciences Library System*. Republic of Kazakhstan, 2015. Available at: <http://info.hslls.pitt.edu/updatereport/?p=8655>.
- [5]. Yoo S. Document delivery through domestic and international collaborations: the KISTI practice. *Interlending & Document Supply*. vol. 38, pp. 175–182.

Надійшла 02.08.2019

Даутова А.,

експерт-менеджер служби обслуговування користувачів
бібліотеки Назарбаєв Університету,
вул. Кабанбай Батир, 53, м. Нур-Султан, 010000, Республіка Казахстан
тел.: 7 (7172) 70 62 55
e-mail: library@nu.edu.kz

**МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО БІБЛІОТЕК:
ДОСВІД БІБЛІОТЕКИ НАЗАРБАЄВ УНІВЕРСИТЕТУ**

У статті розглядається бібліотека Назарбаєв Університету (НУ) як приклад міжнародного співробітництва академічної бібліотеки. Міжнародне партнерство бібліотек і служб доставки документів дає чудову можливість виконати основну місію бібліотеки – забезпечити високу якість обслуговування. Також в статті розглядається Міжбібліотечний абонемент як компонент міжнародної співпраці Бібліотеки НУ. Ґрунтуючись на досвіді бібліотекарів НУ і зворотного зв'язку з користувачами, міжнародне співробітництво виявляється дуже корисним. Стаття пропонує практичний приклад того, як міжнародне співробітництво бібліотек впливає на розвиток і вдосконалення бібліотеки.

Ключові слова: міжнародне бібліотечне співробітництво, міжбібліотечне кредитування, міжнародна бібліотечна справа

Dautova A.,

Expert manager of the visitor services of the
Nazarbayev University (NU) Library,
53 Kabanbai Batyr, Nur-Sultan, 010000, Kazakhstan Republic,
tel.: 7 (7172) 70 62 55
e-mail: library@nu.edu.kz

**INTERNATIONAL COWORKING OF LIBRARIES:
THE EXPERIENCE OF THE LIBRARY OF THE NAZARBAYEV
UNIVERSITY**

Summary

Purpose – The article considers Nazarbayev University (NU) Library as an example of academic library cooperation internationally. International partnership between

libraries and document delivery services provide a great opportunity to fulfill the main mission of the library – provide a high-quality of service. The article overviews the NU Library international collaboration and its such component as the Inter Library Loan Service. It also presents the current status of NU Library activities in this area and describing the ILL procedures.

Design/methodology/approach – This paper describes how the international collaboration between libraries was conducted and how to establish and maintain InterLibrary loan service in the library.

Findings – Based on the experience of NU librarians and user feedback, international collaboration is proving very useful and necessary. After the trip, librarians had a broader view of the sources of information and the process of work in general.

Originality/value – This article offers a practical example of how the international cooperation of libraries affects the development and improvement of NU library.

Key words: International Library Collaboration, Inter Library Loan Service, International librarianship

УДК 025.133:004.738.5:027.54]:911.375.1(574-25)

DOI: [http://dx.doi.org/10.18524/2304-1447.2019.2\(22\).180344](http://dx.doi.org/10.18524/2304-1447.2019.2(22).180344)

Джангулова Толкын,

руководитель Службы оцифровки
библиотеки Назарбаев Университета,
ул. Кабанбай Батыр, 53, г. Нур-Султан, 010000, Казахстан
тел.: 7 (7172) 70 92 44
e-mail: tolkyn.jangulova@nu.edu.kz
<https://orcid.org/0000-0002-1026-6369>

Яп Джозеф,

эксперт-менеджер информационно-библиографической службы
библиотеки Назарбаев Университета,
ул. Кабанбай Батыр, 53, г. Нур-Султан, 010000, Казахстан
тел.: 7 (7172) 69 49 74
e-mail: joseph.yap@nu.edu.kz
<https://orcid.org/0000-0002-7852-1047>

КАЗАХСТАН РАЗВИВАЕТ УМНЫЕ ГОРОДА: ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ РЕПОЗИТОРИИ КАК ПЛАТФОРМЫ ДЛЯ РАЗВИТИЯ ЦИФРОВОГО КАЗАХСТАНА

Как молодой и развивающийся город, Астана и ее жители планируют развитие умного города. Умный город «улучшает качество жизни своих граждан с помощью новых технологий» [9]. Kourtit, Nijkamp & Arribas [10] определяют умные города как высокопродуктивные города, в которых работают высокообразованные люди. Эта статья представляет развитие институциональных репозиториев как возможную технологическую составляющую умного города. В Казахстане правительство стремится обеспечить своим гражданам более широкий доступ к Интернету. Правительство также инициировало проект создания Казахской национальной электронной библиотеки, возглавляемой Национальной Академической Библиотекой. Насколько достаточно пять крупнейших городов Казахстана с учетом разрабатываемых проектов предоставляют и поддерживают открытый доступ к информации? Государственные университеты имеют свои собственные проекты – Институциональные Репозитории, которые могут быть одним из главных направлений в развитии проекта «Умный город». Авторами был проведен опрос университетских библиотек Нур-Султана (Астаны) и четырех других крупных городов, чтобы выяснить количество существующих институциональных репозиториев, которые могли бы поддержать цель правительства в реализации инновационного и умного города. В данной статье освещены проблемы, с которыми в настоящее время сталкиваются библиотеки при создании институционального репозитория с целью улучшения среды открытого доступа в Казахстане. Результаты опроса показали, что не во всех умных городах Казахстана существуют институциональные репозитории.

Ключевые слова: умный город, институциональные репозитории, открытый доступ, Казахстан

Введение

«Цифровой Казахстан» – это государственная программа, цель которой – повысить качество жизни общества путем внедрения и интеграции цифровых технологий в повседневную жизнь граждан. Поскольку технологии играют жизненно важную роль в улучшении жизни людей, они также оказывают влияние на уровень образования. Образовательный сектор получит непосредственную выгоду от этой технологической тенденции, поскольку студенты, преподаватели и исследователи получают быстрый доступ к релевантным результатам с помощью онлайн-инструментов, предоставленных в публичных или академических библиотеках. Государство стремится к повышению информационной и цифровой грамотности общества, таким образом способствуя росту высококомпетентного и конкурентоспособного населения (Цифровой Казахстан, 2018). Согласно статистике, 76,8 % населения Казахстана пользуются интернетом, а также большинство людей пользуются мобильными устройствами. Как показывают данные сайта «Statista» показатель уровня грамотности довольно высок – 99,8 % [13]. Возникает вопрос, учитывая высокий уровень грамотности населения, готов ли Казахстан приступить к внедрению умных городов?

Умные города

Амбициозный и урбанизированный город является инновационным и умным [7]. Как упоминал Гаско-Эрнандес, технология является важным инструментом, который позволяет городу стать «инклюзивным, продуктивным, самодостаточным, инновационным и ориентированным на сообщество». Эти пять характеристик суммируют облик умного города. Nam & Pardo [11] определили «умные города», как «инвестиции в человеческий/социальный капитал и ИТ-инфраструктуру, которые способствуют устойчивому росту и повышению качества жизни посредством совместного управления». Это означает, что умные города развивают не только материальные активы, но и нематериальные активы, которые могут исходить от человеческого интеллекта. В последующем исследовании, проведенном Gil-García, Pardo & Nam [8], успешный и работающий умный город должен оцениваться на основе различных квалифицированных компонентов, и одним из них являются информационно-коммуникационные технологии (ИКТ), а также другие нижеперечисленные технологии.

Другие компоненты:

- государственные услуги
- городская администрация и управление
- управление, взаимодействие и сотрудничество
- человеческий капитал и креативность
- экономика знаний и про-бизнес-среда
- застроенная среда и городская инфраструктура
- данные и информация

Совокупность данных компонентов, позволяет построить сильный умный город.

Цели исследования

С появлением «smart city», как библиотеки могут зарекомендовать себя в качестве движущей силы в развитии умного города? Умный город инклюзивен и требует эффективных услуг, которые могут предоставить культурные центры, такие как библиотеки. Библиотеки являются отличными партнерами в информировании и привлечении граждан через свои программы и услуги [14]. Умные города должны иметь умные библиотеки, которые служат центральным местом для непрерывного обучения и обмена знаниями. Умные библиотеки управляются умными людьми, которые предлагают умные места и умные услуги [13]. В настоящее время библиотеки рассматриваются как центры, которые могут стать площадкой для социального участия и сотрудничества и местом, где образованные люди могут оттачивать свои навыки критического мышления. Инновационные программы, семинары и тренинги часто являются частью библиотечного обслуживания для улучшения обучения. Целью данной работы является представление развития институциональных репозиториев, как возможной технологической составляющей умного города. Насколько достаточно пять крупнейших городов Казахстана, с учетом разрабатываемых проектов, предоставляют и поддерживают открытый доступ к информации? Государственные университеты имеют свои собственные проекты – институциональные репозитории, которые могут быть одним из главных направлений в развитии проекта «Умный город». Проведен опрос университетских библиотек Нур-Султана (Астаны) и четырех других крупных городов по выявлению количества существующих институциональных репозиториев, способствующих поддержать цель правительства реализовать инновационный и умный город. В данной статье освещены проблемы, с которыми в настоящее время сталкиваются библиотеки при создании институционального репозитория с целью улучшения предоставления открытого доступа к информации в Казахстане.

Опыт библиотек Казахстана в продвижении идеи Открытого доступа.

Движение открытого доступа достаточно развито в Казахстане. Некоторые библиотеки имеют опыт создания цифровых библиотек открытого доступа. Национальная академическая библиотека Казахстана, в городе Нур-Султан (Астана), создала Казахстанскую Национальную электронную библиотеку (kazneb.kz). Данный проект запущен правительством пару лет назад и на текущий момент проект на стадии дальнейшей реализации. Академические библиотеки прилагают все усилия для создания своих институциональных репозиториев. В Казахстане общее количество университетов составляет 125 [4]. Просматривая реестр репозиториев, такой как OPENDOAR, мы можем найти только шесть университетов с институциональными репозиториями [5]. Такая ситуация означает, что Казахстану необходимо усовершенствовать систему обеспечения открытого доступа к научным работам. Согласно стратегии правительства 2050: *«В Интернете необходимо размещать видеоролики и видеолекции от лучших учителей средних школ, колледжей и университетов. Это*

позволит всем казахстанцам, в том числе жителям отдаленных населенных пунктов, получить доступ к лучшим знаниям и компетенциям...» [2]. Правительство Казахстана предпринимает серьезные меры для обеспечения равного доступа к информации для всех категорий населения.

Инициатива Открытого Доступа в Казахстане

Всего в Казахстане существует 125 университетов [3], нам удалось разослать 74 (59,2 %) университетам приглашения на участие в анкетировании, но ответили только 10 (8%) университетских библиотек, 9 (7,2 %) из которых, как мы выявили, имеют институциональные репозитории. В состав опрошенных библиотек входят 4 библиотеки из Астаны. Так как «умные» города пилотируют в пяти крупных городах Казахстана, а именно: Астане, Караганде, Шымкенте, Алматы и Актобе, данная статья осветит развитие институциональных репозиторий [1] в данных городах. Большинство академических учреждений используют DSpace в качестве своего программного обеспечения для сохранения и предоставления цифрового контента с открытым доступом. По данным реестра DuraSpace, шесть университетов в Казахстане используют DSpace [6]. DSpace является крупнейшим программным обеспечением с открытым исходным кодом, которому доверяют большинство образовательных и частных учреждений. OpenDOAR, каталог репозиторий открытого доступа, показывает, что существует восемь репозиторий открытого доступа от казахстанских университетов (Таб. 1). В данном каталоге зарегистрированы: 6 институциональных репозиторий, 1 правительственный репозиторий и 1 дисциплинарный репозиторий.

Таблица 1. OpenDOAR. Репозитории Казахстана

Институциональные репозитории	Правительственные Репозитории	Дисциплинарные Репозитории
1. Цифровой репозиторий Университета КАЗГЮУ	1. Цифровая Библиотека	1. Казахстанская комиссия по правам человека
2. Репозиторий Карагандинского государственного медицинского университета		
3. Репозиторий Назарбаев Университета		
4. Репозиторий Алматинского Университета Управления		
5. Репозиторий Евразийского Национального Университета им. Гумилева		
6. Репозиторий Карагандинского государственного университета им. Е. А. Букетова		

Данные из ROAR, реестра репозитория открытого доступа, поддерживаемого Университетом Саутгемптона, Великобритания, показывают, что из Казахстана доступно только шесть репозитория с открытым доступом.

Таблица 2. Результаты опроса

Университет	Город	Год создания	Количество документов в коллекциях	Типы материалов размещенных в репозиторий
1	Алматы	2017	1993	журнальные статьи
2	Караганда	2018	194	журнальные статьи, дипломные работы
3	Алматы	2017	174	журнальные статьи, главы из книг
4	Уральск	2015	1,090	журнальные статьи
5	Нур-Султан (Астана)	2012	12,500	журнальные статьи, материалы конференций, неопубликованные документы
6	Нур-Султан (Астана)	2018	445	журнальные статьи
7	Нур-Султан (Астана)	2017	274	журнальные статьи
8	Нур-Султан (Астана)	2014	2,951	журнальные статьи, дипломные работы, проекты carstone, материалы конференций, доклады, журналы открытого доступа

Таб. 2 представляет собой сводную информацию об академических библиотеках с созданными институциональными репозиториями. Один из первых репозитория был создан в 2012 году с более чем 12500 документами в его коллекции. Библиотека Нур-Султана (Астана) (Университет 1) включает в свои коллекции журнальные статьи, материалы конференций и неопубликованные документы. Академическая библиотека, созданная в 2014 году (Университет 8), которая насчитывает более 3000 документов в репозитории, содержит журнальные статьи, дипломные работы, доклады и другие материалы.

Институциональный Репозиторий Назарбаев Университета

Положение об Архиве открытого доступа (Репозитории) Автономной организации образования Назарбаев Университета было подписано Управляющим советом 15 августа 2014 г. Институциональный репозиторий Назарбаев Университета является институциональным электронным архивом для долгосрочного хранения, накопления и обеспечения долгосрочного и надежного открытого доступа к результатам научных исследований и интеллектуальным продуктам академического сообщества Назарбаев Университета. *Цели и задачи:* долгосрочное сохранение цифровых материалов для будущих поколений; улучшение открытого доступа к научным продуктам, и их дальнейшее предо-

ставление в открытом доступе для сообщества Назарбаев Университета и широкой общественности.

Структура Репозитория Назарбаев Университета создана в соответствии со структурой Назарбаев Университета. Представлены несколько сообществ, которые содержат коллекции. Например, сообщество «NU Schools» содержит коллекции школ Назарбаев Университета:

- Высшая школа бизнеса
- Высшая школа образования
- Высшая школа государственной политики
- Школа инженерии
- Школа социальных и гуманитарных наук
- Школа медицины
- Школа горного дела
- Школа наук и технологий

В репозитории Назарбаев Университета также созданы сообщества и коллекции научных центров, таких как Национальная лаборатория Астана (the National Laboratory of Astana) и НУРИС (NU Research and Innovation System). Существуют коллекции Медицинского центра Университета, Библиотеки и IT-службы, а также представлены коллекции партнера – Казахстанского Национального Географического Сообщества. Каждый год Назарбаев Университет проводит большое количество международных конференций, семинаров и практикумов. Все материалы конференций размещаются в разделах «Материалы форумов, конференций и проектов» и «Уважаемые приглашенные докладчики НУ». Также в репозитории доступны научные статьи первого открытого исследовательского журнала студентов Высшей Школы Образования «Исследования NUGSE в образовании» («NUGSE Research in Education»). Большая часть материалов репозитория находится в открытом доступе.

Проблемы

Во-первых, сбор научных статей от исследователей, преподавателей и студентов приводит к определенным трудностям. Сообщество Назарбаев Университета не до конца готово единогласно поддержать движение открытого доступа, т.к. некоторые преподаватели боятся делиться своими публикациями из-за вопросов авторского права, а также получение «print» и «post-print» версий статей от авторов вызывает некоторые проблемы. Во-вторых, существуют трудности при сборе дипломных работ от школ Назарбаев Университета. Причина в том, что не все школы предоставляют дипломные работы магистрантов и докторов наук для дальнейшего размещения в открытом доступе в Институциональном Репозитории. В местном исследовании [15], были проанализированы форматы цитирования в дипломных работах студентов из различных школ Назарбаев Университета, а также рассмотрены и другие вопросы касательно размещения дипломных работ в репозиторий. Одна из причин отказа размеще-

ния дипломных работ в открытом доступе заключается в том, что, например, дипломные работы от Высшей Школы Бизнеса содержат конфиденциальную информацию от частных компаний, которая не должна быть общедоступной для всех пользователей.

Статистика использования

Отчет Google Analytics показывает, что в период с февраля 2015 г. по июнь 2019 года было 17283 пользователей из разных стран, таких как Казахстан, США, Россия, Великобритания, Китай, Франция и другие. Таб. 3. показывает количество пользователей Институциональным Репозиторием Назарбаев Университета из разных стран.

**Таблица 3. Количество пользователей ИР НУ,
(период февраль, 2015 г. – июнь, 2019 г.).**

№	Страна	Пользователи
1	Казахстан	9,520
2	США	3,478
3	Россия	1,306
4	Китай	830
5	Великобритания	608
6	Франция	363
7	Южная Корея	337
8	Германия	326
9	Япония	262
10	Индия	253
	Итого:	17283

Таблица 4. Документы, имеющие наибольшее количество запросов в ИР НУ

Название документов с наибольшим количеством запросов и скачиваний	Количество запросов
Double-auction-based energy trading for small cell networks with energy harvesting	994
Trilingual education in Kazakhstan: challenges for secondary school teachers	613
Implementation methodologies of BIM in construction projects of Kazakhstan	593
Эффективные стратегии преподавания: краткий обзор	269
Aerosol formation in CO2 capture plants – molecular dynamics simulation	262

Таб. 4 показывает, что пользователи также обращались к статьям не на английском языке. Самой популярной является статья из области машиностроения, а вторая – из области образования. Последний документ – кандидатская диссертация в области химического машиностроения.

Дискуссия

Самый интересный вопрос: как измерить достаточность открытости и доступности местных исследований? Институциональные репозитории – это лишь один из многих способов того, как университет или учреждение могут способствовать достижению целей города или штата. На данный момент наличие восьми репозиторий, перечисленных в OpenDOAR, может быть недостаточно, учитывая, что в стране 125 университетов и других специализированных учреждений. Хорошим началом, спустя 28 лет после обретения независимости, стало то, что данные университеты смогли создать институциональные проекты, ведущие к культуре открытого доступа. Развивающаяся страна, такая как Казахстан, станет в ближайшие годы центром внимания всего мирового сообщества. Города Уральск, Алматы, Караганда и Астана являются хорошими сторонниками инициатив открытого доступа. К сожалению, нет информации о каких-либо инициативах открытого доступа в умных городах, таких как Шымкент и Актобе. Эти два города должны начать создавать свои собственные институциональные репозитории. В первую пятерку городов, которые имеют доступ к репозиториям, входят Астана (80,37 %), Алматы (10,50 %), Шымкент (2,28 %), Караганда (2,28 %) и Актобе (0,91 %).

Институциональный Репозиторий Назарбаев Университета предлагает обществу материалы в открытом доступе. Как было выше приведено, для университетов характерно сталкиваться с определенными проблемами в сборе документов от исследователей и преподавателей университета, но, несмотря на это, между школами и библиотекарями Назарбаев Университета, налажено хорошее сотрудничество, призывающее авторов быть открытыми и делиться своими научными работами в открытом доступе. Цель репозитория – предоставлять научные работы в открытом доступе и выполнять свои задачи, предоставляя доступ более чем 9 000 пользователям. Институциональный Репозиторий Назарбаев Университета получает в среднем 9,84 просмотров в день. Школа науки и технологий имеет наибольшее количество размещенных документов в репозитории, хотя дипломные работы представлены в данной школе в малом количестве. Такая же ситуация со Школой инженерии и Школой гуманитарных и социальных наук. При анализе размещенных документов можно сделать вывод, что наибольшее количество документов предоставили Сергей Бубин (68), Жумабай Бакенов (59) и Людвик Адамович (57).

Заключение

Умные города призваны обеспечить следующее: успех общества и его граждан зависит от того, насколько научные исследования и информация доступны населению, формируя экономику знаний с использованием инструментов и технологий. Предоставление университетами, особенно библиотеками, платформ открытого доступа открывает путь к расширению доступа к информации. Мы измеряем развивающуюся страну не по количеству проектов, а по ее уровню влияния на общество в целом. Опыт академических библиотек, в частности библиотеки Назарбаев Университета, является хорошим примером того, как библиотека выступает за открытый доступ. Создание институционального репозитория Назарбаев Университета дает возможность пользователям получать открытый доступ к научным исследованиям без каких-либо ограничений, тем самым помогая городу расти и становиться умным.

Будущие направления деятельности

Казахстану предстоит утвердить Единую Политику Открытого Доступа для всех ВУЗов страны в обеспечении открытого доступа к новым научным знаниям. Казахстанские университеты должны кооперироваться и совместно создавать институциональные репозитории, которые обеспечат открытый доступ к научным публикациям для всех пользователей в нашей стране.

Список использованной литературы:

1. *Абаев Д.* Концепция Smart City внедряется в пяти крупнейших городах Казахстана // Хабар 24 : Новостной портал агентства «Хабар». – Электрон. дан. – Казахстан, 2017, 26 дек. – Режим доступа: <https://bit.ly/310DTNJ> (дата обращения: 29.07.2019). – Загл. с экрана.
2. Стратегия «Казахстан – 2050»: новый политический курс состоявшегося государства // Kazakhstan 2050. – Электрон. дан. – Kazakhstan, 2013, 26 июля. – Режим доступа: www.strategy2050.kz (дата обращения: 29.07.2019). – Загл. с экрана.
3. Центр Болонского процесса и академической мобильности // Список Высших учебных заведений Республики Казахстан. – Электрон. дан. – Казахстан, 2018. – Режим доступа: <https://bit.ly/2GA0MQu> (дата обращения: 29.07.2019). – Загл. с экрана.
4. Цифровой Казахстан // Digital Kazakhstan. – Электрон. дан. – Kazakhstan, 2018. – Режим доступа: <https://digitalkz.kz/en/> (дата обращения: 29.07.2019). – Загл. с экрана.
5. Browse by Country and Region // OpenDOAR. – Электрон. дан. – Режим доступа: <https://bit.ly/319XefL> (дата обращения: 29.07.2019). – Загл. с экрана.
6. DuraSpace Registry // DuraSpace. – Электрон. дан. – Kazakhstan, 2019. – Режим доступа: <https://bit.ly/2YoSRzC> (дата обращения: 29.07.2019). – Загл. с экрана.
7. *Gasco-Hernandez M.* Building a smart city: Lessons from Barcelona // *M. Gasco-Hernandez // Communications of the ACM*. – 2018. – Vol. 61 (4). – P. 50–57.
8. *Gil-Garcia J. R.* What makes a city smart? Identifying core components and proposing an integrative and comprehensive conceptualization // *J. R. Gil-Garcia, T. A. Pardo, T. Nam // Information Polity : The International Journal of Government & Democracy in the Information Age*. – 2015. – Vol. 20 (1). – P. 61–87.
9. *Guerra M.* What exactly is a smart city? // *Electronic Design*. – 2017. – Vol. 65 (2). – P. 20. – Сведения доступны также через Интернет: <https://bit.ly/2K0130Z> (дата обращения: 29.07.2019).
10. *Kourtit K.* Smart cities in perspective – a comparative European study by means of self-organizing maps // *K. Kourtit, P. Nijkamp, D. Arribas // Innovation: The European Journal of Social Sciences*. – 2012. – Vol. 25 (2). – P. 229–246.

11. Nam T. Smart city as urban innovation: Focusing on management, policy, and context / T. Nam, T. Pardo // In Proceedings of the Fifth International Conference on Theory and Practice of Electronic Governance (Tallinn, Sept. 26–28). – New York : ACM Press, 2011. – P. 185–194.
12. Schöpfel J. Smart libraries / J. Schöpfel // *Infrastructures*. – 2018. – Vol. 3 (4). – P. 43. – Сведения доступны также через Интернет: <https://bit.ly/2OttoRL> (дата обращения: 29.07.2019).
13. Statista. Kazakhstan: Statista country report // In Statista – The Statistics Portal. – Электрон. дан. – Kazakhstan, 2017, November. – Режим доступа: <https://bit.ly/2Y96Vhg> (дата обращения: 29.07.2019). – Загл. с экрана.
14. The role of public libraries in smart, inclusive, and connected communities: Current and best practices / S. Mersand, M. Gascó-Hernández, J. R. Gil-García [et al.] // Proceedings of the 19th Annual International Conference on Digital Government Research: Governance in the Data Age (Delft, May 30 – June 01, 2018). – Delft, 2018. doi:10.1145/3209281.3209403
15. Yap J. M. What went wrong? A five-school review of master's theses reference list / J. M. Yap, C. Groen, Y. Kamilova, P. Terzi, D. Zvonareva // *Reference Librarian*. – 2018. – Vol. 59 (4). – P. 225–234.

References

- [1]. Abaev D. Kontsepsiya Smart Sity vnedryaetsya v pyati krupneyshikh gorodakh Kazakhstana [The Smart City conception is being implemented in 5 largest cities in Kazakhstan]. *Khabar 24: Novostnoy portal agentstva «Khabar» [Khabar 24: news portal of “Khabar” agency]*. Respublika Kazakhstan, 2017, 26 dekabrya. Available at: <https://bit.ly/310DTNJ>.
- [2]. Strategiya «Kazakhstan – 2050»: novyy politicheskyy kurs sostoyavshegosya gosudarstva» [«Kazakhstan – 2050» strategy: a new political direction of the matured state]. *Kazakhstan 2050 [Kazakhstan 2050]*. Kazakhstan, 2013, 26 iyulya. Available at: www.strategy2050.kz.
- [3]. Tsentr Bolonskogo protsessa i akademicheskoy mobilnosti [The center of Bologna Process and academic mobility]. *Spisok Vysshikh uchebnykh zavedeniy Respubliki Kazakhstan [The list of the higher education establishments of Kazakhstan Republic]*. Kazakhstan, 2018. Available at: <https://bit.ly/2GA0MQu>.
- [4]. Tsifrovoy Kazakhstan. *Digital Kazakhstan*. Kazakhstan, 2018. Available at: <https://digitalkz.kz/en/>.
- [5]. Browse by Country and Region. *OpenDOAR*. Available at: <https://bit.ly/319XefL>.
- [6]. DuraSpace Registry. *DuraSpace*. Kazakhstan, 2019. Available at: <https://bit.ly/2YoSRzC>.
- [7]. Gasco-Hernandez M. Building a smart city: Lessons from Barcelona. *Communications of the ACM*. 2018, vol. 61 (4), pp. 50–57.
- [8]. Gil-García J. R., Pardo T. A., Nam T. What makes a city smart? Identifying core components and proposing an integrative and comprehensive conceptualization. *Information Polity: The International Journal of Government & Democracy in the Information Age*. 2015, vol. 20 (1), pp. 61–87.
- [9]. Guerra M. What exactly is a smart city? *Electronic Design*. 2017, vol. 65 (2), pp. 20. Available at: <https://bit.ly/2K0130Z>.
- [10]. Kourtit K., Nijkamp P., Arribas D. Smart cities in perspective – a comparative European study by means of self-organizing maps. *Innovation: The European Journal of Social Sciences*. 2012, vol. 25 (2), pp. 229–246.
- [11]. Nam T., Pardo T. Smart city as urban innovation: Focusing on management, policy, and context. In *Proceedings of the Fifth International Conference on Theory and Practice of Electronic Governance (Tallinn, Sept. 26–28)*. New York, 2011, pp. 185–194.
- [12]. Schöpfel J. Smart libraries. *Infrastructures*. 2018, vol. 3 (4), pp. 43. Available at: <https://bit.ly/2OttoRL>.
- [13]. Statista. Kazakhstan: Statista country report. In *Statista – The Statistics Portal*. Kazakhstan, 2017, November. Available at: <https://bit.ly/2Y96Vhg>.
- [14]. Mersand S., Gascó-Hernández M., Gil-García J. R., Burke G. B., Sutherland M., Figueroa, M. The role of public libraries in smart, inclusive, and connected communities: Current and best practices. *Proceedings of the 19th Annual International Conference on Digital Government Research: Governance in the Data Age (Delft, May 30 – June 01, 2018)*. Delft, 2018. Available at: doi:10.1145/3209281.3209403
- [15]. Yap J. M., Groen C., Kamilova Y., Terzi P., Zvonareva D. What went wrong? A five-school review of master's theses reference list. *Reference Librarian*. 2018, vol. 59 (4), pp. 225–234.

Поступила 02.08.2019 г.

Джангулова Т.,

керівник Служби оцифрування
бібліотеки Назарбаєв Університету
вул. Кабанбай Батир, 53, м. Нур-Султан, 010000, Казахстан
тел.: 7 (7172) 70 92 44
e-mail: tolkyn.jangulova@nu.edu.kz
<https://orcid.org/0000-0002-1026-6369>

Яп Дж.,

експерт-менеджер інформаційно-бібліографічної служби
бібліотеки Назарбаєв Університету
вул. Кабанбай Батир, 53, м. Нур-Султан, 010000, Казахстан
тел.: 7 (7172) 69 49 74
e-mail: joseph.yap@nu.edu.kz
<https://orcid.org/0000-0002-7852-1047>

**КАЗАХСТАН РОЗВИВАЄ РОЗУМНІ МІСТА:
ІНСТИТУЦІЙНИЙ РЕПОЗИТАРІЙ ЯК ПЛАТФОРМИ
ДЛЯ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОГО КАЗАХСТАНУ**

Як молоде та розвиваюче місто, Астана та її жителі планують розвиток розумного міста. Розумне місто «покращує якість життя своїх громадян за допомогою нових технологій» [9]. Kourtit, Nijkamp & Arribas [10] визначають розумні міста як високопродуктивні міста, в яких працюють високоосвічені люди. Ця стаття являє розвиток інституційних репозитаріїв як можливу технологічну складову розумного міста. У Казахстані уряд прагне забезпечити своїм громадянам більш широкий доступ до Інтернету. Уряд також ініціювала проект створення Казахстанської національної електронної бібліотеки, яку очолює Національна Академічна Бібліотека. Наскільки достатньо п'яти найбільших міст Казахстану з урахуванням розроблюваних проектів, які надають і підтримують відкритий доступ до інформації? Державні університети мають свої власні проекти – Інституційні Репозиторії, які можуть бути одним із головних напрямків у розвитку проекту «Розумне місто». Авторами було проведено опитування серед університетських бібліотек Нур-Султана (Астани) і чотирьох інших великих міст, для з'ясування кількості існуючих інституційних репозитаріїв, які могли б підтримати мету уряду в реалізації інноваційного та розумного міста. У цій статті висвітлено проблеми, з якими на сьогодні стикаються бібліотеки при створенні інституційного репозиторію з метою поліпшення середовища відкритого доступу в Казахстані. Результати опитування показали, що не у всіх розумних містах Казахстану існують інституційні репозиторії.

Ключові слова: розумне місто, інституційні репозиторії, відкритий доступ, Казахстан.

Dzhanhulova Tolkyn,

Head of the Digitization office of the
Nazarbayev University (NU) Library
53 Kabanbai Batyr, Nur-Sultan, 010000, Kazakhstan Republic
tel.: 7 (7172) 70 92 44
e-mail: tolkyn.jangulova@nu.edu.kz
<https://orcid.org/0000-0002-1026-6369>

Yap Dzhozef,

Expert manager of the informational-bibliographical office of the
Nazarbayev University (NU) Library
53 Kabanbai Batyr, Nur-Sultan, 010000, Kazakhstan Republic
tel.: 7 (7172) 69 49 74
e-mail: joseph.yap@nu.edu.kz
<https://orcid.org/0000-0002-7852-1047>

**KAZAKHSTAN DEVELOPS SMART CITIES: INSTITUTIONAL
REPOSITORIES AS BACKBONES OF DIGITAL KAZAKHSTAN**

Summary

As a young and developing city, Astana and its people is preparing its way to become a smart city. A smart city “improves the quality of life for its citizens through technological means” (Guerra, 2017). Kourtit, Nijkamp, & Arribas (2012) define smart cities as highly productive cities as they perform to have highly educated people. Digital Kazakhstan is a state program which aims to augment the quality of life of the mankind by introducing and integrating digital technologies to the citizens’ daily life. As technologies play a vital role in improving the people’s lives, it has also an effect in the field of education. The educational sector will directly benefit from this technological trend as students, faculty, and researchers will have a faster and convenient way of getting relevant results through the available online tools available in public or academic libraries. The state prepares its nationals to be information and digital literate making its people highly competent and competitive (Digital Kazakhstan, 2018).

This paper introduces the development of Institutional Repositories as possible technological component of a smart city. In Kazakhstan, the government is pushing towards providing better online access to its citizens. With this advent of smart city, how can libraries deliver and establish itself as a driving force in developing a smarter city? A smart city is inclusive and it requires effective services that a cultural center just like a library could provide. Libraries are great partners in informing and engaging its citizens through its programs and services (Mersand, Gasco-Hernandez, Gil-Garcia, Burke, Sutherland & Figueroa, 2018). Smart cities should have smart libraries which serve as a central hub for continuous learning and knowledge sharing. Smart libraries are governed by smart people that offer smart place and smart services (Schöpfel, 2018). Libraries are now seen as centers that could be an avenue for social participation and collaboration and a place where smart people can sharpen their critical thinking skills. Innovative programs, workshops, and trainings are often

part of a library service to enhance learning. The government is also embarking on digital library projects being spearheaded by the National Academic Library. The aim of this paper is to introduce the development of Institutional Repositories as possible technological component of a smart city. With projects being developed, how sufficient in terms of open access information does the five largest cities of Kazakhstan have? State universities have their own institutional repository projects that may be a good inclusion to the smart city project. A survey of Astana university libraries and other four major cities was conducted to find out the number of existing Institutional Repositories that could possibly support the goal of the government to realize its full potential to be an innovative smart city. Furthermore, the paper will highlight challenges that each library is currently facing in building an institutional repository with a goal of improving the open access environment in Kazakhstan.

Keywords: smart city, institutional repositories, open access, Kazakhstan.

УДК 027.7:378.4]:021.1:001

DOI: [http://dx.doi.org/10.18524/2304-1447.2019.2\(22\).180346](http://dx.doi.org/10.18524/2304-1447.2019.2(22).180346)

Карпенко Світлана Володимирівна,

директорка Наукової бібліотеки

Української інженерно-педагогічної академії

вул. Університетська, 16, м. Харків, 61003, України

тел.: (057) 733 78 97

e-mail: karpenko@library.uipa.edu.ua

ResearcherID F-5516-2019

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ЯК ЦЕНТР ПІДТРИМКИ НАУКИ У ЗВО

У роботі проаналізовано сучасні сервіси університетських бібліотек. Розглянуто поняття «креативність». Підкреслена необхідність набуття бібліотекарями нових компетентностей. На прикладі Наукової бібліотеки Української інженерно-педагогічної академії як активного учасника нової інфраструктури наукової комунікації, розглянуто досвід роботи із впровадження нових сервісів для підтримки та просування науки.

Ключові слова: наукові бібліотеки, компетентності, бібліотечні інновації, моніторинг наукового потенціалу.

Бібліотеки як соціокультурні структури незалежно від часів і суспільних устроїв збирають, упорядковують, зберігають знання та інформацію на всіх носіях і з усіх каналів інформації. Вже багато років діяльність бібліотек закладів вищої освіти спрямована на максимально якісне задоволення інформаційних потреб користувачів у навчальній, науковій, педагогічній діяльності шляхом надання необмеженого, вільного доступу до бібліотечних, національних та світових ресурсів. Але головна ознака сучасної бібліотеки ЗВО – максимально повна орієнтація на потреби науковця, тобто перенесення уваги з потреб читача на потреби автора. Сьогодні бібліотеки закладів вищої освіти мають потужний потенціал для підтримки та просування української науки. У бібліотеках ЗВО відбувається зміння вектора уваги до пріоритетності надання послуг автору-вченому. Бібліотека стає інформаційним посередником у дослідженнях наукового статусу викладачів та ЗВО.

Науковці потребують підтримки в багатьох галузях протягом всього періоду дослідження: планування, організація, безпека, документування та спільне використання, підготовка наборів даних для депонування і довгострокового зберігання, а також питання, пов'язані з авторськими правами, ліцензуванням та інтелектуальною власністю в цілому.

На думку Т. О. Колеснікової, бажано створити «ЕФЕКТ НЕОБХІДНОСТІ» – ситуації, коли при згадуванні питання щодо покращення показників наукової впливовості (бренда) ЗВО чи окремого вченого, першою думкою університет-

ської спільноти була б «ЗВЕРНУТИСЯ ДО БІБЛІОТЕКИ». Можна стверджувати також, що поява взаємодії «дослідники–бібліотека» сприятиме зростанню успішності кожного дослідника, ЗВО та самої бібліотеки [3].

24 квітня 2019 р. Уряд схвалив проект розпорядження «Про затвердження видів економічної діяльності, які належать до креативних індустрій» [1]. Згідно цього документа бібліотеки віднесено до переліку видів економічної діяльності, які належать до креативних індустрій, відповідно до Національного класифікатора України. Креативність – (*лат. creatio* – створення) – творча, новаторська діяльність; новітній термін, яким окреслюються «творчі здібності індивіда, що характеризуються здатністю до продукування принципово нових ідей і що входять в структуру обдарованості як незалежний фактор» [4]. Бібліотекарі завжди прагнули до нового, до творчості, вдосконалення діяльності, відмови від застарілих, неефективних форм та методів роботи. Це підтверджують і слова колишнього президента ІФЛА Клаудіо Люко: «Бібліотеки творять майбутнє за допомогою бібліотекарів – творчих особистостей за бібліотечною стійкістю. Окрім високих технологій, нам потрібні і творчі уми» [2].

Безумовно для того, щоб стати повноцінним партнером у розвитку цифрової науки та освіти, бібліотекарям необхідно постійно набувати нові знання, навички та компетентності. Новий тип інформаційного фахівця повинен вільно почуватися в інтелектуальному середовищі науковця, працювати з метаданими, знати пошукові технології, принципи розповсюдження інформаційних ресурсів, збереження даних – тобто мислити як науковець, бути науковцем [5].

У 2016 р. Міжнародна Об'єднана цільова група з компетентностей бібліотекарів на підтримку електронних досліджень і наукових комунікацій запропонувала для впровадження в діяльність наукових бібліотек два документи. Це – «Профіль компетентностей бібліотекарів з наукової комунікації та відкритого доступу» [7] та «Профіль компетентностей бібліотекарів в управлінні даними досліджень» [8].

Згідно з першим документом, участь бібліотек у сфері наукової комунікації та відкритого доступу, як правило, належить до одного з чотирьох напрямів:

- послуги з наукового видавництва;
- послуги репозитарію відкритого доступу;
- консультації з питань авторського права та відкритого доступу;
- оцінювання наукових ресурсів.

Діяльність бібліотек в управлінні даними досліджень розглядається як поділ на три основні категорії:

- забезпечення доступу до даних;
- підтримка дослідників і студентів в управлінні своїми даними;
- управління колекціями даних.

Деякі з функцій збігаються, але кожна з цих областей має деякі відмінні сервіси і вимоги до кваліфікації.

Зокрема, бібліотекарі повинні мати широке бачення і розуміння видавничих моделей як традиційних (комерційних, суспільних), так і відкритого доступу, питань інтелектуальної власності, а також економічних аспектів наукового ви-

давничого процесу. Стосовно управління даними у більшості випадків від бібліотекарів потрібен певний рівень предметних знань для підтримки управління даними досліджень, в тому числі, щонайменш, базове розуміння характеру галузі, її норм і стандартів.

Сьогодні науковці, студенти чекають від бібліотеки ЗВО наступних сервісів та послуг:

- якісного інформаційного забезпечення та онлайн-доступу до баз даних;
- розповсюдження результатів досліджень;
- допомоги у пошуку і підборі перевірених джерел інформації;
- підбору видання для опублікування статті;
- оформлення публікацій;
- перевірки наданої інформації;
- розвитку власних університетських видань;
- інформаційно-аналітичної діяльності щодо відображення публікаційної активності та впливовості у світових рейтингах кожного науковця ЗВО;
- підтримка дослідників і студентів в управлінні своїми даними;
- консультаційної допомоги у розвитку інформаційної культури та дослідницьких навичок і стратегій користувачів та ін.

Пропонуємо до розгляду досвід роботи із впровадження нових сервісів Наукової бібліотеки Української інженерно-педагогічної академії.

Підтримуючи Будапештську ініціативу відкритого доступу (Budapest Open Access Initiative), яка сприяє прискореному розвитку науки, бібліотека виступила ініціатором створення електронного архіву академії. Реалізований на базі відкритого програмного коду DSpace Електронний архів Української інженерно-педагогічної академії (ElArUIPA), було введено в експлуатацію в 2012 р., і станом на 15.05.2019 р. налічує 5672 документів.

Повні тексти навчальних та навчально-методичних видань користувачі мають змогу отримати також шляхом реєстрації в електронному каталозі на сайті бібліотеки.

Приділяючи значну увагу наукометричним та бібліометричним дослідженням, Наукова бібліотека УПА бере на себе частину відповідальності за ефективність науково-інформаційної діяльності академії. Можна сказати, що бібліотека сьогодні замикає на собі весь цикл циркуляції наукових публікацій.

Фахівці бібліотеки визначають найбільш «рейтингові» журнали (за показниками міжнародних наукометричних БД «Web of Science» та «Scopus»), у яких бажано публікуватись науковцям академії; допомагають в оформленні наукових публікацій.

Проводяться дослідження щодо індексів впливовості періодичних видань у наукометричних БД (Scopus, WoS, DOAJ, Google Scholar, Index Copernicus та ін.).

Розвивається діяльність наукової бібліотеки як видавця наукових журналів. У тісній взаємодії з відповідальними редакторами наукових збірників академії НБ бере участь у виданні та просуванні фахових видань академії до наукометричних баз даних. У штаті бібліотеки з'явилась посада редактора. Статті для

збірників наукових праць академії проходять аналітико-синтетичну обробку в НБ (УДК, перевірка бібліографії за ДСТУ та References), повні тексти статей розміщуються на Інтернет-порталі НБУВ «Наукова періодика України». Науковою бібліотекою проводиться перевірка статей на плагіат. У 2018 р. розпочато роботу з оновлення сайтів збірників на загальнодержавній технологічній платформі Open Journal Systems (OJS), наповнення сайтів новою інформацією у відповідності до вимог міжнародних наукових баз даних. Здійснюється оцифрування та збереження цифрових архівів на сайтах журналів. Розпочато роботу з Crossref з отримання та присвоєння Digital Object Identifier (DOI) статтям збірників. З метою реклами збірників та пропаганди науки УПА Науковою бібліотекою створено профілі збірників у Google Scholar.

Наукова бібліотека УПА долучилась до відповідальності за поширення результатів наукових досліджень учених академії у світовому науковому просторі.

Згідно з наказом Міністерства освіти і науки України від 6 листопада 2018 р. № 1213 на 2019 р. академії надано доступ до БД SCOPUS та Web of Science.

Проведено роботу з редагування профілю УПА у цих БД, що надає можливості коректного пізнання статей та автоматичне прив'язування їх до профілю академії.

Бібліотека здійснює моніторинг наукового потенціалу УПА та особистого рейтингу вчених в українському індексі наукового цитування, рейтингах міжнародного рівня; сприяє формуванню бренду вченого. Нині не є секретом, що створення та підтримка в активному стані наукових профілів в онлайн-мережі – запорука зростання наукової впливовості. Фахівці бібліотеки консультують та практично допомагають зареєструватися у реєстрах ідентифікаторів автора ORCID, наукометричних БД (Google Scholar, WoS та ін.).

Проведено цикл тренінгів для викладачів академії з наповнення авторських профілів науковців.

Оскільки за наповнення бази Google Scholar відповідає комп'ютерний алгоритм до профілів науковців часто додаються певні ненаукові документи, натомість відсутні деякі рецензовані джерела. А джерела, що розміщені на сайтах різними мовами, система може сприйняти дублетами. Інші реєстри та бази взагалі не передбачають автоматичного наповнення авторських профілів. Необхідно регулярно додавати до них свої наукові публікації та результати досліджень. На тренінгах фахівець бібліотеки допомагав усвідомити, що тільки активність вченого у своїх профілях дозволяє ефективно представити свої наукові здобутки світовій науковій спільноті, збільшити цитування публікацій і тим самим підвищити свій власний рейтинг та рейтинг академії.

З метою більшої популярності здобутків вчених академії фахівцями бібліотеки аналізуються соціальні мережі науковців. На нашу думку, особливе місце серед сучасних популярних каналів фахової веб-комунікації посідає соціальна мережа науковців ResearchGate, яка дозволяє кожному користувачеві створити власний профіль, поділитися повними текстами публікацій та побудувати

мережу наукових контактів у веб-просторі. Цей ресурс є надзвичайно популярним серед частоцитованих науковців різних галузей, тому вчені академії активно стали долучатися до ResearchGate.

На допомогу науково-дослідному сектору академії бібліотека систематично проводить моніторинг наукометричних БД. Регулярно надаються довідки про h-індекс окремого вченого та місце академії у ранжуванні за індексом Гірша. Оперативно надати довідки допомагає «Авторитетний файл «Індивідуальний автор» в АБІС «ІРБІС», в якому крім місця роботи автора нині додаються інтерактивні посилання на профілі науковця. Наявність посилання передбачає отримання достовірної інформації про публікації науковця та його індекс Гірша на час перегляду профілю.

Кожен науковець має змогу отримати перелік своїх публікацій (у тому числі тих, що увійшли до БД Scopus та WoS) з електронного каталогу Наукової бібліотеки. Вся інформація про публікації упорядкована у БД «Праці співробітників УПА».

Отже, сьогодні вчені усвідомлюють, що наукові публікації є не тільки формальною вимогою для отримання наукових ступенів та вчених звань, а базовим показником, що відображає їх наукову діяльність. Бібліотеки, як активні учасники нової інфраструктури наукової комунікації допомагають збільшити видимість наукових публікацій та їх науковий вплив. Ефективні механізми збільшення публікаційної активності, що застосовують сьогодні бібліотеки сприяють підвищенню рейтингів наукового потенціалу ЗВО.

Список використаної літератури

1. Про затвердження видів економічної діяльності, які належать до креативних індустрій : розпорядження Кабінету Міністрів України № 265-р від 24 квіт. 2019 р. // Урядовий портал : єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. – Електрон. дані. – Режим доступу: <http://bit.ly/2vZ3rgI> (дата звернення: 30.07.2019). – Загол. з екрана.
2. Бейліс Л. До питання креативності бібліотечної роботи і особистісних мотивів її виконання [Текст] / Л. Бейліс // Бібл. планета. – 2011. – № 4. – С. 24–28.
3. Колесникова Т. О. Університетська бібліотека: створюємо простір успіху / Т. О. Колесникова // Бібліотека університету на новому етапі розвитку соціальних комунікацій : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 1–2 груд. 2016 р.). – Електрон. дані. – Дніпро : ДНУЗТ, 2016. – Режим доступу: <http://bit.ly/2урFbnd> (дата звернення: 05.04.2019). – Загол. з екрана.
4. Креативність // Вікіпедія : вільна енциклопедія. – Електрон. дані. – Україна, 2017, 30 трав. – Режим доступу: <http://bit.ly/2VWDA7W> (дата звернення: 30.07.2019). – Загол. з екрана.
5. Назар'єва С. В. Бібліотека як видавець наукових видань / С. В. Назар'єва // Бібліотечний форум : історія, теорія і практика. – 2017. – № 1. – С. 6–10. – Відомості доступні також через Інтернет: <http://bit.ly/2foc38i> (дата звернення: 30.07.2019). – Загол. з екрана.
6. Назаровець С. Вплив відкритого доступу на цитованість робіт молодих українських науковців [Текст] / С. Назаровець // Вісн. Кн. палати. – 2015. – № 2. – С. 24–28.
7. Calarco P. Librarians' Competencies Profile for Scholarly Communication and Open Access / P. Calarco, K. Shearer, B. Schmidt, D. Tate // Librarians' Competencies for E-research and Scholarly Communication. – Електрон. дані. – 2016, June. – Режим доступу: <https://bit.ly/2KiiuJs> (дата звернення: 30.07.2019). – Загол. з екрана.
8. Schmidt B. Librarians' Competencies Profile for Research Data Management / B. Schmidt, K. Shearer // Joint Task Force on Librarians' Competencies in Support of E-Research and Scholarly Communication. – Електрон. дані. – 2016, June. – Режим доступу: <https://bit.ly/2Mругтj> (дата звернення: 30.07.2019). – Загол. з екрана.

References

- [1]. Pro zatverdzhennia vydiv ekonomichnoi diialnosti, yaki nalezhat do kreatyvnykh industrii: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy № 265-r vid 24 kvitnia 2019 r. [About the approval of the nature of business, which relate to creative industries]. *Uriadovyi portal: yedynyi veb-portal orhaniv vykonavchoi vlady Ukrainy [The government portal: Unified Web-portal of the Ukrainian executive branch]*. Available at: <http://bit.ly/2vZ3rgI>.
- [2]. Beilis L. Do pytannia kreatyvnosti bibliotечноi roboty i osobystisnykh motiviv yii vykonannia [On the issue of the creativity of the library work and personal motives of the performance]. *Bibliotечna planeta [Library planet]*. 2011, no 4, pp. 24–28.
- [3]. Kolesnykova T. O. Universytetska biblioteka: stvoriuiemo prostir uspikhu [The university library: create a space of success]. *Biblioteka universytetu na novomu etapi rozvytku sotsialnykh komunikatsii: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Dnipro, 1–2 hrudnia 2016 r.) [University's library at a new stage of social communications development: Proceedings of the IIIrd International Scientific and Practical Conference Dnipro, December 1–2, 2016]*. Dnipro, 2016. Available at: <http://bit.ly/2ypFbnd>.
- [4]. Kreatyvnist [Creativity]. *Vikipediia: vilna entsyklopediia [Wikipedia: the free encyclopedia]*. Ukraina, 2017, 30 travnia. Available at: <http://bit.ly/2VWDA7W>.
- [5]. Nazar'ieva S. V. Biblioteka yak vydavets naukovykh vydan [Library as a publisher of the scientific issues]. *Bibliotечnyi forum: istoriia, teoriia i praktyka [Library forum: the history, theory and practice]*. 2017, no 1, pp. 6–10. Available at: <http://bit.ly/2foc38i>.
- [6]. Nazarovets S. Vplyv vidkrytoho dostupu na tsytovanist robit molodykh ukrainskykh naukovtsiv [The effect of the open access on the citation of young Ukrainian scientists' works]. *Visnyk Knyzhkovoї palaty [Book Chamber Herald]*. 2015, no 2, pp. 24–28.
- [7]. Calarco P., Shearer K., Schmidt B., Tate D. Librarians' Competencies Profile for Scholarly Communication and Open Access. *Librarians' Competencies for E-research and Scholarly Communication*. 2016, June. Available at: <https://bit.ly/2KiiuJs>.
- [8]. Schmidt B., Shearer K. Librarians' Competencies Profile for Research Data Management. *Joint Task Force on Librarians' Competencies in Support of E-Research and Scholarly Communication*. 2016, June. Available at: <https://bit.ly/2Mpyrjy>.

Надійшла 10.09.2019 р.

Карпенко С. В.,

директор Научной библиотеки
Украинской инженерно-педагогической академии
ул. Университетская, 16, г. Харьков, 61003, Украины
тел.: (057) 733 78 97
e-mail: karpenko@library.uipa.edu.ua,
ResearcherID F-5516-2019

НАУЧНАЯ БИБЛИОТЕКА КАК ЦЕНТР ПОДДЕРЖКИ НАУКИ В ВУЗЕ

В работе проанализированы современные сервисы университетских библиотек. Дано определение понятию «креативность». Подчеркнута необходимость приобретения библиотекарями новых компетентностей. На примере Научной библиотеки УИПА, как активного участника новой инфраструктуры научной коммуникации, рассмотрен опыт работы по внедрению новых сервисов для поддержки и продвижения науки.

Ключевые слова: научные библиотеки, компетентности, библиотечные инновации, мониторинг научного потенциала

Karpenko S. V.,

Director of Scientific Library of Ukrainian
Engineering Pedagogics Academy
16 Universitetska st., Kharkiv, 61003, Ukraine
tel.: (057) 733 78 97
e-mail: karpenko@library.uipa.edu.ua
ResearcherID F-5516-2019

**SCIENTIFIC LIBRARY AS A SCIENCE SUPPORT CENTER
IN HIGHER EDUCATION INSTITUTION**

Summary

Relevance of this topic is due to modern requirements for libraries of higher education institutions (HEI).

Objective: Consideration of issues related to development of modern course of action for libraries of HEI – responsibility for dissemination of scientific research findings of scientists in global scientific information space.

Methodology. Stages of implementation of new services in libraries of HEI, which are based on new competencies of information specialists, are investigated by the author using methods of scientific analysis and generalization.

Results. Practical implementation of new services in activities of high school libraries for support and promotion of scientific researches is considered using the example of the scientific library of UEPA.

Findings. Libraries of higher education institutions nowadays have a powerful potential to support and promote Ukrainian science. Library becomes an information broker in research of scientific status of teachers and HEI. The vector of attention to priority of providing services for author-scientist is changing in libraries of HEI. To become a full partner in development of digital science and education, librarians need to acquire new knowledge, skills and competences constantly. Modern librarians should feel free in intellectual environment of scientist, to work with metadata, to know search technologies, principles of information resources distribution, data storage. Besides, librarians should have a broad vision and understanding of publishing models, both traditional (commercial, public) and open access, intellectual property issues, and economic aspects of scientific publishing process.

Being active participants of new infrastructure of scientific communication libraries help to increase visibility of scientific publications and their scientific influence. Effective mechanisms for publication activity growth, which libraries use nowadays, contribute to increasing ratings of scientific potential of HEI.

Keywords: scientific libraries, competencies, library innovations, monitoring of scientific potential.

УДК 027.7:378.4:177.9

DOI: [http://dx.doi.org/10.18524/2304-1447.2019.2\(22\).180350](http://dx.doi.org/10.18524/2304-1447.2019.2(22).180350)

Костирко Тамара Миколаївна,

кандидат наук із соціальних комунікацій

директор Наукової бібліотеки

Національного університету кораблебудування ім. адмірала Макарова

пр. Героїв України, 9, м. Миколаїв, 54025, Україна

тел.: (0512) 70 91 00 429

e-mail: tamara.kostyrko@nuos.edu.ua

ORCID: 0000-0002-4175-9975

Жигалкіна Марина Сергіївна,

головний бібліограф

інформаційно-бібліографічного відділу Наукової бібліотеки

Національного університету кораблебудування ім. адмірала Макарова

пр. Героїв України, 9, м. Миколаїв, 54025, Україна

тел.: (0512) 70 91 00 429

e-mail: maryna.kostyrko@nuos.edu.ua

ORCID: 0000-0002-2366-6927

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ БІБЛІОТЕКОЮ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглядаються актуальні завдання в дослідженні академічної доброчесності – боротьба з плагіатом; формування етичних норм академічної спільноти; виховання інформаційної грамотності; підвищення мотивації навчання. Описано комплекс заходів щодо академічної доброчесності, впроваджених в роботу НБ НУК, з метою підвищення інформаційної компетентності студентів, молодих науковців та професорсько-викладацького складу університету.

Ключові слова: академічна доброчесність, боротьба з плагіатом, протидія академічній нечесності, виховання інформаційної грамотності.

В умовах реформування системи вищої освіти України питання підвищення її якості є одним з першочергових. Адже від того, наскільки якісною є освіта, залежить конкурентоздатність вітчизняних закладів вищої освіти (ЗВО), обсяг фінансових надходжень, визнання дипломів українських університетів на європейському та світовому рівнях, підвищення конкурентоспроможності випускників ЗВО тощо. У цьому контексті дотримання принципів академічної доброчесності постає як неодмінна умова підвищення якості освіти [7].

Етика вищої школи, цінності, що лежать в основі її наукової та освітньої діяльності, принципи та правила взаємовідносин в кожному навчальному за-

кладі, у викладацьких колективах, у взаємостосунках зі студентами є основою здатності академічної корпорації до дієвої саморегуляції та спроможності задовольнити запит суспільства. Таким чином, усвідомлений моральний вибір, турбота про репутацію стають одним із основних механізмів внутрішньої саморегуляції професійної спільноти, визначають її етичні пріоритети, розстановку сил та логіку професійних комунікацій. Визначення власних моральних стандартів, їх постійне співставлення з кращими взірцями глобальної академічної культури, послідовне втілення в життя на кожному напрямі роботи закладу вищої освіти є виявом прагнення вітчизняної освітньої спільноти взяти на себе відповідальність у захисті норм права і базових академічних та етичних цінностей, забезпеченні якості та належних результатів навчання. Академічна доброчесність, як певний суспільний ідеал, має протидіяти надмірній комерціалізації університетів, їх інтенсивній бюрократизації, які руйнують не лише спроможність виконати свою соціальну місію, але й логіку їх існування [2].

Нова редакція Закону України «Про вищу освіту» відкрила можливості для побудови реальної автономії вищих навчальних закладів в Україні, створення ефективного механізму забезпечення академічної чесності та якості діяльності, звуження поля потенційної корупції та залучення стейкхолдерів до державно-громадського управління сферою вищої освіти. Перші кроки на шляху реалізації закону є складними, часами болісними, але вже сьогодні дають позитивні наслідки. Створення середовища, яке б органічно не сприймало корупційних і неетичних дій, потребує послідовності, морального лідерства, готовності до самовіддачі в ім'я слідування високим академічним стандартам [2].

Одним із видів порушення академічної доброчесності є академічний плагіат. У ст. 42 Закону України «Про освіту» дається визначення цього поняття. Про академічний плагіат, його різновиди та рекомендації щодо уникнення цього негативного явища в освітньому процесі говориться в «Положенні про академічний плагіат» [3].

У 2015 р. Американські ради з міжнародної освіти (АРМО) у співпраці з Державним департаментом США через Відділ преси, освіти та культури Посольства США в Україні спільно з Міністерством освіти і науки України розробили Проект сприяння академічній доброчесності в Україні (SAIUP). Проект сприяння академічній доброчесності в Україні стартував 1 лютого 2016 р. і триватиме до кінця 2019 р. Мета проекту – донести до університетської спільноти значення академічної доброчесності, а також «допомога в розробці адаптованого до української системи освіти комплексу процедур та інструментарію попередження та протидії академічній нечесності». Головною метою реформ, які втілює Міністерство освіти і науки України, є якість освіти, яку неможливо забезпечити без дотримання принципів академічної доброчесності всіма учасниками освітнього процесу [6].

У квітні 2019 р. представники Наукової бібліотеки (НБ) Національного університету кораблебудування (НУК) ім. адмірала Макарова взяли участь у

конференції «Академічна доброчесність: практичний вимір», що відбулася в Національному університеті «Києво-Могилянська академія», де упродовж двох днів детально обговорювались актуальні питання дотримання принципів академічної доброчесності у вищій школі. Крім того, співробітники НБ НУК мали можливість поспілкуватися з українськими та іноземними колегами для обміну досвідом.

Невід'ємною частиною реалізації програми Проекту мають стати бібліотеки. Своєю діяльністю бібліотеки ЗВО завжди сприяли реалізації державної політики у галузі науки і культури, забезпечуючи безперервну освіту, підвищення професійного, загальноосвітнього та культурного рівня користувачів. Мета бібліотек ЗВО в цьому Проекті – інформаційна підтримка з розповсюдження правил академічної доброчесності, а також організація та проведення кампаній щодо попередження проявів недобросовісних запозичень [5].

Попри очевидні й незаперечні зрушення в дослідженні академічної доброчесності, актуальними на сьогодні залишаються такі завдання:

- боротьба з плагіатом;
- формування етичних норм академічної спільноти;
- виховання інформаційної грамотності;
- підвищення мотивації навчання [6].

Для Наукової бібліотеки Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова практика формування культури академічної доброчесності та навичок її дотримання не є новою. Співробітники Наукової бібліотеки і раніше вивчали досвід світових бібліотек, слідували за змінами на законодавчому рівні і зараз ретельно вивчають інформаційні потреби своїх користувачів, проводять роботу з метою підвищення інформаційної компетентності студентів, молодих науковців та професорсько-викладацького складу. НБ НУК не тільки просуває принципи академічної етики та прозорості, але й розробляє та впроваджує комплекс заходів щодо запобігання недоброочесності при написанні наукових праць.

Одним із напрямів діяльності інформаційно-бібліографічного відділу та електронного читального залу НБ НУК є постійне підвищення інформаційної культури, навичок роботи студентів, аспірантів, професорсько-викладацького складу та інших користувачів бібліотеки з інформаційними ресурсами як на традиційних, так і на електронних носіях.

Відкритий доступ до інформації це запорука прозорості виконання наукових досліджень та один із антиплагіатних заходів. Зважаючи на рекомендації Асоціації Європейських університетів щодо відкритого доступу (2008 р.), відповідні рекомендації міжнародних асоціацій IFLA, SPARC, LIBER, EiFL, Національний університет кораблебудування підтримав ініціативу відкритого доступу до знань через створення відкритого електронного архіву (інституційного репозитарію) та відкритого електронного журналу «Вісник НУК» [4].

Це один із принципів, яким керувалася НБ НУК, створюючи інституційний репозитарій відкритого доступу, – електронний архів інтелектуальних продуктів університетської спільноти. В репозитарії eIRNUOS на рівні монографій та наукових статей присутні також повні тексти дисертацій та авторефератів, які були захищені у Вченій раді університету.

Підтримуючи рух Відкритого Доступу НБ НУК починаючи з 2009 р. щорічно проводить низку заходів, приурочених до відзначення Міжнародного Тижня Відкритого Доступу. В цьому році це були:

- флешмоб «#Я підтримую відкритий доступ». Фото провідних науковців НУК з плакатом «#Я підтримую Відкритий Доступ» та їх розміщення у мережі Інтернет;
- семінар-презентація «Відкритий Доступ до наукової інформації. Виклики часу», направлений на підвищення обізнаності аудиторії щодо Відкритого доступу. Він допоміг більше дізнатися про інституційний репозитарій eIRNUOS, ресурси Відкритого доступу в електронних колекціях бібліотеки НУК, обмінятися думками щодо переваг відкритості;
- веб-навігатор «Ресурси відкритого доступу», який починаючи з 2013 р. видається електронним читальним залом НБ НУК. Це пошуковий засіб, що акумулює веб-адреси і допомагає користувачам орієнтуватися в сучасних зарубіжних і українських веб-ресурсах відкритого доступу. В 2019 р. презентовано 6-й випуску веб-навігатора «Ресурси відкритого доступу»;
- тренінг-семінар «Ресурси Відкритого Доступу для науки та навчання». Під час заходу можна було дізнатися, як здійснювати пошук ресурсів Відкритого Доступу для успішного виконання навчальної або наукової роботи.

4 березня 2019 р. в Електронному читальному залі НБ НУК ім. адмірала Макарова відбувся науково-методичний семінар «Можливості платформи Web of Science для якісних наукових досліджень та навчання: Web of Science Core Collection, Journal Citation Report, EndNote, ResearcherID». Лектор Ірина Тихонкова, кандидат біологічних наук, експерт з інформаційно-аналітичних ресурсів та навчання компанії Clarivate Analytics ознайомила присутніх науковців, науково-педагогічних працівників, співробітників Наукової бібліотеки університету з можливостями міжнародної наукометричної платформи Web of Science та зі спектром інструментів компанії Clarivate Analytics.

В травні цього року у НБ НУК відбувся коучинг «Формування навичок академічного письма». Під час коучингу було визначено поняття, складові академічної доброчесності та недоброчесності, академічного плагіату, розглянуто його види. Студенти дізналися про Проект сприяння академічній доброчесності в Україні – SAIUP; безкоштовні програми та сервіси, що здійснюють перевірку текстів на ознаки плагіату, а також про створення Національного репозитарію академічних текстів, в якому будуть зберігатися усі наукові та студентські

роботи. Учасників коучингу в інтерактивній формі ознайомили з загальними правилами цитування, складання списку використаної літератури, бібліографічного опису документів, бібліографічних посилань на першоджерела згідно ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні вимоги та правила складання».

Співробітниками інформаційно-бібліографічного відділу НБ НУК було доопрацьовано слайд-лекцію «Основи інформаційної культури» для студентів першокурсників. В програму лекцій включено академічну доброчесність, інформування слухачів про різновиди плагіату та засоби його уникнення. Ознайомлення з існуючими програмними забезпеченням, що розпізнає академічний плагіат у текстах.

З метою виявлення рівня обізнаності студентів, аспірантів, викладачів щодо принципів академічної доброчесності, удосконалення роботи бібліотеки з підвищення рівня їх (учасників освітнього та наукового процесів) інформаційної компетентності з питань академічної доброчесності співробітники відділу бібліотечного маркетингу, інноваційної та методичної роботи провели моніторинг методом анкетування.

Проведений моніторинг дозволив окреслити наявну ситуацію рівня проінформованості студентів, аспірантів, викладачів щодо принципів академічної доброчесності, проаналізувати ставлення респондентів щодо запобігання та протидії плагіату тощо. Результати проведеного дослідження допоможуть визначити найбільш ефективні форми роботи, слугуватимуть основою подальшої діяльності книгозбірні щодо запровадження принципів академічної доброчесності, підвищення інформаційної компетентності всіх учасників освітнього процесу університету

Науковцями університету спільно з бібліотечними фахівцями був розглянутий великий перелік доступних програмних засобів для перевірки текстів на плагіат. Основний вибір зупинився на двох системах: польській «Плагіат» (Strike Plagiarism) та українській «Unichек». За результатами спільного обговорення було прийнято рішення про підписання договору з використання системи перевірки на плагіат «Unichек» від українських розробників – компанії ТОВ «Антиплагіат», так як даний розробник пропонує такі ж функціональні можливості як і польська компанія, але на більш вигідних комерційних умовах.

На сьогодні час у січні підписана угода про співпрацю з компанією ТОВ «Антиплагіат», підготовлена нормативно-правова база, розроблена документація, методичні рекомендації. На даному етапі система перевірки на плагіат отримала широке використання на загально-університетському рівні. Також для аналізу наукових статей на плагіат створений відповідний сектор на базі Наукової бібліотеки, в обов'язки якого входить опрацювання надходжень від користувачів, здійснення перевірки протягом 5 робочих днів та формування звіту, що містить загальний відсоток унікальності авторського тексту, посилання на скопійовані джерела та вказує неоригінальні частини тесту. Звіт надаєть-

ся відповідальній особі кафедри (наукового підрозділу тощо) для подальшого розгляду.

Віртуальний простір НБ НУК побудований на принципах академічної доброчесності та містить поради й рекомендації щодо її дотримання. На офіційному сайті Наукової бібліотеки представлено:

- правила оформлення бібліографічного списку літератури. Надаються рекомендації щодо складання списків літератури до наукових видань (монографій, статей, дисертацій) згідно ДСТУ та рекомендацій ДАК України.
- приклади бібліографічного опису.
- міжнародні стилі цитування та посилання в наукових роботах.
- оформлення наукових публікацій в стилі APA.
- веб-навігатор «Програмне забезпечення для перевірки наукових текстів на ознаки плагіату».

Також на сайті НБ, у розділі «Наукометрія», розміщені методичні рекомендації щодо питань оформлення та оприлюднення результатів наукових досліджень, оформлення періодичних видань, створення авторського профіля, правил оформлення бібліографічного опису у списку використаних джерел і літератури та посилань. Здійснюється доступ до світових інформаційних БД.

Крім тих заходів, що були перелічені вище, регулярно проводяться індивідуальні та групові консультації для студентів, магістрів, аспірантів та викладачів.

Молоді представники наукового середовища, молоді вчені мають бути авангардом впровадження етичних ідеалів та моральних стандартів в українському освітньому та науковому просторах. Саме на них покладаємо надію щодо утвердження і поширення високих етичних і моральних ідеалів та належних стандартів доброчесності у процесі навчання й виховання майбутніх поколінь і сьогоднішніх молодих людей як справжніх гідних громадян своєї держави [1].

Отже, підсумовуючи, можна заявити, що НУК ім. адмірала Макарова підтримує принципи академічної доброчесності, що дозволяє відповідати вимогам сучасної міжнародної наукової спільноти та суспільства в цілому, тим самим створюючи позитивний імідж нашому ЗВО. Робота НБ НУК в цьому напрямку триває.

Список використаної літератури

1. Академічна доброчесність : проблеми дотримання та пріоритети поширення серед молодих вчених : монографія / за заг. ред.: Н. Г. Сорочіної, А. Є. Артюхова, І. О. Дегтярьової. – Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2017. – 169 с.
2. Академічна чесність як основа сталого розвитку університету / за заг. ред.: Т. В. Фінікова, А. Є. Артюхова. – Київ : Таксон, 2016. – 234 с.
3. *Брославська Г. М.* Доброчесність повинна бути у всьому / Г. М. Брославська // Академічна доброчесність : виклики сучасності : зб. наук. есе учасників наук. стажування для освітян. – Варшава, 2018. – С. 13–16.
4. *Костирко Т. М.* Університети України: приєднання до руху відкритого доступу / Т. М. Костирко // Вісн. Одес. нац. ун-ту. Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – 2011. – Т. 16, вип. 1/2. – С. 283–289.

5. Основи формування культури академічної доброчесності в бібліотеці : інформаційний огляд / авт.-уклад.: Н. В. Якуніна, А. А. Чинюк, Я. В. Руденко. – Київ : УБА, 2016. – 41 с. – Відомості доступні також через Інтернет: <http://ela.kpi.ua/handle/123456789/19732> (дата звернення: 26.07.2019).
6. *Подрезова М. О.* Вузівська бібліотека в Проєкті сприяння академічної доброчесності: досвід роботи / М. О. Подрезова // Візія бібліотеки ВНЗ в контексті розвитку сучасних соціокомунікативних концепцій : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Миколаїв, 27–28 квіт. 2017 р.). – Миколаїв : НУК, 2017. – С. 107–114.
7. *Ткаченко В. В.* Практики протидії плагіату в українських ВНЗ як складова академічної доброчесності / В. В. Ткаченко, Л. Ю. Кожекіна, О. Я. Денисюк // Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Серія: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи. – Харків, 2017. – Вип. 38. – С. 82–86.

References

- [1]. *Akademichna dobrochesnist: problemy dotrymanna ta priorytety poshyrennia sered molodykh vchenykh* [Academic integrity: Problems of Compliance and priorities of distribution among young scientists]. Dnipro, 2017, 169 p.
- [2]. *Akademichna chesnist yak osnova staloho rozvytku universytetu* [Academic honesty as basis of university steady development]. Kiev, 2016, 234 p.
- [3]. Broslavska H. M. Dobrochesnist povynna buty u vsomu [Respectability must be in everything]. *Akademichna dobrochesnist: vykyky suchasnosti: zbirnyk naukovykh ese uchasnykiv naukovoho stazhuvannya dlia osvitan* [Academic respectability: calls of today: scientific essays coll. of participants of scientific internship for educators]. Warsaw, 2018, pp. 13–16.
- [4]. Kostyrko T. N. Universytety Ukrainy: pryiednannya do rukhu vidkrytoho dostupu [Universities of Ukraine: Joining Open Access Movement]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Bibliotekoznavstvo, bibliografiznavstvo, knyhoznavstvo* [Odesa National University Herald. Library studies, Bibliography studies, Bibliology]. 2011, t.16, vol. 1/2 (5/6), pp. 283–289.
- [5]. *Osnovy formuvannya kultury akademichnoi dobrochesnosti v bibliotetsi* [Fundamentals of library academic respectability formation of culture]. Kiev, 2016, 41 p., Available at: <http://ela.kpi.ua/handle/123456789/19732>.
- [6]. *Podrezova M. O., Vuzivska biblioteka v Proekti spriannya akademichnoi dobrochesnosti: dosvid roboty* [University Library in the Project of Promoting Academic Respectability: Experience]. *Viziia biblioteki VNZ v konteksti rozvytku suchasnykh sotsiokomunikatyvnykh kontseptsii: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (Mykolaiv, 27–28 kvitnia 2017 r.) [A vision of the higher education establishment library in the context of development of the modern socio-communicative conception: materials of the All Ukrainian science and practice conference (Mykolaiv, 27-28 of April 2017)]. Mykolaiv, 2017, pp. 107–114.
- [7]. *Tkachenko V. V., Kozhekina L. Yu., Denysiuk O. Ya. Praktyky protydii plahiatu v ukrainskykh VNZ yak skladova akademichnoi dobrochesnosti* [Practices of plagiarism counteraction in Ukrainian universities as part of academic respectability]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Serii: Sotsiologichni doslidzhennia suchasnoho suspilstva: metodolohiia, teoriia, metody* [Visnyk V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: Sociological Studies of Co Contemporary Society]. 2017, vol. 38, pp. 82–86.

Надійшла 26.07.2019 р.

Костырко Т. Н.

кандидат наук из социальных коммуникаций,
директор Научной библиотеки
Национального университета кораблестроения им. адмирала Макарова
пр. Героев Украины, 9, г. Николаев, 54025, Украина
тел.: (0512) 70 91 00 429
e-mail: tamara.kostyrko@nuos.edu.ua
ORCID: 0000-0002-4175-9975

Жигалкина М. С.,

главный библиограф
информационно-библиографического отдела Научной библиотеки
Национального университета кораблестроения им. адмирала Макарова
пр. Героев Украины, 9, г. Николаев, 54025, Украина
тел.: (0512) 70 91 00 429
email: maryna.kostyrko@nuos.edu.ua
ORCID: 0000-0002-2366-6927

**ФОРМИРОВАНИЕ КУЛЬТУРЫ АКАДЕМИЧЕСКОЙ
ДОБРОЧЕСТНОСТИ БИБЛИОТЕКОЙ ВУЗА**

В статье рассматриваются актуальные задачи в исследовании академической добротности – борьба с плагиатом; формирование этических норм академического сообщества; воспитание информационной грамотности; повышение мотивации учения. Описан комплекс мероприятий по академической добротности, внедренный в работу НБ НУК с целью повышения информационной компетентности студентов, молодых ученых и профессорско-преподавательского состава университета.

Ключевые слова: академическая добротность, борьба с плагиатом, противодействие академической нечестности, воспитание информационной грамотности.

Kostyrko T. M.,

Candidate Science of social commutation (Ph. D.)
Head of the Scientific Library of the
Admiral Makarov National University of Shipbuilding
9 Heroes of Ukraine avenue, Mykolaiv, 54025, Ukraine
tel.: (0512) 70 91 00 429
e-mail: tamara.kostyrko@nuos.edu.ua
ORCID: 0000-0002-4175-9975

Zhyhalkina M. S.,

Main bibliographer of the Information and bibliography department
of the Admiral Makarov National University of Shipbuilding
9 Heroes of Ukraine avenue, Mykolaiv, 54025, Ukraine
tel.: (0512) 70 91 00 429
e-mail: maryna.kostyrko@nuos.edu.ua
ORCID: 0000-0002-2366-6927

**FORMATION OF THE ACADEMIC INTEGRITY CULTURE BY
HIGHER EDUCATION ESTABLISHMENT LIBRARY**

Summary

This paper deals with the activity vectors of the Scientific Library of the Admiral Makarov National University of Shipbuilding in forming stable academic culture and ethics while emphasizing creativity and independence. Actual tasks in research of academic respectability are examined in the article: a fight against plagiarism; forming of academic community ethic norms; education of information literacy; increase of motivation of studies.

Practice of forming a culture of academic respectability and skills of its compliance in the Admiral Makarov National University of Shipbuilding is examined. Namely: increase of information culture; skills of work with information resources; support of initiatives of Open Access through creation of institutional repository and open digital magazine “Announcer NUK”; holding through of seminars-trainings of “Resources of the Open Access”. The introduction and use of the system “Unicheck” for checking for plagiarism in university process is described.

Summarizing it is possible to declare that the university supports ethics of academic respectability, producing a positive image. The article accentuates the relevance of the results of the conducted research, which will be helpful for defining the most effective forms of work and may serve as a base for further library activities to implement the ethics of academic integrity and to improve the information competency of all participants of the educational process in the university. The main malpractice driving factors were defined, and the countermeasures were suggested. As emphasized, the key to success resides in the cultivation of the academic culture in the institutions of higher education, based on publicity, integrity and conscious responsibility, which would facilitate the integration of the academic institutions into the European and global science and education.

Keywords: academic respectability, fight against plagiarism, counteraction to academic dishonesty, education of informative literacy.

УДК 025.5-048.78:027.7:378.4(477.74-21)

DOI: [http://dx.doi.org/10.18524/2304-1447.2019.2\(22\).180372](http://dx.doi.org/10.18524/2304-1447.2019.2(22).180372)

Мурашко Олена Сергіївна,

завідувачка інформаційно-бібліографічного відділу Наукової бібліотеки

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна

тел.: (048) 722 12 10

e-mail: bibik@onu.edu.ua

НОВІ ПАРАДИГМИ ТРАДИЦІЙНОЇ ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОГРАФІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ

Стаття присвячена діяльності інформаційно-бібліографічного відділу Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Розкривається зміст традиційних видів бібліографічної діяльності, але в інноваційному спектрі. Окреслено основні напрямки роботи та описано фактичні результати та перспективи розвитку бібліографічної роботи університетської бібліотеки.

Ключові слова: інформаційно-бібліографічна діяльність, Наукова бібліотека ОНУ імені І. І. Мечникова, обслуговування, бібліографічний маркетинг, наукова діяльність, редакційна робота, бази даних, академічна доброчесність.

*«Якщо стара книгозбірня була джерелом,
до якого йшли всі спрагли до знань,
то нова – це водогін,
що розносить живильну вологу по домівках»
Мелвіл Д'юї*

Наразі змінюються не тільки форми та методи бібліотечної роботи, змінюється читач, змінюється бібліотекар, змінюються приміщення, запити, змінюється власне бібліотека, з'являються нові відділи, нові пріоритетні види роботи тощо. Але в діяльності кожної бібліотеки є традиційні види роботи, традиційні відділи. Одним з таких видів діяльності є інформаційно-бібліографічна, без якої немислима сучасна бібліотека, особливо університетська. Саме від ефективності організації цього виду роботи бібліотеки залежить належне забезпечення наукової та навчальної діяльності в університеті.

Отже, у сучасному інформаційному світі професія бібліографа залишається необхідною, але це вже не тільки постачальник бібліографічної інформації та посередник між користувачем та документом, а й наразі бібліограф стає дослідником та аналітиком. Сучасний спеціаліст повинен вміти аналізувати, відбирати ефективні стратегії пошуку, вільно орієнтуватися в інформаційному просторі мережі Інтернет, постійно відслідковувати появу нових інформацій-

них продуктів, реалізовувати креативні ідеї у довідково-інформаційному та бібліографічному обслуговуванні.

Впродовж останніх років поступово відбувалася переорієнтація роботи інформаційно-бібліографічного відділу. Сьогодні, на ряду з традиційними видами бібліографічної роботи, все більше уваги приділяється забезпеченню сучасних потреб користувачів у бібліотечно-інформаційних продуктах та послугах. Цьому сприяє активне вивчення веб-контенту та генерація електронних бібліографічних ресурсів, опанування й використання ресурсів Інтернет, розширення сфери бібліотечних послуг, підвищення якості бібліотечних процесів тощо. У зв'язку з цим стала необхідною реорганізація відділу. То ж, сьогодні відділ складається з трьох секторів: науково-редакційний сектор, сектор бібліографічно-медійного маркетингу, сектор інформаційно-бібліографічного сервісу. Співробітники секторів звичайно взаємозамінні, володіють навичками різних форм бібліографічної роботи, але для кожного сектора притаманні специфічні завдання.

Невід'ємною частиною інформаційно-бібліографічної діяльності та й найбільш видимою її формою є звичайно обслуговування. Наразі існують як класична форма довідково-бібліографічного обслуговування з традиційними методами та прийомами, так і активно використана на основі інформаційних технологій. В умовах формування ринку інтелектуальних продуктів користувачі вже не задовольняються традиційними видами обслуговування, а очікують індивідуально-орієнтованих послуг. Сучасні інформаційно-бібліографічні послуги повинні задовольняти низці таких вимог як ергономічність, інформативність, комфортність, адресність, відповідність цільовому призначенню тощо. В НБ ОНУ вже традиційними видами обслуговування є безпосереднє спілкування з користувачем у залі Інтернет та електронних документів, виконання довідок, надання консультацій. Виконання довідок різних видів наразі не обмежується роботою з друкованими виданнями та електронним каталогом. Бібліографічний та фактографічний пошук здійснюється за допомогою можливостей Інтернет: адресні та уточнюючі довідки виходять за межі фондів бібліотеки, користувачам надається не тільки інформація про видання, а й про місце його зберігання і навіть повний текст; тематичні та фактографічні довідки частіше носять складний характер та прирівнюються до наукової роботи.

Можливості комп'ютерних та комунікативних технологій розширили географічні межі бібліографічного обслуговування. Дистантні форми обслуговування поєднують традиційний доступ до ресурсів бібліотеки через веб-сайт і нові форми обслуговування, що стали можливими завдяки можливостям телекомунікаційної мережі. В Науковій бібліотеці ОНУ імені І. І. Мечникова обслуговування віддалених користувачів здійснюється через послуги: «Віртуальна довідка» (<http://lib.onu.edu.ua/virtualnaya-spravochnaya-sluzhba/>), «Jivochat» (онлайн чат), «Електронна доставка документів», крім того запити приймаються й електронною поштою (bibik@onu.edu.ua). Форма надання відповіді

залежить від змісту запита: чи видається у вигляді посилань на наявні мережеві ресурси, чи у вигляді бібліографічних списків та фактографічних даних. Сервіс «Віртуальна довідка» є бібліотечною онлайн-послугою, що виконується безкоштовно і доступна всім користувачам, незалежно від того, чи є вони читачами бібліотеки. Онлайн-чат – сервіс швидкого оперативного реагування на запити користувачів; є також безкоштовним і доступним всім користувачам мережі Інтернет. Широким попитом останні роки користується послуга «Електронна доставка документів», яка здійснюється згідно з інструкцією, що була розроблена на основі положень чинного вітчизняного законодавства¹.

З метою забезпечення кращого обслуговування, надання коректної та повної інформації в НБ активно здійснюється бібліографічно-медійний маркетинг, який спрямований на вивчення попиту, пошук релевантної інформації та досягнення цілей бібліотечного обслуговування через максимальне задоволення інформаційних потреб користувачів. Результати аналітико-синтетичної переробки інформації та змістовного аналізу інформаційних ресурсів представлені в базах даних власної генерації на сайті НБ з метою інформаційного супроводу науково-дослідницької діяльності та навчально-виховного процесу університету. Таким чином відбувається формування контенту веб-сайту НБ, зокрема шляхом оперативного інформаційного поповнення розділів сайту та створення й наповнення тематичних й персональних баз даних (<https://bit.ly/2LSxG1Q>).

Були створені та активно поповнюються БД, що стосуються історії ОНУ імені І. І. Мечникова: «Вчені ОНУ» [3], «До історії Одеського університету» [4], «Літопис Одеського національного університету імені І. І. Мечникова: дати, факти, події» [6].

Для забезпечення інформаційних запитів та потреб підрозділів університету з конкретної тематики на основі змістовного аналізу інформаційних ресурсів та їх опрацювання формуються тематичні бази даних, наприклад, «Біотехнологія», «Нанотехнології», «Туризм», «Журналістика та видавнича діяльність» тощо.

Розширення ресурсної бази за рахунок ресурсів Інтернет знайшло своє відображення у вигляді БД «Веб-ресурси» [1], що складається з розділів: пошуково-новинні сервіси; мульти-дисциплінарні ресурси; тематичні ресурси; дисертації та автореферати. Тут підібрані та тематично розподілені посилання на авторитетні, наукові сайти, що містять повні тексти книг, підручників, наукових публікацій. Це своєрідний навігатор ресурсами Інтернет. Крім того, довідкові та енциклопедичні видання, бібліографічні бази даних, електронні каталоги бібліотек збільшують об'єм довідково-бібліографічного апарату бібліотеки.

Розширення ресурсної бази бібліотеки, зокрема електронної картотеки статей із періодичних видань та видань, що продовжуються, відбувається шляхом систематичного поповнення бібліотечних документно-інформаційних ресурсів електронного каталогу з урахуванням потреб користувачів через моніторинг нових надходжень літератури до бібліотеки як в друкованому, так і в електронному вигляді, зокрема професійних видань.

Для нових спеціальностей, які плануються до відкриття в університеті, співробітники відділу здійснюють широке інформаційне забезпечення, тобто формують навчально-методичні бази даних, що містять повні тексти публікацій, посилання на авторитетні сайти, перелік періодичних видань з певної тематики тощо.

Кваліфіковані співробітники відділу здійснюють інформаційно-бібліографічне забезпечення науково-дослідної діяльності, наукових проектів окремих підрозділів університету. Це новий комплексний вид роботи відділу, який поєднує як бібліографічне обслуговування, так і медійний маркетинг. Результатом такої роботи стають тематичний бібліографічний список та завантажені тексти цих публікацій як вітчизняних, так й іноземних авторів; хронологічні рамки публікацій – 3–5 років.

Невід'ємною частиною діяльності сучасного бібліографа є маркетингова комунікація, тобто процес ефективного донесення інформації про бібліотечні послуги до цільової аудиторії, формування позитивного іміджу бібліотеки, створення комфортного бібліотечного середовища. Один з напрямків – це створення системи навігації у бібліотеці, максимально адаптованої до потреб користувача. Останнім часом був оновлений алгоритм пошуку інформації в електронному каталозі; на сайті виставлені паспорти до кожної бази даних власної генерації; розширена інформація про передплатні бази даних; налагоджено інформування про послуги через електронну розсилку підрозділам університету; надаються регулярні наочні інформації про нові надходження, виставки, послуги на сайті НБ та сторінці у Fb; проводяться заняття з інформаційної культури для формування навичок самообслуговування у пошуку інформації тощо. З метою покращення комунікації у віртуальному середовищі, поширення інформації про діяльність бібліотеки, підтримки активності у соціальній мережі Facebook створено профіль Наукової бібліотеки (<https://www.facebook.com/ScientificLibraryONU/>), де розмішуються об'яви та звіти про проведені заходи, реклама бібліотечних послуг, подаються посилання на публікації з актуальних питань, додаються фотоальбоми тощо. Крім того бібліотека має свій канал на YouTube (https://www.youtube.com/channel/UCh9mHFTA2CgjJwtu_Rg6ktQ), де розмішуються віртуальні виставки, які бібліографи готують у форматі відео-презентації, що полегшує сприйняття інформації та робить відомості візуально привабливішими.

Участь Наукової бібліотеки у проекті «Культура академічної доброчесності: роль бібліотек», який було започатковано у 2016 р. Українською бібліотечною асоціацією, виявляється у просуванні принципів академічної етики та прозорості й розробці та впровадженні комплексу заходів щодо запобігання недоброчесності при написанні наукових праць. Віртуальний простір НБ ОНУ імені І. І. Мечникова побудований на принципах академічної доброчесності та містить поради й рекомендації щодо її дотримання. На офіційному сайті Наукової бібліотеки представлена БД «Формування академічної доброчесності» [7].

В рамках цього проекту співробітники Інформаційно-бібліографічного відділу здійснюють диференційований підхід у навчанні основ інформаційної культури та грамотності всіх категорій користувачів з використанням мультимедійних технологій.

Для магістрів, аспірантів і професорсько-викладацького складу університету було розроблено комплекс лекцій та практичних занять:

- «Основи бібліографічної грамотності: оформлення списку використаної літератури та посилань у наукових публікаціях»
- «Оформлення наукових публікацій у журналах та збірниках»
- «Загальні правила цитування та посилання на використані джерела»
- «Основні друковані та електронні довідкові видання з відповідних спеціалізації студентів наук».

Для формування навичок роботи з ресурсами бібліотеки була розроблена ознайомча лекція-практикум, що складається з двох частин:

- Ч. 1. Лекція-презентація «Інформаційно-електронні ресурси НБ ОНУ імені І. І. Мечникова»
- Ч. 2 Практичне заняття «Інформаційний пошук в традиційних каталогах НБ ОНУ».

Лекції, семінари та практичні заняття бібліографи організовують у різних локаціях: як на території бібліотеки, так і на засіданнях ради певних факультетів чи кафедр.

В цьому контексті найбільш актуальною та затребуваною є база методичного спрямування «Дослідникам» [7], яка містить інформацію для науковців, студентів, працівників бібліотек щодо культури наукових публікацій: нормативні документи, вимоги, правила та рекомендації до оформлення наукових видань, публікацій, списків джерел та літератури, надані правила цитування та посилання на використані джерела, приділено увагу міжнародним правилам оформлення публікацій, а також транслітерації латинською мовою. Розроблено приклади оформлення бібліографічного опису, бібліографічного посилання, редакційного оформлення вихідних відомостей у виданнях тощо.

Бібліографічне обслуговування та маркетинг займають велику частину діяльності, але не менш важливою є і науково-редакційна робота відділу. Наукова діяльність здійснюється у таких напрямках як дослідження з історії університету, зокрема Наукової бібліотеки; розвиток української біографістики; інформаційне розкриття фондів; розвиток краєзнавчої тематики. Дослідження знаходять своє відображення у публікаціях різного типу: від статей у наукових журналах до монографій; проекти бувають як власними, так і спільними з іншими підрозділами університету.

Вичерпали себе біо- та бібліографічні покажчики у традиційному вигляді, наразі Наукова бібліотека створює такого роду покажчики, але в модернізованому вигляді, з поглибленою інформацією, з розширеним та удосконаленим довідково-допоміжним апаратом. Сучасні покажчики виступають складовою

частиною монографій, де авторами однієї чи кількох частин тексту також є співробітники бібліотеки. Нещодавно вийшла друком двотомна монографія, яка стала результатом спільного проекту бібліотеки з філологічним факультетом, що складається з біобібліографічного покажчика та антології літературно-критичної думки співробітників кафедри української літератури («Історія кафедри української літератури ОНУ імені І. І. Мечникова: персоналії і факти»). Це перше в Україні видання такого роду: за обсягом, за структурою, за формою подання, за масштабністю охоплення інформації. Двотомник вийшов у рамках серії «Розвиток науки в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова», яка була започаткована у 2010 р. та нараховує вже шість ґрунтовних монографій².

Внесок Наукової бібліотеки у розвиток української біографістики виражається у підготовці довідкових та енциклопедичних виданнях у друкованому та електронному вигляді, присвячених професорам та випускникам університету, співробітникам ветеранам Другої світової війни та лауреатам Державних премій України³ тощо.

Наукова діяльність відділу та бібліотеки в цілому тісно перетинається з редакційною діяльністю. Яскравим прикладом такого поєднання є періодичне наукове фахове видання «Вісник Одеського національного університету. Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство» [2] та електронне видання «Viblio-колегіум» [8], в якому розміщуються доповіді секції «Бібліотечно-бібліографічна справа», що постійно бере участь у щорічній науковій конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників ОНУ. Науково-редакційний сектор здійснює повний комплекс редакційно-видавничої підготовки: від отримання рукописів від авторів до редагування та вичитування текстів, від технічної обробки рукописів до редагування списків літератури. Крім того бібліографи виступають і авторами наукових статей у кожному випуску видань.

Редакційна діяльність бібліографів наразі набула нових функцій, виконує складніші завдання. Це не тільки підготовка текстових матеріалів та ілюстрацій, а й робота над дизайном обкладинки, візуальним представленням матеріалу, оформлення вихідних відомостей видань тощо. Співробітники постійно відслідковують появу нових та вивчають чинні стандарти, рекомендації, правила та вимоги з видавничої діяльності. Науково-редакційний сектор здійснює контроль за якістю редакційно-технічної підготовки видань Наукової бібліотеки, тобто відбувається перевірка оформлення видань згідно з діючими нормативними документами, присвоєння індексів УДК, авторського знаку.

Бібліографи тісно співпрацюють з видавництвом ОНУ імені І. І. Мечникова. Ця співпраця має позитивні наслідки: підвищилася культура видань університету, оформлення вихідних відомостей наразі відповідає діючим стандартам, періодичні видання університету набули уніфікованої форми. Представники бібліотеки останнім часом беруть участь у роботі науково-практичних захо-

дів, організаторами яких виступають ДНУ «Книжкова палата» та «ОНУ імені І. І. Мечникова» (видавництво університету).

На сайті НБ є інформація, що стосується редакційно-видавничої діяльності: чинне законодавство з видавничої справи, приклади та шаблони оформлення вихідних відомостей видань різного виду. Бібліографи здійснюють консультації для користувачів з деяких питань оформлення видань.

Важливу роль у вдосконаленні навичок бібліографічної роботи відіграє обмін досвідом, набуття нових знань. Відбувається цей процес через висвітлення наукових досліджень та практичного досвіду відділу за певними напрямками діяльності через власні науково-практичні заходи (організація семінарів, майстер-класів, консультацій); участь працівників відділу у заходах інших організацій, відвідування презентацій, виставок тощо; моніторинг актуальної, нової літератури, зокрема видань професійної спрямованості як в друкованому, так і в електронному вигляді.

Таким чином, висновок напрашується сам собою: сутність бібліографічної роботи залишається колишньою – підготовка та надання доступу до джерел бібліографічної інформації. Але сучасний етап бібліографії – інформаційний, тобто пошук, освоєння та систематизація нових ресурсів здійснюється бібліографом на базі нових технологій, що сприяє створенню інноваційних продуктів та напрямків діяльності. Бібліографу потрібні не тільки базові професійні знання, але й знання багатьох інших галузей, оскільки він наразі професійно пов'язаний з інноваціями інших сфер діяльності. Орієнтуючись на потреби суспільства, завдяки творчому потенціалу та майстерності бібліографічної інтерпретації інновацій, інформаційно-бібліографічна робота набуває нового бачення, нового втілення, нових функцій, нових форм представлення інформації.

Примітки

¹ Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23 груд. 1993 р., станом від 26 квіт. 2017 р. *Законодавство України* : інформ.-пошук. система. URL: <https://bit.ly/2WQem84> (дата звернення: 08.10.2019) ; Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися закладами культури, заснованими на державній та комунальній формі власності : Постанова КМ України від 12 груд. 2011 р. № 1271. *Законодавство України* : інформ.-пошук. система. URL: <https://bit.ly/31VplQz> (дата звернення: 09.10.2019) ; Порядок визначення вартості та надання платних послуг закладами культури, заснованими на державній та комунальній формі власності : затвердж. наказом М-ва культури України, М-ва фінансів України, М-ва економ. розвитку і торгівлі України від 01 груд. 2015 р. № 1004/1113/1556. *Законодавство України* : інформ.-пошук. система URL: <https://bit.ly/2OrLmm8> (дата звернення: 09.10.2019).

² Науки про Землю в Одеському (Новоросійському) університеті / Є. А. Черкез [та ін.] ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Одеса : Астропринт, 2010. 102 с. : іл. ; 8 арк. іл. (Розвиток науки в Одеському (Новоросійському) університеті / гол. ред. І. М. Коваль ; вип. : Географічні та геологічні науки) ; Вклад физиков Одесского (Новороссийского) университета в развитие науки в Одессе, 1920–1933 / авт.-сост.: М. А. Подрезова, В. В. Самодурова, Е. С. Мурашко ; Одес. нац. ун-т им. И. И. Мечникова, Науч. б-ка. Одесса : Астропринт, 2010. 326 с. : ил. (Развитие науки в Одесском (Новороссийском) университете ; вып. : Физика) ; Научное наследие Н. Н. Ланге в университетской библиотеке / авт.-сост.: В. И. Подшивалкина [и др.] ; Одес. нац. ун-т им. И. И. Мечникова. – Одесса : Астропринт, 2010. 350 с. : ил. (Развитие науки в Одесском (Новороссийском) университете ;

вип. : Психологія) ; Дьомін О. Б., Алексеєнко М. В. Шукач слов'янських скарбів В. І. Григорович / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка. Одеса : ОНУ, 2015. 482 с., [12] арк. іл. (Розвиток науки в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова ; вип. : Славистика) ; Напередодні апогею: одеські роки філософа і психолога – професора Миколи Яковича Грота (1883–1886) / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка. ; В. І. Подшивалкіна [та ін.] ; упоряд. : В. В. Самодурова, О. С. Мурашко. Одеса : ОНУ, 2016. 454 с. : іл. (Розвиток науки в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова ; вип. : Психологія. Філософія) ; Історія кафедри української літератури Одеського національного університету імені І. І. Мечникова : персоналії і факти : у 2 т. / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка, Філол. ф-т ; авт. вступ. ст. та ідеї В. П. Саєнко ; упоряд. та бібліогр. ред.: В. П. Пружина, Т. С. Кара. Одеса : ОНУ, 2018. Т. 1 : Біобібліографічний покажчик. 606 с. ; Т. 2 : Антологія. 618 с. (Розвиток науки в Одеському національному університеті / гол. ред. І. М. Коваль ; вип. : Філологія).

³ Професори Одеського (Новоросійського) університету : біогр. слов. : у 4 т. / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка ; упоряд.: В. П. Пружина, В. В. Самодурова. – 2-е вид., допов. – Одеса : Астропринт, 2005. Т. 1 : Ректори. 124 с. ; Т. 2 : А–І. 509 с. ; Т. 3 : К–П. 597 с. ; Т. 4 : Р–Я. 629 с. ; Випускники Одеського (Новоросійського) університету : енциклопед. слов. / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка ; упоряд.: М. О. Подрезова, В. П. Пружина, В. В. Самодурова. Одеса : Астропринт, 2005. Вип. 1. 264 с. ; Випускники Одеського (Новоросійського) університету : енциклопед. слов. / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка ; упоряд.: В. П. Пружина, В. В. Самодурова, В. С. Єлпатівська. Одеса : Астропринт, 2010. Вип. 2. 230 с. ; Співробітники Одеського національного університету імені І. І. Мечникова – лауреати державних нагород України : інформ. вид. / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка ; авт.-упоряд.: Г. П. Бахчиванжи, В. П. Пружина. Одеса : Астропринт, 2010. 143 с. ; Не забудемо, пам'ятаємо: співробітники ОНУ імені І. І. Мечникова в роки Другої світової війни : інформ. вид. / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка ; упоряд. та бібліогр. ред.: Г. П. Бахчиванжи, А. С. Ложешник. Електрон. дані. Одеса, 2015. 437 с. URL: <https://bit.ly/1JouqN> (дата звернення: 05.10.2019) ; Золоті імена Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (1865–2015) : наук. довід. / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка ; упоряд.: М. О. Подрезова, В. В. Самодурова. Одеса : ОНУ, 2016. 206 с.

Список використаних джерел:

1. Веб-ресурси : інформ. ресурс / Одес. нац. ун-ту ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка. – Електрон. дані. – Україна, 2018–2019. – Режим доступу: <https://bit.ly/2pORLxf> (дата звернення: 23.09.2019). – Загол. з екрана.
2. Вісник Одеського національного університету. Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство : наук. [фахов.] журн. / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова ; гол. ред. О. В. Сминтина ; редкол.: М. О. Подрезова, О. В. Полевщикова, П. Б'яджі [та ін.]. – Одеса : ОНУ, 2007–... – Електрон. версія вид. : <http://vislib.onu.edu.ua/> (дата звернення: 05.10.2019).
3. Вчені ОНУ : інформ. ресурс / Одес. нац. ун-ту ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка. – Електрон. дані. – Україна, 2010–2019. – Режим доступу: <https://bit.ly/2HVAjtj> (дата звернення: 23.09.2019). – Загол. з екрана.
4. До історії Одеського університету : інформ. ресурс / Одес. нац. ун-ту ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка. – Електрон. дані. – Україна, 2015–2019. – Режим доступу: <https://bit.ly/2LSxG1Q> (дата звернення: 23.09.2019). – Загол. з екрана.
5. Дослідникам : інформ. ресурс / Одес. нац. ун-ту ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка. – Електрон. дані. – Україна, 2017–2019. – Режим доступу: <https://bit.ly/2MoZz0v> (дата звернення: 23.09.2019). – Загол. з екрана.
6. Літопис Одеського національного університету імені І. І. Мечникова: дати, факти, події : інформ. ресурс / Одес. нац. ун-ту ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка. – Електрон. дані. – Україна, 2015–2019. – Режим доступу: <https://bit.ly/30RZUOP> (дата звернення: 23.09.2019). – Загол. з екрана.
7. Формування академічної доброчесності : інформ. ресурс / Одес. нац. ун-ту ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка. – Електрон. дані. – Україна, 2017–2019. – Режим доступу: <https://bit.ly/2LSxG1Q> (дата звернення: 23.09.2019). – Загол. з екрана.
8. Bibліо-колегіум : міні-журнал / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка ; гол. ред. М. О. Подрезова ; редкол.: В. П. Пружина, О. В. Суровцева, О. А. Бачинська [та ін.]. – Електрон. вид. – Одеса : ОНУ, 2007–... – Режим доступу: <https://bit.ly/2oZu2do> (дата звернення: 23.09.2019). – Загол. з екрана.

References

- [1]. Veb-resursy [Web resources]: information resource. *Naukova biblioteka Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I. I. Mechnykova [Scientific Library of Odesa I. I. Mechnikov National University]*: official site. Ukraine, 2018–2019. Available at: <https://bit.ly/2pORLxf>
- [2]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Bibliotekoznavstvo, bibliohrafoznavstvo, knyhoznavstvo [Odesa National University Herald. Library studies, Bibliography studies, Bibliology]: scientific journal*. Odesa, 2007–... . Available at: <http://vislib.onu.edu.ua/>
- [3]. Vcheni ONU [ONU scientists]: information resource. *Naukova biblioteka Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I. I. Mechnykova [Scientific Library of Odesa I. I. Mechnikov National University]*: official site. Ukraine, 2010–2019. Available at: <https://bit.ly/2HBajtj>
- [4]. Do istorii Odeskoho universytetu [To the history of Odessa University]: information resource. *Naukova biblioteka Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I. I. Mechnykova [Scientific Library of Odesa I. I. Mechnikov National University]*: official site. Ukraine, 2015–2019. Available at: <https://bit.ly/2LSxG1Q>
- [5]. Doslidnykam [Researchers]: information resource. *Naukova biblioteka Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I. I. Mechnykova [Scientific Library of Odesa I. I. Mechnikov National University]*: official site. Ukraine, 2017–2019. Available at: <https://bit.ly/2MoZz0v>
- [6]. Litopys Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I. I. Mechnykova: daty, fakty, podii [Chronicle of Odesa I Mechnikov National University: dates, facts, events]: information resource. *Naukova biblioteka Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I. I. Mechnykova [Scientific Library of Odesa I. I. Mechnikov National University]*: official site. Ukraine, 2015–2019. Available at: <https://bit.ly/30RZU0P>
- [7]. Formuvannia akademichnoi dobrochesnosti [Academic integrity]: information resource. *Naukova biblioteka Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I. I. Mechnykova [Scientific Library of Odesa I. I. Mechnikov National University]*: official site. Ukraine, 2017–2019. Available at: <https://bit.ly/2LSxG1Q>
- [8]. Biblio- kolehium [Biblio-college]: electronic journal. Odesa, 2007–... . Available at: <https://bit.ly/2oZu2do>

Надійшла 25.08.2019 р.

Мурашко Е. С.,

заведующая информационно-библиографического отдела

Научной библиотеки

Одесского национального университета имени И. И. Мечникова

ул. Преображенская, 24, г. Одесса, 65082, Украина

тел.: (048) 722 12 10

e-mail: bibik@onu.edu.ua

НОВЫЕ ПАРАДИГМЫ ТРАДИЦИОННОЙ ИНФОРМАЦИОННО-БИБЛИОГРАФИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УНИВЕРСИТЕТСКОЙ БИБЛИОТЕКИ

Статья посвящена деятельности информационно-библиографического отдела Научной библиотеки Одесского национального университета имени И. И. Мечникова. Раскрывается содержание традиционных видов библиографической деятельности, но в инновационном спектре. Указаны основные направления работы и описаны фактические результаты и перспективы развития библиографической работы университетской библиотеки.

Ключевые слова: информационно-библиографическая деятельность, Научная библиотека ОНУ имени И. И. Мечникова, обслуживание, библиографический маркетинг, научная деятельность, редакционная работа, базы данных, академическая добротность.

Murashko O. S.,

Head of the Information and Bibliographic Department

Scientific Library of the Odessa I. I. Mechnikov National University

24 Preobrazhenska St., Odessa, 65082, Ukraine

tel.: (048) 722 12 10

e-mail: bibik@onu.edu.ua

NEW PARADIGMS OF THE TRADITIONAL INFORMATION-BIBLIOGRAPHIC ACTIVITY OF THE UNIVERSITY LIBRARY

Summary

The article is devoted to the activities of the Information and Bibliographic Department of the Scientific Library of Odessa I. I. Mechnikov National University. While presenting the material, the following goals were pursued: to reveal the content of the types of bibliographic activities of the Scientific Library of the I. I. Mechnikov ONU, as well as to present innovative solutions to traditional problems of bibliography.

Based on factual material, the article shows the main areas of work of the Information and Bibliographic Department: scientific and editorial activities, information and bibliographic services, bibliographic and media marketing. Each direction is given a characteristic, tasks are outlined, and specific results of work in a certain aspect are described. A significant part is occupied by the service, which is individually oriented and becomes more demanded due to distant forms. Modern service, as well as the generation of effective solutions, production of innovative ideas and approaches to accomplishing tasks is impossible without organization of marketing, in this case, the bibliographic marketing. The research is aimed at studying the demand, searching for the relevant information, familiarizing yourself with the experience of leading domestic and foreign libraries. The results of monitoring the web content and a meaningful analysis of information resources are presented in the databases of our own generation on the Scientific Library site. The employees of the information and bibliographic department provide information support for research activities and the educational process of the university. Scientific activity is carried out in such areas as research on the history of the university, in particular the Scientific Library; development of Ukrainian biography; information disclosure of the funds; development of the local history subjects. Research results are reflected in publications of various types: from articles in scientific journals to monographs. The editorial activity of bibliographers has expanded its functions: the implementation of a full range of editorial and publishing preparation of periodicals of the Scientific Library; constant monitoring of the appearance and studying of existing regulatory and legislative documents on publishing; quality control of editorial and technical training of library publications.

Bibliographic activity remains as indispensable traditional form of work of a modern university library, acquiring new forms and using innovative methods.

Keywords: information and bibliographic activity, Scientific library of ONU named after I. I. Mechnikov, service, bibliographic marketing, scientific activity, editorial work, databases, academic good faith.

УДК 021.4-028.45:001.102:027.7:378.4(477.74-21)

DOI: [http://dx.doi.org/10.18524/2304-1447.2019.2\(22\).180375](http://dx.doi.org/10.18524/2304-1447.2019.2(22).180375)

Подрезова Марина Олексіївна,

директор Наукової бібліотеки

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна

тел.: (048) 722 12 10

e-mail: library@onu.edu.ua

ORCID: 0000-0001-5821-3402

Ляху Ольга Ігорівна,

завідувачка відділу інформаційно-аналітичного

моніторингу Наукової бібліотеки

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна

тел.: (048) 722 12 10

e-mail: lib_analitic@onu.edu.ua

**ЕТАПИ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ
ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА**

В статті розглянуто поступове впровадження інформаційно-аналітичної сфери в діяльність Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, створення та розвиток відділу інформаційно-аналітичного моніторингу. Розвиток інформаційно-аналітичної діяльності в бібліотеці приводить до постійного оновлення та трансформації послуг для користувачів відділу. Основними користувачами послуг є науковці та члени редакційних колегій періодичних видань університету.

Наразі основними напрямками, на які направлена робота відділу є сприяння підвищення публікаційної активності, моніторинг публікаційної активності вчених та рейтингів ЗВО, сприяння висвітленню доробків вчених, інформаційний та технічний супровід університетських періодичних видань, включення періодичних видань до національних та міжнародних ресурсів, безкоштовний доступ до електронних ресурсів наукової інформації.

Відзначено, що основними інструментами в роботі над моніторингом наукової активності є наукометричні бази, перш за все: Scopus та Web of Science, які є не тільки ресурсами для відслідковування останніх та актуальних наукових робіт в авторитетних виданнях в усіх напрямках науки та допомагають у пошуках і виборі видання для опублікування власних наукових публікацій, а й мають розширені можливості аналізу публікаційної активності. Крім цього, зазначена роль репозитарію ОНУ, який є ресурсом для популяризації наукових досягнень і відображення наукового потенціалу ОНУ.

Відзначено успіхи в розвитку культури періодичних видань, які були досягнуті в процесі спільної роботи бібліотеки та членів редакційних колегій.

Розглянуті напрямки роботи є перспективними для розвитку Наукової бібліотеки, в процесі реалізації основного завдання – забезпечення інформаційних

потреб університету. Завдяки даному виду діяльності бібліотека включена в науковий процес на кожному етапі від надання доступу до актуальної інформації до розповсюдження наукових результатів.

Ключові слова: інноваційна діяльність, наукометричні дослідження, Наукова бібліотека ОНУ, інформаційні ресурси, науково-видавнича діяльність університету, репозитарій, наукометричні бази даних.

У зв'язку зі стрімким зростанням інформаційних потоків, глобальною інформатизацією суспільства, ускладненням читацьких запитів тощо, в 2012 р. було прийняте рішення про реорганізацію інформаційно-бібліографічного відділу та створення на його базі інформаційно-аналітичного сектору. Поява даного сектора стала інновацією як для відділу, так і для бібліотеки в цілому.

На той час основною метою сектору було підвищення якості видавничої продукції університету та просування періодичних видань у глобальному науковому середовищі. Діяльність сектора була сфокусована переважно на інформаційному забезпеченні читачів, формуванні тематичних баз даних, виконанні усних і письмових бібліографічних запитів локальних і віддалених користувачів на базі фондів і довідково-бібліографічного апарату, формуванні інформаційної культури читачів шляхом проведення індивідуальних і групових консультацій з організації та методиці довідково-бібліографічної роботи, пошуку і використання джерел інформації, включаючи електронні ресурси.

Зважаючи на розширення функціональних повноважень згідно з потребами ЗВО та впровадження таких напрямків як інформаційно-аналітичне забезпечення науково-видавничої діяльності університету; формування та удосконалення бібліографічної культури періодичних видань; інтеграція університетських видань та результатів науково-дослідницької діяльності вчених університету у вітчизняні та світові наукометричні бази, за рішенням вченої ради Одеського національного університету імені І. І. Мечникова від 29 березня 2016 р. у структурі Наукової бібліотеки сектор реорганізовано у відділ інформаційно-аналітичного моніторингу.

Основними користувачами послуг є наукова спільнота та члени редакційних колегій періодичних видань університету. Відділ вирішує дві основні задачі: з одного боку – це сприяння публікаційній активності вчених в провідних періодичних виданнях та підвищення наукометричних показників університету, з іншого – удосконалення університетських періодичних видань до міжнародного рівня.

Окреслимо основні завдання відділу:

1. Підвищення публікаційної активності.

З 2016 р. в рамках Проекту сприяння академічній доброчесності в університеті, відділ інформаційно-аналітичного моніторингу приймає участь в просвітницькій роботі. За цей час загалом було проведено 40 практичних семінарів з молодими науковцями та професорсько-викладацьким складом, де порушу-

вались питання щодо наукометрії, пошуку наукової інформації та самоархівування.

Крім цього проводиться інформаційно-консультативна підтримка науковців університету з питань пошуку видань для опублікування статей у виданнях, що індексуються наукометричними базами даних, перевірки власних показників публікаційної активності, пошуку наукової інформації в наукометричних базах даних, з питань самоархівування, оформлення університетських періодичних видань та інтеграції їх у міжнародний простір тощо, загалом з 2014 по 2018 рр. було надано 625 очних та 2722 заочних консультацій.

Слід зазначити, що значно збільшилася кількість проведених консультацій. У 2018 р. було проведено 1164 очних і заочних консультацій, що на 58 % більше, ніж у 2017 р.

Зворотній зв'язок від науковців та редакційних колегій дозволяє отримувати відгуки та пропозиції для аналізу потреб наших користувачів, за рахунок чого вводяться нові послуги та розробляються або актуалізуються інструкції та рекомендації, які публікуються на сайті Наукової бібліотеки.

2. Моніторинг публікаційної активності вчених та рейтингів ЗВО.

В процесі обслуговування інформаційних потреб університету проводиться моніторинг публікаційної активності вчених університету в базах даних Scopus та Web of Science. Загальна кількість штатних наукових та науково-педагогічних працівників, які підпадають під моніторинг наукометричних показників сягає більш ніж 1000 осіб.

Загальні наукометричні показники університету станом на 01.10.19:

	Scopus	Web of Science Core Collection
Загальна к-ть статей	3 525	4 856
Загальна к-ть цитувань	21 291	24 020
Індекс Гірша	61	60

Згідно рейтингу університетів України за показниками Scopus 2019 р., ОНУ вже декілька років стабільно посідає п'яту сходинку.

За п'ятирічний (2014–2018 рр.) період найбільшу кількість статей було опубліковано з природничих наук: астрономії, фізики і хімії. Але також необхідно відзначити, що в перші 10 галузей наук за кількістю опублікованих робіт входять і такі категорії, як соціальні науки, бізнес та економіка, і освіта. На гуманітарні та соціальні науки в цілому припадає 10–15 % опублікованих, співробітниками університету, робіт в журналах Scopus і Web of Science.

Зважаючи на те, що моніторингом публікаційної активності в наукометричних базах даних в університеті займається виключно бібліотека, то результати використовуються:

- для індивідуального аналізу вченого;

- для аналізу групи вчених, наприклад, в підготовці документів для конкурсу наукових проектів;
- для річного звіту;
- для документів про виконання критеріїв надання та підтвердження статусу національного;
- для конкурсу виконавців держзамовлення тощо.

З урахуванням того, що даний процес діє на регулярній основі, постало питання оптимізації даного процесу: була створена внутрішня база вчених з усіма профілями та наукометричними показниками. А перелік робіт з Web of Science формуємо за допомогою бібліографічного менеджера EndNote, що не тільки дозволяє швидко оформити бібліографію вченого, але й в подальшому скорочує час на пошук статей автора.

Також для мінімізації похибок при ідентифікації вчених в наукометричних базах даних проводиться робота по об'єднанню профілів у Scopus та сприянню реєстрації науковців у ResearchID, ORCID та Google Scholar.

Крім цього повний моніторинг дозволяє виявляти статті вчених ОНУ, які не увійшли в профіль організації, тим самим корегувати його та збільшувати загальні показники університету.

3. Сприяння висвітленню доробків вчених.

З 2017 р. в зону відповідальності відділу почала входити робота з вченими університету щодо сприяння поповненню електронного архіву-репозитарію ОНУ імені І. І. Мечникова. Передвісником цього рішення стало підвищення попиту на інформаційно-аналітичний супровід з боку вчених університету, збільшення кількості консультацій.

Були переглянуті та удосконалені установчі документи з урахуванням нових тенденцій. Згідно з оновленим Положенням для розміщення в репозитарій ОНУ приймаються наукові роботи всіх типів авторами, яких є виключно існуючі або колишні наукові та науково-педагогічні працівники. Проводився пошук нових можливостей поповнення архіву, одним з яких став пошук повнотекстових документів у відкритих джерелах інформації, що допомогло додатково за 2018 р. поповнити репозитарій більше 1300 публікаціями.

Загальна кількість наукових робіт представлених в архіві-репозитарії, станом на 01.10.2019 р., становить 24 113 документа, за останній рік завантажено більше 40 % всього контенту.

4. Інформаційний та технічний супровід університетських періодичних видань.

Одеський національний університет є видавцем 27 наукових періодичних видань. За роки співпраці з редакційними колегами спільно працюємо над ключовими проблемними питаннями.

- Базові вимоги: наявність в усіх виданнях резюме та ключових слів англійською мовою; оформлення бібліографії згідно з міжнародними стилями цитування (References); проведення незалежного рецензування та дотримання етичних норм.

- Створення сайтів. З 2014 р. Наукова бібліотека співпрацює з видавничою службою УРАН щодо представлення університетських періодичних видань на технологічній платформі «Наукова періодика України», таким чином на даний час на базі Open Journal Systems (OJS) вже успішно функціонують 26 сайтів університетських видань. Участь у даному проєкті дає можливість оперативного отримання оновлення сайтів, які виникають у зв'язку з розвитком цього напрямлення та підключати сайти до індексації випусків в базах даних та каталогах (наприклад, таких як Google Scholar, Bielefeld Academic Search Engine, WorldCat тощо). Крім цього університетські видання отримують суміжні послуги, одним з таких є реєстрація в агенції CrossRef унікальних ідентифікаторів статей – Digital Object Identifier (DOI), яка проводиться з 2015 р., та в цьому році у зв'язку з новим Порядком щодо фахових видань, а саме обов'язкового присвоєння кожному опублікованому матеріалу міжнародного цифрового ідентифікатора DOI був заключений договір на реєстрацію 1000 статей, що дозволяє покривати майже всю університетську періодику.
- Іноземні члени редколегії/рецензентів. У зв'язку з вимогами Порядку формування Переліку наукових фахових видань України (затв. наказом МОНУ № 32 від 15.01.2018) у багатьох журналах виникла необхідність змінювати склад редакційної колегії та рецензентів. В даному питанні співробітники відділу допомагають у пошуках науковців за критеріями Порядку та надають консультації щодо включення наукового видання до Переліку наукових фахових видань України.

5. Включення періодичних видань до національних та міжнародних ресурсів.

Для розширення доступу до періодичних видань проводиться постійний пошук і аналіз міжнародних баз даних для подальшого включення видань. Слід зазначити, що співробітники відділу аналізують бази даних і проводять відбір якісних ресурсів для включення періодичних видань університету щоб обійти «псевдометрики», які можуть завдати негативний відбиток на репутації видань.

Наразі періодичні видання ОНУ приймають участь в українських ініціативах, таких як «Наукова періодика України» НБУВ Вернадського, технологічна платформа «Наукова періодика України» видавничої служби УРАН та представлені у міжнародних базах даних і ресурсах, таких як три видання на провідній мільтидисциплінарній платформі EBSCO; дванадцять видань у базі даних в галузі гуманітарних наук з Центральної, Східної та Південно-Східної Європи Slavic Humanities Index; вперше з 2018 р. подання анкет всіх двадцяти семи наукових періодичних видань для проходження щорічної індексації в Index Copernicus Journals Master List та розпочато завантаження випусків за останні 4 роки у ICI World of Journals для розрахунку цитування Index Copernicus (вже завантажено 5417 статей (288 випусків); включення чотирьох видань до каталогу журналів відкритого доступу Directory of Open Access Journals.

Крім цього університетські видання представлені в Base-search, CiteFactor и Advanced Sciences Index та інших пошукових системах.

6. Безкоштовний доступ до електронних ресурсів наукової інформації.

В процесі роботи з базами даних з метою просування періодичних видань до ресурсів, реалізуючи головну задачу бібліотеки – надання доступу до інформації, відділом були підготовлені заявки та документація, що сприяло отриманню безкоштовного доступу до електронних ресурсів наукової інформації для університету:

- Доступ до електронних реферативних наукометричних баз даних Scopus та Web of Science в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова, діє з 2016 р., а з листопада 2017 р. завдяки проходженню конкурсу та включенню університету до переліку вищих навчальних закладів і наукових установ, що знаходяться в сфері управління Міністерства освіти і науки України, яким надається безкоштовний доступ (Наказ №1286 від 19.09.2017 р. та №1213 від 06.11.2018 р.).
- Доступ до бази Slavic Humanities Index, яка надає повнотекстові наукові матеріали в галузі гуманітарних наук з Центральної, Східної та Південно-Східної Європи, було отримано на безкоштовній основі завдяки двосторонній угоді, яка передбачає розміщення 12 періодичних видань університету на зазначеному ресурсі.

Необхідно зауважити, що діяльність відділу відрізняється від традиційних видів робіт університетської бібліотеки, але направлена на виконання одного з основних завдань – забезпечення інформаційних потреб університету. В процесі трансформації наукової діяльності вченого, поступово змінюються і корегуються послуги, які надаються науковій спільноті. Перспективи подальшого розвитку роботи відділу вбачаємо в таких напрямках, як розповсюдження архівних випусків університетських видань для пропагандування та інтеграції наукових напрацювань університету в національні та світові бази даних, залучення все більшої кількості вчених до проектів відкритої науки.

Список використаної літератури:

1. Бахчиванжи Г. Інформаційно-аналітичний сектор університетської бібліотеки / Г. Бахчиванжи // Вісн. Одес. нац. ун-ту. Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – 2014. – Т. 19, вип. 1(11). – С. 93–100.
2. Ляху О. І. Публікаційна активність вчених ОНУ ім. І. І. Мечникова: тенденції і перспективи [Електронний ресурс] / О. І. Ляху // Lex bibliothecam et ars bibliothecam: periculum est in mora : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 9 листоп. 2018 р.) / під ред.: Г. О. Ульянової, Т. Ю. Іванійчук ; відп. за вип. Н. І. Зубченко ; НУ «Одес. юрид. акад.», Наук. б-ка. – Режим доступу: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/11233> (дата звернення: 10.10.2019). – Загол. з екрана.
3. Подрезова М. О. Бібліографічна культура періодичного видання як напрямок інформаційно-аналітичної діяльності бібліотеки / М. О. Подрезова // Вісн. Одес. нац. ун-ту. Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – 2013. – Т. 18, вип. 1(9). – С. 105–114.
4. Подрезова М. О. Погляд крізь століття: Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова / М. О. Подрезова // Вісн. Одес. нац. ун-ту. Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – 2017. – Т. 22, вип. 2(18). – С. 13–34. – DOI: 10.18524/2304-1447.2017.2(18).118139.
5. Рейтинг університетів за показниками Scopus 2019 року [Електронний ресурс]. – Електрон. дані. – Режим доступу: <http://osvita.ua/vnz/rating/64398/> (дата звернення: 10.10.2019). – Загол. з екрана.

References:

- [1] Bakhchyvanzhy H. P. Informatsiino-analitychnyi sektor universytetskoj biblioteki [Informational and analytic section of the university library]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Bibotekoznavstvo, bibliografoznavstvo, knyhoznavstvo* [Odesa National University Herald. Library studies, Bibliography studies, Bibliology]. 2014, vol. 19, no. 1(11), pp. 93–100.
- [2] Liakhu, O. I. Publikatsiina aktyvnist vchenykh ONU im. I. I. Mechnykova: tendentsii i perspektyvy 2018. [Publishing activity of scientists Odessa I. I. Mechnikov National University: trends and prospects]. *Lex bibliothecam et ars bibliothecam: periculum est in mora: National Scientific and Practical Conference* (Odessa, 9 November 2018). Available at: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/11233> [10 October 2019].
- [3] Podrezova M. O. Bibliografichna kultura periodychnoho vydannia yak napriamok informatsiino-analitychnoi diialnosti biblioteki [Bibliographic culture of periodical as a direction of informational and analytical work of library]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Bibotekoznavstvo, bibliografoznavstvo, knyhoznavstvo* [Odesa National University Herald. Library studies, Bibliography studies, Bibliology]. 2013, vol. 18, no. 1(9), pp. 105–114.
- [4] Podrezova M. O. Pohliad kriz stolittia: Naukova biblioteka Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I. I. Mechnykova [Look through centuries: Scientific library of Odessa I. I. Mechnikov National University]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Bibotekoznavstvo, bibliografoznavstvo, knyhoznavstvo* [Odesa National University Herald. Library studies, Bibliography studies, Bibliology]. 2017, vol. 22, no. 2(18), pp. 13–34. DOI : 10.18524/2304-1447.2017.2(18).118139.
- [5] Reitynh universytetiv za pokaznykamy Scopus 2019 roku [The rating of universities on Scopus 2019 indicators]. Available from: <http://osvita.ua/vnz/rating/55425/> [10 October 2019].

Надійшла 28.08.2019 р.

Подрезова М. А.,

директор Научной библиотеки
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова
ул. Преображенская, 24, г. Одесса, 65082, Украина
тел.: (048) 722 12 10
e-mail: library@onu.edu.ua
ORCID: 0000-0001-5821-3402

Ляху О. И.,

зав. отделом информационно-аналитического мониторинга Научной библиотеки
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова
ул. Преображенская, 24, г. Одесса, 65082, Украина
тел.: (048) 722 12 10
e-mail: lib_analitic@onu.edu.ua

ЭТАПЫ РАЗВИТИЯ ИНФОРМАЦИОННО-АНАЛИТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКИ ОНУ ИМЕНИ И. И. МЕЧНИКОВА

В статье рассмотрено постепенное внедрение информационно-аналитического направления в деятельность Научной библиотеки Одесского национального университета имени И. И. Мечникова, создание и развитие отдела информационно-аналитического мониторинга. Развитие информационно-ана-

литической деятельности в библиотеке приводит к постоянному обновлению и трансформации услуг для пользователей отдела. Основными пользователями услуг являются ученые и члены редакционных коллегий периодических изданий университета.

В настоящее время основными направлениями, на которые направлена работа отдела: содействие повышению публикационной активности, мониторинг публикационной активности ученых и рейтингов университета, содействие распространению научных работ ученых, информационное и техническое сопровождение университетских периодических изданий, включение периодических изданий в национальные и международные ресурсы, бесплатный доступ к электронным ресурсам научной информации.

Отмечено, что основными инструментами в работе над мониторингом научной активности является наукометрические базы, прежде всего, такие как Scopus и Web of Science, которые являются не только ресурсами для отслеживания последних и актуальных научных работ в авторитетных изданиях по всем направлениям науки и помогают в поисках и выборе изданий для опубликования собственных научных публикаций, но и имеют расширенные возможности анализа публикационной активности. Кроме этого, отмечена роль репозитория ОНУ – ресурса для популяризации научных достижений и отображения научного потенциала университета.

Отмечены успехи в развитии культуры периодических изданий, которые были достигнуты в процессе совместной работы библиотеки и членов редакционных коллегий.

Рассмотренные направления работы являются перспективными для развития Научной библиотеки, в процессе реализации основной задачи – обеспечение информационных потребностей университета. Благодаря данному виду деятельности библиотека включена в научный процесс на каждом этапе: от предоставления доступа к актуальной информации до распространения научных результатов.

Ключевые слова: инновационная деятельность, Научная библиотека ОНУ, информационные ресурсы, научно-издательская деятельность университета, наукометрические базы данных.

Podrezova M. O.,

Director of the Scientific Library
Odessa I. I. Mechnikov National University
24 Preobrazhenska St., Odessa, 65082, Ukraine
tel.: (048) 722 12 10
e-mail: library@onu.edu.ua
ORCID: 0000-0001-5821-3402

Liakhu O. I.,

Chief of the Department of Information and
Analytic Monitoring of the Scientific Library
Odessa I. I. Mechnikov National University
24 Preobrazhenska St., Odessa, 65082, Ukraine
tel.: (048) 722 12 10
e-mail: lib_analitic@onu.edu.ua

**STAGES OF DEVELOPMENT OF INFORMATION AND
ANALYTICAL ACTIVITIES OF THE SCIENTIFIC LIBRARY OF
THE ODESSA I. I. MECHNIKOV NATIONAL UNIVERSITY**

The article considers the gradual introduction of information and analytical activities in the Scientific Library of the Odessa I. I. Mechnikov National University including establishment and development of the Department of Information and Analytic Monitoring. The development of information and analytical activities in the library promotes permanent updating and transformation of services offered to the users, scholars and members of editorial boards of University journals being a targeted audience.

The main areas of the Department activities can be determined at present as follows: to promote and monitor publication activities of scientists and University ratings as well as to disseminate their research work, to promote information and technical support of University periodicals and their inclusion into national and international resources, to ensure free access to electronic academic information resources.

Sciatic bases such as Scopus and Web of Science are considered to be main tools in monitoring academic activity. Not only are these databases resources for tracking the latest and current scientific works in authoritative publications in all areas of science and helping in the search and selection in order to publish their own papers, but they also have enhanced capabilities to analyze publication activity. In addition, the role of the Repository of the Odessa I. I. Mechnikov National University as a resource for popularizing scientific achievements and potential of the University is highlighted. The authors praise the progress of the culture of periodicals achieved in the joint work of the library and members of editorial boards.

Examined trends of the Library activities are promising for the development of the scientific library in order to realize the main task of the institution: to provide information needs of the University. It made possible for the Library to be included in the academic process at every stage: from providing access to up-to-date information to disseminating scientific results.

Keywords: innovative activities, scientometric research, Scientific Library of the Odessa I. I. Mechnikov National University, information resources, scientific and publishing activity of the University, repository, scientometric databases.

УДК 027.7:378.4:7]:37.091.33-027.22:793.7

DOI: [http://dx.doi.org/10.18524/2304-1447.2019.2\(22\).180377](http://dx.doi.org/10.18524/2304-1447.2019.2(22).180377)

Скаченко Олена Олексіївна,

завідувачка сектору методичної роботи

Наукової бібліотеки Київського національного

університету культури і мистецтв

вул. Євгена Коновальця, 36, м. Київ, 01133, Україна

тел.: (044) 529-98-34

e-mail: skachenko.nana@ukr.net

ORCID: 0000-0003-3827-5985

ВИКОРИСТАННЯ ІГРОВОЇ МОДЕЛІ ГЕЙМІФІКАЦІЇ У СОЦІОКУЛЬТУРНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК

У статті актуалізовано тренд використання ігрових механік у соціокультурній та просвітницькій діяльності бібліотек. Визначено коло українських та зарубіжних дослідників застосування ігрових технологій у навчанні. Розкрито методологію, стратегію, форми, мотиваційні функції, характеристики та аспекти процесу гейміфікації.

Опираючись на досвід Наукової бібліотеки КНУКіМ здійснено характеристику можливостей застосування ігрової моделі гейміфікації у соціокультурній діяльності бібліотек на прикладі проведення Інформаційних ігор.

З'ясовано особливості інтерактивної платформи Kahoot зі створення вікторин, опитувань, дискусій. Окреслено перспективи застосування гейміфікації у соціокультурній діяльності бібліотек.

Встановлено, що застосування гейміфікації у бібліотечній галузі має переваги, серед яких: масштабність заходів; налагодження нових форм комунікації з користувачами; формування кола «друзів бібліотеки», заохочення до вивчення культури і мистецтва України та світу.

Ключові слова: гейміфікація, ігрова механіка, бібліотеки, інформаційні ігри, веб-вікторини, Kahoot.

*Ігри можна використовувати
щоб робити людей розумнішими.
Гейб Зікermann*

Постановка проблеми. Застосування інформаційних технологій у навчальній, освітній діяльності; розвиток ефективних напрямків взаємодії бібліотек закладів вищої освіти та студентської молоді викликають необхідність пошуку інноваційних моделей комунікаційного спілкування. Використання ігрових механік, у т. ч. комп'ютерних, для залучення користувачів до проведення бібліотечних заходів є сучасним трендом.

Упродовж останніх п'яти років стрімкого розвитку набула технологія гейміфікації (від *англ. gamification*, геймізація, ігрофікація). Мотивуючи до участі

у грі, вона перетворює нудні процеси навчання чи/або рутинної діяльності на привабливі, цікаві та пізнавальні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Певний час гейміфікація розглядалася як маркетинговий та рекламний інструмент у статтях блогерів та SMM-менеджерів В. Богданова, М. Грінберга, О. Дядікової, А. Полянського, О. Хлопкової, А. Yurgeleas та ін. Відомі приклади успішного використання переваг гейміфікації в освітній діяльності, зокрема для вивчення іноземних мов, історії, літератури, математики, фізики. Питання застосування ігрових технологій геймізації в навчальному процесі досліджували В. Бугаєва, К. Бугайчук, В. Бузько, Б. М. Качан, В. Кухаренко, О. Рибалко, А. Столяревська, О. Ткаченко та ін. Технологію ігропедагогіки вивчає і практично втілює у вигляді навчальних ігор і тренінгів А. Комісаров. Геймізацію як спосіб формування мотивації студентів розглядали Л. Сергеева, Д. Кларк, О. Євплова. Ключовими зарубіжними дослідниками теорії ігрових механік є Кевін Вербах (Kevin Werbach), Ден Хантер (Dan Hunter), Джейн МакГонігал (Jane McGonigal), Гал Рімон (Gal Rimon), Гейб Зікерманн (Gabe Zichermann), Джоселін Ліндер (Joselin Linder), Ю Кай Чоу (Yu-Kai Chou).

Актуальність дослідження використання ігрових моделей гейміфікації у соціокультурній діяльності впливає з того, що серед вітчизняних науковців інформаційно-бібліотечної галузі питання гейміфікації бібліотечної діяльності не стало предметом спеціальних досліджень.

Мета дослідження. Зважаючи на необхідність пошуку нових креативних форматів взаємодії бібліотек та користувачів, у дослідженні ставимо за мету вивчити особливості, окреслити перспективи застосування гейміфікації у соціокультурній діяльності бібліотек, опираючись на досвід Наукової бібліотеки КНУКіМ із використання можливостей інтерактивної платформи Kahoot.

Виклад основного матеріалу. Під впливом цифрових технологій відбувається швидка трансформація інформаційної сфери загалом, ролі працівників бібліотек і потреб користувачів. Як визнає О. Онищенко, на часі актуальним є «формування у бібліотечного працівника стилю мислення і поведінки на основі категорій і понять цифрової культури, не ігноруючи культури рукописного та друкованого слова. Бібліотечне мислення потребує масштабного інноваційного насичення» [9, с. 4].

О. Ю. Мар'їна, розглядаючи інформаційно-комунікаційну взаємодію як фактор розвитку бібліотечних систем зазначає, що «прогрес цифрових технологій докорінно змінює логіку функціонування та розвиток сучасної бібліотеки, трансформує не лише її фонди, ресурси, технології, сервіси, а й фізичний простір. Виникають нові формати роботи бібліотек» [7].

Елементи ігрових механік вже достатньо активно використовуються в управлінні персоналом, з маркетинговими, освітніми, екологічними, оздоровчими цілями. Тому, метою застосування гейміфікації у бібліотечні справи є залучення нових користувачів, активація співпраці студентів та бібліотеки

університету. За допомогою ігрових технологій студенти набувають нових навичок спілкування, які вони ігнорували при одноманітному перебігу навчального процесу.

Опрацювання джерел [1, 3, 5, 12, 14] дозволило виявити:

- підвищувати продуктивність праці працівників через використання ігрових елементів запропонував Чарльз Кунрадт (Charles Coonradt) у книзі «Робота як гра» «The Game of Work» (1973);
- вперше термін «гейміфікація» застосував британський програміст, розробник комп'ютерних ігор Нік Пеллінг (Nick Pelling) (2002);
- популярна ігрофікована соціальна мережа з функцією геопозиціонування Foursquare з'явилася у 2009 році;
- методологію геймізації у бізнесі від 2012 року розробляє Кевін Вербах (Kevin Werbach), автор онлайн-курсу «Gamification» на платформі електронного навчання Coursera;
- відмінність геймізації від власне гри полягає у використанні ігрової механіки для того, щоб нудне чи одноманітне завдання зробити цікавим;
- стратегія гейміфікації базується на отриманні винагороди за виконані завдання;
- гейміфікація здатна змінювати поведінку, сприяє формуванню нових соціальних норм.

Зарубіжні та вітчизняні дослідники пропонують різні визначення поняття гейміфікації. Описуючи використання елементів гри в неігровому середовищі, Г. Зікерманн визначає гейміфікацію як процес використання ігрового механізму й мислення з метою збільшення аудиторії і розв'язання проблем [15].

І. Самойлова гейміфікацію (ігрофікацію) розглядає як «процес використання ігрового мислення і динаміки ігор для залучення аудиторії і вирішення завдань, перетворення чого-небудь в гру» [10].

На мотиваційній функції гейміфікації та її компонентів, що дозволяє активізувати діяльність людей акцентують увагу К. Вербах та Д. Хантер [1].

Тобто, більшість дослідників схильні розглядати гейміфікацію загалом як застосування підходів, характерних для комп'ютерних ігор, для неігрових процесів з метою залучення користувачів і споживачів до вирішення прикладних завдань.

Оскільки бібліотеки закладів вищої освіти працюють на перетині освітньої, навчальної, просвітницької, мистецької системи координат, важливо враховувати завдання гейміфікації в освітньому процесі, що полягає у прагненні «використати схильність людини до гри як ключ до залучення у процеси обміну та отримання інформації» [2, с. 49].

Стосовно поєднання гейміфікації і бібліотечної діяльності, на нашу думку, більше підходять визначення Alex Yurglepas: «гейміфікація – це мистецтво запозичення усіх кумедних та захоплюючих елементів ігор і застосування їх у реальній або виробничій діяльності» [13] та Іллі Курильова «гейміфікація – це

спроба світу змінитися, адаптуватися під нових людей та їхній спосіб життя. Успішно конкурувати, бути ефективним, бути цікавим, бути вартим уваги. Увага нині дорого коштує» [5].

Джейн МакГонігал у книзі «Реальність під питанням. Чому ігри роблять нас кращими і як вони можуть змінити світ» («Reality Is Broken: Why Games Make us Better and How they Can Change the World») пропонує виділяти 4 *характерні риси гри*. Вона повинна мати [6]:

- чіткі цілі для забезпечення мотивації учасників;
- логічні і послідовні правила і обмеження для досягнення поставлених цілей;
- систему зворотного зв'язку, яка демонструє гравцям, наскільки вони близькі до мети, ілюструє, що правила дотримуються, а цілі – досяжні;
- добровільну згоду на участь, прийняття правил та їх дотримання.

Гейміфікація може варіюватися і набувати *трьох форм* [11]:

- як змагання, де присутні ігрові елементи: зрозумілі цілі, правила, турнірні таблиці;
- як гра без переможця (Win-win game, безпрограшна гра), що цікава самим процесом;
- як естетика, метою якої є візуалізація завдань (навчання, результатів роботи тощо).

Крім інновацій, маркетингу, мотивації користувачів/працівників, виділяють інші галузі застосування гейміфікації: тренінги, соціальні мережі, здоровий спосіб життя.

Аналіз змісту, форм, методик гейміфікації актуалізує можливість застосування його ігрових технологій у соціокультурній діяльності бібліотек. Враховуючи, що геймізація загалом передбачає використання елементів гри, ігрових технологій у неігровому контексті, то геймізацію бібліотечної діяльності ми розглядаємо як використання ігрових практик, технік і власне, ігор у бібліотеці з просвітницькою метою/цілями/завданнями.

Відомі приклади застосування гейміфікації в інформаційно-бібліотечній сфері. У 2011 р. Національна бібліотека Фінляндії запропонувала усім бажаючим долучитися до збереження культурної спадщини країни, взявши участь у волонтерському розважально-ігровому проєкті Digitalkoot. Цифрова платформа, розроблена компанією Microtask, пропонує он-лайн гру, учасники-гравці якої виконують завдання обробки (перевірки слів) оцифрованих сторінок історичних книг, періодичних видань з архівів бібліотеки.

Елементи гейміфікації можуть застосовуватися у різних формах бібліотечної роботи. Оскільки бібліотека закладу вищої освіти працює із студентською молоддю, основними цілями та очікуваними результатами геймізації бібліотечного соціокультурного простору стали зміни у рутинній поведінці користувачів, організація їхньої спільної діяльності, розвиток критичного мислення, стрес стійкості, вміння швидко приймати рішення.

У науковій бібліотеці Київського національного університету культури і мистецтв (НБ КНУКіМ) гейміфікацію комунікаційного простору розпочали із проведення освітніх вікторин, пов'язаних із змістом навчального процесу.

Так, у жовтні 2018 р. в бібліотеці були започатковані *Інформаційні ігри* (у форматі брейн-рингу), що передбачали проведення інтелектуальних вікторин, ігрових та практичних завдань за тематикою роботи відділів бібліотеки та колом питань, дотичних до туристичної сфери. Учасниками ігор стали студенти I курсу кафедр міжнародного туризму та музеєзнавства і експертизи історико-культурних пам'яток.

При розробці сценарію Інформаційних ігор враховувалися *основні аспекти геймізації* [8]:

- Динаміка – передбачає розробку ігор із постійним зосередженням уваги гравців та проявів реакції у реальному часі;
- Механіка – використання елементів ігрового процесу (зворотній зв'язок, миттєві нагороди, бали, таблиця результатів);
- Естетика – створення позитивного ігрового настрою, емоційного піднесення;
- Соціальна взаємодія – використання техніки гри, що передбачає взаємодію, підтримку, співпереживання тощо.

Учасникам команд було запропоновано 5 різнопланових завдань:

- Вікторина «60 секунд: хто знає більше про музеї і визначні пам'ятки світу» (за 60 секунд необхідно правильно відповісти на більшу кількість питань);
- Гра: «Систематизація книг про подорожі від А до Я» (потрібно було швидко і вірно скласти запропоновані 15 книг за абеткою);
- Гра: «Хто такий Фантаз?» (передбачала пошук заданих слів у словниках/енциклопедіях і пояснення їх значення аудиторії);
- Вікторина «Туристичні атракції України та світу: факти, рекорди» (учасники команд відповідали на 15 питань, обираючи вірну відповідь із 4 запропонованих);
- Гра «Столичне пенальті» (команди по-черзі називали країну, суперники мали назвати її столицю).

Як видно із переліку, в якості елементів гри було обрано декілька цілей. Це дозволило гравцям, при пошуку та формулюванні відповідей, побачити один в одного риси дослідника, професора-знавця, лідера тощо. Крім того, вже саме змістове наповнення ігрових завдань сприяло розширенню меж знань студентів про туристичні destinations та музейні скарби України і світу.

Постановку завдань, пояснення правил, підтримку динаміки гри, контроль ігрових дій виконувала модератор (автор-розробник сценарію та наповнення ігор). Контроль за дотриманням ігрових правил, здійснення підрахунку балів, нагородження переможців здійснювала суддівська колегія. Атмосферу суперництва, шалене емоційне забарвлення у вигляді гасел і речівок, дозволені під-

казки, забезпечували групи підтримки. Блогери від обох команд вели пряму відеотрансляцію на сторінках бібліотеки у Facebook та акаунтах учасників в Instagram.

При проведенні Інформаційних ігор були використані такі елементи гейміфікації як: миттєві призи, бали за перемогу у певному конкурсі/грі, індикатори стану гри. За підсумками, команда переможців отримала солодкі «золоті медалі» та бейджі переможців.

Наступним кроком застосування гейміфікації стало створення тематичних веб-вікторин. Щоб у студентів виникла добровільна мотивація взяти участь у вікторині, було використано поєднання пізнавальних (пов'язаних із вивченням певної дисципліни) та соціальних (командні змагання) мотивів.

Розробка вікторини – креативний процес, у якому ідеї, задумки, знання автора-модератора складають базову основу успіху. Цифрові технології пропонують величезний перелік інструментів для їхнього створення. Нами було впробувано платформи H5P, Genial.ly, Kahoot.

Kahoot – безкоштовний онлайн-сервіс зі створення тестів, опитувань і вікторин [14]. На питання вікторини, створені бібліотекарами, учасники відповідають зі своїх смартфонів/планшетів, підключених до Інтернет.

Сервіс дозволяє підготувати «кахути» (так називаються створені роботи) чотирьох видів: тест-вікторина для визначення рівня знань – Quiz, дискусія чи презентація ідеї та отримання зворотного зв'язку щодо неї – Discussion, анкетування, вивчення думки з певного питання – Survey, гра із завданнями на послідовність дій чи елементів – Jumble.

Першою на платформі Kahoot була підготовлена ювілейна вікторина до 50-річчя Київського національного університету культури і мистецтв.

Наступною стала вікторина, розроблена до 205-річниці від дня народження Тараса Шевченка. Передувала їй інтерактивна лекція Людмили Касян, провідного наукового співробітника Центрального державного кінофотофоноархіву України ім. Г. Пшеничного – «Образ і творчість Т. Г. Шевченка в аудіовізуальних документах» за матеріалами якої і були підготовлені питання.

Веб-вікторина «Шевченко. Бажання життя» (Рис. 1, Рис. 2) складається із 15 питань, кожне ілюстроване ретельно підібраним зображенням.

Рис. 1

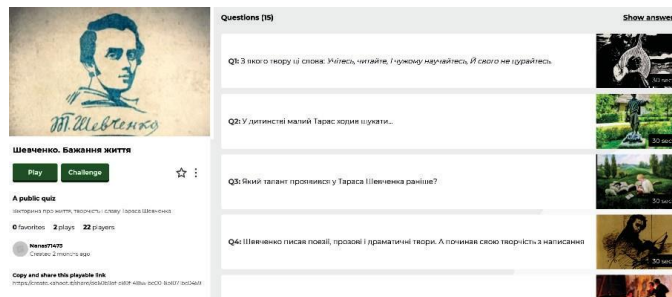

Рис. 2

Проведення веб-вікторини мало декілька етапів: вступ (Introduction), оголошення завдання і правил (Task), процес виконання завдань (Process), оцінка проміжних результатів (Evaluation), підсумки, нагородження переможців, збереження статистики гри (Conclusion).

У вступній частині модератор відкрила на великому екрані ігрову кімнату, де свої nickname, за допомогою автоматично генерованою програмою PIN-коду, зареєструвало 18 гравців. Тобто кожен грав за себе.

На екрані з'являлися питання вікторини та варіанти відповідей, позначені кольоровими геометричними фігурами. Учасники правильні відповіді позначали на своїх мобільних телефонах (Рис. 3).

Рис. 3

Щоб підвищити змагальний ефект, темп гри регулювався таймером із 30 секундним періодом, відведеним на відповідь. Налаштування були виконані таким чином, що додаткові бали гравці отримували за швидкість відповіді. Чим швидше учасники відповідали, тим більше балів отримували. Після кожного питання показувався поточний рейтинг гри: кількість правильних/не правильних відповідей, лідери (змінювалися у процесі проходження вікторини). Коли вікторина була пройдена, на екрані з'явився подіум, де демонструвалися nickname переможців та загальна кількість набраних ними балів.

З досвіду проведення веб-вікторин можна констатувати, що студенти із задоволенням беруть у них участь, сприймаючи гейміфікацію як виклик, що ставить чіткі цілі, має встановлені правила і обмеження для їх досягнення. Найчастіше, учасники гри обирають активну роль – лідера, дослідника. Всі ці складові підвищують мотивацію до вивчення дисципліни і ефективного запам'ятовування навчальної інформації.

На завершення, пропоную зіграти в гру «Пошук слів». На Рис. 4 наведено розглянуті у статті основні терміни гейміфікації та прізвища авторів-дослідників використання ігрових механік. Завдання – знайти одне прізвище, згадане у тексті, але відсутнє у хмарі.

Рис. 4

Висновки. Підсумовуючи зазначимо, що ігри угамовують одну із психологічних потреб людей: впевненість у своїх знаннях чи досвіді; у тому, що є сфери, де вони більш вправні, ніж інші. Ігрові технології гейміфікації застосовуються у різних галузях знань: від бізнесу, управління персоналом, ЗМІ, охорони здоров'я до освіти і культури. Під час гри формується мотивація перемоги та спільної діяльності.

Основою гейміфікації є ідея використання ігрового підходу для перетворення процесу навчання чи рутинної роботи на більш захопливий і цікавий.

Головним завданням бібліотек у цифровому суспільстві є адаптація інноваційних технологій і методик до використання у бібліотечній діяльності; пошук сучасних моделей організації комунікаційного простору.

Застосування гейміфікації у бібліотечній галузі має переваги, серед яких: масштабність заходів; налагодження нових форм комунікації з користувачами; демонстрація креативності, цінності бібліотеки як майданчика творчого спілкування; формування кола «друзів бібліотеки», готових брати участь у підготовці і проведенні інформаційних, просвітницьких, музично-поетичних заходів; заохочення до пізнання культури і мистецтва України та світу тощо.

Технології геймізації ефективно сприяють набуттю нових знань, компенсують перевантаження інформацією шляхом емоційного та психологічного відпочинку. Застосування гейміфікації у бібліотечній діяльності сприяє розвитку цілеспрямованості, інтелектуальної активності, комунікації та командної взаємодії.

Список використаної літератури

1. *Вербак К.* Вовлекай и властвуй. Игровое мышления на службе бизнеса [Текст] / К. Вербак, Д. Хантер ; пер. с англ. А. Кардаш. – М. : «Манн, Иванов и Фербер», 2015. – 224 с.
2. *Евплова Е. В.* Геймификация как средство повышения мотивации к обучению [Текст] / Е. В. Евплова // *Одинцовские чтения*. – 2013. – № 2. – С. 48–51.
3. *Зикерманн Г.* Геймификация в бизнесе: как пробиться сквозь шум и завладеть вниманием сотрудников и клиентов [Текст] / Г. Зикерманн, Д. Линдер. – М. : Манн, Иванов и Фербер, 2014. – 272 с.
4. *Корнилов Ю. В.* Геймификация и веб-квесты: разработка и применение в образовательном процессе / Ю. В. Корнилов, И. П. Левин // *Современные проблемы науки и образования* : электрон. науч. журн. – 2017. – № 5. – Электрон. дан. – Режим доступа: <https://bit.ly/2Y3GNEn> (дата обращения: 25.07.2019). – Загл. с экрана.
5. *Курылев И.* Gamification Now! : «Суть игрофикации в том, чтобы дать пользователю то, что ему нужно» : интервью / И. Курылев. – Электрон. дан. – Россия, 2016, 8 июля. – Режим доступа: <https://bit.ly/2LIvpY6> (дата обращения: 25.07.2019). – Загл. с экрана.
6. *Макгоннигал Д.* Реальность под вопросом : почему игры делают нас лучше и как они могут изменить мир [Текст] / Д. Макгоннигал ; пер. с англ. Н. Яцюк. – М. : Манн, Иванов и Фербер, 2018. – 384 с.
7. *Мар'їна О. Ю.* Інформаційно-комунікаційна взаємодія як фактор розвитку регіональних бібліотечних систем : дис. канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.03 [Текст] / О. Ю. Мар'їна. – Харків, 2011. – 224 с.
8. *Мосин А.* ...Плюс геймификация всей страны? / А. Мосин // *Банки Украины*. – Электрон. дан. – Украина, 2012, 2 нояб. – Режим доступа: <https://bit.ly/2Mmc6DF> (дата обращения: 25.07.2019). – Загл. с экрана.
9. *Онищенко О.* Проблеми адаптації бібліотек до умов цифрової культури [Текст] / О. Онищенко // *Бібл. вісн.* – 2015. – № 6. – С. 3–7.
10. *Самойлова І.* Гейміфікація – один з трендів сучасної освіти : презентація / І. Самойлова // *In : SlideShares*. – Електрон. дані. – Україна, 2014, груд. – Режим доступу: <https://bit.ly/2YnoB8m> (дата звернення: 25.07.2019). – Загол. з екрана.
11. *Сергеева Л.* Геймификация: игровые механики у мотивации персонала / Л. Сергеева // *Theory and methods of educational management*. – 2014. – № 2 (14). – Электрон. дані. – Режим доступу: <https://bit.ly/2Z6L6vc> (дата звернення: 25.07.2019). – Загол. з екрана.
12. *Ткаченко О.* Гейміфікація освіти : формальний і неформальний простір / О. Ткаченко // *Актуальні питання гуманітарних наук*. – 2015. – Вип. 11. – С. 303–309.
13. *Юргеленас А.* Что такое геймификация? / А. Юргеленас // *Стратегический Контент Маркетинг*. – Электрон. дан. – Россия, 2017, 11 янв. – Режим доступа: <https://bit.ly/32SELWr> (дата обращения: 27.07.2019). – Загл. с экрана.
14. *Micklethwait Ja.* Kahoot! Joins the Microsoft Partner Network and adds integration with Microsoft Teams / Ja. Micklethwait // *Kahoot! All Rights Reserved*. – Электрон. дан. – [Norway ; UK ; USA], 2019, June 24. – Режим доступу: <https://kahoot.com/> (дата звернення: 25.07.2019). – Загол. з екрана.
15. *Zichermann G.* The purpose of gamification. A look at gamification's applications and limitations / G. Zichermann // *Radar : insight, analysis, and research about emerging technologies*. – Электрон. дані. – 2011, april 26. – Режим доступу: <https://oreil.ly/2K5Rk8x> (дата звернення: 25.07.2019). – Загол. з екрана.

References

- [1]. Verbakh K., Khanter D. *Vovlekai i vlastvui. Igrovoe myshleniia na sluzhbe biznesa [For the Win: How Game Thinking Can Revolutionize Your Business]*. Moskva, 2015, 224 p.
- [2]. Evplova E. V. Geimifikatciia kak sredstvo povysheniia motivatsii k obucheniiu [Gamification as a means of increasing motivation to learn]. *Odintovskie chteniia [Odintsovo read]*. 2013, no. 2, pp. 48–51.
- [3]. Zikermann G., Linder D. *Geimifikatciia v biznese: kak probitsia skvoz shum i zavladet vnimaniem sotrudnikov i klientov [Gamification in business: how to break through the noise and capture the attention of employees and customers]*. Moskva, 2014, 272 p.
- [4]. Kornilov Iu. V., Levin I. P. Geimifikatciia i veb-kvesty: razrabotka i primeneniie v obrazovatelnom protsesse [Gamification and web quests: development and application in the educational process]. *Sovremennye problemy nauki i obrazovaniia [Modern problems of science and education]*. 2017, no. 5. Available at: <https://bit.ly/2Y3GNEn>.
- [5]. Kurylev I. *Gamification Now!: Sut igrofikatsii v tom, chtoby dat polzovateliiu to, chto emu nuzhno [Gamification Now!: The essence of gamification is to give the user what he needs]*. Rossiya, 2016, 8 iyulya. Available at: <https://bit.ly/2LIvpY6>.

- [6]. Makgonnigal D. *Realnost pod voprosom. Pochemu igry delaiut nas luchshe i kak oni mogut izmenit mir* [Reality in question. Why games make us better and how they can change the world]. Moskva, 2018, 284 p.
- [7]. Marina O. Yu. *Informatsiino-komunikatsiina vzaïmodiia yak faktor rozvytku rehionalnykh bibliotechnykh system* [Information and communication interaction as a factor for the development of regional library systems]. Kharkiv, 2011, 224 p.
- [8]. Mosin A. ...Plus geimifikatsiia vseï strany? [Plus gamification of the whole country?]. *Banki Ukrainy* [Ukrainian banks]. Ukraina, 2012, 2 noyabrya. Available at: <https://bit.ly/2Mmc6DF>.
- [9]. Onyshchenko O. Problemy adaptatsii bibliotek do umov tsyfrovoy kultury [Problems of adaptation of libraries to the conditions of digital culture]. *Bibliotechnyi visnyk* [Library Bulletin]. 2015, no. 6, pp. 3–7.
- [10]. Samoïlova I. Heimifikatsiia – odyñ z trendiv suchasnoï osvity [Gameification is one of the trends of modern education]. In: *SlideShares*. Ukraina, 2014, hruden. Available at: <https://bit.ly/2YnoB8m>.
- [11]. Serheieva L. Heimifikatsiia: ihrovi mekhaniky u motyvatsii personalu [Gameplay: game mechanics in the motivation of the staff]. *Theory and methods of educational management*. 2014, no 2 (14). Available at: <https://bit.ly/2Z6L6vc>.
- [12]. Tkachenko O. Heimifikatsiia osvity : formalnyi i neformalny prostir [Education Geimification: formal and informal space]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk* [Actual questions of the humanities]. 2015, no. 11, pp. 303–309.
- [13]. Yurgelenas A. Chto takoe geimifikatsiia? [What is gamification?]. *Strategicheskiy Kontent Marketing* [Strategic Content Marketing]. Rossiya, 2017, 11 yanvarya. Available at: <https://bit.ly/32SELWr>.
- [14]. Micklethwait Ja. Kahoot! Joins the Microsoft Partner Network and adds integration with Microsoft Teams. Kahoot! All Rights Reserved. Norway; UK; USA, 2019, June 24. Available at: <https://kahoot.com/>.
- [15]. Zichermann G. The purpose of gamification. A look at gamification's applications and limitations. Radar: insight, analysis, and research about emerging technologies. 2011, april 26. Available at: <https://oreil.ly/2K5Rk8x>.

Надійшла 08.08.2019 р.

Скаченко Е. А.,

заведующая сектором методической работы
Научной библиотеки Киевского национального
университета культуры и искусств
ул. Евгения Коновальца, 36, Киев, 01133, Украина
тел.: (044) 529 98 34
e-mail: skachenko.nana@ukr.net
ORCID: 0000-0003-3827-5985

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИГРОВОЙ МОДЕЛИ ГЕЙМИФИКАЦИИ В СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БИБЛИОТЕК

Статья актуализирует тренд использования игровых механик в социокультурной деятельности библиотек.

Целью работы является исследование основных форм, функций, характерных особенностей технологии геймификации (от англ. Gamification, игрофикация), которая мотивируя к участию в игре превращает скучные процессы обучения или деятельности на привлекательные, интересные и познавательные; изучение перспектив использования игровой механики в социально-культурной деятельности библиотек.

В своей работе автор использовал методы анализа, описания, обобщения, систематизации и других методов научных исследований.

В статье назван круг украинских и зарубежных исследователей, применяющих игровые технологии, анализируются основные аспекты методологии, стратегии и мотивации процесса игры.

В результате анализа источников, геймификацию библиотечной деятельности предлагается рассматривать как использование игровых практик, техник, компьютерных и настольных игр с просветительской целью, целями, задачами.

На основе практического опыта научной библиотеки КНУКИИ описано использование игровых моделей игрофикации при проведении Информационных игр на тему информационной грамотности, которые включали проведение интеллектуальных викторин, игр и практических заданий по тематике работы отделов библиотеки. При разработке сценария информационных игр учитывались основные аспекты геймификации: динамика, механика, эстетика, социальное взаимодействие.

В результате изучения библиотечного опыта и специфики интерактивной платформы Kahoot для создания викторин, автором предложены перспективы применения геймификации в социокультурной деятельности библиотек.

Основными преимуществами использования игр в деятельности библиотек, по мнению исследователя, являются: творчество и нестандартная деятельность, установление новых форм общения с пользователями формирование круга «друзей библиотеки».

Ключевые слова: геймификация, игровая механика, библиотеки, информационные игры, веб-викторины, Kahoot.

Skachenko O. O.,

Head of the methodological work sector

Scientific Library of the Kiev National

University of Culture and Arts

36 Yevhen Konovalts Street, Kyiv, 01133, Ukraine

tel.: (044) 529 98 34

e-mail: skachenko.nana@ukr.net

ORCID: 0000-0003-3827-5985

USING THE GAME MODEL OF GAMEPLAY IN THE SOCIO-CULTURAL ACTIVITY OF LIBRARIES

Summary

The purpose of the article is to study the functions, the main forms, the characteristic features of gamification technology, which motivates to participate in the game, transforms boring learning or routine activities into attractive, interesting and cognitive; prospects of the use of game mechanics of gaming in the socio-cultural activities of libraries.

In his work the author used methods of analysis, description, generalization, systematization and other methods of scientific research.

The article names the range of Ukrainian and foreign researchers applying game technologies, analyzes the basic aspects of methodology, strategy, and motivation for the process of gaming.

As a result of the analysis of sources, gameplay in the library is proposed to be considered as the use of gaming practices, techniques, computer and desktop games with an educational purpose, goals and objectives.

Based on the practical experience of the scientific library KNUCA described the use of game gaming models during the conduct of Information games on informational literacy, which provided for the conduct of intellectual quizzes, game and practical tasks in the subject of library departments.

The development of the script and the tasks of the Information games took into account the main aspects of gameplay: dynamics, mechanics, aesthetics, social interaction.

As a result of studying library experience and specifics of the interactive platform Kahoot for the creation of quizzes, proposed the prospects of application gamification in the socio-cultural activities of libraries.

According to the researcher, the main advantages of using gaming in the activities of libraries are: creativity and non-standard activities, establishing new forms of communication with users; forming a circle of “friends of the library”.

Keywords: gameplay, gamification, game mechanics, libraries, informational games, web quizzes, Kahoot.

УДК 027:378.4(477.83-21):004.65

DOI: [http://dx.doi.org/10.18524/2304-1447.2019.2\(22\).180380](http://dx.doi.org/10.18524/2304-1447.2019.2(22).180380)

Сирота Лілія Богданівна,

доцент кафедри філософії мистецтв

Львівського національного університету імені Івана Франка

вул. Валова, 18, Львів, 79008, Україна

тел. (032) 239 43 17

e-mail: liljasyrota@yahoo.com

ORCID: 0000-0001-7237-291X

ЕЛЕКТРОННІ БІБЛІОТЕКИ: ПРОБЛЕМИ ДОСТУПУ ДО ІНФОРМАЦІЇ

Розкрито проблеми доступу до наукової інформації в Україні. У доповіді виділено такі перешкоди як: видавничий та інституційний контроль над електронною продукцією, незнання іноземних мов, низький рівень комп'ютерної грамотності, комерціалізація наукової сфери, невисокий рівень інфраструктури, неплатоспроможність українського користувача та ін.

Ключові слова: електронна бібліотека, вільний доступ, перешкоди, Наукова бібліотека Львівського національного університету імені Івана Франка.

Вступ

В останні роки розвиток комп'ютерних та інформаційних технологій суттєво видозмінили бачення ролі та функцій бібліотеки у сучасному суспільстві. Закордонні й українські бібліотеки швидко еволюціонували від обмеженої у доступі інформаційної системи з певним місцезнаходженням до навігатора в світовому комунікативному просторі. Сьогодні бібліотеки чітко спрямовані до інновацій, зокрема у створенні електронних бібліотек. Вони активно формують власні бази даних, оцифровуючи фонди, надаючи безкоштовний або платний дозвіл на їх використання, створюють відкриті електронні журнали, електронні архіви, удосконалюють систему інформаційно-бібліографічного обслуговування: розвивають віртуальну бібліографічну довідку, електронне надсилання документів тощо.

Зазначимо, що поняття «електронна бібліотека» розглядали чимало науковців, які активно вивчали функціонування бібліотеки в нових реаліях і електронних баз даних зокрема. Його дефініції якнайповніше окреслюють специфіку організації і функціонування документних ресурсів у формі добре злагодженої інформаційної цілісності.

Визначення

1. Електронна бібліотека – це Інтернет-сховище електронних текстів або електронний запас інформації, доступ до яких можна отримати через бази даних [11].

2. Електронна бібліотека – це інформаційна система, призначена для накопичення, упорядкування, обліку, оброблення, зберігання, керування та використання електронних документів і для обслуговування користувачів через телекомунікаційні мережі [2].

3. Електронна бібліотека – це інформаційна система, що виконує онлайн-ові послуги традиційної книгозбірні і надає віддаленим користувачам доступ до різноманітних інформаційних ресурсів та можливість отримати електронні документи або замовити копії першоджерел [3].

4. Електронна бібліотека – це розподілена інформаційна система, що дозволяє зберігати і використовувати різні електронні документи; інформаційно-пошукове середовище, що забезпечує доступ до масивів даних; організація провайдерів доступу до тематичного цифрового контенту; сукупність інформаційних ресурсів, самостійна система електронних інформаційних ресурсів; глобальна інформаційна інфраструктура – віртуальна книгозбірня, яка у будь-який час надає доступ до інформаційних ресурсів тощо [15].

5. Електронна бібліотека – інтегрована інформаційна система, яка дозволяє накопичувати, зберігати та ефективно використовувати різноманітні колекції електронних повнотекстових та мультимедійних документів, що доступні в зручному для користувача вигляді [16, с. 60].

Відповідно до функціонального призначення, електронні бібліотеки бувають загальні та спеціалізовані. Перша група бібліотек передбачає зберігання і пошук документів за різними галузями знань та існування, здебільшого, мінімальної інструментарію, який дозволяє виконувати стандартні функції в цій інформаційній системі. Спеціалізовані електронні бібліотеки, навпаки, сформовані та надають доступ до ресурсів з однієї галузі знань. Вони пропонують стандартні послуги, нетрадиційний характер обробки даних, задоволення специфічних вимог користувачів (зберігання архівів, підтримка даних тощо) [10].

Метою статті є аналіз основних проблем ефективного використання електронних бібліотек в Україні; доведення думки, що для ознайомлення з якісною та достовірною повнотекстовою інформацією, представленою у зручному для користувачів віртуальному форматі необхідно подолати певні перешкоди на шляху до вільного доступу до наукової інформації.

Методологія. У статті використано методи наукового узагальнення, аналізу та синтезу, системний, статистичний та структурно-функціональний методи дослідження, що дають можливість розкрити особливості електронного доступу українських споживачів до наукових досягнень в сучасних умовах.

Результати дослідження

Розглянемо загальні особливості електронної бібліотеки на прикладі інформаційних систем, створених у Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка (далі – НБ ЛНУ імені Івана Франка). Її електронні ресурси в бібліотеках оцифрованої періодики «PressPoint», цифрових

архівах «Антропос» і «Еврика»; репозитаріях, до створення яких долучилася бібліотека, – «Acta Diurna», «Libragia», електронний архів Українського вивольного руху) передбачає такі елементи:

- оцифровані рідкісні фонди, електронні видання;
- електронний каталог;
- посилання/лінки на повний текст;
- електронне доставлення оцифрованих документів;
- популяризація електронних ресурсів;
- електронне навчання;
- розробка онлайн-ових довідкових послуг з використанням електронної пошти;
- співпраця із структурними підрозділами ЛНУ імені Івана Франка, іншими українськими і закордонними інституціями, щоб забезпечити 24x7 посилання і обслуговування;
- навчання інформаційної грамотності працівників бібліотеки;
- надання у вільне користування комп'ютерного обладнання (стаціонарні комп'ютери, ноутбуки, планшети), забезпечення їх необхідними програмами;
- розробка веб-сайту з метою просування послуг та їх надання;
- підтримка управління знаннями для бібліотечної практики та адміністрування через спектр послуг на сайті.

Ефективність роботи НБ ЛНУ імені Івана Франка

Перелік функцій показує цілу низку напрямів розвитку електронної бібліотеки НБ ЛНУ імені Івана Франка. Аспекти праці виходять за межі лише електронного накопичення інформації, розкривають різні можливості сучасної бібліотеки. Сьогодні враховані найважливіші компоненти базових функцій наукової бібліотеки, а саме:

1. Спостереження і обмеження користувачів

Сьогодні можливий нагляд за користувачами Інтернету, як це було продемонстровано в Китаї [14; 19], США [25] і в Європі [24]. Можна легко контролювати їхні зацікавлення базами даних і читати кореспонденцію, якщо це пов'язано з уведенням ідентифікаційних даних або IP-адресою комп'ютера. Подібний контроль може застосовуватися під час Wi-Fi доступу до Інтернету в кафе, публічних бібліотеках, на вокзалах, громадському транспорті тощо. Громадський інтернет і частина приватних закладів пропонують доступ з низьким рівнем захисту і таким чином виникає можливість для стеження. Обмеження можливі і в інших установах, наприклад, через проксі-сервер у Wi-Fi-доступі до офіційного сайту установи користувачеві з приватним комп'ютером, який перебуває на території цієї установи.

За результатами дискусії, організованої в квітні 2019 р. Коаліцією «За вільний Інтернет» у межах Міжнародного фестивалю документального кіно

«Docudays UA», зниження рівня свободи слова у веб-просторі відбувається у всьому світі і особливо воно помітне в останні 10 років. Україна стала країною, де упродовж останніх п'яти років свобода використання Інтернету погіршилася найбільше, оскільки домінували наступні фактори: низька якість послуг провайдера, порушення прав користувачів, обмеження у доступі до Інтернет-ресурсів та обмеження контенту [13]. В українських реаліях найчастіше обмеження користувачів у бібліотеці зводиться до відсутності зон Wi-Fi у частині її приміщень.

2. Недостатня кількість комп'ютерів

Перешкодами у доступі до електронної інформації є і такі чинники, як старіння та поломка технічного обладнання: персональних комп'ютерів, недостатня потужність серверів. Без комп'ютерної техніки неможливо отримати швидкий доступ до електронних документів. Достатня пам'ять, швидкість та зберігання важливі під час відкриття, завантаження або використання наукової інформації. Найновіше програмне забезпечення може бути дуже дороге і не сумісне з іншими системами, національними або місцевими програмами. Окрім того, програми можуть бути розроблені на кількох мовах (англійська, китайська, іспанська, французька, арабська). Для більшої доступності інтерфейси користувача важливо розробляти різними мовами.

Виробництво апаратних засобів здебільшого зосереджене у Південно-Східній Азії, Північній Америці та Північній Європі [21]. Високі витрати на придбання комп'ютерного обладнання і програмного забезпечення роблять ці технології недосяжними для багатьох і спричиняють появу піратських версій, порушення авторських прав. Українські бібліотеки, вирішуючи фінансові проблеми, з метою всебічного задоволення інформаційних потреб користувачів, активно займаються фандрейзинговою діяльністю, приймають благодійні пожертви.

За останні роки нового комп'ютерного обладнання придбано не дуже багато. Наукова бібліотека отримує допомогу від провідних приватних компаній України. Наприклад, компанія PZU подарувала Науковій бібліотеці 20 комп'ютерів, частину з яких було передано відділам бібліотеки, інші 10 комп'ютерів встановлено в інформаційно-бібліографічній лабораторії для читачів та співробітників.

3. Освіта і вміння

Комп'ютерне обладнання, його підключення та програмне забезпечення нерезультативні без навиків використання. Використання наукової інформації вимагає високого рівня інформаційної грамотності. Ті, хто не має можливості розвивати необхідні навички, не можуть ефективно використовувати електронну наукову інформацію, завантажувати свої праці у бази даних, відкривати ці бази. В Україні, зокрема НБ ЛНУ імені Івана Франка, поряд із підвищенням комп'ютерної грамотності працівників бібліотеки, наповненням (завантаженням оцифрованої інформації та ресурсів, які пропонують кафедри для навчального процесу), збереженням і підтримкою баз даних займається відділ інфор-

маційних технологій. Для працівників Університету курси з комп'ютерної грамотності платні.

Знання мови (англійська, китайська, іспанська, французька та арабська) допомагає швидше орієнтуватися в масиві наукової інформації. Незнання цих іноземних мов утруднює як пошук в електронних бібліотеках, так і присутність доробку українського автора в них. Український користувач ще меншою мірою може ознайомитися з науковою продукцією, наприклад, вчених з таких регіонів, як Південна Азія, Африка та Індонезія, а також носіїв мов корінних народів.

Важливою складовою інноваційної конкурентоспроможності будь-якої країни є людський капітал. Його вмiла реалізація і є важливою конкурентною перевагою. За Глобальним індексом інновацій (Global Innovation Index), у порівнянні з 2016 р. даний показник в Україні зменшився через скорочення державних витрат на освіту (18 місце у 2016 р., 22 місце у 2017 р.) та науку. За підіндексом «людський капітал» у 2017 р. Україна посіла 41 позицію у 2017 р. Чинником, який гальмував інноваційний розвиток, був низький рівень науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (R&D витрат) (Україна зайняла 54 місце у 2017 р.), що обумовило пошук нових джерел фінансування та міграцію науковців за межі України [22, с. 83]. За результатами наукових досліджень Україна у 2017 р. опинилася на 32-й позиції рейтингу. Зокрема за показником створення знань – 16 місце, впливом знань – 77, поширенням знань – 54 [22, с. 9].

4. Мовний бар'єр

Домінування 5 мов у електронних базах даних створює переваги користувачам, які вільно володіють цими мовами. Ця особливість маргіналізує тих, хто не володіє на середньому або високому рівнях іноземною мовою. Високоосвічений і добре знайий, наприклад, в Україні вчений може бути недієздатний, поставлений у невідгідне становище.

Незнання мови утруднює розкриття внеску цього вченого у світову науку. Публікації національною мовою ігноруються, якщо вони не перекладені або не цитуються у текстах, написаних китайською, англійською, іспанською, французькою чи арабською мовами. У науковій сфері це може призвести до незнання важливих відкриттів і фактів.

5. Економічний аспект

Бажання вчених друкувати статті у провідних наукових виданнях є результатом стурбованості якістю деяких видань і досліджень. Високого рівня видання у базі даних «Scopus» чи «Web of Science» більше доступні визнаним інституціям та їх представникам. Праці науковців з периферії нечасто друкуються. Перенесення контролю над виданнями з академій, вузів, професійних товариств до комерційних видавців (Elsevier) призвело до комерціалізації наукової літератури. Незважаючи на це, електронне наукове спілкування та поширення інформації, глобальний доступ до неї за допомогою кількох кліків у Інтернеті все-таки набагато дешевше, ніж паперова комунікація.

Наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. зростання витрат на передплату паперових видань, поштові послуги призвели до того, що більшість наукових журналів бібліотеки чи окремі науковці не змогли придбати. Ця проблема до сьогодні не вирішена, навпаки загострилася з доступом до електронної наукової інформації в базах даних, власники яких встановили оплату за вхід, окремі друки та їх частини.

Отримання доступу до наукової літератури чи її придбання, створення електронних бібліотек вимагає фінансування, операцій з іноземною валютою або звернення до послуг посередників, які мають право на зовнішньо-економічну діяльність. Для українського університету чи бібліотеки це означає, що значна частина коштів буде переведена за кордон. Українські вчені є творцями близько 0,33 % світової наукової продукції (за підрахунком автора доповіді). Враховуючи цей внесок, могли би бути невеликі знижки на доступ до світових електронних ресурсів для науковців, які не мають ще жодних публікацій у закордонних виданнях.

6. Обмеження в користуванні електронними бібліотеками

Контроль видавництва над науковою інтелектуальною власністю є бар'єром для широкого доступу до неї. Власники обмежують міжбібліотечні послуги, копіювання літератури студентами та її перевидання. Зате у сфері науки право інтелектуальної власності дотримане. Користування електронними виданнями чи базою даних є можливе тільки на час підтримки передплати. Деякі ліцензії дозволяють «постійний» доступ до документів, на який підписана бібліотека чи ЗВО. В електронній бібліотеці ліцензії не підлягають передачі, тоді як друковане видання можна купити, зберегти, продати або подарувати, що є вигіднішим на сьогодні.

Електронні бібліотеки – це досить зручний і ефективний шлях доступу до наукової інформації і цей шлях доступу активно розвивається у всьому світі. Однак український користувач зустрічається із проблемами, залежними чи незалежними від нього, які суттєво впливають на можливість користуватися цим доступом, не дають змоги його доробку бути представленим в міжнародних базах даних. Відтак рейтинг України в науковій сфері не є високий (див. табл. 1 і 2).

Табл. 1. Рейтинг країн за рівнем науково-дослідної активності у 2011 р. (звіт за 2014 р.) [19]

2011		2011	
Країна	К-сть публікацій	Країна	К-сть публікацій
1. США	212394,2	42. Україна	1726,9
2. Китай	89894,4	100. Еквадор	60,1
3. Японія	47105,7	150. Афганістан	7,7
4. Німеччина	46258,8	188. Антигуа і Барбуда	0,2
5. Велика Британія	46035,4	195. Тувалу	0,0

**Табл. 2. Рейтинг країн за рівнем науково-дослідної активності у 2014 р.
(звіт за 2018 р.) [18]**

2014		2014	
Країна	К-сть публікацій	Країна	К-сть публікацій
1. Китай	426165	42. Україна	7375
2. США	408985	100. Сирія	273
3. Індія	110320	150. Гренада	34
4. Німеччина	103122	180. Самоа	5
5. Велика Британія	97527	195. Науру	1
6. Японія	96536	196. Тувалу	0

2017 р. було проведено соціологічне дослідження «Стан української науки: думки вчених» на замовлення громадської спілки «Форум українського партнерства». Терміни проведення опитування: 04–30 вересня 2017 р. Було здійснено вибірку: 1000 науковців з 35 наукових установ у 5 містах (Київ, Харків, Дніпро, Одеса, Львів). Під час цього опитування респондентам також були поставлені питання про медіа, що висвітлюють новини науки та інновацій [23].

У табл. 3 наведено деякі результати цього дослідження.

Табл. 3

Запитання		Ситуація покращується	Ситуація не змінюється	Важко відповісти	Ситуація погіршується
Як Ви оцінюєте розвиток медіа за останні п'ять років...		12 %	41 %	18 %	29 %
Як Ви оцінюєте розвиток медіа за останні п'ять років, що висвітлювали новини науки та інновацій?	Харків	10 %	50 %	15 %	26 %
	Львів	9 %	44 %	21 %	27 %
	Дніпро	14 %	43 %	17 %	27 %
	Одеса	13 %	34 %	23 %	31 %
	Київ	14 %	37 %	17 %	33 %
Як Ви вважаєте, хто сьогодні найбільше сприяє розвитку науки в Україні?	Окремі науковці, винахідники, спеціалісти		47 %		
	Науково-дослідницькі установи		35 %		
	ЗВО		33 %		
	НАН України		28 %		
	МОН України		16 %		
	Медіа, що висвітлюють новини науки та інновацій		8 %		

І хоча науковці-респонденти вважають, що медіа, і зокрема преса, не повною мірою сприяють розкриттю результатів наукових досліджень, частина українських журналів мають бібліометричні профілі і входять до різних електронних баз даних, а значить роблять усе для того, щоб найновіша наукова інформація стала доступною користувачам. Система «Бібліометрика української науки», створена підрозділами Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського – Службою інформаційно-аналітичного забезпечення, Національною юридичною бібліотекою і Фондом Президента України, – подає рейтинг наукових періодичних видань, що мають бібліометричні профілі. Всього українських журналів, які представлені в міжнародних базах даних, – 636 [17].

Таким чином, в електронних базах даних досить добре представлені публікації українських вчених, розміщені на сторінках наукових періодичних видань, матеріали конференцій, автореферати, тоді як монографічна, навчальна література – меншою мірою. Ми не маємо окремих великих універсальних чи вузькотематичних електронних бібліотек, у яких би було зібрані окремі видання авторів, хоча напрацювання в цьому напрямку є, наприклад, бібліотеки навчальної літератури «Антропос» і «Еврика» (на даний час закриті для користувачів); РИНЦ, у якому зібрано також монографії. Електронна бібліотека «Світова цифрова бібліотека» складається як з оцифрованих періодичних видань, так і окремих видань різних авторів.

Проблемне поле статті:

Нові атрибути електронних бібліотек:

1. комерціалізація;
2. корпоративний контроль;
3. об'єднання ресурсів;
4. інтелектуальна власність: захист прав власника, а не автора/творця;
5. наукове спілкування: акцент на прибуток;
6. електронна публікація: можливість оренди/передплати на певний термін;
7. нові компетенції: знання мов, інформаційна грамотність.

Шляхи розв'язання проблем:

- використання відкритого програмного забезпечення та інших можливостей відкритого доступу;
- розвиток інформаційної грамотності;
- оволодіння іноземними мовами;
- створення власних баз даних та інтеграція їх у міжнародні бази даних;
- поліпшення доступу до міжнародних баз даних шляхом співпраці з фондами;
- співпраця із закордонними бібліотеками, видавництвами, інституційна колаборація (наприклад, журнал «Nonlinear Dynamics and Systems Theory» – з 2001 р. Інституту механіки ім. С. П. Тимошенка НАН України видається спільно з Технологічним університетом Кертін (Австралія), періодичність – 4 рази на рік);

- доступ до перекладної версії, виконаної закордонним видавцем (наприклад, міжнародний математичний журнал «Нелінійні коливання», який від 1998 р. видає Інститут математики НАН України. Видавцем повної англійської версії цього журналу є компанія «Springer Verlag»: з 2002 до 2011 р. – як «Nonlinear Oscillations», починаючи з 2012 р. – як частина «Journal of Mathematical Sciences» (США).

Як зазначили українські дослідники Ю. В. Діденко і А. І. Радченко, «національні видання, які вже входять до наукометричних баз або відповідають їх вимогам і можуть претендувати на таке входження, утворюють стартовий майданчик, трамплін» для внесення максимально можливої кількості видань різними мовами, окремих публікацій, учених до світових електронних баз [5, с. 83].

Галузь застосування результатів дослідження

Результати дослідження можна використати для аналізу контексту розвитку сучасних бібліотек, наукових інституцій, видавництва, а також для порівняльного вивчення особливостей їх розвитку в Україні і світі. Це дослідження також можна використати для оцінки стану української науки і освіти в Україні, які сьогодні розвиваються у несприятливих економічних умовах. Дослідження дає змогу конкретно визначити, як ці умови впливають на статус окремого науковця, інституції і на наповнення і доступ до їх інформаційних продуктів.

Висновки

З кожним роком удосконалюється такий шлях доступу до наукової інформації, як електронна бібліотека. Їх стає все більше. В українських інституціях впроваджуються новітні технології, які полегшують доступ користувачів до інформації. Незважаючи на це, існують суттєві перешкоди до вільного доступу, які пов'язані як з рівнем економічного і культурного розвитку зовнішнього середовища, так і з індивідуальними компетенціями користувачів. Інформаційні проблеми можуть бути розв'язані, якщо: 1) установи, що займаються формуванням електронних бібліотек, об'єднавши зусилля, доведуть свою конкурентоспроможність і запропонують свій шлях виходу з невигідного становища – потужні національні електронні бібліотеки, які зацікавлять іноземного користувача; 2) буде досягнуто економічної стабільності та високої інформаційної культури особистості.

Список використаної літератури

1. *Гогунський В. Д.* Наукометричні бази: характеристика, можливості і завдання / В. Д. Гогунський, Г. О. Оборський // Шляхи реалізації кредитно-модульної системи організації навчального процесу і тестових форм контролю знань студентів : матеріали наук.-метод. семінару. – Одеса : Наука і техніка, 2014. – Вип. 8 : Наукові дослідження – основа навчального процесу у вищій школі. – С. 3–12. – Відомості доступні також через Інтернет: <https://bit.ly/2Y0Wzju> (дата звернення: 05.06.2019).

2. ДСТУ 7448:2013 : Бібліотечно-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять : офіц. вид. / Нац. стандарт України. – Чинний від 2013.11.29. – Київ : Мінекономрозвитку України, 2014. – 41 с. – (Інформація та документація). – Відомості доступні також через Інтернет: <https://bit.ly/2kuF8Bz> (дата звернення: 23.07.2019).
3. Баркова О. В. Досвід створення наукової електронної бібліотеки в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського / О. В. Баркова // Реєстрація, зберігання і обробка даних. – 2001. – Т. 3, № 4. – С. 51–62.
4. Відділ інформаційних технологій [Електронний ресурс] // Наук. б-ка Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка : офіц. сайт. – Електрон. дані. – Україна, Львів. – Режим доступу: <https://bit.ly/2Y0Ynck> (дата звернення: 23.07.2019). – Загол. з екрану.
5. Діденко Ю. В. Публікаційна активність як спосіб наукової комунікації та гонитви за рейтингами / Ю. В. Діденко, А. І. Радченко // Вісн. Нац. акад. наук України. – 2017. – № 9. – С. 82–98.
6. Електронні бібліотеки [Електронний ресурс] // Наук. б-ка Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка : офіц. сайт. – Електрон. дані. – Україна, Львів. – Режим доступу: <https://bit.ly/2XWIFic> (дата звернення: 23.07.2019). – Загол. з екрану.
7. Звіт про роботу Наукової бібліотеки за 2013 рік / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2014. – 67 с.
8. Звіт про роботу Наукової бібліотеки за 2015 рік / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2016. – 72 с. – Відомості доступні також через Інтернет: <https://bit.ly/2Zhk1W4> (дата звернення: 23.07.2019).
9. Інформаційні матеріали до звіту ректора Мельника В. П. на конференції трудового колективу Львівського національного університету імені Івана Франка 14 травня 2019 року / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2019. – 230 с. – Відомості доступні також через Інтернет: <https://bit.ly/2LBHvCg> (дата звернення: 23.07.2019).
10. Когаловский М. Р. Систематика коллекций информационных ресурсов в электронных библиотеках / М. П. Когаловский // Программирование. – 2000. – № 3. – С. 30–52.
11. Копанева В. Бібліотека в системі наукової електронної комунікації / В. Копанева // Бібл. вісн. – 2007. – № 5. – С. 3–9. – Відомості доступні також через Інтернет: <https://bit.ly/2YcJsqu> (дата звернення: 23.07.2019).
12. Криволапов Б. М. Порухення авторського права як актуальна проблема для України / Б. М. Криволапов, В. М. Тесленко // Актуальні проблеми міжнародних відносин : зб. наук. пр. – Київ, 2015. – Вип. 124, ч. 1. – С. 85–93. – Відомості доступні також через Інтернет: <https://bit.ly/2y2i3wT> (дата звернення: 23.07.2019).
13. Курманова Т. Обмеження прав в інтернеті: ризики для України [Електронний ресурс] / Т. Курманова // MediaSapiens. – Електрон. дані. – Україна, 10 квіт. 2019. – Режим доступу: <https://bit.ly/2Kb3xZF> (дата звернення: 23.07.2019). – Загол. з екрану.
14. Павленко А. Побачити кожного. Як працює система тотального стеження за громадянами в Китаї [Електронний ресурс] / А. Павленко // Новое время страны / ТОВ «Вид. дім «Медіа-ДК». – Електрон. дані. – Україна, 2019, 10 лют. – Режим доступу: <https://bit.ly/2SJYsh> (дата звернення: 23.07.2019). – Загол. з екрану.
15. Пасмор Н. М. Електронні бібліотеки як елемент інформаційного суспільства: консенсусні рішення / Н. М. Пасмор // Імперативи розвитку електронних бібліотек: pro et contra : матеріали Міжнар. веб-конф. (Харків, 27 берез. 2014 р.). – Харків, 2014. – С. 201–214. – Відомості доступні також через Інтернет: <https://bit.ly/1MEo1e> (дата звернення: 23.07.2019).
16. Резніченко В. Г. Електронні бібліотеки: інформаційні ресурси та сервіси / В. А. Резніченко, О. В. Захарова, Е. Г. Захарова // Проблеми програмування. – 2005. – № 4. – С. 60–72. – Відомості доступні також через Інтернет: <https://bit.ly/2LAM3sN> (дата звернення: 23.07.2019).
17. Рейтинг наукових періодичних видань, що мають бібліометричні профілі [Електронний ресурс] // Бібліометрика української науки / Центр досліджень соціальних комунікацій Social Communications Research Center СІАЗ НІОБ ФІПУ. – Електрон. дані. – Режим доступу: <https://bit.ly/2JNaPU7> (дата звернення: 23.07.2019). – Загол. з екрану.
18. Рейтинг стран мира по уровню научно-исследовательской активности [Электронный ресурс] / NoNews : інформ. портал. – Електрон. дан. – Режим доступу: <https://bit.ly/2SEzoro> (дата звернення: 23.07.2019). – Загл. с екрана.
19. Рейтинг стран мира по уровню научно-исследовательской активности : информация об исследовании [Электронный ресурс] / Нац. науч. фонд США // Гуманитарные технологии : аналит. портал. – Електрон. дан. – Россия, 2019, 23 апр. – Режим доступу: <https://bit.ly/2LGGEQO> (дата звернення: 23.07.2019). – Загл. с екрана.

20. Співробітники Google виступили проти створення цензурованого пошуковика для Китаю [Електронний ресурс] // УНІАН : інформ. агенство. – Електрон. дані. – Україна, 2018, 28 листоп. – Режим доступу: <https://bit.ly/2YbPfn3> (дата звернення: 23.07.2019). – Загол. з екрану.
21. Ставицька А. Оцінка позиціонування країн на світовому ринку інформаційних технологій: статистичні виміри індексного аналізу / А. Ставицька // Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – 2017. – № 12 (2). – С. 126–130. – Відомості доступні також через Інтернет: <https://bit.ly/2JLMQou> (дата звернення: 23.07.2019).
22. Стан інноваційної діяльності та діяльності у сфері трансферу технологій в Україні у 2017 р. : аналіг. довідка / Т. В. Писаренко, Т. К. Кваша, Л. В. Рожкова [та ін.]. – Київ : УкрІНТЕІ, 2018. – 98 с.
23. Стан української науки: думки вчених [Електронний ресурс] / Соціологічна група «Рейтинг» ; Дім інновацій. – Електрон. дані. – Україна, 2017, жовтень. – Режим доступу: <https://bit.ly/2y7yJdf> (дата звернення: 23.07.2019). – Загол. з екрану.
24. Суд Бельгії зобов'язав Facebook припинити стеження за інтернет-користувачами [Електронний ресурс]. – Електрон. дані. – Режим доступу: <https://bit.ly/2JPCQiM> (дата звернення: 23.06.2019). – Загол. з екрану.
25. Штат Арізона розслідує скарги на стеження Google за своїми користувачами [Електронний ресурс] // Телекритика. – Електрон. дані. – Україна, 2018, 12 верес. – Режим доступу: <https://bit.ly/2SzEycQ> (дата звернення: 23.06.2019). – Загол. з екрану.
26. Аста Diurna – бібліотечно-інформаційний ресурс ХХІ ст. [Електронний ресурс] // Наук. б-ка Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка : офіц. сайт. – Електрон. дані. – Україна, Львів. – Режим доступу: <https://bit.ly/2SzEycQ> (дата звернення: 23.06.2019). – Загол. з екрану.

Reference

- [1]. Hohunskyi V. D., Oborskyi H. O. Naukometrychni bazy: kharakterystyka, mozhlyvosti i zavdannia [Scientometric databases: characteristics, opportunities and challenges]. *Shliakhy realizatsii kredytno-modulnoi systemy orhanizatsii navchalnoho protsesu i testovykh form kontroliu znan studentiv: materialy naukovometodychnoho seminaru [Ways of realization of credit-module system of organization of educational process and test forms of students' knowledge control: materials of the scientific and methodological seminar]*. Odesa, 2014, vol. 8: Naukovi doslidzhennia – osnova navchalnoho protsesu u vyshchii shkoli [Scientific researches – the foundation of the educational process in higher school], pp. 3–12. Available at: <https://bit.ly/2Y0Wzjy>.
- [2]. DSTU 7448:2013: *Bibliotechno-informatsiina diialnist. Terminy ta vyznachennia poniat [DSTU 7448:2013: Library and informational activity. Terminology and definition of the terms]*. Kyiv, 2014, 41 p. Available at: <https://bit.ly/2kuF8Bz>.
- [3]. Barkova O. V. Dosvid stvorennia naukovoї elektronnoї biblioteki v Natsionalnii bibliotetsi Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Experience of the creation of scientific online library in Vernadsky National Library of Ukraine]. *Reiestratsiia, zberihannia i obrobka danykh [Registration, preservation and processing of the data]*. 2001, t. 3, no 4, pp. 51–62.
- [4]. Viddil informatsiinykh tekhnolohii [Informational technologies department]. *Naukova biblioteka Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni I. Franka [The scientific library of Ivan Franko National University of Lviv]*. Available at: <https://bit.ly/2Y0Ynck>.
- [5]. Didenko Yu. V., Radchenko A. I. Publikatsiina aktyvnist yak sposib naukovoї komunikatsii ta honytvy za reitynhamy [Publication activity as a way of scientific communication and ratings race]. *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy [Visnyk of the National Academy of Sciences of Ukraine]*. 2017, no 9, pp. 82–98.
- [6]. Elektronni biblioteki [Online Libraries]. *Naukova biblioteka Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni I. Franka [The scientific library of Ivan Franko National University of Lviv]*. Available at: <https://bit.ly/2XWIFic>.
- [7]. *Zvit pro robotu Naukovoї biblioteki za 2013 rik [The report on Scientific Library work for the year 2013]*. Lviv, 2014, 67 p.
- [8]. *Zvit pro robotu Naukovoї biblioteki za 2015 rik [The report on Scientific Library work for the year 2015]*. Lviv, 2016, 72 p. Available at: <https://bit.ly/2ZhklW4>.
- [9]. *Informatsiini materialy do zvituv rektora Melnyka V. P. na konferentsii trudovoho kolektyvu Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka 14 travnia 2019 roku [Informational materials from the University Rector Melnyk V. P. report on the work community conference of Ivan Franko National University of Lviv, 14th May 2019]*. Lviv, 2019, 230 p. Available at: <https://bit.ly/2LBHvCg>.

- [10]. Kogalovskiy M. R. Sistematika kolektsiy informatsionnykh resursov v elektronnykh bibliotekakh [Systematics of the informational resources collection in e-library]. *Programirovanie [Programming]*. 2000, no 3, pp. 30–52.
- [11]. Kopanieva V. Biblioteka v systemi naukovoï elektronnoi komunikatsii [Library in the system of scientific electronic communication]. *Bibliotichniy visnyk [Library journal]*. 2007, no 5, pp. 3–9. Available at: <https://bit.ly/2YcJsqu>.
- [12]. Kryvolapov B. M., Teslenko V. M. Porushennia avtorskoho prava yak aktualna problema dlia Ukrainy [Infringement of a copyright as an actual problem for Ukraine]. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn [Actual problems of international relations]*. Kyiv, 2015, vol. 124, part. 1, pp. 85–93. Available at: <https://bit.ly/2y2i3wT>.
- [13]. Kurmanova T. Obmezhenia prav v interneti: ryzyky dlia Ukrainy [Restrictions on Internet Rights: Risks for Ukraine]. *MediaSapiens*. Ukraina, 10 kvitnja 2019. Available at: <https://bit.ly/2Kb3xZF>.
- [14]. Pavlenko A. Pobachyty kozhnoho. Yak pratsiuie systema totalnoho stezhennia za hromadianamy v Kytai [To see everyone. How system of the total tracking the citizen works in China]. *Novoe vremya strany [State new time]*. Ukraina, 2019, 10 liutoho. Available at: <https://bit.ly/2SJIYsh>.
- [15]. Pasmor N. M. Elektronni biblioteki yak element informatsiinoho suspilstva: konsensusni rishennia [The electronic library as the component of the developing information society: the consensus decisions] *Imperatyvy rozvytku elektronnykh bibliotek: pro et contra: materialy Mizhnarodnoi veb-konferentsii (Kharkiv, 27 bereznia 2014 r.) [Imperatives of the Electronic Libraries Development: pro et contra]*. Kharkiv, 2014, pp. 201–214. Available at: <https://bit.ly/1IMEo1e>.
- [16]. Reznichenko V. A., Zakharova O. V., Zakharova E. H. Elektronni biblioteki: informatsiini resursy ta servisy [E-libraries: informational resources and services]. *Problemy prohramuvannia [The programming issues]*. 2005, no 4, pp. 60–72. Available at: <https://bit.ly/2LAM3sN>.
- [17]. Reiting naukovykh periodychnykh vydan, shcho maiut bibliometrychni profili [The ranking of the scientific periodicals, which have bibliometric profiles]. *Bibliometryka ukrainskoi nauky [Bibliometric of Ukrainian science]*. Available at: <https://bit.ly/2JNaPU7>.
- [18]. Reiting stran mira po urovnyu nauchno-issledovatskoy aktivnosti [The scientific and researching activity index ranking of countries]. *NoNews*. Available at: .
- [19]. Reiting stran mira po urovnyu nauchno-issledovatskoy aktivnosti: informatsiya ob issledovanii [The scientific and researching activity index ranking of countries: the information about research]. *Gumanitarnye tekhnologii [Humanitarian technologies]*. Moskva, 2019, 23 aprelya. Available at: <https://bit.ly/2LGGEQO>.
- [20]. Spivrobitnyky Google vystupyly proty stvorennia tsenzurovanoho poshukovyka dlia Kytau [Google staff opposed the creation of the search censorship in China]. *UNIAN: informatsiine ahentstvo [UNIAN: informational agency]*. Ukraina, 2018, 28 lystopada. Available at: <https://bit.ly/2YbPfn3>.
- [21]. Stavyska A. Otsinka pozytsionuvannia krain na svitovomu rynku informatsiinykh tekhnologii: statystychni vymiry indeksnoho analizu [Evaluation of countries positioning in the world information technology market: statistical measures of index analysis]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seria: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo [Scientific Bulletin of Uzhhorod National University (Series: International economic relationship and world economy)]*. 2017, no 12 (2), pp. 126–130. Available at: <https://bit.ly/2JLMQou>.
- [22]. Pysarenko T. V., Kvasha T. K., Rozhkova L. V. Stan innovatsiinoï diialnosti ta diialnosti u sferi transferu tekhnologii v Ukraini u 2017 r.: analitychna dovidka [The state of innovation activity and technology transfer activity in Ukraine in 2017: analytical note]. Kyiv, 2018, 98 p.
- [23]. Stan ukrainskoi nauky: dumky vchenykh [The state of Ukrainian science: the opinions of scientists]. Ukraina, 2017, zhovten. Available at: <https://bit.ly/2y7yJDf>.
- [24]. Sud Belhii zoboviazav Facebook prypyntyty stezhennia za internet-korystuvachamy [The Belgian Court ordered Facebook to stop tracking Internet users]. Available at: <https://bit.ly/2JPcQiM>.
- [25]. Shtat Arizona rozsliduje skarhy na stezhennia Google za svoimy korystuvachamy [Arizona State investigates the complaint on the tracking users by Google]. *Telekrytyka [Telecritics]*. Ukraina, 2018, 12 veresnia. Available at: <https://bit.ly/2SzEycQ>.
- [26]. Acta Diurna – bibliotечно-информационный ресурс XXI ст. [Acta Diurna – library and informational resource of XXI century]. *Naukova biblioteka Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni I. Franka [The scientific library of Ivan Franko National University of Lviv]*. Available at: <https://bit.ly/2SzEycQ>.

Надійшла 17.07.2019 р.

Сирота Л. Б.,

доцент кафедры философии искусств
Львовского национального университета имени Ивана Франко
ул. Валовая, 18, Львов, 79008, Украина
тел. (032) 239 43 17
e-mail: liljasyrota@yahoo.com
ORCID:0000-0001-7237-291X

**ЭЛЕКТРОННЫЕ БИБЛИОТЕКИ: ПРОБЛЕМЫ ДОСТУПА К
ИНФОРМАЦИИ**

Раскрыты проблемы доступа к научной информации в Украине. В статье выделены следующие препятствия: издательский и институциональный контроль над электронной продукцией, незнание иностранных языков, низкий уровень компьютерной грамотности, коммерциализация научной сферы, низкий уровень инфраструктуры, неплатежеспособность украинского пользователя и др.

Ключевые слова: электронная библиотека, открытый доступ, проблема доступа, Научная библиотека Львовского национального университета имени Ивана Франко.

Syrota L. B.,

Associate Professor of Philosophy of Art of the
Ivan Franko National University of Lviv
18 Valova St., Lviv, 79008, Ukraine
tel.: (032) 239 43 17
e-mail: liljasyrota@yahoo.com
ORCID:0000-0001-7237-291X

**ELECTRONIC LIBRARIES: PROBLEMS OF ACCESS
TO INFORMATION**

Summary

The purpose of the article is to analyze of the features of open access to world electronic databases in Ukraine.

Methodology. The article uses the method of analysis and data synthesis, statistic method and other.

Finding. An example of the Scientific Library of the Ivan Franko National University of Lviv there is shows the achievements in the formation of electronic libraries in Ukraine. In the article is focused on the problems of modern development of electronic libraries and to identify the vectors further their formation on the basis of national specificity.

Results. Electronic libraries are an important example of radical changes in contemporary culture now. They help get access to a variety of knowledge, to preserve and get quick information about the national culture heritage, integrate

electronic resources into the world socio-cultural space. The results of the this article testify to the discrepancy between the wide possibilities of access to world information and the Ukrainian practice of this access. Barriers in access to information that temporarily exist in Ukraine do not contribute to expanding the outlook of scholars, popularisation their research, raising the prestige of science and education, disseminating information about the country's cultural values, and enhancing the status of the country in the world. Barriers in free access to scientific information had help to reveale insufficient efficiency of mechanisms financing of Ukrainian science and education.

Practical value of the research is the possibility of using its results during the study of topical issues of scientific communication, bibliometrics, modern library activities, etc.

Keywords: electronic library, open access, barrier, Scientific Library of Ivan Franko National University of Lviv.

УДК 002:316.774

DOI: [http://dx.doi.org/10.18524/2304-1447.2019.2\(22\).180383](http://dx.doi.org/10.18524/2304-1447.2019.2(22).180383)

Швецова-Водка Галина Миколаївна,

доктор історичних наук,

професор кафедри документальних комунікацій і бібліотечної справи

Рівненського державного гуманітарного університету

вул. С. Бандери, буд. 12, м. Рівне, 33028, Україна

тел.: (0362) 26 78 75

e-mail: shvetsova1943@gmail.com

СОЦІАЛЬНА ІНФОРМАЦІЙНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК ОБ'ЄКТ НООКОМУНІКОЛОГІЇ

У статті розглядається одне з основних понять ноокомунології – соціальна інформаційна комунікація – у світлі загальнотеоретичних уявлень про комунікацію. Уточнюються терміни, що позначають структурні елементи соціальної інформаційної комунікації, її види, характеристика комунікаційних каналів. Розглянуто історико-хронологічний підхід до еволюції каналів соціальної інформаційної комунікації. Охарактеризовано уявлення про науки, що вивчають комунікацію: комунологію, комунікативістику, ноокомунологію. Показано відмінності між терміноелементами, похідними від «комунікації».

Ключові слова: комунікація, комунологія, ноокомунологія, структура соціальної інформаційної комунікації, комунікаційні канали.

На сучасному етапі розвитку документально-комунікаційних наук є потреба в обґрунтуванні загальної теорії соціальної інформаційної комунікації, на яку могли б спиратися як новітні наукові дисципліни, що досліджують передачу інформації в суспільстві, так і традиційні бібліологічні та документознавчі дисципліни: бібліотекознавство, бібліографія, архівознавство тощо. Ці питання розглядаються в межах новітньої галузі знань, запровадженої в Україні за назвою «Соціальні комунікації». Тепер іде процес розроблення основних засад цієї галузі: визначення об'єкта і предмета досліджень, спільної методології та її відмінностей в окремих наукових дисциплінах, узгодженої термінології тощо.

Сучасна теорія комунікації розглядається багатьма авторами з різних позицій. Деякі тези та положення наявних публікацій мають увійти у загальну теорію соціальної інформаційної комунікації; деякі викликають зауваження і потребують подальшого обговорення. Найбільший внесок у загальну теорію соціальної інформаційної комунікації зробив Аркадій Васильович Соколов, його праці отримали визнання фахівців і заслуговують на подальшу популяризацію. Значну кількість комунологічних публікацій складають праці із теорії масової комунікації, але для загальної теорії комунікації вони є лише однією зі складових, яка повинна бути розглянута із загальнотеоретичних позицій.

Стаття, що пропонується, покликана висвітлити основні поняття теорії соціальної інформаційної комунікації, навести термінологічні зауваження та пропозиції.

Сучасна теорія комунікації виникла одночасно з кібернетичною теорією інформації. Під час винайдення **теорії інформації** в працях Клода Шеннона [21] і Норберта Вінера [22] остання отримала ще й другу назву, яка спрималася як синонім: **теорія комунікації**. При цьому комунікація трактувалася як зв'язок між будь-якими матеріальними об'єктами, в процесі якого відбувалася передача певних сигналів від першого об'єкта до другого. Такі сигнали отримали синонімічну назву «інформація». У подальшому теорія інформації зосередилася на розробці математичного апарату, який міг би пояснити вплив одержуваних сигналів на матеріальний об'єкт, а теорія комунікації почала вивчати інформаційні зв'язки між людьми як суспільними суб'єктами, проте і в першому, і в другому науковому напрямі використовувалося поняття «інформація».

Комунікацією почали називати обмін значеннями (інформацією) між індивідами через спільну систему символів (знаків), зокрема мовних.

У найзагальнішому значенні комунікація – це зв'язок між двома об'єктами; це система, яка складається з двох елементів і лінії зв'язку між ними. Ці два об'єкти існують незалежно один від одного; зв'язок між ними є двостороннім, тобто як від 1-го до 2-го, так і навпаки. У такому випадку «комунікацією» називають, частіше за все, не систему в цілому, а саме лінії зв'язку, чи засоби зв'язку.

Сформувався певні погляди на структуру комунікації, що знайшли втілення у відомих схемах. Це, перш за все, найпростіша схема, що складається з 3-х елементів: комуніканта, реципієнта і каналу комунікації, тобто зв'язку між ними.

Найголовніші з перелічених назв елементів комунікації: комунікант і реципієнт. Деякі автори передавача інформації називають комунікатором, а одержувача – комунікантом [1]; інші обох називають комунікаторами чи комунікантами [18]. На наш погляд, доречно дотримуватися єдиної термінології, яка вже є традиційною, тобто виділяти комуніканта і реципієнта, а за необхідності обох, а також інших учасників комунікації – посередників – називати комунікаторами.

Отже, найзагальніше значення слова «**комунікація**» – це «зв'язок», «засоби зв'язку»; процес, який зв'язує (поєднує) один матеріальний об'єкт з другим. **Соціальна комунікація** – це така, що відбувається в соціумі, тобто в суспільстві, між людьми; це зв'язок між соціальними суб'єктами.

Комунікація, в процесі якої передаються і приймаються сигнали, або інформація, є **інформаційною комунікацією**. Інформаційна комунікація відрізняється від матеріальної характеристикою об'єкта, який передається в процесі комунікації, під час зв'язку. В інформаційній комунікації таким об'єктом є сигнал (чи сигнали), що виробляються комунікантом і сприймаються одер-

жувачем. Цей об'єкт – не матеріальний, а ідеальний, який інакше називають інформацією чи «сміслом» (змістом, значенням). Відповідно, інформаційну комунікацію називають ще комунікацією ідеальною чи смисловою (змістовою, значеннєвою) [14].

Подальший розвиток теорії інформаційної комунікації був спрямований на вивчення особливостей соціальної інформаційної комунікації. Однак назва «теорія соціальної інформаційної комунікації» часто замінювалася скороченою: «теорія комунікації». Таким чином відбувалася заміна терміна, а разом з нею й підміна поняття «соціальна інформаційна комунікація» поняттям «соціальна комунікація» (чи «соціальні комунікації») або скороченим «комунікація».

На термінологічні особливості науки про соціальну інформаційну комунікацію впливає також практика англомовних країн. Наприклад, сам термін «соціальна комунікація» представляється деяким авторам невдалим. Це пов'язано із складністю та неоднозначністю категорії «соціальне». У соціології соціальне розуміється в широкому і вузькому значеннях. Соціальна взаємодія в широкому сенсі – це будь-яка взаємодія, в якій беруть участь люди та їх спільноти. Соціальна взаємодія у вузькому, власне соціологічному сенсі – це взаємодія індивідів і спільнот, які займають нерівне становище в суспільстві. Такий дуалізм значення терміноелементу «соціальне» утруднює однозначне визначення поняття «соціальна комунікація». Якщо говорити про американську або західноєвропейську традиції, то теорія комунікації, що розробляється англомовними авторами, практично не використовує обороту «social communication». У літературі замість цього словосполучення застосовується або термін «human communication» (людська комунікація) або просто термін «communication», – зазначає Дмитро Петрович Гавра [4].

Соціальна інформаційна комунікація є об'єктом вивчення багатьох наук. Їх дослідження почалися ще до того часу, як сформувалася теорія інформації та комунікації. Серед них: лінгвістика, психологія, соціологія, теорія масових комунікацій та інші. Вивчається комунікація, що трактується як «способи спілкування, що дозволяють передавати і приймати різноманітну інформацію» [9]. Лише наприкінці ХХ ст. почала формуватися «загальна теорія соціальної комунікації», присвячена суто соціальній інформаційній комунікації [13].

У різних теоріях соціальної інформаційної комунікації сформувалися різні синонімічні назви як комуніканта, так і реципієнта. Частіше за все вони використовуються у певних співвідношеннях. Зокрема, таких як: відправник інформації – одержувач інформації, адресант – адресат тощо. Повідомлення, що передається в процесі інформаційної комунікації, називають комунікатом [3]. Недоречно останній термін застосовувати по відношенню до реципієнта, як це пропонують деякі автори [11, с. 24, 26].

Іноді комунікант не присутній фізично перед реципієнтом в ході комунікації; тоді зв'язок між ними здійснюється опосередковано, наприклад, через документ, автор якого фіксує інформацію в документі, а одержувач отримує

інформацію шляхом декодування використаних для фіксації інформації знаків. Тоді для споживача інформації канал комунікації (документ) уявляється як комунікант, або як джерело інформації, або як комунікат, тобто передане повідомлення.

Соціальна інформаційна комунікація має певну **цілеспрямованість**: комунікант планує передати, а реципієнт отримати певні знання, дані, відомості про факти чи ідеї тощо. Без визначення цілі, або мети, кожного комунікатора комунікація не відбудеться. Тому соціальна інформаційна комунікація – це «цілеспрямована взаємодія двох суб'єктів» [13, с. 24]. Однак соціальна інформаційна комунікація не завжди є «опосередкованою взаємодією», як зазначав А. В. Соколов, тому що вона може відбуватися між людьми без посередника, навіть такого, як документ.

Різновидом соціальної інформаційної комунікації є **автокомунікація**, або внутрішньоособистісна комунікація, яка відбувається як прихований чи явний діалог із самим собою, тобто суб'єкт комунікації – один і той самий, він є і комунікантом, і реципієнтом, а комунікація також відбувається без посередника.

Поділ соціальної інформаційної комунікації на види відповідно до характеристики реципієнтів передбачає виділення виду **масової комунікації** – як передачу повідомлення великій кількості людей (масовій аудиторії); або реципієнтам, неоднорідним за індивідуальними характеристиками [10]. Валентина Олександрівна Ільганаєва визначає масову комунікацію як «одночасний вплив на великі гетерогенні аудиторії певних символів, що передаються безособовими засобами через організоване джерело, для якого члени аудиторії є анонімними» [16, с. 191].

Перелік видів (чи підвидів) соціальної інформаційної комунікації не визначений точно. Не ясно навіть, чи можна **наукову комунікацію** протиставляти масовій, тому що наукова інформація, що передається у виданнях, адресується «великій кількості людей» або «великій гетерогенній аудиторії» і така комунікація має всі інші характеристики, притаманні масовій комунікації. Проте в багатьох класифікаціях наукова комунікація уявляється як різновид спеціальної комунікації, яка протистоїть масовій, а в працях, присвячених масовій комунікації, про наукову комунікацію навіть не згадують.

Наприклад, Фелікс Ізосимович Шарков у підручнику з теорії комунікації 2004 року пропонував розрізняти **типи комунікацій**, класифікуючи їх за так званими «найбільш значними підставами»:

- масову (на рівні соціальної системи); [соціетальна система (від лат. *societas* – спільність) – система відносин і процесів, що розглядаються на рівні суспільства в цілому];
- комунікацію середнього рівня (у межах соціальних груп та організацій);
- локальну (внутрішньосімейну, триадну та ін.);
- внутрішньогрупову (взаємодія не виходить за рамки певної групи);

- міжгрупову (між різними групами або великої групи з її досить самостійними підгрупами);
- міжособову (між окремими особами);
- внутрішньоособистісну [18].

У підручнику 2010 р. Ф. І. Шарков зазначає: «За масштабністю процесу комунікації і масовості осіб, що залучаються до нього, розрізняють **глобальну** (на всесвітньому рівні або в масштабах великої соціальної системи); **масову** (комунікації, що надають можливість отримати неадресовану конкретній людині або організації інформацію одночасно кількісно великій сукупності людей); **міжорганізаційну**, **міжгрупову** (між різними організаціями або групами людей), **внутрішньоорганізаційну**, **внутрішньогрупову** (обмежену в масштабах соціальних груп і організацій) та **локальну** (міжособову, внутрішньоособову та ін.)» [17].

Ольга Леонидівна Гнатюк виділяє **рівні комунікації**, враховуючи «кількість суб'єктів та масштабність комунікаційного процесу»:

- внутрішньоособова (аутокомунікація, або інтраперсональна);
- міжособова (чи інтерперсональна);
- комунікації в групах – комунікація усередині групи, між групами, між індивідом і групою (групові, міжгрупова, внутрішньогрупова, особовогрупова, організаційна);
- публічна комунікація – націлена на передачу інформації, що зачіпає громадські інтереси і що має публічний статус (тобто відкритість обговорення, націленість на загальне благо) для певної аудиторії. Субстанціональним суб'єктом публічної сфери є «public» – громадськість в сучасному розумінні цього терміна;
- міжсоціумна, міждержавна комунікація;
- масова комунікація – процес поширення інформації (знань, духовних цінностей, моральних і правових норм і тому подібне) за допомогою технічних засобів (друк, радіо, кінематограф, телебачення) на чисельно великі, розосереджені аудиторії;
- медіакомунікація – це термін, що дозволяє синтезувати масову і міжособову комунікації і виділити особливий тип комунікації, який дає можливість говорити про комунікацію усередині медіаполя;
- глобальна комунікація – пов'язана з процесами глобалізації, з появою новітніх технічних засобів передачі інформації. Це комунікація, що охоплює величезну частину людства в транснаціональних масштабах по всьому світу. Однією з систем глобальної комунікації виступає Інтернет [5, с. 44–45].

Отже, єдності поглядів на види соціальної інформаційної комунікації поки що не досягнуто. Вважаємо, що з метою теоретичного розгляду варто визначати такі види методом класифікації за різними підставами поділу [19].

Теоретики масової комунікації часто розглядають її безвідносно до того, які ще існують види комунікації. На думку Валерія Феліксовича Іванова, «підводячи підсумок численним визначенням, здається справедливим розуміти під масовою комунікацією процес збору, обробки і поширення соціальної інформації (тобто інформації позагенетичної, семантичної, яка фіксується у знаках) за допомогою спеціальних каналів (преса, радіо, телебачення, відео, кіно тощо) на велику і розташовану в різних місцях аудиторію» [8, с. 86].

Іноді словом «комунікація» позначають саме і тільки **процес спілкування**. На наш погляд, спілкування – це різновид соціальної інформаційної комунікації, у якому комунікатори послідовно міняються ролями. Інакше кажучи, спілкування обов'язково передбачає зворотний зв'язок від реципієнта до комуніканта, а комунікація взагалі не завжди має такий зв'язок.

Канал комунікації є обов'язковим елементом у структурі соціальної інформаційної комунікації. Це шлях, за яким повідомлення передається від комуніканта до реципієнта. Вислів «канал» є образним, метафоричним. Він лише свідчить про те, що між комунікантом і реципієнтом існує певний зв'язок, а **канал є засобом, за допомогою якого повідомлення передається від джерела до отримувача інформації** [16, с. 148–149].

Канали комунікації поділяють на природні та штучні. **Природні** – це ті, що обумовлені людськими органами почуттів, які можуть сприйняти інформацію. Відповідно розрізняють канали: візуальний (повідомлення сприймається зором), аудіальний (повідомлення сприймається слухом), тактильний (повідомлення сприймається через дотик). До каналів комунікації відносять також органолептичні канали: нюховий (сприйняття запахів) та смаковий (сприйняття смаку). **Штучні** канали комунікації – це ті, що спеціально створюються людиною, переважно технічними засобами, хоча людина сприймає передану інформацію через ті ж самі природні канали. До штучних каналів безперечно належать телефон, телеграф, радіо, кіно, телебачення, відеозапис, електронний зв'язок. Але штучними каналами комунікації можна вважати й інші, створені людиною: писемність, мистецтво (образотворче, музичне, театральне тощо).

Інший поділ каналів комунікації ґрунтується на **характеристиці знаків, якими передається інформація**. Зокрема, Аркадій Васильович Соколов зазначає: «Номо sapiens отримав у спадок від своїх предків-пралюдей два канали усної комунікації – невербальний і вербальний, до яких незабаром, тобто в період верхнього палеоліту 40–15 тис. років тому, приєдналися штучні іконічний та символічний канали. Таким чином в кам'яному столітті, на стадії археокультури, виникли чотири початкові канали» [15].

А. В. Соколов відзначає різні напрями розвитку і співіснування названих каналів: «У надрах цих каналів у вигляді первісного мистецтва утворилися художні канали, які неможливо відособити: музика і танець злиті з невербальним каналом; поезія і риторика – продукти вербального каналу; живопис виріс з іконічної графіки, а скульптура – з амулетів, талісманів й інших речових символів» [15].

А. В. Соколов запропонував виділяти також **роди** соціальної комунікації, за основу яких взято три види комунікаційних каналів: усний, документальний та електронний. Названі комунікаційні канали виділяються за різними ознаками, тому при їх порівнянні перетинаються, утворюючи ділянку повного збігу трьох каналів та три ділянки часткового збігу: документального та електронного каналів, електронного та усного, усного та документального [12, с. 56–57]. У навчальному посібнику «Соціальні комунікації» 2014 р. А. В. Соколов називає зазначений поділ **типами** комунікації, які виділяються залежно від типізації реальностей. Отже, смислова соціальна комунікація поділяється на типи: усна, документальна та електронна. Цей поділ дає можливість детально розглянути особливості кожного типу смислової комунікації, залучаючи результати досліджень різних наукових дисциплін [15].

Узагальнюючи наявні пропозиції, пропонуємо такий перелік комунікаційних каналів **за особливостями знаків**, що використовуються для передачі інформації в процесі комунікації:

1. візуальний (жести, міміка);
2. речовий (знаряддя праці, предмети побуту тощо);
3. усний (вербальний);
4. звуковий (звукові сигнали, шуми, музика);
5. зображальний (рисунок, живопис);
6. письмовий;
7. технічний (телефон, телеграф, радіо, звукозапис, фото, кіно, відеозапис, телебачення, електронно-обчислювальна техніка).

Враховуючи можливості перетинання окремих каналів комунікації, пропонуємо такі варіанти:

Варіант 1

		Природний	Штучний
Вербальний	Усний	Мовлення	Телефон, радіо, телебачення, аудіозапис
	Письмовий		Рукописний, друкований, поліграфічний, електронний
Невербальний	Візуальний	Міміка, жести	Світлові сигнали, речі, пантоміма
	Аудіальний	Звуковий	Музика

Варіант 2

	Невербальний		Вербальний	
	Природний	Штучний	Природний	Штучний
Візуальний	Міміка, жести	Світлові сигнали, речі		Письмовий
Аудіальний	Звуковий	Звуковий (музика)	Усний	Аудіодокументальний
Тактильний	Дотиком			Брайлевський

Важливим внеском у ноокомунікологію є опис **еволюції системи соціальних комунікацій** за весь період існування людського суспільства. Цей опис розкриває, як розвивалася та частина ноосфери суспільства, яка пов'язана із суспільною свідомістю.

Намагаючись систематизувати погляди на розвиток системи соціальних комунікацій, науковці пропонують різні варіанти хронології подій, що відбувалися в історії людства.

А. В. Соколов показує еволюцію соціальних комунікацій на тлі еволюції загальнолюдської культури, яка представлена у вигляді п'яти стадій [15].

Перша стадія – **пракультура** (1,5 млн. років тому – 40 тисяч років тому) – період антропосоціогенеза, час формування *homo sapiens* як біологічного виду, коли предки людини (пітекантропи, неандертальці) освоїли засоби культурної діяльності (кам'яні знаряддя праці) і членороздільну мову.

Друга стадія – **археокультура** (40 тис. років тому – III тис. до н. е.) – період кам'яного століття (верхній палеоліт, мезоліт, неоліт), коли в первісних громадах отримала розвиток не лише матеріальна культура у вигляді «кам'яної індустрії», але і духовна культура у вигляді магічних культів, міфології, образотворчого і музичного мистецтва. Виникнення у IV–III тис. до н. е. локальних цивілізацій і винахід писемності знаменували перехід до стадії палеокультури.

Третя стадія – **палеокультура** (III тис. до н. е. – XV ст. н. е.). На цій стадії з'являються: ієрогліфи на стінах староегипетських пірамід – алфавітне письмо – Александрійська бібліотека – друкарський верстат Іоганна Гутенберга.

Четверта стадія – **неокультура**. Винахід Гутенберга в середині XV ст. поклав у Західній Європі початок нової стадії – стадії неокультури. До неї належить XVI ст. – епоха Відродження і Реформації, за яким послідували століття Освіти (друга половина XVII–XVIII ст.) і XIX ст. – століття індустріалізації. У кінці XX ст. з'явилися ознаки настання постіндустріальної ери.

П'ята стадія – **постнеокультура** – це комп'ютеризований світ з мультимедійними глобальними комунікаційними каналами і з культурною спадщиною, що зберігається в розподілених ресурсах комп'ютерних мереж.

На кожній стадії еволюції загальнолюдської культури формувалися і використовувалися характерні для цієї стадії комунікаційні канали.

Зіновій Васильович Партико запропонував періодизацію «інформаційного розвитку суспільства», яка в основному збігається з визначеними стадіями еволюції культури, але відзначається більшою деталізацією (складається з одинадцяти періодів) і віднесенням початку цього розвитку в дальшу історичну глибину. Зокрема, перший рубіж – виникнення передачі інформації в суспільстві – автор пов'язує з «мовою жестів», яка стала панівною близько 3 млн років до н. е. «Етап електронних засобів», на його думку, починається з кінця XIX ст. з винайдення радіохвильових каналів зв'язку. Наступний рубіж – 20–30-ті роки XX ст. – пов'язаний з винайденням телебачення. Кінець 40-х років XX ст. ознаменувався започаткуванням кібернетичного підходу до поняття ін-

формації. Кінець 70-х – початок 80-х років ХХ ст. – це перехід каналів зв'язку з аналогового на цифровий спосіб запису та передачі інформації. Нарешті, 90-ті роки ХХ ст. відзначилися створенням глобальної комп'ютерної мережі Інтернет [10, с. 18–38].

Науковці відзначають також явище **біфуркації каналів комунікації**. Біфуркація («фуркация» лат. – розподіл) – роздвоєння, розгалуження, розподіл чого-небудь на дві частини. Виникнення нових комунікаційних каналів, які сприяли підвищенню рівня комунікаційної культури, завжди було результатом біфуркації.

А. В. Соколов виділяє чотири біфуркації каналів соціальної комунікації:

- Біфуркація I – поява писемності шляхом біфуркації іконічного каналу;
- Біфуркація II – в результаті біфуркації писемності з'явився канал книгодрукування;
- Біфуркація III – промисловий переворот, що зумовив появу первинних технічних каналів, зокрема машинної поліграфії, фотографії, телефону;
- Біфуркація IV – науково-технічна революція ХХ ст., що викликала до життя електронну комунікацію – телебачення і комп'ютер [15].

А. В. Соколов увів поняття «**суспільної комунікаційної системи**», яка є структурованою (впорядкованою певним чином) сукупністю комунікантів, реципієнтів, смислових повідомлень, комунікаційних каналів і посередників (медіаслужб), професійно зайнятих комунікаційною діяльністю.

Комунікаційна культура визначається нормами і способами фіксації, зберігання і поширення культурних смислів, тобто родом соціальної комунікації. Розрізняються **рівні комунікаційної культури: словесність, книжність, мультимедійність**. Книжність підрозділяється на три покоління: палеокультурне (рукописна книга), мануфактурне неокультурне (мануфактурне книгодрукування), індустріальне неокультурне (машинна поліграфія). Рівні комунікаційної культури відповідають різним видам суспільної комунікаційної системи.

Історико-хронологічний підхід дозволяє показати послідовний розвиток словесності, книжності та мультимедійності, формування різних рівнів комунікаційної культури та суспільної комунікаційної системи [13, с. 232–285].

На підставі аналізу хронології та часу появи нових комунікаційних каналів А. В. Соколов виявив також закони еволюції каналів соціальної інформаційної комунікації.

Перший – закон кумуляції комунікаційних каналів (закон ККК) проголошує, що по ходу цивілізаційного процесу комунікаційні канали збільшуються в арифметичній прогресії з основою 2. Це означає, що початкова кількість комунікаційних каналів (чотири) збільшується на кожній стадії еволюції загальнолюдської культури на два канали.

Другий – закон симетрії комунікаційних каналів (закон СКК) свідчить: синхронність біфуркацій усних і документальних каналів не випадко-

ва, вона – результат взаємозалежності, своєрідного балансу документальної і усної комунікації.

Третій – закон прискорення біфуркацій – показує, що в історичному часі відбувається скорочення періодів між біфуркаціями комунікаційних каналів, зокрема дистанція між біфуркаціями I та II – близько 4,5 тисяч років; між II та III – 350 років; між III та IV – близько 150 років.

Незважаючи на недостатню розробленість загальної теорії соціальної інформаційної комунікації, вона була об'єктом вивчення багатьох наукових дисциплін з найдавніших часів. Спочатку це були логіка, лінгвістика та психологія, пізніше герменевтика, педагогіка, соціологія, семіотика. У XX ст. до них приєдналися документологія, інформатика, теорії масових комунікацій, реклами та зв'язків із громадськістю.

У американських і західноєвропейських університетах з кінця 30-х років читаються курси з комунікації, існують спеціалізації і надаються ступені за спеціальностями «Communications», «Communications Study», «Communications and Media Study», «Communications management» тощо.

Наразі праці, присвячені теорії соціальної інформаційної комунікації, називають «соціальні комунікації» [14; 15] або «основи теорії комунікації» [2]. Знайомство з їхнім змістом дає підставу стверджувати, що присвячені вони не взагалі комунікації і навіть не всім соціальним комунікаціям (включаючи матеріальні), а саме теорії соціальної інформаційної комунікації.

Останнім часом теорія комунікації отримує нову назву – «комунікологія» [17]. Михайло Олексійович Василик вважає, що в найзагальнішому плані комунікологію можна визначити як науку про місце і роль комунікації в суспільстві, про комунікаційні системи, структури і процеси, закономірності їх розвитку і функціонування [2].

Фелікс Ізосимович Шарков дає таке визначення: «**Комунікологія** – система сформованих знань і діяльність з отримання нових знань про комунікації, що синтезують в єдине знання (науку): 1) теорію комунікації; 2) теорії різних комунікацій, розроблені різними авторами (наприклад, теорії масової комунікації, теорії міжкультурної комунікації, багато теорій соціолінгвістичної комунікації, теорія егалітарної комунікації й ін.); 3) науки і наукові напрями, що вивчають різні комунікації (соціологія комунікації, психологія комунікації та ін.); 4) теорію і практику комунікативної діяльності в різних сферах суспільства за допомогою різних засобів і з різними суб'єктами» [17, с. 13].

Ф. І. Шарков дає також визначення іншої науки про комунікацію: «**Комунікативістика** – науковий напрям комунікології, що вивчає зародження і функціонування інформаційно-комунікаційних систем, способи їх комунікації із зовнішнім громадським середовищем, а також теоретичні основи і практичні аспекти соціальної взаємодії в різних мережах комунікації (включаючи електронні мережеві співтовариства)» [17, с. 14].

Отже, як комунікологія, так і комунікативістика мають за об'єкт свого вивчення саме соціальну інформаційну комунікацію, перша – з більш широким обсягом завдань, друга – з обмеженим, але не досить ясным. Відомо, що науковці пропонують називати комунікативістикою науку про засоби масової інформації (ЗМІ) і діяльність журналістів в «епоху електронної інформаційно-комунікаційної революції» [9].

Ураховуючи той факт, що соціальна (семантична) інформація може бути охарактеризована як нооінформація, яка функціонує в межах ноосфери [22], вважаємо за можливе ввести термін **ноокомунікологія** для позначення комплексу наукових дисциплін, які вивчають функціонування нооінформації з різних аспектів, притаманних кожній конкретній дисципліні.

Теорія соціальної інформаційної комунікації становить основу ноокомунікології, якщо останню розуміти як комплекс наукових дисциплін, пов'язаних із дослідженнями різноманітних інформаційно-комунікаційних явищ суспільства. Це – загальна теорія ноокомунікології, метанаука, покликана узагальнити досягнення багатьох наук, що стосуються соціально-комунікаційних процесів. Складність в тому, що кожна з окремих наукових дисциплін вважає себе самостійною і незалежною від інших, має власну історію розвитку і власну термінологію. Не всі розуміють потребу в узагальненні здобутих знань, надають перевагу дослідженням вузьких конкретних питань у межах «своєї» галузі.

Тим більш потрібні праці узагальнювального характеру, які спроможні об'єднати наявні досягнення і встановити спільну мету в дослідженнях різноманітних соціально-комунікаційних процесів, збагатити окремі дисципліни знаннями і методологією досліджень, розробленими в інших.

На закінчення варто зупинитися на деяких терміноелементах, пов'язаних з комунікацією, які мають різні відтінки значення.

Терміноелемент «комунікаційний» означає, що певне явище розглядається з погляду теорії комунікації. Наприклад, у вислові «комунікаційний канал».

Терміноелемент «комунікативний» свідчить про те, що характеризується процес спілкування, який має обов'язковий зворотний зв'язок. Наприклад, можна говорити про комунікативну поведінку певної людини.

Терміноелемент «комунікабельний» використовують для характеристики суб'єкта, який відкритий для спілкування, легко вступає в акт комунікації.

На жаль, багато науковців використовують ці терміноелементи, не замислюючись над їхніми значеннями. Так само неузгодженими залишаються терміни, що позначають різні елементи комунікації. У сучасних комунікаційних теорій є ще багато завдань, що потребують розв'язання.

Список використаних джерел:

1. *Бориснёв С. В.* Социология коммуникации : учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений / С. В. Бориснёв. – М. : Юнити, 2003. – 270 с.
2. *Василик М. А.* Наука о коммуникации или теория коммуникации? К проблеме теоретической идентификации / М. А. Василик // Актуальные проблемы теории коммуникации : сб. науч. тр. – СПб. : Изд-во СПбГПУ, 2004. – С. 4–11.
3. *Воборжил Л.* Договор как коммуникат / Л. Воборжил // ROSSICA OLOMUCENSIA XLII (za rok 2003) 1. čast. – Olomouc, 2004. – S. 73–78. – Відомості доступні також через Інтернет: <https://bit.ly/2LRZqov> (дата звернення: 31.07.2019).
4. *Гавра Д. П.* Основы теории коммуникации : учеб. пособие / Д. П. Гавра. – СПб. : Питер, 2011. – 288 с.
5. *Гнатюк О. Л.* Основы теории коммуникации : учеб. пособие / О. Л. Гнатюк. – М. : КноРус, 2012. – 256 с.
6. *Демченко В. Д.* Новітні парадигми вивчення теорії масової комунікації в Україні (до проблеми концептуальної еволюції) / В. Д. Демченко // Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації. – 2010. – № 2. – С. 25–30.
7. *Землянова Л. М.* Модернизация современного журналистского образования – значение научного опыта зарубежной коммуникативистики [Электронный ресурс] / Л. М. Землянова // Медиаскоп : электр. науч. журн. – 2017. – Вып. 1. – Электрон. дан. – Режим доступа: <http://www.mediascope.ru/node/61> (дата обращения: 31.07.2019). – Загл. с экрана.
8. *Иванов В. Ф.* Массовая коммуникация : [монография] / В. Ф. Иванов. – Киев : Акад. Укр. Прессы, 2013. – 902 с.
9. *Конецкая В. П.* Социология коммуникации / В. П. Конецкая. – М. : Междунар. ун-т бизнеса и упр., 1997. – 304 с.
10. *Партико З. В.* Теорія масової інформації та комунікації : навч. посіб. / З. В. Партико. – Львів : Афіша, 2008. – 290 с.
11. *Різун В. В.* Теорія масової комунікації : підручник / В. В. Різун. – Київ : вид. центр «Просвіта», 2008. – 260 с.
12. *Соколов А. В.* Введение в теорию социальной коммуникации : учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений, обучающихся по специальности «Культурология» / А. В. Соколов ; С.-Петербург. гуманитар. ун-т профсоюзов. – СПб. : С.-Петербург. ГУП, 1996. – 319 с.
13. *Соколов А. В.* Общая теория социальной коммуникации : учеб. пособие / А. В. Соколов. – СПб. : Изд-во Михайлова В. А., 2002. – 461 с.
14. *Соколов А. В.* Социальные коммуникации : учеб.-метод. пособие / А. В. Соколов. – М. : Профиздат, 2001. – Ч. 1. – 222 с. – (Современная библиотека ; вып. 16).
15. *Соколов А. В.* Социальные коммуникации : учебник / А. В. Соколов. – СПб. : Профессия, 2014. – 288 с.
16. Социальные коммуникации (теория, методология, деятельность) : слов.-справ. / авт.-сост. В. А. Ильгинаева. – Харьков : КП «Гор. тип.», 2009. – 391 с.
17. *Шарков Ф. И.* Коммуникология: основы теории коммуникации : учебник / Ф. И. Шарков. – М. : Изд.+торг. корпорация «Дашков и К°», 2010. – 592 с.
18. *Шарков Ф. И.* Основы теории коммуникации : учеб. для студентов высш. учеб. заведений / Ф. И. Шарков ; Акад. труда и соц. отношений. – М. : ИД «Социал. отношения», 2003. – 245 с.
19. *Швецова-Водка Г. М.* Документальна комунікація як об'єкт загальної теорії документології / Г. М. Швецова-Водка // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2010. – № 2. – С. 49–53.
20. *Швецова-Водка Г. Н.* Ноосфера как объект библиотечно-библиографических исследований / Г. Н. Швецова-Водка // Вісн. Одес. нац. ун-ту ім. І. І. Мечникова. Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – 2018. – Т. 23, вип. 1(19). – С. 187–197.
21. *Shannon C. E.* The Mathematical Theory of Communication / C. E. Shannon, W. Weaver. – Urbana, 1949. – 117 p.
22. *Wiener N.* Cybernetics or Control and Communication in the Animal and the Machine / N. Wiener. – New York, 1948. – 212 p.

References:

- [1]. Borisnev S. V. *Sotsiologiya komunikatsii [Sociology of communication]*. Moskva, 2003, 270 p.
- [2]. Vasilik M. A. Nauka o komunikatsii ili teoriya komunikatsii? K probleme teoreticheskoy identifikatsii. [Science of communication or theory of communication? To the problem of theoretical authentication]. *Aktualnye problemy teorii komunikatsii [Current issues in communication theory]*. Sankt-Peterburg, 2004, pp. 4–11.
- [3]. Voborzhil L. Dogovor kak komunikat [Contract as a communicat]. *ROSSICA OLOMUCENSIA XLII (za rok 2003) 1. část [ROSSICA OLOMUCENSIA XLII (2003) part 1.]*. Olomouc, 2004, pp. 73–78. Available at: <https://bit.ly/2LRZqov>.
- [4]. Gavra D. P. *Osnovy teorii komunikatsii [Bases of theory of communication]*. Sankt-Peterburg, 2011, 288 p.
- [5]. Gnatyuk O. L. *Osnovy teorii komunikatsii [Bases of theory of communication]*. Moskva, 2012, 256 p.
- [6]. Demchenko V. D. Novitni paradyhmy vyvchennia teorii masovoi komunikatsii v Ukraini (do problemy kontseptualnoi evoliutsii) [The newest paradigms of study of theory of mass communication in Ukraine (to the problem of conceptual evolution)]. *Derzhava ta rehiony. Seriya: Sotsialni komunikatsii [State and regions. Series: Social communications]*. 2010, no 2, pp. 25–30.
- [7]. Zemlyanova L. M. Modernizatsiya sovremennogo zhurnalistiskogo obrazovaniya znachenie nauchnogo opyta zarubezhnoy kommunikativistiki [Modernization of modern journalistic education is a value of scientific experience of foreign communicativistyc]. *Mediascope [Mediascope]*, 2017, vol. 1. Available at: <http://www.mediascope.ru/node/61>.
- [8]. Ivanov V. F. *Massovaya komunikatsiya [Mass communication]*. Kiev, 2013, 902 s.
- [9]. Konetskaya V. P. *Sotsiologiya komunikatsii [Sociology of communication]*. Moskva, 1997, 304 p.
- [10]. Partyko Z. V. *Teoriia masovoi informatsii ta komunikatsii [Mass information and communication theory]*. Lviv, 2008, 290 p.
- [11]. Rizun V. V. *Teoriia masovoi komunikatsii [Theory of mass communication]*. Kiev, 2008, 260 p.
- [12]. Sokolov A. V. Vvedenie v teoriyu sotsialnoy komunikatsii [Introduction to the theory of social communication]. Sanct-Peterburg, 1996, 319 p.
- [13]. Sokolov A. V. *Obshchaya teoriya sotsialnoy komunikatsii [General theory of social communication]*. Sankt-Peterburg, 2002, 461 p.
- [14]. Sokolov A. V. *Sotsialnye komunikatsii [Social communications]*. Moskva, 2001, part 1, 222 p.
- [15]. Sokolov A. V. *Sotsialnye komunikatsii [Social communications]*. Sankt-Peterburg, 2014, 288 p.
- [16]. *Sotsialnye komunikatsii (teoriya, metodologiya, deyatel'nost) [Social communications (theory, methodology, activity)]*. Kharkov, 2009, 391 p.
- [17]. Sharkov F. I. *Kommunikologiya: osnovy teorii komunikatsii [Communicology: bases of theory of communication]*. Moskva, 2010, 592 p.
- [18]. Sharkov F. I. *Osnovy teorii komunikatsii [Bases of theory of communication]*. Moskva, 2003, 245 p.
- [19]. Shvetsova-Vodka H. M. Dokumentalna komunikatsiia yak ob'ekt zahalnoi teorii dokumentolohii [Documentary communication as object of general theory of documentology]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia [Library science. Document science. Informology]*. 2010, no 2, pp. 49–53.
- [20]. Shvetsova-Vodka G. N. Noosfera kak ob'ekt bibliotечно-bibliograficheskikh issledovaniy [Noosphere as object of library-bibliographic researches]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I. I. Mechnykova. Seriya: Bibliotekoznavstvo, bibliografoznavstvo, knigoznavstvo [Odesa National University Herald. Library studies, Bibliography studies, Bibliology]*. 2018, t. 23, vol. 1 (19), pp. 187–197.
- [21]. Shannon C. E., Weaver W. *The Mathematical Theory of Communication*. Urbana, 1949, 117 p.
- [22]. Wiener N. *Cybernetics or Control and Communication in the Animal and the Machine*. New York, 1948, 212 p.

Надійшла 03.06.2019 р.

Швецова-Водка Г. М.,

доктор исторических наук
профессор кафедры документальных
коммуникаций и библиотечного дела
Ровенский государственный гуманитарный университет
ул. С. Бандеры, д. 12, г. Ровно, 33028, Украина
тел.: (0362) 26 78 75
e-mail: shvetsova1943@gmail.com

**СОЦИАЛЬНАЯ ИНФОРМАЦИОННАЯ КОММУНИКАЦИЯ
КАК ОБЪЕКТ НООКОММУНИКОЛОГИИ**

В статье рассматривается одно из основных понятий ноокоммуникологии – социальная информационная коммуникация – в свете общетеоретических представлений о коммуникации. Уточняются термины, обозначающие структурные элементы социальной информационной коммуникации, её виды, характеристика коммуникационных каналов. Рассмотрен историко-хронологический подход к эволюции каналов социальной информационной коммуникации. Охарактеризованы представления о науках, изучающих коммуникацию: коммуникологии, коммуникативистике, ноокоммуникологии. Показано отличия между терминоэлементами производными от «коммуникации».

Ключевые слова: коммуникация, коммуникология, ноокоммуникология, структура социальной информационной коммуникации, коммуникационные каналы.

Shvetsova-Vodka H. M.,

Doctor of Historical Sciences
Professor of the Department of documentary communications and library science
Rivne State Humanitarian University
12 Bandera St., Rivne, 33028, Ukraine
tel.: (0362) 26 78 75
e-mail: shvetsova1943@gmail.com

**SOCIAL INFORMATION COMMUNICATION AS THE OBJECT
OF NOOCOMMUNICOLOGY**

Summary

On the modern stage of development of documentary-communication sciences there is a requirement in the ground of general theory of social information communication. It must lay down basis of new scientific and educational discipline after the name “noocommunicology”, which investigate an information transfer in society and combine traditional bibliological and documentary disciplines. In the article basic concepts of noocommunicology are examined in the light of general theoretic pictures of communication. The methods of this research are historiography and terminological analysis, semantic interpretation of concepts and terms. The kinds

of social information communication are specified, description of communication channels is given. The evolution of channels of social information communication by the historical chronological going is considered. The differences in suggestions of different authors for divide into periods the evolution of the system of social information communications are shown. The phenomenon of bifurcation of channels of communication, levels of communication culture, laws of evolution of channels of social information communication are described. Modern ideas about sciences, which study communication – communication science, communication theory, communicology, communicativistic – are shown. It is suggested to enter a term “noocommunicology” for denotation of complex of scientific disciplines, which study functioning of nooinformation. Differences between elements of ukrainian terms, produced from “communication”, are shown. It is concluded, that further development of social information communication theory in Ukraine must be more consent and have influence to practice. Research results can be used in educational practice to teaching the professional disciplines for future librarians-bibliographers. They also will be useful for the libraries, which plan their future, for determination the directions, which need the special attention and further development.

Keywords: communication, communicology, noocommunicology, structure of social information communication, channels of communication.

УДК 024:004]:027.7:378.4(477-25)

DOI: [http://dx.doi.org/10.18524/2304-1447.2019.2\(22\).180387](http://dx.doi.org/10.18524/2304-1447.2019.2(22).180387)

Шестопалова Лілія Сергіївна,

завідувачка бібліотеки

Київського національного торговельно-економічного університету

вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

тел.: (044) 531 49 00

e-mail: libr@knteu.kiev.ua

НОВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ БІБЛІОТЕЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ В КИЇВСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ: SMART-БІБЛІОТЕКА, КОВОРКІНГ, VR-СТУДІЯ

Статтю присвячено впровадженню нових технологій бібліотечно-інформаційного обслуговування в університетській бібліотеці, особливу увагу звернено на перспективність використання сучасних цифрових технологій в освітньому процесі.

Ключові слова: освітнє середовище, бібліотечне обслуговування, інновації, коворкінг, smart-бібліотека, віртуальна реальність, VR, інтерактивні засоби, smart wall, інтелектуальні ігри.

*«Щоб мати майбутнє, потрібно бути готовим
зробити щось нове»
П. Друкер [1]*

Наш світ швидко змінюється, тому відповідати викликам нового часу, для якого характерні масштабні перетворення в усіх сферах життя, – таке завдання ставлять сьогодні перед собою бібліотеки усього світу. Відповідати – значить приводити традиційні функції бібліотеки в гармонію з новими технологіями і формами обслуговування, щоб бути затребуваними. Виникає необхідність розширення спектра послуг, що надаються бібліотеками, пошуку нових форм і методів організації обслуговування, способів підвищення його комфортності. Обслуговування є критерієм, який формує образ бібліотеки в очах суспільства. Вимоги до бібліотеки як до сучасного інформаційного і комунікативного центру стають усе більш складними, і щоб їх задовольняти треба виходити за межі існуючих канонів і традиційних форм обслуговування. Надихаючись такими ідеями, наша бібліотека провела цілу низку перетворень для впровадження новітніх цифрових технологій в обслуговування користувачів.

Першим етапом було створення коворкінг-центру «KNUTE HUB» Коворкінг [2; 3] (*англ. Coworking* – спільно працювати) у широкому сенсі – це модель організації роботи людей, з різним типом зайнятості у єдиному робочому просторі; у вузькому – колективний офіс. Стосовно нашого університету ідея

коворкінгу реалізувалась у переобладнанні одного із читальних залів в сучасне комфортне приміщення, яке об'єднує 6 різних зон – 3 робочі зони, залу відпочинку, конференц-зал та зону для переговорів. Наприклад, локація для зустрічей дозволяє проводити презентації, лекції та майстер-класи для 70 учасників. Вона облаштована проектором, аудіосистемою та фліпчартом [2; 3] (магнітно-маркерною дошкою). Еко-зона призначена для відпочинку, читання книжок, роботи з планшетами та ноутбуками, обладнана ергономічними стільцями, м'якими пуфами.

Коворкінг-центр містить усе необхідне для комфортної роботи, а також сприяє неформальному спілкуванню. В зоні коворкінгу, перед входом до хабу, ми розташували шахівницю з великими садовими шахами (фігури заввишки 90 см), які дуже популярні серед студентів. У сучасному динамічному світі, наповненому високими технологіями, вміння думати на далеку перспективу і грамотно використовувати ресурси при русі до неї – чи не найголовніша якість людини майбутнього, тому шахи сьогодні – це одна з моделей бізнес-боротьби, де можливі або перемога, або поразка, або тимчасовий компроміс. Навик вигравати і програвати правильно, обов'язково навчаючись і роблячи висновки, виховує в молоді здорове відношення до поразки і дух спрямованості на перемогу. А для дозвілля та відпочинку в коридорі ми встановили настільний футбол, студенти із задоволенням грають після занять. Великим плюсом роботи в коворкінгу є можливість отримати нові знання. Щоденне навчання відбувається за рахунок знайомства з новими людьми, проводяться тематичні заходи, запрошуються успішні люди, які діляться своїм багатим досвідом, тут читаються лекції, проводяться семінари та тренінги особистісного росту. Відкрите співтовариство людей з різними знаннями і професійними навичками – принципова відмінність коворкінг-центру від інших просторів для роботи. Користування ресурсами центру є безкоштовним для студентів та працівників університету.

Сьогодні бібліотека не може обмежуватися однією інноваційною формою бібліотечного обслуговування, тому за підтримки адміністрації університету в нас виникла ідея створення проекту, який отримав назву SMART-бібліотека. Так, там як і раніше можна читати книжки, їх багато розміщено на полицях та стелажах, але тепер це ще й освітній центр для студентів та викладачів. Сама аббревіатура SMART [2; 3] несе подвійне змістовне навантаження: крім дослівного перекладу з англійської (англ. smart – кмітливий, розумний), її можна розшифрувати як навчання самостійне, мотивоване, збагачене ресурсами, з вбудованими технологіями, те, без чого сучасна людина не буде успішною. Приміщення SMART-бібліотеки має сучасний яскравий молодіжний дизайн. На стіні, що виконує функцію фотозони, зображений QR-код [2; 3], після сканування якого на власних гаджетах студентів миттєво завантажується сайт бібліотеки КНТЕУ для пошуку літератури в електронному каталозі. Зал бібліотеки оснащений дротовим та Wi-Fi підключенням до Інтернет. Ведеться цілодобове відеоспостереження. Інноваційні «фішки» бібліотеки – вільний доступ і зону-

вання. Саме цей принцип ліг в основу системи обслуговування в SMART-бібліотеці. Розглянемо більш детально зонування SMART-бібліотеки.

Перша зона – «родзинка» SMART-бібліотеки – це зона віртуальної реальності. Віртуальна реальність – вже не щось у дусі наукової фантастики, а частина нашого життя.

Віртуальна реальність – штучно створений світ, у який користувач занурюється за допомогою спеціальних гаджетів. Крім VR-окулярів, для цього можна використовувати шолом, спеціальні екрани та пристрої. Віртуальна реальність не просто демонструє користувачеві якусь сцену, а дозволяє бути її частиною. Можна побачити речі по-новому, відчувати себе іншою людиною (і не лише) або покращеною версією самого себе. Одягаючи VR окуляри, ви занурюєтеся в вигадану або відтворену середу. Наприклад, можна потрапити на Марс або пройтися вулицями Нью-Йорка, дивитися на всі боки, повертатися на 360 градусів і побачити навколо вогні найкрасивіших міст світу, водночас перебуваючи вдома.

Спочатку VR і справді сприймали тільки як іграшку та розвагу. Сьогодні ж віртуальну реальність активно використовують в продажах: забудовники, логістичні компанії – для візуалізації процесів, великі корпорації – для навчання персоналу. Настала черга освіти. Для початку ми закупили дві пари окулярів віртуальної реальності Oculus Rift, та один шолом віртуальної реальності HTC Vive. Мобільні окуляри VR Oculus Rift є повністю самодостатніми пристроями, не вимагають додаткового обладнання і не мають прив'язки до проводів або локації. Дуже добре підходять для презентацій і масового використання. Окуляри VR Oculus Rift дозволяють значно підвищити ефективність засвоєння інформації. Спочатку вони планувалися для використання студентами факультету ресторанно-готельного та туристичного бізнесу. Студенти можуть не тільки побачити, а й потрапити в певні туристичні зони. Водночас оцінити туристичний потенціал будь-якого регіону світу. Вони стануть у пригоді в професійному навчанні в тому випадку, коли складно відтворювані в реальності умови можна з великою точністю відтворити в віртуальній реальності.

Яскравим прикладом такого відтворення стане супровід нової магістерської програми «Лухигу менеджмент» – ексклюзивний в Україні пілотний проект підготовки фахівців для сфери сервісу елітарного та преміального рівнів. Метою освітньої програми «Лухигу менеджмент» є підготовка професіоналів з обслуговування VIP-сегментів споживачів. Під час навчання студенти опановують знання з розроблення та впровадження новітніх моделей організації luxury сервісу, формування пакетних пропозицій luxury туризму, технологій високої кухні преміум-рітейлу; вивчатимуть тренди високої моди, архітектуру та дизайн, ексклюзивні концепції сервісного обслуговування. За допомогою окулярів VR теоретичні знання будуть відтворені в віртуальній реальності. Можна сказати, що це буде «тренажер» для сервісних технологій.

Стационарний шолом VR HTC Vive – підключається до потужного комп'ютера за допомогою дроту або бездротового адаптера, дозволяє отримати

кращу візуалізацію і максимальні можливості взаємодії з віртуальним світом, для цього в комплекті з шоломом використовуються контролери, які користувач тримає в руках. Якщо говорити простою мовою – завданням окулярів та шолома віртуальної реальності є перехитрити мозок таким чином, щоб він сприймав видиме за реальне за допомогою спеціальних технологій.

VR-можливості дуже широкі: абітурієнти можуть ознайомитися із своїми майбутніми університетами та прогулятися їхніми територіями, навіть не виходячи з дому. VR дозволяє студентам краще та цікавіше вивчати щось нове, особливо через високу інтерактивність, якою володіє ця технологія. На лекціях з туризму можна опинитися в будь-якій країні світу за лічені хвилини; подорожувати космосом або у підводному світі. Індустрія відеоігор та додатків для окулярів віртуальної реальності на кшталт Oculus Rift та HTC Vive стрімко розвивається, бо взаємодія з віртуальним світом дає необмежені можливості для всіх сфер навчання. Технологія стає все більш доступною, дозволяє отримати більший спектр емоцій, тому варто очікувати її впровадження в повсякденні процеси нашого життя.

Друга зона SMART-бібліотеки призначена для проведення презентацій, тут встановлена плазмова панель та є м'які пуфи для перегляду на великому екрані групових проєктів, створених студентами. Панель підключена до весвітньої мережі Інтернет та з'єднана з комп'ютером для вибору різних рішень використання екрану.

Третя – інтерактивна зона, де представлено могутній мультимедійний засіб – інтерактивна стіна smart wall [4] (*англ. smart wall* – розумна стіна) – це унікальне рішення, що дозволяє управляти необмеженою кількістю інформації на великих поверхнях. Інтерактивні технології дозволяють перетворити звичайну стіну в багатофункціональну сенсорну панель, що дозволяє взаємодіяти користувачу з контентом за допомогою мультитач (multi-touch) торкань або методом взаємодії на відстані за допомогою міні-комп'ютера, встановленого навпроти стіни. Студенти можуть граючи взаємодіяти з екраном, створюючи візуальні ефекти за допомогою руху рук: переглядати фотографії і відеоматеріали, змінювати розмір фотографій, писати, малювати, виходити в мережу інтернет, будувати графіки, діаграми тощо. Можливості відображення графічного контенту на інтерактивній стіні нічим не обмежені. Дане рішення незамінне на презентаціях, тренінгах та семінарах. Завдяки цим можливостям викладачі використовують запропоновані ресурси програм, самі створюють розробки завдань різних типів (індивідуальні та групові), різного рівня складності для студентів всіх рівнів підготовки, різного професійного спрямування тощо. Студенти не просто опрацьовують навчальний матеріал, а співпрацюють, що забезпечує їм яскраві враження від заняття. Викладач використовує smart-wall, щоб реформувати навчальний процес, створити атмосферу інтерактивності, а також природне середовище спілкування.

Четверта зона SMART-бібліотеки – так званий «клуб» настільних ігор для студентів. Тут розташований великий кутовий диван, квадратні столики, що при потребі з'єднуються в один великий, та зручні стільці. Студентам надаєть-

ся можливість веселого і корисного проведення дозвілля, спілкування з друзями чи колегами. Інструменти для самовдосконалення лежать навіть там, де їх могли і не шукати. Адже сучасні настільні ігри – це рольові ігри, де відображені різні життєві ситуації або специфіка однієї з професій. Навіть розважальна гра здатна прищепити навички грамотного бізнесмена. Наприклад, класична «Монополія» вчить планувати наперед, розраховувати сили і заробляти в умовах конкуренції. Від гри можна отримати величезне задоволення та дізнатися багато нового для себе. Інтелектуальні настільні ігри покликані розвивати логіку, ерудованість, швидкість реакції. Саме таким принципом ми керувались для закупівлі наступних настільних ігор:

1. Еліас – це весела гра в пояснення слів, в яку грають командами від 2-х гравців. Мета полягає в тому, щоб допомогти вашим партнерам по команді вгадати слово, яке ви пояснюєте.

2. Монополія – гра у торгівлю власністю за швидкими діловими операціями. Купуйте, продавайте, мрійте та плануйте!

3. Манчкін – гра-легенда, яка починалась як пародія на найвідомішу рольову гру Dungeons&Dragons та породила десятки нових карикатурних шедеврів.

4. Каркассон – стратегічна гра, може похвалитися довгою історією і тим, що витримав випробування часом.

5. Dixit – в «Діксіт» вже давно грають не лише у вузьких колах прихильників настільних ігор, а й на корпоративах і тимбилдингових заходах. Родзинка «Діксіт» полягає в тому, що правила гри можна пояснити всього за хвилину та гарантує тисячі захоплюючих партій.

6. Цитаделі – містобудівна настільна гра. В «Цитаделі» гравці змагаються за право називатися головним будівельником королівства. Для цього потрібно вразити монарха своїми неабиякими навичками.

7. Jungle speed. Шалені джунглі. Хапальна гра для двох і більше гравців. Щойно побачиш такий самий малюнок, як і на твоїй карті – хапай тотем. І позбувайся своїх карт!

8. 7 Чудес. Очолите один з 7 великих міст античності. Розробляйте природні ресурси своїх земель і беріть участь у вічному русі прогресу, розвивайте торгові відносини і зміцнюйте військову міць. Залиште слід в історії цивілізації, спорудивши архітектурне диво, яке переживе століття.

9. За бортом. Захоплююча психологічна гра про виживання у відкритому морі. Керуй човном, розподіляй припаси, бийся за кращі місця і домовляйся з іншими на борту про те, що робити. Тільки так можна буде вижити.

10. Goblins gnomes. Гобліни і гноми. Гобліни і гноми – дві схожі раси, які дещо не поділили в підземному царстві. Вплутавшись у глобальне протистояння, маленькі народи обрали всі радощі неозброєного конфлікту з усіма відповідними наслідками.

11. Бенг – динамічна гра в стилі вестернів. У «Бенг» кожен гравець стає одним з легендарних героїв Дикого Заходу і бере на себе роль шерифа, його помічника, бандита або ренегата.

Всі ігри введені до електронного каталогу, мають штрих-код. Студенти можуть їх отримати на науковому абонементі за своїм студентським квитком. Ігротека дуже популярна серед студентів. Молоді не вистачає зон спілкування і неформального дозвілля. Таку можливість і надає бібліотека. SMART-бібліотека пропонує різні напрямки діяльності для проведення навчання та має усі технічні можливості для креативного проведення часу молоді. Використання технологій віртуальної реальності допоможе студентам пристосовуватись до процесів, моделей і теорій, які постійно ускладнюються, та оперувати великою кількістю інформації й новими способами її подання. SMART-бібліотека – це простір для спілкування, де можна обмінюватися ідеями, здобувати та поширювати нові знання. Новий зал бібліотеки з його комфортабельними зонами для індивідуальної і спільної роботи, з наданням доступу до різних джерел інформації, облаштований новітнім обладнанням, гармонійно включився в активне життя університету та користується популярністю серед студентів.

Ми почали з малого, не знаючи точного попиту з боку студентів та викладачів, але аналізуючи невеликий термін використання новітніх технологій, вже бачимо потенціал для подальших інвестицій. В наших планах відкриття другої черги під назвою «VR-студія». Це буде велике приміщення з встановленим проектором та Smart-wall, розширеною зоною VR та «куточком», що слугуватиме відеостудією для блогерів та запису інтерв'ю. Це особливо актуально для студентів, що вивчають журналістику та PR. Також будуть робочі місця для роботи на комп'ютері або з власним ноутбуком чи телефоном для виконання індивідуальних або колективних завдань.

Продовження ідеї «відкритого простору» втілюється в розширенні холу – таким чином поєднуються зали SMART-бібліотеки, VR-студії, електронного каталогу та наукометричних і повнотекстових баз даних, а також абонемент наукової літератури та довідково-бібліографічний відділи. Таким чином, створюється багатофункціональне бібліотечно-інформаційне середовище, «дружне» до всіх користувачів.

Список використаної літератури:

1. Друкер П. Практика менеджмента [Електронний ресурс] / П. Друкер. – Електрон. дан. – М., 2015. – Режим доступу: <https://bit.ly/2MfnApp> (дата звернення: 30.07.2019). – Загл. з екрана.
2. Тлумачний словник з інформатики / Г. Г. Півняк, Б. С. Бусигін, М. М. Дівізніюк [та ін.]. – Дніпропетровськ : Нац. гірнич. ун-т, 2010. – 600 с.
3. Шевченко Л. І. Нові слова та фразеологізми в українських мас-медіа : словник / Л. І. Шевченко, Д. Ю. Сизонов. – Київ : Київ. ун-т, 2017. – 115 с.
4. Figueroa M. In a virtual world: how school, academic, and public libraries are testing virtual reality in their communities (cover story) / M. Figueroa // *American Libraries*. – 2018. – Vol. 49, № 3/4. – P. 26–33. – Відомості доступні також через Інтернет: <https://bit.ly/2ynPKJv> (дата звернення: 30.07.2019).
5. Greene D. Virtual and Augmented Reality as Library Services / D. Greene, M. Groenendyk // *Computers in Libraries*. – 2018. – Vol. 38, № 1. – P. 4–7. – Відомості доступні також через Інтернет: <https://bit.ly/30XXrui> (дата звернення: 30.07.2019).
6. Lutes V. Texas a&m university-commerce libraries: check out our state-of-the-art virtual learning lab [Електронний ресурс] / V. Lutes // *Computers in Libraries*. – 2016. – Vol. 36, № 10. – Електрон. дані. – Режим доступу: <https://bit.ly/2SSbQNM> (дата звернення: 30.07.2019). – Загол. з екрана.

7. Miller R. T. Internftional innovation at next library / R. T. Miller // *Library Journal*. – 2017. – Vol. 142, № 13. – P. 14–14. – Відомості доступні також через Інтернет: <https://bit.ly/2ZkGxh3> (дата звернення: 30.07.2019).
8. Smart-технології в Україні і світі [Електронний ресурс] // *Molodi.in.ua* : інтернет-журнал для молоді. – Електрон. дані. – Україна, 2011, 18 груд. – Режим доступу: <http://molodi.in.ua/smart-tehnolohiji/> (дата звернення: 30.07.2019). – Загол. з екрана.

References

- [1]. Druker P. *Praktika menedzhmenta [The practice of management]*. Moskva, 2015. Available at: <https://bit.ly/2MrnApp>.
- [2]. Pivniak H. H., Busyhin B. S., Diviziniuk M. M. *Tlumachnyi slovnyk z informatyky [Definition Dictionary of computer science]*. Dnipropetrovsk, 2010, 600 p.
- [3]. Shevchenko L. I., Syzonov D. Yu. *Novi slova ta frazeolohizmy v ukrainskykh mas-media: slovnyk [New words and phrases in Ukrainian mass media: dictionary]*. Kyiv, 2017, 115 p.
- [4]. Figueroa M. In a virtual world: how school, academic, and public libraries are testing virtual reality in their communities (cover story). *American Libraries*. 2018, vol. 49, no. 3/4, pp. 26–33. Available at: <https://bit.ly/2ynPKJv>.
- [5]. Greene D., Groenendyk M. Virtual and Augmented Reality as Library Services. *Computers in Libraries*. 2018, vol. 38, no 1, pp. 4–7. Available at: <https://bit.ly/30XXpui>.
- [6]. Lutes V. Texas a&m unsversity-commerce libraries: check out our state-of-the-art virtual learning lab. *Computers in Libraries*. 2016, vol. 36, no 10. Available at: <https://bit.ly/2SSbQNM>.
- [7]. Miller R. T. Internftional innovation at next library. *Library Journal*. 2017, vol. 142, no 13, pp. 14–14. Available at: <https://bit.ly/2ZkGxh3>.
- [8]. Smart-tehnolohii v Ukraini i sviti [Smart technologies in Ukraine and the world]. *Molodi.in.ua: internet-zhurnal dlia molodi [Molodi.in.ua: online magazine for the young generation]*. 2011, 18 hrudnia. Available at: <http://molodi.in.ua/smart-tehnolohiji/>.

Надійшла 02.08.2019 р.

Шестопалова Л. С.,

заведующая библиотеки

Киевского национального торгово-экономического университета

ул. Киото, 19, г. Київ, 02156, Украина

тел.: (044) 531 49 00

e-mail: libr@knteu.kiev.ua

НОВЕЙШИЕ ТЕХНОЛОГИИ БИБЛИОТЕЧНОГО ОБСЛУЖИВАНИЯ В КИЕВСКОМ НАЦИОНАЛЬНОМ ТОРГОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОМ УНИВЕРСИТЕТЕ: SMART-БИБЛИОТЕКА, КОВОРКИНГ, VR-СТУДИЯ

Статья посвящена внедрению новых технологий библиотечно-информационного обслуживания в университетской библиотеке, особое внимание обращено на перспективность использования современных цифровых технологий в образовательном процессе.

Ключевые слова: образовательная среда, библиотечное обслуживание, инновации, коворкинг, smart-библиотека, виртуальная реальность, VR, интерактивные средства, smart wall, интеллектуальные игры.

Shestopalova L. S.,

Chef of the library of the

Kyiv National University of Trade and Economics

19 Kioto st., Kyiv, 02156, Ukraine

tel.: (044) 531 49 00

e-mail: libr@knteu.kiev.ua

NEWEST TECHNOLOGIES OF LIBRARY SERVICE IN KIEV NATIONAL TRADE AND ECONOMIC UNIVERSITY: SMART-LIBRARY, COWORKING, VR-STUDIO

The world is being transformed at a rapid pace, which makes libraries all over the world respond to modern challenges noted by dramatic changes in all spheres of life. To respond means to adopt traditional library responsibilities to exigencies of new technologies and forms of services to be in demand. There is a need to expand the range of services provided by libraries, to find new forms and methods of service organization as well as to improve its comfortability. Service to readers can be regarded as a criterion shaping the public image of the library. Requirements for the library as a modern information and communication center are becoming more complex, and to meet them it is necessary to go beyond existing canons and traditional forms of service. Inspired by such ideas, our library has undergone a number of transformations to introduce the latest digital technologies into customer service.

The article deals with the introduction of new technologies of library and information services in the University library, special attention being paid to the prospects of using modern digital technologies in the educational process.

The purpose of this work is to show the transformational changes in library services in the the Kyiv National University of Trade and Economics Library.

The object of the study is the creation of a coworking center KNUTE HUB as well as development of a project known as a SMART Library, innovative processes in the Library of the Kyiv National University of Trade and Economics, tendencies of its progress in the context of the 21st century biblio-noosphere.

It is concluded that the article only discloses the first steps of the idea of «open space», which has further implementation in the extension of the hall, thus combining the halls of SMART-library, VR-studio, electronic catalogue and scientometric and full-text databases, as well as subscription of scientific literature section and reference and bibliographic departments.

The constant introduction of innovations, the development of Web-technologies require to expand functions and aspects of the library-information environment, maintenance, thus creating a “friendly” space for all users, which is zoned and has a specific purpose, the KNTEU library makes the cultural and educational process attractive, complete and exciting.

Key words: education environment, library services, innovations, coworking, smart-library, virtual reality, VR, interactive tools, smart wall, mind games.

УДК 027.7-048.78(477):021.1:316.774:311

DOI: [http://dx.doi.org/10.18524/2304-1447.2019.2\(22\).180388](http://dx.doi.org/10.18524/2304-1447.2019.2(22).180388)

Якуніна Наталія Вікторівна,

завідувачка науково-методичного відділу

Наукової бібліотеки ім. М. Максимовича

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

вул. Володимирська, 58, м. Київ, 01601, Україна

тел.: (044) 239 32 79

e-mail: metod@mail.univ.kiev.ua

БІБЛІОТЕКИ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

У статті висвітлено результати аналізу діяльності бібліотек ЗВО України за 2018 р. При проведенні даного дослідження був використаний системний підхід та статистичний метод, що дозволяють встановити роль бібліотек та їх місце в науковому середовищі. Проаналізовано результати анкетування, що проводилось науково-методичним відділом Наукової бібліотеки ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка як координаційним центром роботи бібліотек ЗВО.

Зроблено висновки про специфіку напрямків інноваційних рішень бібліотек, що дозволяють розширити спектр діяльності бібліотеки як культурно-освітнього-інформаційного центру.

Перспективи дослідження полягають у подальшому вивченні та удосконаленні методичного вектору координаційного центру, що дає змогу поглибити розуміння потреби реформатування напрямків роботи конкретних бібліотек та мережі ЗВО в цілому.

Ключові слова: бібліотеки ЗВО, статистичні показники, інновації.

Бібліотекознавча наука розглядає бібліотеку, в першу чергу, як систему із чотирьох складових: бібліотечного фонду, контингенту користувачів, персоналу та матеріально-технічної бази.

На початок року мережа бібліотек ЗВО методичного об'єднання України (далі – мережа) нараховує 189 бібліотек закладів вищої освіти державної та комунальної форм власності. Аналізуючи роботу за минулий рік, у порівнянні з попередніми роками, показники у більшій перевазі бібліотек значно знизилися майже по всіх пунктах. Наведемо цифри: загальний фонд мережі бібліотек складає 110164629 прим., контингент – 1585840 користувачів, з них – 1075030 студентів. Персонал бібліотек складається з 5157 працівників (240 працівників по всій мережі було скорочено упродовж року). Матеріально-технічна база (у порівнянні з минулим роком): зменшилася кількість читальних залів на 15 (всього 889), загальна площа – на 4237 кв. м. Низку бібліотек за минулий рік не було профінансовано на придбання нових книг та періодичних видань – таких бібліотек 10. 73 бібліотечні установи потребують ремонту, 23 з них мають призначення в аварійному стані загальною площею 9746 кв. м.

Таблиця для порівняння:

Назва показника	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Фонд бібліотек	112129980	110550583	110164629
Кількість користувачів	1576535	1435144	1585840
з них – студентів	1128618	1097045	1075030
Персонал	5733	5398	5157
Кількість абонементів, ч/з	684 / 935	671 / 904	669 / 889

І все ж, попри складнощі і негаразди, 130 бібліотек нашої мережі беруть участь у корпоративній роботі: понад 70 проектів, що сприяють, співпраці бібліотечних установ задля формування і втілення прогресивних рішень у царині науки, освіти, культури. Безкоштовну онлайн-послугу, спрямовану на оперативне виконання запитів віддалених користувачів, пов'язаних з пошуком інформації, у рубриці «віртуальна довідка» надають 90 книгозбірень. Невичерпна робота із книжковими пам'ятками є практичним напрацюванням 123 бібліотек ЗВО, таких документів у фондах нараховується 1525860 примірників. Виставки нових надходжень, тематичні (20888 назв тем), на яких було представлено 657138 документів – є постійною інформаційною роботою на допомогу науковому та навчальному процесам вищої школи. 2044 теми представлені на сайтах віртуальних виставок, якими активно користуються онлайн. Масова робота – традиційно невід'ємна складова збереження духовної місії бібліотеки вишу. Низка бібліотек має можливість виділяти на своїй території багатоаспектний комунікативний простір для проведення різноманітних заходів для культурного діалогу. Кількість організованих та проведених заходів за рік сягнула 10569, крім того, упродовж року для користувачів було проведено 2253 дні інформації. Окремим напрямом роботи, який не втрачає актуальності, є виконання інформаційних довідок, яких упродовж року було виконано 3407399, з них 27255 надано онлайн, тривалістю понад 10 тис. год. (10733) проведено занять з формування інформаційної культури користувача.

І якщо вищезазначені показники класично загальновідомі, то сучасний виклик інформаційного суспільства, міжнародних інформаційно-технологічних досягнень спонукають бібліотеки активно включатися в інші напрями діяльності на допомогу науковій роботі університетів.

Якісна освіта – один із ключових напрямків, який було ухвалено на Саміті ООН зі сталого розвитку країн до 2030 року. Забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх – є одним із 17 пріоритетів та прагнень реалізації і в нашій країні. На сьогодні особливу увагу на державному рівні приділяється визначенню потенціалу розвитку наукового напрямку закладів вищої освіти на основі оцінювання динаміки показників наукового, науково-освітнього, науково-технічного та інноваційного рівня, визнання наукових досягнень закладу

вищої освіти та перспектив пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та інноваційної діяльності.

Ще у 2016 році науково-методичним відділом, як координаційним центром діяльності бібліотек ЗВО, було проведено анкетування з метою переформатування напрямів роботи бібліотек нашої мережі відповідно до зростаючої необхідності включатися в процес наукових досліджень. Об'єктом дослідження був інформаційно-аналітичний напрям роботи бібліотечних установ. Предметом дослідження – інформаційно-аналітичні продукти, які готують бібліотеки, визначення відділів, секторів, що в цьому задіяні, які сектори чи відділи необхідно створити в бібліотеці для покращення інформаційного забезпечення науково-дослідної діяльності ЗВО та низка інших питань.

Результат дослідження на ключові запитання показав:

1. Чи є серед запитів користувачів запити на інформаційно-аналітичні продукти?
Так – (67 %); Дуже рідко – (22 %); Ні – (11 %);
2. Чи створюють інформаційно-аналітичні продукти у вашій бібліотеці?
Так – (71 %); Дуже рідко – (19 %); Ні – (10 %)
3. Чи є у структурі вашої бібліотеки інформаційно-аналітичний відділ, або сектор?
Так – (3 %); Ні – (97 %);
4. На Ваш погляд, чи потрібна інформаційно-аналітична служба у науковій бібліотеці вищого навчального закладу?
Так – (90 %); Ні – (10 %);
5. Чи є, на ваш погляд, перспектива у діяльності інформаційно-аналітичних служб наукової бібліотеки ЗВО?
Так – (94 %); Ні – (6 %);
6. На ваш погляд, буде наявність інформаційно-аналітичної служби основою для покращення інформаційного забезпечення науково-дослідної діяльності у ЗВО?
Так – (92 %); Ні – (8 %).

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 року № 652 «Деякі питання проведення державної атестації закладів вищої освіти в частині провадження ними наукової (науково-технічної) діяльності» одним з критеріїв державної атестації зазначено якість наукових і науково-технічних результатів на основі експертної оцінки з урахуванням рівня публікаційної активності, зокрема наукометричних показників, які використовуються у міжнародній системі експертизи. А саме – атестаційна оцінка як індивідуальна характеристика досягнень закладу вищої освіти за науковим напрямом обчислюється як сума значень показників, серед складових якої є:

- кількість статей закладу вищої освіти за науковим напрямом у наукових виданнях (журналах), які індексуються у наукометричних базах даних «Scopus» та/або «Web of Science», з використанням як додаткового показника для наукових напрямів значення коефіцієнтів впливовості зазначених журналів;

- кількість наукових видань (журналів), засновником (співзасновником) яких є заклад вищої освіти, за науковим напрямом, які індексуються у наукометричних базах даних «Scopus» та/або «Web of Science»;
- кількість працівників закладу вищої освіти (за основним місцем роботи), які є членами редакційних колегій наукових видань (журналів), які індексуються у наукометричних базах даних «Scopus» та/або «Web of Science».

Відповідно до Наказу МОН України від 06.11.2018 р. № 1213 «Про надання доступу закладам вищої освіти і науковим установам, що знаходяться у сфері управління Міністерства освіти і науки України, до електронних наукових баз даних Scopus та Web of Science» – доступ надається за кошти державного бюджету. Наразі 127 ЗВО, а це – понад 67 % мають доступ до наукометричних БД і бібліотеки цих вишів беруть активну участь у науково-дослідній роботі.

Цифри для порівняння: бібліотеки нашої мережі у 2018 та 2019 рр.:

На 2018 рік отримали доступ до БД всього – 95 ЗВО, з них:

- «Scopus» та «WEB of Science» – 29
- Тільки «Scopus» – 36
- Тільки «WEB of Science» – 30

На 2019 рік отримали доступ до БД всього – 127 ЗВО, з них:

- «Scopus» та «WEB of Science» – 99
- Тільки «Scopus» – 28

Окрім роботи з досліджень у наукометричних БД, 126 бібліотек нашої мережі активно включені в процес створення та підтримки Інституційного репозитарію ЗВО. Надання доступу до наукових досліджень університету для світової спільноти – є ще одним із ключових напрямків діяльності бібліотек ЗВО. На сьогодні кількість представлених документів сягнула понад мільйон (1112591), а кількість звернень до IP перевищила 29 мільйонів (29850355).

Назва показника	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Кількість бібліотек	101	117	126
Кількість документів	691194	909149	1112591
Кількість звернень	27089959	24123165	29850355

Бібліотеки мережі (53 установи) здійснюють наукові дослідження за 124 темами. Детальніше інформацію можна переглядати на сайті: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/for_lib/docs.php3. У періодичних фахових виданнях керівники та спеціалісти бібліотек нашої мережі діляться практичним досвідом, висвітлюють історію розвитку бібліотек, їх першочергові завдання та шляхи удосконалення новітніх перетворень.

Підсумовуючи, хочеться підкреслити, що стрімкий розвиток інформаційного середовища не тільки не стає перешкодою в роботі, а як засвідчує аналіз

щорічних звітів, активізує всіх працівників задля продукування інноваційних рішень, що підносять на новий рівень не тільки бібліотечну установу, але й допомагають формувати імідж закладу вищої освіти. І як доводить практика – нове покоління, обізнане у Інтернет-технологіях, губиться у величезному масиві інформації і потребує допомоги. Саме такі послуги можуть запропонувати професійні фахівці бібліотек закладів вищої освіти.

Надійшла 04.08.2019 р.

Якунина Наталья Викторовна,

заведующая научно-методическим отделом

Научной библиотеки им. М. Максимовича

Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

ул. Владимирская, 58, г. Киев, 01601, Украина

тел.: (044) 239 32 79

e-mail: metod@mail.univ.kiev.ua

**БИБЛИОТЕКИ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ:
СОВРЕМЕННЫЕ ВЫЗОВЫ**

В статье рассмотрены результаты анализа деятельности библиотек вузов Украины за 2018 г. В ходе проведения исследования был использован статистический метод. Проанализированы результаты анкетирования, которое проводилось научно-методическим отделом Научной библиотеки имени М. Максимовича Киевского национального университета имени Тараса Шевченко как координационным центром работы библиотек вузов.

Сделаны выводы о специфике направлений инновационных решений, позволяющих понять и расширить спектр деятельности библиотеки как культурно-образовательных информационных центров.

Перспективы исследования заключаются в дальнейшем изучении и совершенствовании методического вектора координационного центра, что позволяет углубить понимание необходимости реформирования направлений работы конкретных библиотек и сети библиотек вузов в целом.

Ключевые слова: библиотеки вузов, статистические показатели, инновации.

Yakunina N. V.

Head of the Research and Methodological Department
Scientific Library of the
Kyiv Taras Shevchenko National University
58 Volodymyrska St., Kyiv, 01601, Ukraine
tel.: (044) 239 32 79
e-mail: metod@mail.univ.kiev.ua

**LIBRARIES OF INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION:
MODERN CHALLENGES**

Summary

Library activities of the second decade of the 21st century has transformational changes, since libraries need to be competitive in the media world. The enormous internet-based data stream, as well as the variety of social networks, mobile applications, etc., encourage libraries to use an individual directed approach.

The purpose of the article is to highlight the results of the analysis of the activity of university libraries of Ukraine in 2018. During the research were used a systematic approach and a statistical method in order to establish the role of libraries and their place in the scientific environment. Attention is drawn to the innovative areas of work of university libraries of Ukraine, which correspond to the status of libraries as the informational intermediaries and the growing necessity to include scientific researches into the process and to highlight the scientific status both lecturers and universities.

The object of the research is the information-analytical direction of the libraries activity.

The subject of the research is information and analytical products prepared by libraries.

The Scientific and Methodological Department of the Scientific Library named after A.G. M. Maximovich of Taras Shevchenko National University of Kyiv as the focal point of the work of the university libraries conducted and then analysed the results of the questionnaire.

The analytical data presented in tables. The first table shows the downward trend (for 3 years of research) in the library fund, the number of library cards, reading rooms, and the number of library staff. In spite of this, the number of visitors increased (9305), mainly at the expense of academic staff, but not students. The second table summarizes the research of libraries in scientometric databases to track the citation of articles in scientific journals and identify the impact of a scientist, periodical, or institution. The topical issue for modern libraries is the support for institutional repositories of university, whose archives are constantly and rapidly increasing, thus the demand increasing (the number of complaints has exceeded 29 million, and this is only for 2018).

The conclusions about the specificity of the innovative solutions of libraries are made, which allow broadening the scope of activity of the library as a cultural educational and information center.

The outlook of the research is to further study and improve the methodological vector of the coordination center, which allows deepening the understanding of the necessity of the reformation the directions of work of the particular libraries and the university network in general.

Keywords: institutions of higher education libraries, statistics, innovations.

РЕЦЕНЗІЇ

DOI: [http://dx.doi.org/10.18524/2304-1447.2019.2\(22\).180391](http://dx.doi.org/10.18524/2304-1447.2019.2(22).180391)

Хаценко Лариса Іванівна,

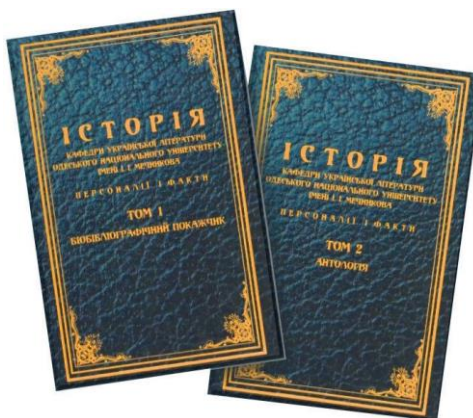
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
вул. Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна
тел.: (048) 746 56 97
e-mail: philolog@onu.edu.ua

**РЕЦЕНЗІЯ НА КНИГУ «ІСТОРІЯ КАФЕДРИ УКРАЇНСЬКОЇ
ЛІТЕРАТУРИ ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА :
ПЕРСОНАЛІЇ І ФАКТИ»**

Історія кафедри української літератури Одеського національного університету імені І. І. Мечникова: персоналії і факти : у 2 т. / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка, Філол. ф-т ; авт. вступ. ст. та ідеї В. П. Саєнко ; упоряд. та бібліогр. ред.: В. П. Пружина, Т. С. Кара ; гол. ред. І. М. Коваль ; наук. ред. Є. М. Черноіваненко ; відп. ред. М. О. Подрезова. – Одеса : ОНУ, 2018. – Т. 1 : Біобібліографічний покажчик. – 606 с. ; Т. 2 : Антологія. – 618 с. – (Розвиток науки в Одеському національному університеті ; Філологія).

Видання було опубліковане до 80-річчя з часу заснування кафедри української літератури ОНУ імені І. І. Мечникова, багатолітній шлях якої був сповнений творчими пошуками тих літературознавців, які у різні часи становили трудовий колектив кафедри. В історії розвитку кафедри української літератури можна виокремити кілька етапів:

- 1937–1941 роки – час становлення і формування напрямів дослідницької практики;
- 1940 роки – період в історії кафедри, позначений зміною умов викладання через евакуацію з Одеси;
- 1950–1970 роки – етап інтенсивного формування одеської літературознавчої школи;
- 1970–1980 роки – час поділу кафедри української літератури на три новоутворені кафедри (кафедра теорії та методики викладання української літератури, кафедра

історії української літератури, кафедра радянської літератури та літератури народів СРСР);

- сучасний період в історії розвитку кафедри (від 1990-х років і дотепер).

Протягом усіх цих періодів розвитку кафедри плідно працювали всі її члени. Результати їхньої тривалої творчої роботи і представляє рецензований двотомник.

Перший том цієї фундаментальної праці містить бібліографічний покажчик, другий – антологію літературознавчої думки.

У першому томі дві вступні статті: стаття від упорядників, у якій розкриваються засади розміщення зібраного матеріалу, а також стаття авторства В. П. Саєнко, де висвітлюється історія кафедри від її заснування до сьогодення. У бібліографічному покажчику вміщено інформацію про 47 персоналій учених за таким принципом: коротка біографічна довідка про вченого, бібліографія його праць за період роботи на кафедрі, список відгуків і рецензій, присвячених дослідникові та його науковій роботі. Новацією бібліографічного покажчика є те, що в ньому матеріали структуровано не за хронологічним принципом, а за тематичним спрямуванням. Наприклад, серед наукового доробку кожного з учених окремо розглядаються праці, присвячені проблемам шевченкознавства, франкознавства, лесезнавства, класичної української літератури XIX століття, проблемам прози, поезії, драматургії та сатири XX століття, окремо виділено компаративістські студії, русистику, театрознавство, мистецтвознавство, кіномистецьку критику, роботи про Одесу, роботи навчально-методичного характеру тощо.

Зацікавлення викликає і те, що матеріали першого тому містять ілюстрації – фотографії викладачів, які працювали і працюють на кафедрі у різні роки її існування.

Завершує перший том довідково-допоміжний апарат, презентований іменним і предметно-тематичним покажчиком.

У другому томі містяться публікації викладачів і співробітників, які щонайкраще характеризують їхню творчу та наукову діяльність (по одній публікації кожного співробітника чи викладача). Публікації яскраво відбивають світ наукових здобутків кафедри української літератури у різні періоди її функціонування.

Завершує другий том іменний покажчик.

Заслугує на особливу увагу той факт, що і в бібліографічному покажчику у першому томі, і серед зразків публікацій у другому томі подано не лише матеріали, що стосуються діяльності членів кафедри, які довгий час працювали в ОНУ імені І. І. Мечникова (Г. А. В'язовський, К. Ю. Данилко, П. Ю. Данилко, М. І. Доброгорський, І. М. Дузь, А. А. Жаборюк, М. О. Левченко, П. Т. Маркушевський, А. В. Недзвідський, Н. Ф. Пашковська, В. Г. Полтавчук, Є. М. Присовський, В. П. Саєнко, І. Є. Саєнко, В. В. Фашенко, Л. Г. Холоденко, В. В. Ша-

поренко, О. Г. Шупта-В'язовська), а й наукові здобутки тих викладачів, які були членами трудового колективу кафедри української літератури недовго (Л. А. Ковальчук, Г. К. Костенко, І. Ю. Немченко, А. В. Подмазко, П. М. Ямчук), що в цілому уяскравлює потужний науковий потенціал цієї кафедри.

Створенню рецензованого видання передувала копітка праця упорядників, зокрема і робота з архівними матеріалами. Вихід у світ такої публікації, безумовно, заслуговує цілковитого схвалення. Це видання свідчить не лише про потужний науковий потенціал кафедри української літератури ОНУ імені І. І. Мечникова, а й про розвиток усього національного літературного процесу на теренах Півдня України.

Надійшла 17.09.2019 р.

ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ АВТОРІВ

Журнал «Бібліотечний Меркурій» є науковим виданням, яке було засновано у 2007 р. До 2019 р. журнал мав назву «Вісник ОНУ. Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство», що включене до переліку друкованих наукових фахових видань України в галузі історичних наук (Наказ МОН № 996 від 11.07.17 р.), у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт.

Видання «Бібліотечний Меркурій» було офіційно зареєстроване як засіб масової інформації з загальнодержавною сферою розповсюдження. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 24165–14005ПР від 07.10.2019 р.

Проблематика журналу:

- дослідження з історії бібліотеки, формування її фонду, зокрема фонду стародруків та рідкісних видань;
- вивчення особистих книжкових колекцій (як іменних фондів, так і розпорошених колекцій), рукописних та архівних матеріалів;
- розкриття та вивчення фонду бібліотек вищих учбових закладів шляхом бібліографічних розвідок;
- дослідження у галузі бібліотечної біографістики;
- розгляд перспективних напрямків діяльності бібліотеки в умовах інформатизації суспільства;
- огляди нових наукових видань.

Журнал здійснює наступні типи публікацій:

- наукові статті
- короткі повідомлення
- рецензії.

Статті публікуються українською, російською та англійською мовами.

Рукописи статей, які подаються до редакції, повинні відповідати вимогам Постанови Президії ВАК №7-05/1 від 15.01.2003 «Про підвищення вимог до професійних видань, внесених до переліку ВАК України» та «Порядку формування Переліку наукових фахових видань України», затвердженого Наказом МОН України № 32 від 15.01.2018. Оригінальна стаття має складатися з наступних елементів: постановка проблеми в загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями; аналіз основних досліджень і публікацій, присвячених даній проблемі і на які спирається автор; виділення невирішених проблем, яким присвячена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

«Бібліотечний Меркурій» видається із періодичністю два рази на рік.

Термін подання рукописів:

- до 15 квітня кожного року
- до 15 жовтня кожного року

Технічні вимоги:

- загальний обсяг статті – до 20 сторінок;
загальний обсяг короткого повідомлення – до 6 сторінок.
- стандарти: бумага формату А 4; шрифт набору Times New Roman; назва, текст статті, додатки: кегль 12 pt, міжрядковий інтервал – 1,5; відомості про автора, анотації, ключові слова, резюме, список літератури: кегль 11 pt, міжрядковий інтервал – 1; поля – ліве - 30 мм, праве - 15 мм, верхнє – 20 мм, нижнє - 20 мм; сторінки без нумерації.

До редакції «Бібліотечний Меркурій» подається:

- друкований примірник, підписаний авторами;
- електронна версія на будь-якому електронному носії у форматі Microsoft Word;
- на окремому аркуші – відомості про автора: прізвище, ім'я, по-батькові; вчений ступінь, вчене звання; назва, адреса, телефон установи, де працює автор; контактний телефон, поштова чи електронна адреса для співпраці.

Оформлення та послідовність розташування обов'язкових складових статті згідно ДСТУ 7152:2010 «Інформація та документація. Видання. Оформлення публікацій у журналах і збірниках» та вимогами міжнародних наукометричних баз даних.

Індекс *УДК*

Ідентифікатор DOI

Інформація про авторів набирається у наступній послідовності: прізвище, ім'я та по-батькові; наукове звання та посада; назва, адреса та телефон установи, де працює автор; електронна адреса автора; інформація щодо авторського ідентифікатора (ORCID, Resercher ID тощо) (кегель 11).

Назва статті повинна точно відбивати зміст дослідження (прописні букви, кегль 12).

Анотація мовою оригіналу друкується перед початком статті (11 кегль) та російською мовою після тексту статті. Виклад матеріалу в анотації має бути стислим і точним (близько 50 слів).

Авторське резюме друкується після тексту статті обсягом не менш як 1800 знаків, включаючи ключові слова; зміст повинен повністю відбивати зміст статті, але в скороченому варіанті. Публікація українською супроводжується

резюме англійською мовою. Публікація російською мовою супроводжується резюме українською та англійською мовами. Публікація англійською супроводжується резюме українською мовою.

Структура авторського резюме повторює структуру статті та містить:

- предмет, тема, ціль роботи (Purpose);
- метод чи методологія проведення роботи (Methodology);
- результат роботи (Finding);
- галузь застосування результатів (Practical value);
- висновки (Results).

Для можливості перевірки редакцією «Бібліотечний Меркурій» правильності перекладу резюме англійською мовою потрібно надсилати також і оригінальну версію, з якої здійснювався переклад (російський або український аналог).

Ключові слова (українською, російською та англійською) повинні бути лаконічними, відбивати основні терміни, поняття та прізвища осіб, про яких йдеться у статті. Це можуть бути слова та словосполучення. Друкуються після анотації мовою оригіналу та двома іншими мовами після резюме.

Текст статті.

Примітки (якщо вони є) розміщують безпосередньо після основного тексту. Бібліографічні посилання (при наявності) оформлюються за ДСТУ 8302:2015 «Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила».

Список використаної літератури, що приводиться наприкінці публікації, містить список джерел, на які посилається автор.

Список літератури до публікації подавати у наступній послідовності:

1) список літератури в традиційному варіанті із заголовком «Список використаної літератури», чи «Список використаних джерел», чи «Список використаних джерел та літератури». Відомості про джерела повинні розташовуватися в алфавітному порядку (архівні документи виносяться на початок списку) й бути оформлені у відповідності з державним стандартом України ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления» (кегль 11). Див. зразки оформлення: <https://bit.ly/2Ma6WYx>

Обов'язково до кожної цитованої публікації необхідно надавати ідентифікатор DOI (перевірка наявності DOI: <http://search.crossref.org>).

2) транслітерований та перекладений англійською список літератури з дотриманням вимог міжнародних стандартів оформлення бібліографічних посилань із заголовком **References**:

- транслітерація кирилиці латиницею:
 - українська мова. Постанова КМ України від 27 січня 2010 року № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» затверджує офіційну транслітерацію українського алфавіту латиницею, встановлює діючі правила транслітерації прізвищ та імен громадян України латиницею у закордонних паспортах;

- російська мова. Використовувати правила транслітерації Держдепартаменту США (http://shub123.ucoz.ru/Sistema_transliterazii.html).
- при оформленні посилань використовувати видозмінений бібліографічний стиль Harvard:
 - **автори** – транслітерація
 - **назва статті** – транслітерація [переклад англійською]
 - **назва джерела** – транслітерація – курсивом (якщо видання має офіційно прийняту назву англійською, то вказувати її, якщо ні – транслітерацію за ISSN, а не довільний переклад)
 - **місце видання** – переклад англійською
 - **рік, номер, сторінки** – переклад англійською
 - знаки «. →» замінити на «.» або «,»; знаки «/», «//» не використовувати.

Приклад:

Zagurenko A. G., Korotovskikh V. A., Kolesnikov A. A., Timonov A. V., Kardymon D. V. Tekhnikoekonomicheskaya optimizatsiya dizaina gidrorazryva plasta [Techno-economic optimization of the design of hydraulic fracturing]. *Neftyanoye khozyaistvo*, 2008, no. 11, pp. 54-57.

Більш детально з прикладами оформлення можна ознайомитись на офіційному сайті «Бібліотечний Меркурій» у розділі «Подання»:

<http://vislib.onu.edu.ua/about/submissions#onlineSubmissions>

Дата надходження статті до редакції (проставляється редакцією).

Додаток (якщо він є) (кегель 12).

Тексти архівних документів чи витяги з інших документів у тексті статті набирати 11 кеглем.

Відомості про продовження публікації наводять в кінці кожної частини «Продовження (Закінчення) у наступному випуску». На сторінці з початком кожної частини в підрядній примітці чи перед текстом – «Продовження (Закінчення). Початок див. ...».

Посилання на використані джерела в тексті статті подавати тільки у квадратних дужках, наприклад [1], [1, 6]. Посилання на конкретні сторінки наводити після номера джерела, через кому (з маленької букви «с.»), далі її номер (наприклад: [1, с. 5]). Не подавати в тексті розгорнутих посилань, таких як (Іванов А. П. Вступ до мовознавства. – Київ, 2000. – С. 54).

Не робити посторінкових посилань.

Ілюстрації подавати в окремій папці у форматі JPG чи TIF з обов'язковим зазначенням місця їх розташування в тексті статті. Список ілюстрацій слід подавати в окремому файлі у форматі Microsoft Word.

Редакційна колегія залишає за собою право на редакційну правку рукописів.

Гонорар за опубліковані роботи авторам не сплачується, друкований примірник не видається.

Статті до редакційної колегії журналу приймаються:

- за адресою:
Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, вул. Преображенська, 24, 65082, м. Одеса, Україна
- електронною поштою за адресою:
visn_bibl@onu.edu.ua
- через офіційний сайт видання <http://vislib.onu.edu.ua/> (для того, щоб мати можливість подавати статті через сайт необхідно зареєструватись <http://vislib.onu.edu.ua/login>).

Рукописи статей та електронні носії авторам не повертаються.

Офіційний сайт видання «Бібліотечний Меркурій» <http://vislib.onu.edu.ua>.

Українською, російською та англійською мовами

Адреса редколегії журналу:
вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082
Наукова бібліотека ОНУ імені І. І. Мечникова

Верстка В. Г. Вітвицька

Підписано до друку 06.06.2019 р. Формат 70×108/16. Ум. друк. арк. 17,67.

Тираж 100 прим. Зам. № 2052.

Видавець і виготовлювач
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4215 від 22.11.2011 р.
65082, м. Одеса, вул. Єлісаветинська, 12, Україна
Тел.: (048) 723 28 39
e-mail: druk@onu.edu.ua